

SOSYOLOJİ DERGİSİ

Journal of Sociology

Sayı 44, Kasım 2022

Issue 44, November 2022

SOSYOLOJİ DERGİSİ, KASIM 2022, İZMİR
Journal of Sociology, November, 2022, Izmir
SAYI 44 / Issue 44

ISSN:1300-5642
e-ISSN: 2687-5276

Editör: Doç. Dr. Pelin ÖNDER EROL

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye

Alan Editörleri

Prof. Dr. Zeki DUMAN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Doç. Dr. Hande ŞAHİN, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇETİN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Dilek YEŞİLTUNA, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa KOÇ, Ryerson Üniversitesi, Toronto, Kanada
Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Prof. Dr. Zsombor RAJKAI, Ritsumeikan Üniversitesi, Kyoto, Japonya
Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye
Prof. Dr. Jacobus HOFFMAN, North-West Üniversitesi, Potchefstroom, Güney
Afrika Cumhuriyeti
Prof. Dr. Osman KONUK, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Stratos GEORGOULAS, Aegean Üniversitesi, Yunanistan
Prof. Dr. Nurşen ADAK, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Prof. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon,
Türkiye

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ümit TATLİCAN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye
Prof. Dr. Yılmaz YILDIRIM, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Hülya YÜKSEL, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Suvat PARİN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Prof. Dr. Zafer DURDU, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye
Doç. Dr. Gökhan SAVAŞ, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Doç. Dr. Duygu ALPTEKİN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Subramaniam KANNAN, IFHE Üniversitesi, Hindistan
Assist. Prof. Dr. Haram JEON, Chonnam National Üniversitesi, Gwangju, Kore
Assist. Prof. Dr. Giavrimis PANAGIOTIS, Aegean Üniversitesi, Yunanistan
Öğr. Gör. Dr. Eren ALKAN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

İstatistik Editörü

Doç. Dr. İlknur AYDOĞDU KARAASLAN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Türkçe Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Müberra BAĞCI, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Yabancı Dil Editörü

Öğr. Gör. Dr. Eren ALKAN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Yazı Kurulu

Arş. Gör. Begüm DEMİRKOL, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

44. Sayıda Görev Alan Hakemler (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Atilla SÜLKÜ, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe GÖNÜLLÜ ATAKAN, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Barış ÇAĞIRKAN, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Prof. Dr. Bülent TANRITANIR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye

Doç. Dr. Duygu ALPTEKİN, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Emrah BAŞARAN, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Evrim ERSÖZ KOÇ, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Gülten ASLANTÜRK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Metin BARLIK, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa YAKAR, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Özlem KAHYA NİZAM, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Özlem KARAGÖZ GÜMÜŞÇUBUK, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Doç. Dr. Selin ATALAY, Bakırçay Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Prof. Dr. Yılmaz YILDIRIM, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Prof. Dr. Zafer DURDU, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Zuhul ÇİÇEK, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye

Sosyoloji Dergisi Amaç ve Kapsam

1987 yılından beri yayınlanan Sosyoloji Dergisi bilimsel hakemli bir dergidir. Sosyoloji Dergisi'nin amacı, dünyada ve Türkiye'de kuramsal ve uygulamalı sosyoloji çalışmalarına yer verip bu çalışmaları ilgili izlerkitle ile buluşturmadır. Sosyoloji Dergisi'nde genel olarak sosyoloji ve sosyal bilim çalışmalarına yer verilmektedir. Bu çalışmaların, kuramsal ve uygulamalı ölçeklerde alana katkıda bulunması ve içerik itibariyle yeni bir perspektif sunması gözetilmektedir. Sosyoloji Dergisi'nde sosyoloji ve sosyolojiyle bağlantılı olan sosyal bilimlerin diğer alanlarında Türkçe ya da İngilizce yazılmış makaleler ile, aynı alanlarda nitelikli çeviriler, kitap kritiği/tanıtımı ve tez tanıtımları yayınlanmaktadır. Yayın süreçleri, COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından geliştirilen uluslararası araştırma ve yayın etiği standartlarına bağlı kalınarak yürütölmektedir. Sosyoloji Dergisi Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanmaktadır.

Yayın Sahibi: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakölteci

Sosyoloji Bölümü adına

Dekan Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ

Yazışma Adresi: eusosyolojidergisi@gmail.com

Sosyoloji Dergisi Editörlüğü

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakölteci Sosyoloji Bölümü

35100 Bornova-İZMİR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

İnternet Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder>

Tarandığı Dizinler: ASOS Index, Index Copernicus, Acar Index

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Önsöz / Forewordvii

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Geç Ergenlikte Saldırganlığın Yordayıcıları: Cinsiyet Bağlamında Akademik Başarı, Geleneksel ve Eşitlikçi Toplumsal Cinsiyet Algısı ile İlişkisi: Türkiye Örneği (Predictions of Aggression in Late Adolescence: Its Relationship with Academic Success and Traditional and Egalitarian Gender Perception in Sex Context: The Case of Turkey) 221
Sezer YUDULMAZ

İzmir'deki İstanbullu Yaşam Tarzı Göçmenlerinin "İzmir İmajı" ("The Image of İzmir" among Lifestyle Migrants from Istanbul to İzmir) 249
Bahar KABA & İlkey SÜDAŞ

Derleme Makaleler / Review Articles

Yaşlılık ve Suç İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme (An Evaluation on the Relationship Between Ageing and Crime) 275
Elif GÜN

Sosyolojinin Şafağında "Kurucu Anne"yi Aramak: Martineau Sosyolojisinde Irk, Toplumsal Cinsiyet ve Emek (Seeking the "Founder Mother" at the Dawn of Sociology: Race, Gender, and Labour in Martineau Sociology) 293
Sibel EROĞAN & Bilge Deniz ÇATAK AŞKAR

Jeanette Winterson's Rewriting of Patriarchal Tales in Her Novels Oranges Are Not the Only Fruit and Sexing the Cherry to Question Gender Roles (Jeanette Winterson'ın Vişnenin Cinsiyeti ve Tek Meyve Portakal Değildir Adlı Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini Sorgulamak İçin Ataerkil Masalların Yeniden Yazımı) 339
Nida FİDANBOY & Emel TAŞTEKİN

Tiyatro Sosyolojisi Yoluyla Yüzyıllar Arası Köprüler Kurmak: T. S. Eliot'ın Katedralde Cinayet Oyununda Kamusal Şiddetin Shakespeare Tiyatrosu Üzerinden Tahlihi (Building Bridges between the Centuries through Sociology of Theatre: Analysis of Public Violence in Murder in the Cathedral by T. S. Eliot through Shakespearean Theatre) 359
Eren ALKAN

Representation Of Chinese American Identity in Fae Myenne Ng's Bone (Fae Myenne Ng'in Bone (Kemik) Adlı Romanında Çinli Amerikan Kimliğinin Temsili)

..... 389
Özlem KARAGÖZ GÜMÜŞÇUBUK

Tez Tanıtımları / Dissertation Reviews

Kentsel Dönüşüm Proje Alanlarında Kentsel Dönüşüm Algısı: Ballıkuyu Örneği (Urban Transformation Perception in Urban Transformation Area: The Case of Ballıkuyu)..... 403

Buket YILMAZ

ÖNSÖZ

Sosyoloji Dergisi'nin saygıdeğer okurları,

44. sayımızı siz değerli okurlarımızın dikkatine sunmaktan yine büyük kıvanç duymaktayım. Süreç içerisinde bir başka kıvanç kaynağımız ise hem yerli endekslerden Acar Index'te hem de uluslararası prestijli bir endeks olan Index Copernicus'ta taranmaya başladığımızın haberini almak oldu. Bu başarıda emeği geçen tüm yazarlara, hakemlere, kurullarımıza ve ekip arkadaşlarıma teşekkür ederim. Umuyorum en kısa zamanda başvuruda bulunduğumuz diğer endekslerce de taranmaya başlanarak, Sosyoloji Dergisi halihazırda hak ettiği yere taşınacaktır.

Bu sayı içinde 2 araştırma makalesi ve 5 derleme makale olmak üzere hakemlik sürecine tabi olan toplamda 7 makale ve 1 tez tanıtım yazısı yer almaktadır.

43. sayıda yayımlanan makalesinin tamamlayıcısı niteliğinde olan "Geç Ergenlikte Saldırganlığın Yordayıcıları: Cinsiyet Bağlamında Akademik Başarı, Geleneksel ve Eşitlikçi Toplumsal Cinsiyet Algısı ile İlişkisi: Türkiye Örneği" başlıklı araştırma makalesi ile Sezer Yudulmaz, geç ergenlikteki saldırganlığın toplumsal cinsiyete dayalı bir okumasını yapıyor.

Bahar Kaba ve İlkay Südaş, göç literatüründe giderek kendine daha fazla yer bulan büyükşehirler arası göçte öne çıkan bir örnek olan İstanbul'dan İzmir'e yaşam tarzı göçüne katılanların İzmir'e bakışını irdeliyorlar. "İzmir'deki İstanbullu Yaşam Tarzı Göçmenlerinin 'İzmir İmajı'" başlıklı makaleleri hem ulusal hem de yerel düzlemde sosyolojik açıdan önemli nedenleri ve sonuçları olan büyükşehirler arası göç olgusuna ışık tutuyor.

"Yaşlılık ve Suç İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı makalesi ile Elif Gün, giderek yaşlanmakta olan Türkiye'de sosyoloji literatüründe yeterince değinilmeyen yaşlı suçluluğu konusunu irdelleyerek, konuya dikkat çekiyor.

Sibel Erdoğan ve Bilge Deniz Çatak Aşkar, "Sosyolojinin Şafağında 'Kurucu Anne'yi Aramak: Martineau Sosyolojisinde İrk, Toplumsal Cinsiyet ve Emek" başlıklı makalelerinde, ilk kadın sosyologlardan kabul edilen H. Martineau'nun ırk, toplumsal cinsiyet ve emek konularına yaklaşımına odaklanıyorlar.

Ardından gelen 3 makale de Batı edebiyatında sosyolojik kavramsallaştırmaların nasıl ele alındığını göstermeleri bakımından oldukça

ayırdedicedir. İlk olarak, “Jeanette Winterson’s Rewriting of Patriarchal Tales in Her Novels *Oranges Are Not the Only Fruit* and *Sexing the Cherry* to Question Gender Roles” başlıklı İngilizce kaleme alınmış makaleleriyle Nida Fidanboy ve Emel Taştekin, Winterson’un hikayelerini toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamak üzere çözümlüyorlar.

“Tiyatro Sosyolojisi Yoluyla Yüzyıllar Arası Köprüler Kurmak: T. S. Eliot’ın *Katedralde Cinayet* Oyununda Kamusal Şiddetin Shakespeare Tiyatrosu Üzerinden Tahlili” başlıklı makalesiyle Eren Alkan, Shakespeare tiyatrosu ile arasındaki benzerliği bağlamında tartıştığı *Katedralde Cinayet* oyununda kamusal şiddetin birey üzerindeki yansımaları çözümlüyor.

“Representation of Chinese American Identity in Fae Myenne Ng’s *Bone*” başlıklı makalesinde Özlem Karagöz Gümüşçubuk, Fae Myenne Ng’nin *Bone* adlı romanında Çin-Amerikan kimliğinin oluşumunu irdeliyor.

Son olarak Buket Yılmaz, “Kentsel Dönüşüm Proje Alanlarında Kentsel Dönüşüm Algısı: Ballıkuyu Örneği” başlıklı yazısıyla, İzmir Ballıkuyu kentsel dönüşüm alanında yaşayanların kentsel dönüşüme ilişkin tutumlarını mercek altına aldığı doktora tezinin kısa bir özetini sunuyor.

Sosyoloji Dergisi’nin 44. sayısına katkı sunan yazarlarımıza, makalelere ilişkin değerlendirmeleriyle niteliğimizi güvence altına alan hakemlerimize, danışma ve yayın kurullarının saygıdeğer üyelerine ve ekip arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum.

Yeni sayımızda buluşmak dileğiyle...

Doç. Dr. Pelin Önder Erol

Kasım, 2022

Atf: Yudulmaz, S. (2022). Geç Ergenlikte Saldırganlığın Yordayıcıları: Cinsiyet Bağlamında Akademik Başarı, Geleneksel ve Eşitlikçi Toplumsal Cinsiyet Algısı ile İlişkisi: Türkiye Örneği. *Sosyoloji Dergisi, 44*, 221-248.

Araştırma Makalesi / Research Article

GEÇ ERGENLİKTE SALDIRGANLIĞIN YORDAYICILARI: CİNSİYET BAĞLAMINDA AKADEMİK BAŞARI, GELENEKSEL VE EŞİTLİKÇİ TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI İLE İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Sezer YUDULMAZ**

Öz

Cinsiyet rolleri kişilerin kendilik algılarını ve nasıl davranacaklarını belirlerken, cinsiyetçi veya eşitlikçi tutumlara sahip bireylerin bu tutumlarına paralel yüksek ya da düşük benlik imajı geliştirerek saldırganlık gibi olumsuz davranışlara yönelme olasılığının olduğu belirtilmektedir. Çalışmada geç ergenlik döneminde üniversite öğrencilerinin akademik başarı boyutunda kendilik algıları ile geleneksel ve eşitlikçi boyutta toplumsal cinsiyet algılarının duygusal, bilişsel ve araçsal boyutta saldırganlık eğilimlerine etkisi araştırılmaktadır. Evreni Türkiye’de devlet üniversitelerinde öğrenim gören 805 (234 Kadın ve 635 erkek) öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin elde edilmesinde anket formu, akademik başarı algısı, eşitlikçi ve geleneksel toplumsal cinsiyet algısı ölçekleri ile öfke, düşmanlık, sözlü saldırganlık ve fiziksel saldırganlık ölçekleri kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler; akademik başarı algılarının kadın ve erkek öğrencilerde orta düzeyde ve eşit; toplumsal cinsiyet algılarının geleneksel boyutta ortalamanın altında zayıf, fakat eşitlikçi düzeyde her iki cinsiyet için yüksek ve güçlü; geleneksel toplumsal cinsiyet ve akademik başarı algılarının saldırganlığın dört boyutu ile ters yönlü bir ilişki içinde olduğu, fakat eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı ile saldırganlığın hiçbir boyutu arasında bir ilişki kurulamadığını göstermektedir. Cinsiyetlere göre değerlendirildiğinde, cinsiyetçi

* Yudulmaz, S. (2022). “Saldırganlığın Yordayıcıları: Benlik İstikrarsızlığı, Sosyo-Demografik ve Ailesel Faktörlerle İlişkisi: Türkiye Örneği”. *Sosyoloji Dergisi*, 43, s. 1-21 künyeli yayınlanmış çalışmanın tamamlayıcısı niteliğinde olup, cinsiyet bağlamında saldırganlığın alt boyutlarının akademik başarı, geleneksel ve eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı ile ilişkisinin incelendiği bir çalışmadır. Ancak çalışmada ilişkisi araştırılan değişkenlere ait bazı verilerin eksikliği nedeniyle analizler 805 katılımcının verileri üzerinden yapılmıştır.

**Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sezerayan@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0248-5729

Makale Gönderim Tarihi: 04/08/2022, Makale Kabul Tarihi: 18/10/2022

tutulmlara ve düşük akademik başarı algısına sahip kadınların daha çok öfke ve düşmanca eğilimlere, erkeklerin ise yine düşmanca ve sözlü saldırgan eğilimlere sahip oldukları, kadınların saldırganlık eğilimlerini daha çok duygusal ve bilişsel boyutta yaşarken, erkeklerin saldırganlık eğilimlerini bilişsel ve araçsal boyutta yaşadıkları gözlemlendi. Cinsiyet farkı gözetmeksizin, geleneksel toplumsal cinsiyet algısının zayıf olması, güçlü olmasına göre saldırgan eğilimlerin azalması yönünde etki yaparken, erkek olmanın özellikle fiziksel saldırgan eğilimler üzerinde pozitif yönde ve doğrudan bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geç ergenlik, Akademik başarı algısı, Geleneksel toplumsal cinsiyet algısı, Eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı, Saldırganlık

Predictions of Aggression in Late Adolescence: Its Relationship with Academic Success and Traditional and Egalitarian Gender Perception in Sex Context: The Case of Turkey

Abstract

While gender roles determine people's self-perceptions and how they will behave, it is stated that individuals with sexist or egalitarian attitudes are likely to develop high or low self-images in parallel with these attitudes and tend to negative behaviors such as aggression. In this study, it is aimed to determine the effects of university students' perceptions of academic achievement and traditional and egalitarian gender perceptions on aggressive tendencies in emotional, cognitive and instrumental dimensions. The population of the research consists of 805 (234 female and 635 male) students studying at state universities in 5 regions of Turkey. A questionnaire form, self-perception, gender-perception and aggression scales were used to obtain the data. The data obtained from the research shows that the perceptions of academic achievement are moderate and equal in male and female students; gender perceptions are weak below average in the traditional dimension, but high and strong for both genders at the egalitarian level; shows that traditional perceptions of gender and academic achievement are inversely related to the four dimensions of aggression, but no relationship can be established between the perception of egalitarian gender and any dimension of aggression. When evaluated according to genders, it has been determined that women with sexist attitudes and low academic achievement perception have more anger and hostile tendencies, while men with sexist attitudes and low academic achievement perception have hostile and verbally aggressive tendencies. It was determined that while women experienced their aggression tendencies more in emotional and cognitive dimensions, men

experienced their aggression tendencies in cognitive and instrumental dimensions. Regardless of gender, the traditional gender perception of being weak has a decreasing effect on aggressive tendencies, as opposed to a strong perception of traditional gender which has an increasing effect on such tendencies, being a male has a direct positive effect on physically aggressive tendencies.

Keywords: Late adolescence, Academic achievement perception, Traditional gender perception, Egalitarian gender perception, Aggression

Giriş

Öğrenci gelişimindeki temel psikolojik faktörlerden biri, kişinin fiziksel, duygusal, zeka, akademik, sosyal ve aile gibi farklı alan veya düzeylerde kendisine ilişkin algısı olarak tanımlanan benlik kavramıdır. Bazı araştırmacılar benlik (öz) kavramının, öznenin kişiliğinin konfigürasyonunda yer alan ve bireyin refahını etkileyen temel faktörlerden biri olduğuna işaret etmektedir (Esnaola, Elosua, Freeman, 2018; Turner, Shattuck, Finkelhor, Hamby, 2017; Bacchini, Licenziati, Affuso, Garrasi, Corciulo, Driul, 2017).

Bireyin yalnızca ona özgü tutumlardan, duygulardan, algılardan, değerlerden ve davranışlardan ibaret kendine ilişkin görüşü"; (Gander ve Gardiner, 2010, s.492), kendisi hakkında sahip olduğu bir dizi imge olarak benlik kavramı, bireyin kendisini anlamlandırma ve kendini özellikle kendisine açıklamanın öznel ifadesi olarak yorumlanabilir. (Berger ve Luckmann, 1991, s.118). Bu benliğin bilişsel yanısıdır. Benliğin duygusal boyutu olan benlik saygısı ise bireyin benliği beğenme ve değerli bulma derecesidir. Bütün bunlardan, ortak olarak kişilik diye adlandırılan olgu ortaya çıkmaktadır. Bireyler farklı düzeyde benlik farkındalığına, kişi olarak kendileri hakkında farklı fikirlere ve bunların sonucunda onların kişiliği olarak yorumlanan olguyu ifade etmede farklı yollara sahiptirler. Adams'ın (1995, s.117) da belirttiği gibi "Her birimiz ben böyle bir kişiyim tarafından yapılandırılmış belirli bir benlik imgesine sahibizdir". Benliğimiz doğduğumuz andan itibaren, başımızdan geçen sayısız olaylarla, çevremizde temas da bulunduğumuz kişilerin etkisiyle yavaş yavaş oluşur.

Benliğe sosyolojik yaklaşım, benliği toplumsal (kişilerarası) etkileşim süreci içerisinde inşa edilen, yalnız ideal olma isteği ile değil, aynı zamanda diğer insanlarla olan etkileşimde kendini nasıl gördüğü ile de beslenen ve toplumsal sınavmalara açık, sürekli ve değişebilen bir sosyal varoluş hali olarak ele almaktadır. (Adams, 1995, s.118; 21). Mead'e (1972, s.181-194) göre de benlik, daha geniş olan yapının nesnel gerçekliğinin bir içselleşmesini ya da öznel bir

yorumunu temsil eder. Gerçekten de 'benlik' kişinin '*genelleştirilmiş diğerleri*' ya da daha geniş topluluğun toplumsal alışkanlıklarının içselleştirilmesidir. Bu benlik, kişiler 'diğerlerinin rollerini almayı' öğrendikçe ya da oynamaktan çok onlara katıldıkça gelişir. Mead'e göre ilişki içerisinde olduğumuz diğerlerini tanımadığımız sürece kendimizin kim olduğunun farkına varamayız. Bu nedenle ötekine karşı tutum alabilmek için bireyin bir benlik olarak kendini fark edebilmesi gerekir (Taylor ve Spencer, 2004, s. 2). Kısaca benliğimiz, sadece sosyal dünyamızı biçimlendirmez, aynı zamanda onun tarafından da biçimlendirilir. (Dökmen, 2009, s.169). Literatürde benliğin bir kuram- bireyin farkında olmadan deneyimleyen, işleyen bir birey olarak-kendisi hakkında inşa ettiği bir teori olduğu ve bireyin yaşantıları yoluyla doğrulanmaya çalışıldığı öne sürülmüştür. Bu görüşe göre, benlik geniş bir kavramsal sistem içinde, hiyerarşik olarak organize edilmiş kavramları içeren, iç tutarlılığı olan bir alt sistemdir ve toplumsal, manevi benlik gibi farklı görgül benlikleri içerir. (Epstein, 1973, Berg ve Snyder, 2010).

Daha yakın zamanlarda yapılan çalışmalarda benliğin heterojen bir yapıya sahip olduğu (Byrne, 1984; Fleming ve Courtney, 1984; Marsh, Barnes, Hocevar, 1985) ve bu yapının şekillenmesinde aile, okul ve akranla ilişkilerinin bireyin sosyal algılama, fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde etkili olduğu, ancak bireyin, bu açıların her biri ile ilgili olarak farklı bir biçimde kendisini algılayabileceği ve değerlendirebileceği, bu değerlendirmenin sosyal işleyişe bağlı olduğu ifade edilmektedir (Berg ve Snyder, 2010; Hazel ve Wurf, 1987; Vermerien, Bogaerts, Ruchkin, Deboutte, Schwab-Stone, 2004; Garnefski, 2000; Rice ve Mulkeen, 1995). James (1950, s. 154), diğerlerince nasıl algılandığımız bizim açımızdan önemli olduğu için farklı sosyal ortamlarda farklı sosyal kimliklerimiz olduğundan ve içinde bulunduğumuz yerlere ya da koşullara göre farklı rollere büründüğümüzden söz eder. Aile içinde, çocuklarımızın yanında, iş yerimizde ya da bir müşterinin yanında farklı davranmamızın sebebi sosyal benliğimizdir. James'e göre sosyal benlik sayımız, bizi tanıyan insan sayısıdır.

Kültürel psikoloji ise kültürün benlik üzerindeki etkisine odaklanır. Bu yaklaşıma göre, yaşanan kültürel çevre bireylerin bilişsel, duygusal ve güdülenmeleriyle ilgili yapılarını etkilediği gibi aynı zamanda benliklerini de etkiler. Kültürle ilgili psikoloji literatürü, kişilerin davranışlarının, tercihlerinin, yönelimlerinin, kısaca psikolojik işleyişlerinin, içinde yaşadıkları kültürde yaygın olan inanç ve beklentilerden veya kültürel göstergelerden de etkilenebildiğine işaret eder. Örneğin bireyci kültürlerde bağımsız ve özerk; toplulukçu kültürlerde ise ilişkisel ya da karşılıklı bağımlı benliklerin gelişeceğine dikkat çekilmektedir (Matsumoto ve Juang 2008; Markus ve Kitiyama 1991).

Cinsiyetle ilgili benlik sunuşu (interaktif) kuramında (Deaux ve Major 1987, s. 369-89), cinsiyetle ilgili sosyal davranışların pek çok faktörden etkilendiği, çok esnek olduğu ve ortama bağımlı olduğu vurgulanır. Davranışlar büyük ölçüde kişisel tercihlerin, başkalarının davranışlarının (beklentilerinin) ve bağlamın bir işlevi olarak değişebilir, bu yüzden kişilerin başkalarına gösterecekleri toplumsal cinsiyetle ilgili davranışları büyük ölçüde kendilerini nasıl sunmak istediklerine bağlı olmakla beraber duruma göre değişebilir. Steinberg'e (2007, s.327) göre ise genel kültürün bir uzantısı olarak toplumsal cinsiyet kültürü, cinsiyetle ilgili sosyal davranışların ve kimliğin gelişiminde önemli bileşenlerden biridir ve doğumdan itibaren (ki bu sürece ana – baba yanında öğretmen, akranlar, okul, medya, dil, oyunlar, sanat, müzik ve din gibi etmenler de aracılık etmektedir (Basow, 1992, s. 11) kızların ve erkeklerin “cinsiyete uygun” biçimlerde davranmaları yönünde toplumsallaştırılmalarının da önemli rol oynar. Özellikle, erkeksilik ve kadınsılık, kadınların ve erkeklerin kendi kültürlerinde “erkek gibi” veya “kadın gibi” oldukları düşünülen özelliklerin ne derece kendi benlik algıları ile birleştirdiklerine işaret eder (Uz, Kimmelmeir, Paksoy, Krumov, s.5).

Her toplumun, etnik grubun ve kültürün cinsiyet rolü beklentileri vardır, ancak bunlar gruptan gruba çok farklı olabilir. Aynı toplumda zaman içinde de değişebilirler. Toplumsal cinsiyet rolleri, genellikle geleneksel veya geleneksel olmayan (eşitlikçi) olarak tanımlanan bireyin cinsiyet rolü yönelimi açısından tartışılır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolü yönelimi, toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılar temelinde oluşturulur. Bu kalıp yargılar, kadın ve erkeklerin ve aralarındaki farkların aşırı basitleştirilmiş anlayışlardır. Erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkları vurgular ve her bir cinsiyetin belirli davranışlara doğal bir yakınlığı olduğunu varsayar. Diğer taraftan geleneksel olmayan toplumsal cinsiyet rolü yönelimlerine sahip bireylerin, bir bireyin davranışının yalnızca cinsiyeti tarafından belirlenmediğine veya belirlenmemesi gerektiğine, erkekler ve kadınlar arasındaki eşitlikçi ilişkilerin değerine, bireylerin hangi rolleri üstlenmek istediklerini ve bu rollerin cinsiyetleriyle ne ölçüde ilişkili olduğunu veya olması gerektiğini belirlemede bireyin gücüne inanma olasılıkları daha yüksektir (Blackstone, 2003).

Adams (1995, s.256-257), çocukların ilk ergenliğe geldiklerinde cinsiyet rolü kavramlarının oldukça iyi geliştiğini; pek çok yetişkinin sağlayabildiği yüklemelerle aynı listeyi bize sunabileceklerini, fakat bazı karmaşık cinsiyet rollerinin orta çocukluk ve ergenlik sırasında öğrenildiğini belirtir. Özellikle başarı konusunda cinsiyet rollerindeki bazı değişikliklerin çocuklar büyüdükçe ve okulda ilerledikçe gerçekleştiği belirtilmektedir. Örneğin yetişkinler ve geç (ileri) ergenler okumayı, sözel ve sosyal sanatsal becerileri kadınsı başarı formları; mekanik,

mekânsal, atletik ve matematiksel becerileri erkeksi formlar olarak görürler. Adams bu değişikliklerin kişinin kendisi için uygun gördüğü başarı alanlarının elenmesini de kapsar biçimde ortaya çıktığını ve gelişimin ne yapacağına yeni olasılıklar eklemeyi değil de ne yapmayacağını öğrenmeyi kapsar biçimde oluşabileceğini belirtmektedir. Çünkü beklendik bir biçimde insanlar genel olarak cinsiyete uygun olmayan olarak tanımladıklarından çok, cinsiyete uygun olarak tanımladıkları etkinliklerle ilgilenir ve bunlara güdülenirler. Kadınlar ve erkekleri çeşitli yönleriyle karşılaştıran araştırmalardan elde edilen veriler de yukarıdaki çıkarımları doğrular şekilde; cinsiyet rolleri açısından bazı farklılıkların biyolojik olmasına rağmen, farklılıkların çoğunluğunun kültürel ve sosyal olduğunu göstermektedir (Dökmen, 2014, s.170). Cross ve Madson'a (1997) göre kadın ve erkeklerin benlik yapılanmalarının-cinsiyetlere göre farklılaşmış sosyal roller, beklentiler ve deneyimler nedeniyle-farklı olması, çoğu davranış biçimlerinin de farklı olmasına yol açar. Özetle toplumsal cinsiyet klişeleri kişilerin kendilik algılarını ve nasıl davranacaklarını belirler. Ancak, aşırı cinsiyet klişeleri zararlıdır çünkü insanların kendilerini ve duygularını tam olarak ifade etmelerine izin vermezler. Örneğin cinsiyetçi tutumlara sahip bireylerin bu klişelere paralel yüksek ya da düşük benlik imajı geliştirmeleri ve saldırganlık gibi olumsuz davranışlara yönelme olasılığı yüksektir.

Saldırganlık, zarardan kaçınmak için motive edilmiş başka bir kişiye zarar verme niyetiyle yapılan herhangi bir davranıştır (Bushman ve Huesmann 2010; Estevez, Murgui, Musitu, Moreno, 2008; Verona, Javdani, Sprague, 2011). Çalışmalar "benlik algısı ve saldırganlık" arasında negatif bir ilişki olduğunu, benlik istikrarsızlığının saldırgan davranışın benzersiz yordayıcısı olduğunu göstermektedir (Falkenbach, Howe ve Falki, 2013). Bir başka ifade ile saldırgan eğilimlerin gerçek nedeni düşük ve yüksek benlik algısına atfedilir. Düşük benlik algısı, bireylerin potansiyellerini tam olarak karşılamalarını engelleyen rahatsız edici bir durum olarak nitelendirilir. Bu nedenle, özgüveninin düşük olduğu bir birey değersizlik ve yetersizlik duyguları yaşar. Düşük benlik algısı ergenler üzerinde ciddi etki yaratabilir ve yaşam döngüleri boyunca olumsuz sonuçlar için yüksek bir risk faktörü haline gelebilir (Ifeanacho ve Emmanuel, 2017, s. 61). Öte yandan Muller ve arkadaşları da (2012), yüksek benlik algısı seviyelerinin de saldırgan davranışları tetikleyebileceğini öne sürmüştür. Araştırmalar (Kernis, Cornell, Sun, Berry ve Harlow, 1993; Brown ve Dutton, 1995; Ifeanacho ve Emmanuel, 2017) benlik algısı yüksek veya dengesiz olan bireylerin öfkeye daha yatkın olduklarını ve yüksek benlik imajı tehdit edildiğinde oldukça saldırgan olduklarını bulmuştur. Bu kişiler örneğin, her zaman ilgi odağı olmayı isteyen, kendini çok düşünen ve eleştiri alamayanlardır ve şişirilmiş benlik kavramlarını korumak ve tehdit edildiğinde öfke ve saldırganlıkla tepki vermek konusunda

oldukça motive olmuşlardır (Salmivalli ve Nieminen, 2002; Bluth, Campo, Futch ve Gaylord, 2017).

Literatürde benlik algısı ve saldırganlık ya da toplumsal cinsiyet algısı ve saldırganlık-şiddet ilişkisinin araştırıldığı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmanın onlardan farkı, geleneksel ve eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı ve akademik başarı boyutunda benlik algısının, saldırganlığın öfke, düşmanlık, sözlü ve fiziksel saldırganlık alt boyutları ile ilişkisinin geç ergenlik döneminde birlikte ele alındığı bir çalışma olmasıdır. 18 yaş dolayında başlayan geç ergenlik akademik ve sanatsal arayışların, sosyal bağların ergenin kendisini daha iyi tanımlamasına ve kendini bir topluluğa ait hissetmesine yol açtığı dönemdir. Bu dönemde fiziksel gelişim tamamlanır, bedensel değişimle ilgili görülen kafa karışıklığı ve bocalama azalır, kendini kontrol duygusu artar, daha olumlu ve daha gerçekçi benlik duygusu artar ve erişkin düşünce oluşur. Geleceğe yönelik hedefler daha açık ve belirgindir, soyut olarak düşünme yeteneği oluşur, akran grubunun önemi azalır, çalkantılar ve bocalamalar azalır, değerler netleşir (Pawłowski ve Hamilton, 2008).

Çalışmanın bir diğer farkı kullanılan ölçeklerin alt boyut ilişkilerinin araştırılarak konun daha derinlemesine ele alınmasıdır. Geleneksel ve eşitlikçi boyutlarda toplumsal cinsiyet ve akademik başarı boyutunda benlik algısının saldırgan davranışların oluşumuna etkisinin araştırıldığı çalışmada, fiziksel ve sözel saldırganlığın yanı sıra öfke ve düşmanlık olmak üzere saldırganlık 4 farklı boyutta analiz edilmiştir. Buss ve Perry (1992, s.453-458) saldırganlık ölçeğinin alt boyutlarını belirlerken, bireylerin her bir boyutta sergileyecekleri davranış biçimlerini duygusal, bilişsel ve araçsal davranışlar olarak sınıflandırır. Bu noktada başkalarına zarar vermeyi ve canını yakmayı içeren fiziksel ve sözlü saldırganlığı araçsal (motor davranışlar), kişinin diğerlerinden hoşlanmama ve adaletsizlik duygularını içeren ve diğerlerini olumsuz olarak değerlendirmesine neden olan tutumları, yani düşmanlığı bilişsel, kişinin engellendiği veya istemediği durumlarda kalması sonucu yaşadığı (Haskan ve Yıldırım, 2012) ve fiziksel, sözel saldırganlık ve düşmanlık boyutları arasında köprü görevi gören öfkeyi de saldırganlığın duygusal boyutu olarak sınıflandırır. Hiçbir boyut kendi başına bireyi saldırgan yapmamakta, ama her boyutun temelini öfke duygusu oluşturmaktadır. Bu alt boyutlar saldırgan eğilimlerin öfke duygusuyla başlayıp bir yandan fiziksel ve sözlü saldırgan davranışlara dönüşebileceğini, diğer yandan öfkenin, (öfke soğuması ile) fiziksel ve sözlü eylemlere dönüşmeden bilişsel düzeyde düşmanca duygulara da yol açabileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı öğrencilerin geleneksel (GTCA) ve eşitlikçi toplumsal cinsiyet (ETCA) ve akademik başarı boyutunda kendilik algılarının

(ABA) duygusal (öfke), bilişsel (düşmanlık) ve araçsal (fiziksel ve sözlü) boyutta saldırganlık eğilimleri üzerine etkisini tespit etmektir.

Bu genel amaç çerçevesinde araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

- Öğrencilerin akademik başarı boyutunda benlik algıları ile ilgili değerlendirmeleri nasıldır? (Tablo 1)

- Öğrencilerin geleneksel ve eşitlikçi toplumsal cinsiyet algıları ile ilgili değerlendirmeleri nasıldır? (Tablo 2)

- Öğrencilerin öfke, düşmanlık, sözlü ve fiziksel saldırganlık algıları ile ilgili (genel ve cinsiyete göre) değerlendirmeleri (genel ve cinsiyete göre) nasıldır? (Tablo 3 ve 4)

- Öğrencilerin cinsiyeti, akademik başarı, geleneksel ve eşitlikçi toplumsal cinsiyet algıları ile saldırganlığın alt boyut korelasyonları nasıldır? (Tablo 5)

- Öğrencinin cinsiyeti ile geleneksel ve eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı ve akademik başarı algısının öfke, düşmanlık, fiziksel ve sözlü boyutta saldırgan eğilimlerine etkisi ne düzeydedir? (Tablo 6, 7, 8 ve 9)

Bağımlı değişkenlerimiz öfke, düşmanlık, sözlü saldırganlık ve fiziksel saldırganlık olmak üzere saldırganlığın dört alt boyutundan, bağımsız değişkenlerimiz ise cinsiyet, toplumsal cinsiyet algısının geleneksel ve eşitlikçi alt boyutları ve benliğin akademik başarı alt boyutundan oluşmaktadır. Benliğin akademik başarı alt boyutuyla sınırlandırılmasının nedeni, yukarıda da belirtildiği üzere bazı toplumsal cinsiyet rollerinin-ki akademik başarı formu bunlar arasındadır-geç ergenlik döneminde daha belirgin hale geldiği varsayımı ve çalışmanın örnekleminin de bu varsayımı test edebileceğimiz özelliklere sahip olmasıdır.

Metodoloji

Çalışma amaç açısından nedensellik ilişkilerini araştırıcı, zaman açısından kesitsel ve teknik açıdan uygulamalı bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini Türkiye'nin 5 bölgesinden; Cumhuriyet (Sivas), Ege (İzmir), Gümüşhane, Artvin Çoruh, Süleyman Demirel (Isparta), Gaziantep, Munzur (Tunceli) devlet üniversitelerinin Sosyoloji ve Felsefe Bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma yedi bölgeyi de kapsayacak şekilde tasarlanmış, ancak pandemi sürecinin başlaması nedeniyle beş bölge ile sınırlandırılmıştır.

Bireylerin saldırgan eğilimleri üzerinde akademik başarı, geleneksel ve eşitlikçi toplumsal cinsiyet algılarının etkisini görebilmek için örneklemin

üniversite öğrencileri arasından seçilmesinin nedeni, yukarıdaki açıklamalara ilaveten, geç ergenlikte kendilik algı düzeyinin bireyin gelecekteki yaşamı üzerinde belirleyiciliğinin yüksek olmasıdır. Zira soyut düşünebildikleri için farklı özelliklerini bir araya getirerek kendilerini soyut nitelikler çerçevesinde tanımlayabildikleri ve ayrıca karşıt özelliklerin benliklerinde bir arada bulunabileceğini fark etmeye başladıkları dönem geç ergenlik ve ilk yetişkinlik dönemidir ve çoklu benlik gelişimi bu döneme rastlar. Araştırmada tesadüfi örnekleme tekniği kullanılmış, ilgili üniversitelerin Sosyoloji ve Felsefe bölümlerinden (toplam 931, 669 kız ve 261 erkek) öğrenciler gönüllülük ilkesi göz önünde tutularak uygulamaya katılmış, ancak araştırmanın amacı doğrultusunda soru formu ve ölçeklere verilen cevaplar göz önüne alınarak toplam 805 (202 erkek ve 603 kadın) öğrenciden elde edilen veriler analizlere dahil edilebilmiştir. Uygulama izin alınarak 01.01.2019-30.05.2019 tarihleri arasında, adı geçen üniversitelerin ilgili bölümlerinde görevli öğretim elemanı ve öğretim üyelerinin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Sosyoloji ve felsefe bölümü öğrencilerinin tercih edilme nedeni; çalışmanın sosyolojik bir çalışma olması ve devlet üniversitelerinde bu bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin orta ve alt sosyo-ekonomik imkanlara sahip öğrenciler olmasıdır. Sosyo-ekonomik düzey birçok çalışmada da belirtildiği üzere benlik, toplumsal cinsiyet algısı ve saldırgan eğilimlerin gelişiminde etkisi yüksek faktörler arasındadır. Bu çalışmada sosyo-ekonomik düzey analizlere dahil edilmemiş, ancak örneklemede homojenliği sağlayabilme adına dikkate alınmıştır. Verilerin elde edilmesinde anket soru formu, Berg ve Snyder'ın benlik algısı ölçeği (BAÖ) (2010), Altınova ve Duyan (2013) tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (TCAÖ) (2013) ve Buss-Perry'nin saldırganlık ölçeği (SÖ) (1992) kullanılmıştır. Analizler %95 güvenilirlik düzeyinde gerçekleştirilmiş, SPSS 20 paket programı kullanılarak verilere ortalama, korelasyon ve lojistik regresyon analizi uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Anket soru formu: Sosyo-demografik özellikleri ve aile içi ilişkilerinin niteliğini belirlemeye yönelik 19 sorudan oluşmaktadır.

Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ): Tüm dünya literatüründe en sık kullanılan saldırganlık ölçekleri arasında yer almaktadır. Saldırganlık davranışını ölçmek için Buss Perry (1992) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması, Madran (2012) tarafından üniversite örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan Buss Perry Saldırganlık Ölçeği 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri, (1) karakterime hiç uygun değil, (5) karakterime tamamen uygun şeklinde beşli likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık ve

öfke olmak üzere saldırganlığın dört farklı boyutunu ölçmeyi amaçlamaktadır. Fiziksel saldırganlık alt ölçeği, başkalarına fiziksel olarak zarar verme ile ilişkili (13, 8, 2, 11, 25, 16, 29, 22 ve 5. maddeler) 9 soru; sözel saldırganlık alt ölçeği, başkalarını sözel yolla incitmeyi içeren (27, 6, 21, 14.ve 4. maddeler) 5 soru; öfke alt ölçeği, saldırganlığın duygusal boyutunu ölçmeyi hedefleyen (19, 28, 1, 18, 9, 23 ve 12. maddeler) 7 soru; düşmanlık alt ölçeği ise saldırganlığın bilişsel boyutunu ölçmeyi hedefleyen (20, 24, 3, 26. 10, 15, 7.ve 17. maddeler) 8 soru içermektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 29 en yüksek puan 145'tir. Araştırmalarda, ölçekten elde edilen alt boyut puanları (5-25 arası) kullanılabileceği gibi toplam ölçek puanının da kullanılabileceği belirtilmiştir. Alfa değerleri 4 faktörün de iç tutarlılığının yeterli düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Tüm ölçek için elde edilen alfa değeri 0,85 (bu çalışma için 0.86), fiziksel saldırganlık için elde edilen alfa değeri 0,78 (bu çalışma için 0.62) sözel saldırganlık için elde edilen alfa değeri 0,48 (bu çalışma için 0.61), öfke için elde edilen alfa değeri 0,76 (bu çalışma için 0.60), düşmanlık için elde edilen alfa değeri 0,71(bu çalışma için 0.72) olarak hesaplanmıştır (Madran, 2012).

Benlik Kuramı Ölçeği (BKÖ): Berg ve Snyder (2010) tarafından bireylerin çeşitli yaşam alanları karşısında kendilerini algılayışlarını ölçme amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Orijinal ölçek, fiziksel görünüm (FG), fiziksel sağlık (FS), zeka (Z), akademik başarı (AB), mesleki başarı (MB), serbest zaman etkinlikleri (SZE), kişilik (K), aile ilişkileri (Aİ), yakın ilişkiler (Yİ) ve arkadaşlık (ARK) olmak üzere 10 boyuttan oluşmuştur. Ölçeğin, 10 yaşam alanı karşısında bireyin pozitif ve negatif algılarını değerlendiren 40 maddesi vardır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması 2017 yılında Yavuzer ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Benlik Kuramı Ölçeğinin faktör yapısının Türkiye örnekleme için geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiş ve elde edilen sonuçlar (herhangi bir işte çalışan öğrenci sayısının azlığı nedeniyle ölçeğin MB boyutu analize katılmadığından MB hariç), dokuz boyut için yapısal modeli doğrulamıştır. Maddelerin dokuz boyuta dağılımı şöyledir: FG (1, 2, 3, 4); FS (5, 6, 7, 8); Z (9, 10, 11, 12); AB (13, 14, 15, 16); SZE (17, 18, 19, 20); K (21, 22, 23, 24); Aİ (25, 26, 27, 28); Yİ (29, 30, 31, 32); ARK (33, 34, 35, 36). Ölçekte her boyutta iki madde olmak üzere toplam 18 madde (1, 2, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 18, 20, 21, 24, 25, 27, 30, 32, 33, 34) ters puanlanmaktadır. Ölçek maddeleri, (1) hiç doğru değil (2) nadiren doğru, (3) arada sırada doğru, (4) sık sık doğru, (5) her zaman doğru şeklinde beşli likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin her bir boyutundan elde edilen puanın yüksekliği bireyin benlik kuramının olumlu olduğunu göstermektedir. Ölçekte yer alan 36 maddenin tamamına ilişkin iç tutarlılık katsayısı 0.84 (bu çalışma için 0.75) olarak bulunmuş, alt boyutları için 0.52-0.88 arasında değişmektedir. Bu değerler dikkate alındığında, alt ölçeklerin

iç tutarlılığının kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür. Test yarılama yöntemi ile hesaplanan güvenilirlik katsayısı ise 0.79'dur. BKÖ'nün tamamından alınabilecek puan aralığı 36-180 olup her alt boyut için ise 4-20 puan arasında değişmektedir. Ölçekten elde edilen alt boyut puanları kullanılabilmesi gibi toplam ölçek puanının da kullanılabilmesi belirtilmiştir (Yavuzer, Karataş, Polat-Demir, 2017, s.163-67).

Bu çalışmada ölçeğin sadece Akademik Başarı Algısı (ABA) alt boyutu (ölçeği) kullanılmıştır. ABAÖ 13., 14, 15. ve 16. maddeleri kapsamakta olup, 14. ve 16. maddeler tersten puanlanmaktadır. ABÖ için elde edilen alfa değeri 0,72 olup, ABÖ'nün iç tutarlılığının yeterli olduğu görülmüştür.

Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (TCAÖ): Altınova ve Duyan (2013) tarafından bireylerin toplumsal cinsiyete yönelik algılarını değerlendirmek amacıyla geliştirilen TCAÖ 25 maddelik 5'li Likert tipi bir ölçektir (1=tamamen katılmıyorum, 5=tamamen katılıyorum). Ölçekten alınabilecek toplam puan 25-125 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanların artması daha eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet algısına sahip olunduğu anlamına gelmektedir. Ölçekte 2., 4., 6., 9., 10., 12., 15., 16., 17.,18, 20., 21., 24. ve 25. maddeler ters puanlanan maddelerdir. Ölçeğin geçerliğini test etmek amacıyla yetişkinlerden oluşan çalışma grubundan elde edilen verilerle yapılan açımlayıcı faktör analizinde (AFA) ölçeğin tek boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. (Altınova ve Duyan, 2013). Ancak daha sonra Esen ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin (TCAÖ) ergenlerde geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sırasında, ölçeğin yapı geçerliğini incelemek için yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) orijinal ölçekten farklı olarak geleneksel ve eşitlikçi olmak üzere iki faktörlü bir model ortaya çıkarmış, ancak bu işlem sırasında faktör yükleri .50'nin altında kalan (20 ve 21.) maddeler ile yüksek modifikasyon indeksi veren (5., 9., ve 24.) maddeler sırasıyla ölçme aracından çıkarılarak madde sayısı 20'ye düşürülmüştür. Cronbach alfa katsayısı eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı (ETCA) boyutu için 0,80 (bu çalışmada 0.81) ve geleneksel toplumsal cinsiyet algısı (GTCA) boyutu için 0,86 (bu çalışma için 0,87) ölçeğin tamamı (TCAÖ) için 0,89 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre TCAÖ' nün ergen formunun yeterli düzeyde geçerlilik ve güvenilirlik değerlerine sahip olduğu görülmektedir. TCAÖ'de yer alan maddeler incelendiğinde kuramsal olarak maddelerin GTCA ve ETCA'ya uygun olarak yazıldığı, tersten puanlanan maddelerinde geleneksel toplumsal cinsiyet algısını temsil ettiği görülmektedir. (Esen, Öztürk, Siyez, 2008, s.144-52).

Veri Analizi

Analizler üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada gençlerin GTCA ve ETCA ve ABA boyutunda kendilik algı düzeylerini belirlemek için ölçeklerin ortalaması (cinsiyet farkı gözetilmeksizin ve cinsiyet farklılığı gözetilerek) alınmıştır (Tablo 1,2,3,4) İkinci aşamada ortalamaları alınan ölçek alt boyutlarının birbirleri ve saldırganlık türleri ile ilişkisini görebilmek için korelasyon analizi (Tablo 5) yapılmıştır. Üçüncü aşamada ise bağımlı değişkenler üzerinde bağımsız değişkenlerin etki düzeylerini belirleyebilmek için lojistik regresyon analizi (Tablo 6,7,8) yapılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılanların %64,8'i kadın ve %21,7'si erkek olup, yaş ortalaması 21'7 dir. %54,1 il, %22,6 ilçe; %9,1 köy; %0,4'ü yurtdışı doğumludur. %85,4'ü bekar; %0,4'ü evli; % 0,5'i ise sözlü ya da nişanlıdır. %23,1' i birinci, %30,6'sı ikinci, %15,4'ü üçüncü ve %16'sı son sınıf öğrencisidir. Baba±anne eğitim durumları, % 1,7±% 11 okur-yazar değil; %4,2±%5,9 sadece okur-yazar; % 7,3±%36 ilkokul; %20±%16,1 ortaokul; %21,2±%13,7 lise; %6,1±%2,4 lisans mezunudur. Ailelerin ortalama aylık geliri, %28,8 asgari ücretin altında (2019 net asgari ücret 2020,9 TL'dir.); %17,3 2350-3000 TL; %6,9 4901-5550 TL ve %1,7 9451 TL ve üzeri gelire sahiptir. Tüm aileyi ilgilendiren konularda %63,2'si hep birlikte; %4,6'sı sadece anne babanın birlikte; %1'i sadece babanın ve %11,1'i de ara sıra çocukların da karar alma sürecine katıldıklarını belirtmiştir. Sorunlarını anne baba ile konuşabildiklerini belirtenlerin örnekleme oranı %55,7, sorunlarını anne baba ile konuşamadıklarını belirtenlerin ise %30,2'dir. %9,8'i sorunlarını sadece anneleri, %0,2'si sadece babaları, %3,7'si sadece kardeşleri, %13,2'si sadece arkadaşları ve % 3,7'si ise hiç kimseyle konuşamadıklarını belirtmiştir.

Ölçek Ortalamaları

Tablo 1. Akademik Başarı Algı (ABA) Ölçeği Genel Ortalama¹

ABA	K	E	
<i>Benlik Ölçek Genel Ortalama: 2,73±1,06</i>			
Madde No	O±SS	O±SS	O±SS
13	2,31±1,24	3,21±1,28	3,13±1,25

¹ 13.Akademik başarım çok düşük; 14. Derse her zaman hazır gelirim;15. Derse nadiren katılırım;16. Serbest zamanım anlamlı ve zevkli etkinliklerle geçer;

14	2,57±1,30	2,04±1,04	2,13±1,02
15	2,58±1,09	2,74±1,21	2,78±1,24
16	2,62±1,16	2,43±1,25	2,39±1,20
Gen. Ort.	2,52±1,19	2,60±1,19	2,60±1,17

Berg ve Snyder (2010) tarafından bireylerin çeşitli yaşam alanları karşısında kendilerini algılayışlarını ölçme amacıyla geliştirilen BKÖ'nün 9 alt boyutundan biri ABA Boyutu (alt ölçeği) dur (Tablo 1). Çalışmanın bağımsız değişkenlerinden birini oluşturan ABA'nın genel ortalaması (O=2,52±1,19 ile) öğrencilerin bu boyutta kendilerini algılayış düzeylerinin ortalamasının çok az üstünde olduğunu göstermektedir. Cinsiyetlere göre bakıldığında hem erkek hem de kadın katılımcıların ABA algılarının eşit olduğu gözlenmektedir (Tablo 1).

Tablo 2. Toplumsal Cinsiyet Algı (TCA) Ölçeği Genel Ortalama²

	GTCA	Kadın	Erkek		ETCA	Kadın	Erkek
<i>Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçek Genel Ortalama: 2,71±0,95</i>							
M.N.	O±SS	O±SS	O±SS	M.N	O±SS	O±SS	O±SS
2	1,76±1,04	1,61±,99	2,21±1,25	1	4,56±,86	4,65±,77	4,29±1,05
4	1,76±,09	1,60±,86	2,03±1,03	3	4,02±1,0	4,14±,94	3,62±1,10
5	1,43±,77	1,32±,68	1,75±,93	7	3,47±,84	3,60±,75	3,10±,97
10	1,76±1,0	1,61±,99	2,23±1,21	8	3,97±,95	4,08±,91	3,63±,91
12	1,91±1,0	1,78±,95	2,32±1,12	11	4,64±,70	4,69±,73	4,34±,92
15	1,65±1,10	1,52±1,00	2,04±1,28	13	3,60±1,0	4,25±1,00	3,83±1,14
16	1,77±1,0	1,68±,95	2,04±1,10	14	4,50±,88	4,62±,80	4,14±1,00

² 1. Evlilik, kadının çalışmasına engel olmaz; 2. Kadın sadece ailesinin ekonomik sıkıntısı varsa çalışmalıdır. ;3. Çalışan kadın da çocuklarına yeterince zaman ayırabilir; 4. Kadınlar anne olduktan sonra çalışmamalıdır; 5. Kadın siyasetçiler de başarılı olabilir; 6. Kadınlar evlendikten sonra çalışmamalıdır; 7. Çalışma hayatı kadının ev işlerini aksatmasına neden olmaz,8. Çalışan bir kadın hayattan daha çok zevk alır,9.Kadınlar erkekler tarafından her zaman korunmalıdır; 10. Kocasını izin vermiyorsa kadın çalışmamalıdır; 11. Kadınlar yönetici olabilir; 12. Çalışan bir kadın kazandığı geliri eşine vermelidir,13. Çalışan bir kadın çocuklarına daha iyi anne olur,14. Erkekler de çamaşır bulaşık gibi ev işlerini yapmalıdır; 15. Kocasız kadın sahipsiz eve benzer; 16. Bir ailenin gelirini erkekler sağlamalıdır; 17. Kadınlar kendi başına ticarethane gibi yerler (kafe, market, emlakçı gibi) açmamalıdır; 18 Kadınların birinci görevi ev işlerini üstlenmektir; 19. Bir kadın kocasından fazla para kazanmamalıdır; 20. Erkek her zaman evin reisi olmalıdır; 21. Toplumun liderliği genellikle erkeklerin elinde olmalıdır; 22. Bir kadın kendi haklarına sahip olabilmesi için gerekirse kocasına karşı çıkabilmelidir; 23. Kadın kocasından yaş olarak daha küçük olmalıdır; 25. Ailedeki önemli kararları erkekler vermelidir.

17	1,49±,88	1,39±,81	1,79±1,00	22	4,60±,80	3,70±1,01	3,30±1,01
18	1,73±1,01	1,60±,94	2,12±1,10	23	4,15±1,0	4,73±,59	4,37±,90
19	1,52±,91	1,42±,81	1,85±1,08				
20	1,51±,88	1,31±,62	2,15±1,19				
Gen. Ort.	1,66±,87	1,53±,87	2,04±1,11		4,16±,89	4,27±,83	3,84±1,00

Bireylerin toplumsal cinsiyete yönelik algılarını değerlendirmek amacıyla geliştirilen TCAÖ'nün GTCA alt (ölçeği) boyutunun genel ortalaması (O=1,66±0,87 ile) öğrencilerinin ortalamasının altında geleneksel tutumlara sahip olduğunu göstermektedir (tablo 2). Ölçeğin ETCA boyutunun (O=4,16±0,89 ile) genel ortalaması ise öğrencilerin bu boyutta algılarının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Cinsiyetler düzeyinde bakıldığında erkeklerin (O=2,04±1,11 ile) GTCA'sının kadınlara (O=1,53±,87 ile) göre daha güçlü olduğu gözlenmektedir. ETCA da ise durumun tersine döndüğü kadınların (O=4,27±,83 ile) ETCA'sının (O=3,84 ile) erkeklere göre daha güçlü olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Saldırganlık Ölçeği Alt Boyutlarının Genel Ortalaması³

Sal.	Öfke		Düşmanlık		Sözlü S.		Fiziksel S
Saldırganlık Ölçek Genel Ortalama: 2,58±1,30							
M.N	O±SS	M:N:	O±SS	M.N.	O±SS	M.N.	O±SS
1.	2,48±1,24	15	2,50±1,47	14.	3,08±1,41	2.	2,19±1,25

³ 1. Bazı arkadaşlarım benim öfkeli biri olduğumu söylerler; 12. Çok çabuk parlar ve hemen sakinleşirim; 18. Öfkemi kontrol etmekte zorluk çekerim; 19. Yapmak istediğim bir şey engellendiğinde kızgınlığımı açıkça ortaya koyarım; 23. Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi düşünüyorum; 28. Bazen olmadık şeylere ortada mantıklı bir neden yokken aniden sinirlenir, tepki veririm; 9. Sakin yapılı biriyimdir; 2. Gerekirse hakkımı korumak için şiddete başvurabilirim; 11. Daha önce tanımadığım insanları tehdit ettiğim oldu; 13. Birisi bana sataşırsa kolaylıkla onu itip tartaklayabilirim; 16. Bir insana vurmanın mantıklı bir gerekçesi olmayacağını düşünüyorum; 22. Birisi bana vurursa ben de karşılık veririm; 25. Biri beni iterse onunla kavgaya tutuşurum; 29. Çoğu insana kıyasla daha sık kavgaya karıştığımı söyleyebilirim; 5. Öfkeden deliye döndüğümde bir şeyler kırıp dökerim; 8. Bazen başkalarına vurma dürtümü kontrol edemiyorum; 14. İnsanlar sinirimi bozduklarında kolaylıkla onlar hakkında ne düşündüğümü söyleyebilirim; 21. İnsanlarla sıkça görüş ayrılığına düşerim; 27. Arkadaşlarım münakaşacı/tartışmayı seven biri olduğumu söylerler; 4. Arkadaşlarımın görüşlerine katılmadığım zaman bunu onlara açıkça söylerim; 6. İnsanlar benim görüşlerime katılmadıklarında onlarla tartışmaktan kendimi alıkoymam; 15. Zaman zaman kıskançlık beni yiyip bitirir; 17. Bazen hayatın bana adaletsiz davrandığını düşünürüm; 20. Zaman zaman insanların arkamdan güldüğü duygusuna kapılırım; 23. Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissediyorum; 26. Arkadaşlarımın arkamdan konuştuklarını biliyorum; 3. Birisi bana fazlasıyla iyi davrandığında "Acaba benden ne istiyor?" diye düşünürüm; 7. Zaman zaman bazı olaylara/kişilere yönelik kızgınlığım uzun süre bitmek bilmez; 9. Tanımadığım insanlar bana fazla yakın davrandıklarında onlara şüpheyle yaklaşırım.

12.	3,25±1,48	17	3,34±1,34	21.	2,51±1,17	11.	1,67±1,09
18.	2,43±1,32	20	2,10±1,20	27.	2,12±1,37	13.	1,78±1,13
19.	3,31±1,30	23	2,89±1,33	4.	3,93±1,19	16.	3,39±1,50
23.	3,03±1,45	26	2,24±1,33	6.	2,09±1,24	22.	2,83±1,48
28.	2,33±1,38	3	2,74±1,43			25.	2,11±1,27
9.	3,30±1,46	7	2,93±1,40			29.	1,59±1,08
		9	3,08±1,44			5.	2,35±1,44
						8.	1,70±1,16
G.O.	2,87±1,37		2,72±1,36		2,74±1,27	.	2,06±1,26

Saldırıcılık Ölçeğinin alt boyutlarının genel ortalamalarına bakıldığında Öfke (O=2,87±1,37); Düşmanlık (O=2,72±1,36) ve Sözlü Saldırıcılık (O=2,74±1,27) alt boyutlarında öğrencilerin ortalamasının biraz üzerinde saldırgan eğilimlere sahip oldukları, ancak fiziksel Saldırıcılık (O=2,06±1,26) alt boyutunda bu eğilimin ortalamasının altına düştüğü gözlenmektedir (tablo 3). Analiz sonuçları öğrencilerin saldırgan eğilimlerini daha çok öfke boyutunda yaşadıklarını göstermektedir. Öfke bireyin ihtiyaçlarının karşılanmadığı, engellendiği ve istemediği durumlarda kaldığında ortaya çıkan bir duygu durumudur (Hakan ve Yıldırım, 2012).

Tablo 4. Cinsiyete Göre Saldırıcılık Ölçeğinin Alt Boyutlarının Ortalaması

	Öfke			Düşmanlık			Sözlü S.			Fiziksel S.	
	K	E		K	E		K	E		K	E
M.	O±SS	O±SS	M	O±SS	O±SS	M.	O±SS	O±SS	M.	O±SS	O±SS
N			N.			N.			N.		
1	2,45± 1,22	2,59± 1,28	15	2,54± 1,49	2,39± 1,40	14	3,11± 1,43	2,98± 1,35	2.	1,96± 1,15	2,89± 1,28
12	3,33± 1,46	3,04± 1,50	17	3,30± 1,30	3,33± 1,40	21	2,47± 1,15	2,64± 1,21	11.	1,54± 1,00	2,06± 1,27
18	2,38± 1,33	2,60± 1,29	20	2,04± 1,18	2,30± 1,21	27	1,96± 1,32	2,60± 1,39	13.	1,59± 1,0	2,36± 1,30

19	3,34±	3,19±	23	2,86±	2,98±	4.	3,93±	3,82±	16.	3,56±	2,88±
.	1,30	1,30		1,33	1,34		1,18	1,23		1,47	1,47
23	3,01±	3,09±	26	2,16±	2,50±	6.	1,96±	2,48±	22.	2,61±	3,50±
.	1,46	1,42		1,30	1,37		1,20	1,30		1,46	1,35
28	2,34±	2,32±	3	2,68±	2,89±				25.	1,94±	2,62±
.	1,39	1,36		1,44	1,42					1,20	1,34
9.	3,27±	3,41±	7	2,93±	2,94±				29.	1,50±	1,86±
	1,47	1,42		1,41	1,36					1,01	1,25
			9	3,13±	2,92±				5.	2,29±	2,55±
				1,46	1,37					1,45	1,39
									8.	1,54±	2,18±
										1,04	1,35
G.	2,87±	2,52±		2,70±	2,78±		2,68±	2,90±	.	2,05±	2,54±
O.	1,37	1,36		1,36	1,35		1,25	1,29		1,19	1,39

Cinsiyete göre saldırganlığın alt boyutlarının genel ortalaması; öfke boyutunda (O=2,87±1,37 ile) en çok kadınların, sözlü saldırganlık boyutunda ise (O=2,90±1,37 ile) erkeklerin eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile kadınlar saldırganlık eğilimlerini daha çok duygusal boyutta yaşarken, erkeklerin araçsal boyutta yaşadıkları, yani saldırganlık eğilimlerini davranışsal boyuta taşıdıkları gözlenmektedir (Tablo 4).

Korelasyon Analizi

ABA boyutuyla benliğin, ETCA ve GTCA boyutlarıyla toplumsal cinsiyet algısının saldırganlığın öfke, düşmanlık, sözlü ve fiziksel alt boyutları üzerindeki etkisini lojistik regresyon analizi ile test edebilmek için, öncelikle söz konusu boyutlar (ölçekleri) arasındaki ilişki ($p \leq 0,05$ anlamlılık düzeyinde) korelasyon analizi ile test edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Cinsiyet, Ölçekler ve Alt Boyutlar Arası Korelasyon Analizi⁴

	0	SS	01	02	03	1	2	3	4	5	6	7
Tüm veri (N: 805)												
TCAÖ	2,7 1	,95										
BAÖ	2,7 3	1,0 6	,05									
SÖ	2,5 8	1,3 0	,10* *	,26* *								
Cinsiyet	1,7 5	,43	- ,15* *	-,16	- 15**							
GTCA	1,6 6	,87	,74* *	,05	,13* *	- ,36* *	-					
ETCA	4,1 6	,89	,02	-,02	- ,09* *	,36* *	- ,62* *	-				
ABA	2,5 2	1,1 9	,08* *	,51* *	,24* *	- ,15* *	- ,09* *	-,04	-			
Öfke	2,8 7	1,3 7	,04	,14* *	,80* *	,01	,02	,00	,14* *	-		

⁴ 01. Toplumsal cinsiyet algısı ölçeği; 02. Benlik algısı ölçeği; 03. Saldırıcılık Ölçeği 1. Cinsiyet 2. Geleneksel toplumsal cinsiyet algısı; 3. Eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısı; 4. Akademik başarı; 5. Öfke; 6. Düşmanlık; 7. Sözlü saldırıcılık; 8. Fiziksel saldırıcılık.

Düşmanlık	2,70	1,36	,07	,20*	,80*	,04	,10*	-	,19*	,56*		
Sözlü Saldır.	2,68	1,25	,00	,17*	,70	-	-,02	,01	,20*	,52*	,40*	
Fiziksel saldır.	2,05	1,19	,16*	,28*	,80*	-	,20*	-	,21*	,54*	,47*	-

Korelasyon analizi toplumsal cinsiyet algısının GTCA ve ETCA arasında ($r = -,62$ ile) negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Öte yandan GTCA'nın ($r = -,09$) ABA ile negatif, öfke ve sözlü saldırganlık hariç, ($r = ,10$ ile) düşmanlık ve ($r = ,20$ ile) fiziksel saldırganlık alt boyutları ile pozitif; ETCA'nın ($r = -,09$ ile) düşmanlık ve ($r = -,16$ ile) fiziksel saldırganlık ile negatif; ABA'nın da cinsiyet ($r = -,15$) ve GTCA ($r = -,09$) ile negatif, öfke ($r = ,14$), düşmanlık ($r = ,19$), sözlü ($r = ,20$) ve fiziksel saldırganlık ($r = ,21$) ile de pozitif yönlü bir ilişkisi olduğu gözlenmektedir.

Lojistik Regresyon Analizi

Öğrencilerin saldırganlık eğilimleri üzerinde etkili olan değişkenleri ve etki düzeylerini tespit edebilmek için lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde öfke, düşmanlık, sözlü ve fiziksel saldırganlık (0= zayıf; 1=güçlü olarak her biri için ayrı ayrı kodlanmış) bağımlı değişkenler olup, bağımsız değişkenler ise GTCA, ETCA ve ABA'dır. Regresyon analizinde, bağımsız değişkenler arasında bağımlı değişkene en çok etki edenleri seçerek regresyon modelini oluşturan adım adım regresyon analizi tercih edilmiştir.

Tablo 6. Akademik Başarı, Geleneksel ve Eşitlikçi Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Öfke Lojistik Regresyon Analizi

	Saldırganlık Alt Boyutları	B	St. Hata	Wald İstatistiği	P Değeri	Odss Oranı
	1-Öfke					
(Ref: Kadın)	Cinsiyet	-,04	,19	,05	,82	,95

(Ref: Güçlü)	GTCA	-2,15	,84	6,54	,01	8,65**
	ETCA.	-,07	,32	,06	,80	1,08
(Ref: Zayıf)	ABA	A-54	,24	4,79	,02	1,71**

Saldırganlık ölçeğinde öfke saldırganlığın duygusal boyutunu ölçen dört alt ölçekten ilkidir. Analiz sonucu (tablo 6) öğrencilerin öfke eğilimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($p \leq 0,05$) etkisi olan değişkenlerin sırasıyla öğrencilerin GTCA ve ABA'ları olduğu görülmektedir. Düzenlenen lojistik regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı olup (Model $\chi^2 = 12,99$ $P = p \leq 0,05$), bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri açıklama düzeyi %23 olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre GTCA'nın zayıf olması, güçlü olmasına göre öfkelenme olasılığını 8,65 kat azaltmaktadır. Diğer yandan öğrencinin ABA'sının güçlü olmasının zayıf olmasına göre öfkelenme olasılığını 1,74 kat azalttığı gözlenmektedir.

Tablo 7. Akademik Başarı, Geleneksel ve Eşitlikçi Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Düşmanlık Lojistik Regresyon Analizi

	Saldırganlık Alt Boyutları	B	St. Hata	Wald istatistiği	P Değeri	Odss Oranı
	2.Düşmanlık					
(Ref: Kadın)	Cinsiyet	-,18	,22	,66	,41	,83
(Ref: Güçlü)	GTCA	-1,47	,75	3,80	,05	4,35**
	ETCA	-,10	,36	,07	,78	1,10
(Ref: Zayıf)	ABA	-,88	,25	12,09	,00	2,42**

Düşmanlık, genel ölçeğin bilişsel boyutta saldırganlık eğilimlerini ölçen ikinci (ölçek) alt boyuttur. Tablo 7'de öğrencilerin düşmanlık eğilimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($p \leq 0,05$) etkisi olan değişkenlerin sırasıyla öğrencilerin GTCA ve ABA'ları olduğu görülmektedir. Lojistik regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı olup (Model $\chi^2 = 15,17$ $P = p \leq 0,05$), bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri açıklama düzeyi %3 olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre GTCA'nın zayıf olması, güçlü olmasına göre düşmanlık olasılığını 4,35 kat azaltmaktadır. Diğer yandan öğrencinin ABA'larının güçlü olmasının ise zayıf olmasına göre düşmanlık olasılığını 2,42 kat azalttığı gözlenmektedir.

Tablo 8. Akademik Başarı, Geleneksel ve Eşitlikçi Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Sözlü Saldırganlık Lojistik Regresyon Analizi

	Saldırganlık Alt Boyutları	B	St. Hata	Wald İstatistiği	P Değeri	Odss Oranı
	3. Sözlü saldırganlık					
(Ref; Kadın)	Cinsiyet	,31	,19	2,46	,11	1,36
(Ref: Güçlü)	GTCA	-1,47	,76	3,70	,05	4,38**
	ETCA	-,15	,33	,20	,65	1,16
(Ref: Zayıf)	ABA	-,99	,24	16,87	,00	2,70**

Saldırganlığın araçsal boyutunu oluşturan üçüncü alt ölçek sözlü saldırganlık ölçeğidir. Saldırganlık eğilimlerinin davranışa dönük yönünü ölçmektedir. Tablo 8'de öğrencilerin sözlü saldırganlık eğilimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($p \leq 0,05$) etkisi olan değişkenlerin bu alt boyutta GTCA ve ABA olduğu gözlenmektedir. Lojistik regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı olup (Model $\chi^2=26,05$ $P= p \leq 0,05$), bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama düzeyi %4 olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre GTCA'nın zayıf olması, güçlü olmasına göre sözlü saldırganlık olasılığını 4,38 kat, ABA'nın güçlü olması zayıf olmasına göre sözlü saldırganlık olasılığını 2,70 kat azaltmaktadır.

Tablo 9. Akademik Başarı, Geleneksel ve Eşitlikçi Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Fiziksel Saldırganlık Lojistik Regresyon Analizi

	Saldırganlık Alt Boyutları	B	St. Hata	Wald İstatistiği	P Değeri	Odss Oranı
	4-Fiziksel saldırganlık					
(Ref; Kadın)	Cinsiyet	,68	,30	4,88	,02	1,97**
(Ref: Güçlü)	GTCA	-2,50	,77	10,35	,00	12,25**
	ETCA	,47	,43	1,22	,26	,62
(Ref: Zayıf)	ABA	-1,28	,33	15,21	,00	3,62**

Saldırganlığın araçsal boyutunu ölçen son alt ölçek fiziksel saldırganlık ölçeğidir. Öğrencilerin fiziksel saldırganlık eğilimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ($p \leq 0,05$) etkisi olan değişkenlerin sırasıyla GTCA ve ABA'ları olduğu görülmektedir (tablo 9). Lojistik regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı olup (Model $\chi^2=40,20$ $P= p \leq 0,05$), bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri açıklama düzeyi %12 olarak belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre GTCA'nın zayıf olması, güçlü olmasına göre fiziksel saldırganlık olasılığını 12,25 kat, ABA'nın güçlü olması zayıf olmasına göre fiziksel saldırganlık olasılığını 3,62 kat azaltmaktadır. Diğer taraftan cinsiyetin erkek olmasının ise fiziksel saldırganlık eğilimini 1,97 kat arttırdığı görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Saldırganlık büyük olasılıkla sayısız eğilim, kişilik özelliği ve birbirinin içine geçmiş pek çok faktörün etkisinde gelişen bir davranış biçimidir. Bu çalışma geç ergenlerde geleneksel ve eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısının ve akademik başarı boyutunda kendilik algısının öfke, düşmanlık, sözlü ve fiziksel saldırganlık eğilimleri üzerindeki etkisini araştırmak üzere yapılmıştır.

Çalışmada ABA boyutunda öğrencilerin kendilik algılarının ortalamasının ($O= 2,52 \pm 1,19$ ile) çok az üzerinde ve kadın ($O= 2,60 \pm 1,19$) ve erkek ($O= 2,60 \pm 1,17$ ile) katılımcılar açısından eşit olduğu gözlenmiştir. Fakat korelasyon analizi ABA'nın cinsiyet ve GTCA ile negatif, ETCA ile ise bir ilişkisinin olmadığını, ancak saldırganlığın tüm boyutları ile pozitif bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bu sonuç öğrencilerin GTCA düzeyleri güçlendikçe ABA'nın düşeceği, ya da GTCA'ları zayıfladıkça ABA'nın yükseleceğini, ancak bunun öğrencinin cinsiyetine bağlı olduğunu göstermektedir. Lojistik regresyon analizinde de GTCA'nın saldırganlığın tüm boyutları üzerinde negatif bir etkiye sahip iken, yani GTCA düzeylerinin zayıflaması saldırganlık eğilimlerinin azalması yönünde etki yaparken, cinsiyet açısından erkek olmanın sadece fiziksel saldırganlık boyutunda pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunun gözlenmesi, korelasyon analizini desteklemektedir. Literatüre göre (Muller, Bushman, Subra, Ceaux, 2012; Kernis vd., 1993; Brown ve Dutton, 1995; Ileana ve Emmanuel, 2017; Salmivalli ve Nieminen, 2002; Bluth vd., 2017) toplumsal cinsiyet klişeleri kişilerin kendilik algılarını ve nasıl davranacaklarını belirler. Örneğin cinsiyetçi tutumlara sahip bireylerin bu klişelere paralel yüksek ya da düşük benlik imajı ve saldırganlık gibi olumsuz davranışlar geliştirme olasılığının yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmada ABA orta düzeyde iken, GTCA'nın güçlü olması ve cinsiyetin erkek olmasının saldırganlığın tüm boyutlarını yordadığı gözlenmektedir. ETCA ile saldırganlığın düşmanlık ve

fiziksel boyutları arasında negatif yönlü bir ilişkiye rastlanması da yukarıdaki sonucu güçlendirmektedir.

Çalışmada öğrencilerin toplumsal cinsiyet algı düzeyleri geleneksel ve eşitlikçi olmak üzere iki boyutta ayrı ayrı analize dahil edilmiştir. Öğrencilerin ölçeğin GTCA boyutundan aldıkları puanların genel ortalaması ortalamanın altında kalırken, ETCA boyutunda aldıkları puanların genel ortalamasının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar örnekleme oluşturan öğrencilerin GTCA göre daha çok ETCA sahip öğrenciler olduğunu göstermektedir. Cinsiyetlere göre değerlendirildiğinde erkeklerin geleneksel boyutta ortalamalarının kadınlardan daha yüksek olduğu, ancak eşitlikçi boyutta kadınların erkeklerden daha eşitlikçi olduğu gözlenmektedir. Ancak hem kadınların hem de erkeklerin ETCA boyutunda ortalamaları GTCA'na göre çok daha yüksektir. Ayrıca GTCA'nın cinsiyet, ETCA ve ABA ile ters yönlü bir korelasyonun olması da sonucu pekiştirmektedir. Diğer taraftan GTCA'nın düşmanlık ve fiziksel saldırganlık boyutu ile pozitif yönlü bir korelasyona sahip iken, bu iki boyut üzerindeki etki düzeyinin lojistik regresyon analizinde negatif yönlü bir ilişkiye ve etkiye dönüşmesi yukarıdaki yargımızı doğrulamaktadır. Hatta ETCA'nın cinsiyet ile pozitif, GTCA, düşmanlık ve fiziksel saldırganlık boyutları ile GTCA'nın aksine, negatif yönlü bir korelasyonunun olması, GTCA'nın bireylerin özellikle düşmanlık ve fiziksel saldırganlık eğilimleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kısaca GTCA'nın güçlü olması ve erkek olmanın öğrencilerin akademik başarı, düşmanlık ve fiziksel saldırganlık eğilimlerini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Mevcut literatürde (Steinberg, 2007; Basow, 1992; Adams, 1995; Dökmen, 2014) toplumsal cinsiyete ilişkin kazanımların çocukluk döneminde başladığı, ancak ergenlik dönemin de çocukluktaki seyrinden daha farklı bir işleyiş gösterdiği belirtilmektedir. Örneğin, Hill ve Lynch (1983, s. 201), ergenlik döneminde, cinsiyete uygun davranışlar sergilenmesi için baskının, özellikle kız ergenler için arttığını ifade etmektedirler. "Cinsiyet kuvvetlendirme hipotezi" olarak bilinen bu düşünceye göre kız ve erkek ergenler arasında gözlemlenen cinsiyet farklılıklarının çoğu basmakalıp kadın-erkek davranışları göstermeleri yönündeki toplumsallaştırmanın hızlanmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Ergenlik dönemi ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerine yapılan diğer araştırmalarda da ergenlerin kadınlara ve erkeklere yüklenen toplumsal cinsiyet rollerine geleneksel pencereden bakmaya devam ettikleri bildirilmektedir (Oswald ve Lindstedt, 2006). Öte yandan son dönemde yapılan bazı karşılaştırmalı çalışmalar; ergenlikle birlikte daha karmaşık ve detaylı sosyal bilişsel becerilerin ortaya çıkmasına paralel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi algının, bu çalışmadan elde edilen verilere paralel, özellikle kadınlar arasında ve yine

kadınlar kadar güçlü olmasa bile erkekler arasında da kuvvetlenmeye başladığını (Lindberg, 2008) göstermektedir. Örneğin Katz ve Ksanskak (1994) da çalışmalarında geç ergenlik olarak gruplanan yaş dönemindeki ergenlerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dair daha esnek bir tutuma sahip olduklarını; kızların da erkeklere göre daha esnek bir tutum gösterdiklerini bulmuşlardır.

Saldırganlığın dört alt boyutundan alınan puanların ortalamaları öğrencilerin ortalama üzerinde saldırgan eğilimlere sahip olduklarını ve bu eğilimlerinin güçlüden zayıfa doğru öfke, sözlü saldırganlık, düşmanlık ve fiziksel saldırganlık şeklinde sıralandığını göstermektedir. Bir başka ifade ile öğrenciler daha çok duygusal boyutta öfkeli ve araçsal boyutta sözlü saldırganlık eğilimlerine sahiptirler. Saldırganlık eğilimlerinin en zayıf olduğu boyut fiziksel saldırganlık boyutudur. Cinsiyetlere göre değerlendirildiğinde, erkeklerin öfke hariç, saldırganlığın diğer tüm boyutlarında kadınlardan daha yüksek ortalamalara sahip olduğu, kadınların sırasıyla en yüksek öfke ve düşmanlık, erkeklerin ise sırasıyla en yüksek sözlü saldırganlık ve düşmanlık boyutlarında saldırgan eğilimlere sahip oldukları gözlenmektedir. Bir başka ifade ile kadınlar saldırganlık eğilimlerini araçsal eylemlere dönüştürmeden, duygusal boyutta öfkeli ve bilişsel boyutta düşmanca eğilimler ile yaşamaktayken, erkeklerin saldırganlık eğilimlerini duygusal boyutta öfkeli yaşadıkları ve araçsal boyutta ise öfkelerini sözlü saldırgan eylemlere dönüştürdükleri gözlenmektedir. Buss ve Perry (1992, s.455) kendi çalışmalarında da öfke boyutunda cinsiyet farkı gözetmeksizin, erkeklerin kadınlardan sözlü saldırganlık ve düşmanlık boyutunda biraz daha yüksek, fakat fiziksel saldırganlık konusunda çok daha yüksek puanlar aldıklarını belirtmektedirler. Erkek olma bu çalışmada saldırganlığın öfke hariç diğer alt boyutlarının tamamı için yordayıcıdır. Konu üzerine yürütülen çalışmaların hemen hemen hepsinde fiziksel saldırganlık açısından bir cinsiyet farklılığı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalardan bazılarında, bu farklılığın sadece fiziksel saldırganlık boyutunda erkeklerin lehine olduğu (Bernstein ve Gesn 1997; Harris ve Knight-Bohnhoff, 1996; Williams, Boyd, Cascardi, 1996), bazılarında ise çok düşük düzeyde de olsa sözel saldırganlık boyutunda erkeklerin kadınlardan daha yüksek puanlar elde ettiği sonucuna ulaşmışlardır (Archer ve Haigh 1997, Meesters, Muris, Bosma, Schouten, Beuving, 1996, Ramirez, Andreu, Fujihara, 2001, Nakano, 2001).

Regresyon analizinde, bağımsız değişkenler arasında bağımlı değişkene en çok etki edenleri seçerek regresyon modelini oluşturan adım adım regresyon analizi tercih edilmiştir. Analiz gereği öğrencilerin ayrı ayrı öfke, düşmanlık, sözlü ve fiziksel saldırganlık eğilimleri üzerinde cinsiyet, akademik başarı, geleneksel ve eşitlikçi toplumsal cinsiyet algılarının etki düzeyleri belirlenmeye çalışılmış,

GTCA ve ABA'nın saldırganlığın tüm boyutları üzerinde negatif etkiye sahip iki ortak değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına göre GTCA'nın zayıf olması ve ABA'nın güçlü olmasının öğrencilerin öfke, düşmanlık sözlü ve fiziksel saldırganlık eğilimlerini azalttığı, sadece fiziksel saldırganlık boyutunda cinsiyetin erkek olmasının fiziksel saldırganlığı pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Ancak, yapılan lojistik regresyon analizinde eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısının saldırganlığın hiçbir boyutu ile ilişkilendirilemediği, yani eşitlikçi toplumsal cinsiyet algısına sahip olmanın öğrenciyi duygusal, bilişsel ve araçsal boyutta saldırgan eğilimlerden koruduğu gözlenmektedir. Korelasyon analizinde ETCA ile saldırganlığın sadece düşmanlık ve fiziksel saldırganlık boyutları ile negatif bir ilişkiye rastlanması da bu yargımızı desteklemektedir.

Sonuç olarak, örnekleme giren öğrencilerin akademik anlamda orta düzeyde başarı algısına ve cinsiyet rolleri açısından yüksek düzeyde eşitlikçi tutumlara sahip oldukları, saldırganlık eğilimlerini ise daha çok öfke boyutunda yaşadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca akademik başarı algısı boyutunda öğrencilerin kendilerini algılayış düzeylerinin zayıf olması ile cinsiyete ilişkin geleneksel tutumlarının güçlü olmasının ve cinsiyet açısından da erkek olmanın saldırganlığı özellikle öfke boyutunda yordadığı tespit edilmiştir. Öfke bireyin ihtiyaçlarının engellendiği ya da istemediği durumlarla karşılaştığında gösterdiği duygusal bir tepkidir. Örnekleme giren öğrencilerin daha çok bu yönde saldırgan tutumlar içinde olduklarının tespit edilmiş olması, içinde buldukları ve onları öfkeli olmaya iten koşulların daha derinlemesine çalışmalarla analiz edilmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Zira bu çalışmada benliğin sadece akademik başarı alt boyutu çalışılmıştır. Oysa benliği toplumsal (kişilerarası) etkileşim süreci içerisinde inşa edilen, toplumsal sınavmalara açık, sürekli ve değişebilen bir sosyal varoluş hali, heterojen bir yapı olarak ele aldığımızda ve bireylerin çeşitli yaşam alanları karşısında kendilerini algılayış düzeylerinin farklı olabileceği düşünüldüğünde; ayrıca cinsiyetçi tutumlara sahip olmanın bireylerde düşük ya da yüksek benlik algısının gelişimine neden olarak saldırganlığa yol açabilen önemli bir risk faktörü olduğunun başka araştırmalarla tespit edilmiş olması da, saldırganlığın yordayıcıları olarak cinsiyetçi tutumların ve benliğin farklı boyutlarının ilişkisinin birlikte ele alınacağı başka çalışmalara da kapı aralamaktadır. Acaba geleneksel ve eşitlikçi cinsiyet algıları ile benliğin farklı boyutları arasındaki ilişki üniversite öğrencilerinin saldırgan eğilimlerini ne yönde yordamaktadır? Örneğin akademik başarı algısı yanında arkadaşlık, aile ile ilişkiler, fiziksel görünüm, zeka, fiziksel sağlık ve yakın ilişki boyutlarında kendilik algıları cinsiyetçi tutumlar dahilinde saldırgan eğilimleri duygusal, bilişsel ya da araçsal hangi boyutlarda daha fazla etkilemektedir?

Literatür taramasında üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri üzerinde benlik ve toplumsal cinsiyet algılarının birlikte ve alt boyutları açısından değerlendirildiği başka bir çalışmaya rastlamamıştır. Bu nedenle bu araştırmada ulaşılan sonuçların gelecekte yapılacak benzer araştırma ve çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça

- Adams, J. F. (1995). *Ergenliği anlamak*. (Yayına Haz: B. Onur), Ankara: İmge Kitabevi.
- Altınova H. H., & Duyan V. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 9-24
- Archer J, Haigh AM (1997). Beliefs about aggression among male and female prisoners. *Aggress Behav*, 23: 605–415.
- Bacchini D, Licenziati Mr, Affuso G, Garrasi A, Corciulo N, Driul D, Et Al. (2017). The Interplay among BMI z-score, peer victimization, and self-concept in outpatient children and adolescents with overweight or obesity. *Child Obes*, 13, 42–249. Published Online:1 Jun 2017 <https://doi.org/10.1089/Chi.2016.0139>
- Baumeister, R., Smart, L., & Boden, J. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103(1), 5–33. Doi:10.1037/0033-295x.103.1.5
- Berg, C.J., Snyder, C. R. (2010). Assessing self-perceptions of college students across life domains: Development and validation of the self-theory scale. *College Student Journal*, 44, 952-969.
- Bernstein, I. H, Gesn PR (1997). On the dimensionality of the Buss/Perry Aggression Questionnaire. *Behav. Res Ther*, 35: 563–8.
- Blackstone, A. (2003). Gender roles and society. Julia R. Miller, Richard M. Lerner, and Lawrence B. Schiamberg (Eds.). *Human Ecology: An encyclopedia of children, families, communities, and environments*, (ss, 335-338). Santa Barbara: Abc-Clio. Isbn 1-57607-852-3. Erişim Tarihi: 3.5.2022 <https://www.Plannedparenthood.org/Learn/Gender-Identity/Sex-Gender-Identity/What-Are-Gender-Roles-And-Stereotypes>
- Bluth ,K., Campo, R.A., Futch ,W.S., Gaylord ,S.A. (2017). Age and gender differences in the associations of self-compassion and emotional well-being in a large adolescent sample. *J. Youth Adolescenc*. 46, 840-853 Doi 10.1007/S10964-016-0567-2
- Brown, J., Dutton, K. (1995). The thrill of victory, the complexity of defeat. self-esteem and people's emotional reactions to success nd failure. *Journal of Personality And Social Psychology*, 68, 712-722.
- Bushman, B.J. and Huesmann, L.R. (2010). Aggression. Fiske, S.T., Gilbert, D.T. and Lindzey, G.,(Eds.), *Handbook of social psycholog.*, New York: John Wiley & Sons, 5,833-863.ErişimTarihi:02.05.2022 <http://dx.doi.org/10.1002/9780470561119.socpsy002023>

- Buss, A. H. & Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *J Pers Soc Psych*, 63, 4529.
- Byrne, D. (1974). *An Introduction to personality*. (2nd Edition), New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.
- Cross, S. E., Madson, L. (1997). Models of the self: Self-construals and gender. *psychological bulletin*, 122, 1, 5-37.
- Deaux, K., & Major, B. (1987). Putting gender into context: An interactive model of gender-related behavior. *Psychological Review*, 94(3), 369– 389. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.94.3.369>
- Dökmen, Z. (2004). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Esen, E., Öztürk B., Siyez, D.M. (2018). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeği ergen formu'nun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6, (12), 6: 143-173, Doi: 10.7816/Nesne-06-12-08
- Esnaola, I., Elosua, P. & Freeman, J. (2018). Internal structure of academic self-concept through the self-description questionnaire 11-short (SDQ11-S). *Learning and individual differences*, 62, 174–179. Erşim tarihi: 10.04.2022. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2018.02.006>
- Estevez, E., Murgui, S., Musitu, G., Moreno, D. (2008). Adolescent aggression: effects of gender and family and school environments. *Journal of Adolescence*, 31, 433-450. Doi: 10.1016/J.Adolescence.2007.09.007.
- Epstein, S. (1973). The self-concept revisited or the self-concept revisited or a theory of a theory. *American Psychologist*, 28, 404-414.
- Falkenbach, D. M, Howe, J.R & Falki M. (2013). Using self-esteem to disaggregate psychopathy, narcissism, and aggression. *Personality and Individual Differences*, 54,7, 815–820.
- Fleming, J. S. & Courtney, B. E. (1984). The dimensionality of self-esteem hierarchical facet model for revised measurement scales. *Jou. of Personality and Social Psychology*, 46, 404-421.
- Gander, M. J. & Gardiner, H. W. (2010). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (7. Baskı), (Yayına Haz.:B.Onur). Ankara: İmge Kitabevi.
- Garnefski, N. (2000). Age differences in depressive symptoms, antisocial behavior, and negative perceptions of family, school and peers among adolescents. *J Am Acad Child Psy*, 39, 1175-1181.
- Harris, M. B. & Knight-Bohnhoff, K. (1996). Gender and aggression II: Personal aggressiveness. *Sex Roles*, 35(1-2): 27-42.
- Hazel M. & Wurf, E., (1987). The dynamic self-concept: A social psychological perspective *Ann. Rev. Psychol.* 38, 299-337.
- Hill J. P. & Lynch M. E. (1983). The intensification of gender-related role expectations during early adolescence: Biological and psychosocial perspectives. J. Brooks-Gunn and Anne Petersen (Eds.), *Girls at Puberty* New York: Springer Science+Business Media, 10, 01-228

- Ifeanacho, N. C. & Emmanuel N. E. (2017). Effects of self-esteem and gender on aggressive behavior among adolescents. *J Psychology*, 8, 2, 61-67 Doi: 10.1080/09764224.2017.1336322
- Kernis, M. H., Brockner J., Frankel B. S. (1989). Self-Esteem and Reactions To Failure: The Mediating Role of Overgeneralization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 4, 707–714. Erişim tarihi: 11.04.2022. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.4.707>
- Kernis, M. H., Cornell D. P., Sun C. R., Berry A & Harlow T. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: the importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 6, 1190–1204.
- Madran, A. D. (2012). Buss-perry saldırganlık ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23.
- Markus, H. R. & Kitayama S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224–253.
- Marsh, H. W., Barnes, J. & Hocevar, D. (1985). Self-other agreement on multidimensional self-concept ratings: Factor analysis ve multitrait multimethod analysis. *Jou. of Personality and Social Psychology*, 49: 1360-1377.
- Matsumoto, D., Juang L. (2008). *Culture & Psychology*. Belmont.Thomson-Wadsworth.
- Mead, G. H. (1972). *Mind, self, and society*. C. W. Morris (Ed.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Meesters, C., Muris, P., Bosma, H. Schouten, E., Beuving, S. (1996). Psychometric evaluation of the Dutch version of the Aggression Questionnaire. *Behav Res Ther*. 34(10):839-43. doi: 10.1016/0005-7967(96)00065-4.
- Nakano, K. (2001). Psychometric evaluation on the Japanese adaptation of the aggression questionnaire. *Behav Res Ther*, 39: 853–8.
- Oakley, A. (1985). *Sex, gender and society: Towards A New Society*. USA: Arena.
- Muller D., Bushman B.J., Subra B, Ceaux E. (2012). Are people more aggressive when they are worse off or better off than others? *Journal of Social Psychological and Personality Science*, 3, 6, 753-759.
- Pawlowski, W. & Hamilton, G. (2008). Talking to your adolescent about stds, hiv, & sex. stages of adolescent development retrieved. Erişim tarihi: 5.10.2021 <http://www.Proyectoideas.Jsi.Com/Docs/Occ%20notes%20feb.%202008.Pdf>
- Ramirez, J. M., Andreu J. M. & Fujihara, T. (2001). Cultural sex differences in aggression: A comparison between Japanese and Spanish students using two different inventories. *Aggress Behav*, 27: 313–22.
- Rice, K.G & Mulkeen P. (1995). Relationship with parents and peers: A longitudinal study of adolescent intimacy. *Adolescent Res*, 10, 338-357.
- Rosenthal, S. A., Montoya R. M., Ridings L. E., Rieck S. M. & Hooley J. M. (2011). Further evidence of the narcissistic personality inventory's validity problems: A meta-analytic investigation-response to Miller, Maples, and Campbell (this issue). *Journal of Research in Personality*, 45, 408-416.

Salmivalli, C. & Nieminen E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims, and bully-victims, *Aggressive Behavior* 28, 1, 30 – 44. Doi: 10.1002/Ab.90004

Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. (Yayıma Haz.: F.Çok). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Taylor, G., Spencer, S. (2004). *Introduction. Social identities: Multidisciplinary approaches*. Taylor Gary and Steve Spencer (Eds.), (ss,1-14). London and Newyork: Routledge Taylor & Francis Group.

Turner, H. A., Shattuck, A., Finkelhor, D. & Hamby, S. (2017). Effects of Poly-Victimization on Adolescent Social Support, Self-Concept, and Psychological Distress. *J Interpers Violence*, 32, 755–780. Erişim tarihi 12.01.2022, <https://doi.org/10.1177/0886260515586376> Pmid: 26033616

Uz, İ., Kemmelmair M., Paksoy C. & Krumov K. (2018). Kültürlerarası bağlamda cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin başarı motivasyonu üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, Haziran, 3, 81,1-20.

Williams TY, Boyd JC, Cascardi MA ve ark. (1996). Factor structure and convergent validity of the Aggression Questionnaire in an offender population. *Psychol Assessment*, 8: 398-403.

Walker, J.S. & Bright J.A. (2009). False inflated self-esteem and violence: asystematic review and cognitive model. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 20, 1– 32.

Vermerien, R., Bogaerts J., Ruchkin V., Deboutte D. & Schwab-Stone M. (2004). Subtypes of self-conceptin adolescent violent and property offenders. *J Child Psychol Psych*, 45, 405-411.

Verona, E., Javdani S. & Sprague J. (2011). Comparing factor structures of adolescent psychopathology. *Psychological Assessment*. 23, 2, 545–51. <https://doi.org/10.1037/a0022055>

Yavuzer, Y., Karataş Z. & Polat-Demir B. (2017). Benlik kuramı ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Derg* 18, 2, 161-168.

Yudulmaz, S. (2022). Saldırganlığın Yordayıcıları: Benlik İstikrarsızlığı, SosyoDemografik ve Ailesel Faktörlerle İlişkisi “Türkiye Örneği”. *Sosyoloji Dergisi*, 43, 1-21.

Atıf: Kaba, B. & Südaş, İ. (2022). İzmir’deki İstanbullu Yaşam Tarzı Göçmenlerinin “İzmir İmajı”. *Sosyoloji Dergisi, 44, 249-273.*

Araştırma Makalesi / Research Article

İZMİR’DEKİ İSTANBULLU YAŞAM TARZI GÖÇMENLERİNİN “İZMİR İMAJI”*

Bahar KABA**

İlkay SÜDAŞ***

Öz

İzmir son yıllarda, özellikle İstanbul olmak üzere, büyük kentlerden ekonomik temelli olmayan, yaşam tarzı göçü olarak adlandırabileceğimiz bir göç akışının hedefidir. Eğitim ve gelir düzeyi ülke ortalamasının üzerinde kentli bir nüfus kitlesi, diğer büyük kentlerden İzmir’e doğru hareket etmektedir. Bu makale, göç sürecinde yerlerin imajının önemini göz önüne alarak, İstanbul’dan İzmir’e yerleşen yaşam tarzı göçmenlerinin İzmir’e attıkları anlamlara odaklanmakta ve yeni bir yaşam yeri olarak İzmir’in nasıl temsil edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, İstanbul’dan İzmir’e göç etmiş, kartopu ve amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş 196 kişiye çağrışım burcu anlam ölçeği uygulanmıştır. Bulgular, İstanbullu yaşam tarzı göçmenlerinin zihninde İzmir’in ağırlıklı olarak “alternatif yaşam tarzı” (hem kıyı ve rekreasyonel olanaklar hem de sosyo-politik ve özgün kültürel değerler bağlamında) ve “yüksek yaşam kalitesi” sunan bir kent olarak yer ettiğini göstermiştir. İzmir, denizi, ılıman iklimi ve sayfiye ilçeleriyle sürekli olarak tatildeymiş hissi; özgün yeme-içme kültürü, özgürlük, samimi insan ilişkileri, özgürlükçü ve modern bir yaşam biçimi gibi özellikleriyle algılanmakta, aynı zamanda sağladığı sükunet, rahatlık, ulaşım kolaylığı ile de daha yaşanabilir bir yer olarak görülmektedir. Olumsuz çağrışımların payı oldukça azdır. Cinsiyet, İzmir’de yaşama süresi, emeklilik ve ikamet edilen yer (merkez ya da çevre) değişkenleri açısından yapılan karşılaştırmada, bazı farklar gözlense de bulgularımız, ilgili literatürle de paralel bir biçimde,

* Bu makale, Bahar Kaba’nın devam etmekte olan “İstanbul’dan İzmir’e Yaşamtarzı Göçü” başlıklı doktora tezinin verilerinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Doktora Programı, bahar_1203@windowslive.com; ORCID: 0000-0001-9729-8605

*** Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, ilkay.sudas@ege.edu.tr; ORCID: 0000-0003-2778-7942

İzmir'in grup farklılıklarını aşan, yaygın ve güçlü bir olumlu imaja sahip olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam tarzı göçmenleri, Yer imajı, Çağrışımlar, İstanbul, İzmir.

“The Image of Izmir” among Lifestyle Migrants from Istanbul to Izmir

Abstract

Izmir, the Aegean coastal metropole of Turkey, has been a significant destination for Turkish lifestyle migrants from other big cities of Turkey, especially from Istanbul. An urban, highly educated, and relatively wealthier part of Turkish society has become the actor of this very recent and specific type of internal migration in Turkey. Considering the important role of the image of places in migration decisions, this article focuses on the mental representation of Izmir among lifestyle migrants from Istanbul. We aim at revealing how the city of Izmir is perceived as a new location of residence. The very first five connotations of Izmir were asked to 196 participants who were selected by snowball and purposive sampling. 889 words related to Izmir city were collected. They were categorized thematically and visually presented as a constellation of connotations. The findings indicated that Izmir is perceived as a place that predominantly offers an "alternative lifestyle" (in terms of both recreational facilities and socio-political and cultural values), and a "high quality of life". It is a place that gives the sense of a never-ending vacation with its attractions such as the sea, mild climate, and summer houses; a more relaxed and modern lifestyle with its original cuisine, liberal urban atmosphere, warm social relationships, and a more liveable place with tranquillity, comfort, and accessibility. The share of negative connotations is quite low. Categories were compared based on gender, duration of residence, retirement, and location of residence. Although slight differences are observed between sub-groups, in parallel with the related literature on the image of Izmir, the city has a strong positive image that transcends group differences.

Keywords: Lifestyle migrants, Place image, Connotations, İstanbul, İzmir.

Giriş

Yerlerin algılanma ve anlamlandırılma biçimleri insanların mekânsal tercihlerini ve davranışlarını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Bu etkinin en iyi gözlenebileceği bağlamlardan biri, insan hareketliliğidir. Hareketlilikler, uzun ya da kısa mesafeli, uzun ya da kısa süreli, geçici ya da kalıcı, iki ya da daha fazla sayıdaki nokta arasında, verdiğimiz kararlara göre biçimlenir. Dar bir ölçekte, alışveriş, arkadaş buluşmaları, yürüyüş, işe, okula gitme gibi gündelik yaşama ilişkin hareketlilikler ya da daha geniş bir ölçekteki göç için yerlerin seçimi, fiziksel gerçekliğin nesnel özelliklerinin ötesinde, böylesi bir algılamanın sonucunda verilen kararla gerçekleşir. Bu çalışmada, bir göç destinasyonunun hangi yönleriyle algılandığı, göçün aktörlerinin zihinsel dünyasında hangi yönleriyle yer ettiğini ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bu bakımdan, yerlere dair nasıl bir imajın var olduğuna, yaşam tarzı göçü için özellikle 2010'lu yıllarla birlikte önem kazanan İzmir'e, İstanbullu göçmenler örneğinde dikkati çekmek istiyoruz.

Böylesi bir mekânsallık, mutlak mekân anlayışının ötesinde, "insanı ve onun anlam dünyası"nı göz ardı etmeyen, felsefesi *açıklama* yerine *anlamaya* dayanan *yorumlamacı bir mekân anlayışına* karşılık gelmektedir. Bilindiği üzere, mekân, Batı düşüncesinde ortaya çıktığı ilk dönemde, 'mutlak mekân' anlayışının etkisi ile (Elden, 2009), sosyo-ekonomik yaşamın, sosyal ilişkilerin içinde meydana geldiği, bu ilişkilerin sahnesi olan, insandan arındırılmış, sabit bir nesne olarak görülmüştü. İnsanı görmezden gelen, pasifleştiren bu yaklaşıma göre insanlar mekân içinde akılcı ve nesnel kararlar veren, içinde buldukları mekândan bağımsız birer nesne konumundaydı. Oysa, coğrafyada "hümanist yaklaşım" başlığı altında ele alabileceğimiz yorumlamacı yaklaşımlar, mekânın, ancak onu meydana getiren nesnelere ve süreçlerle anlaşılabilirliğini öne sürüyordu (Özgüç ve Tümertekin, 2014). Başka bir ifadeyle, hümanist coğrafyacılar, insanların, kaya veya atom olmadığını savunarak, mekanik ve insanı makineleştiren pozitivistlere karşı beşerî coğrafyanın "insanı geri getirmeye" ihtiyacı olduğunu ileri sürüyor ve böylece, mekânsal bilimin pozitivist bakış açısıyla genel coğrafi yasalar bulmak amacıyla yaptığı araştırmalardaki, nesnel, "hiçbir yerden bakışın" [view from nowhere] belirsizleştirdiği öznel bakışı, geri kazanmayı amaçlıyordu (Özgür, 2021, s.206). Hümanist coğrafya söz konusu olduğunda, hâlâ pozitivistlikle alakası devam eden ve aynı zamanda bazı yönlerden ayrışan davranışçı coğrafyadan pozitivistlere daha ağır eleştiriler getiren ve yepyeni ontolojik ve epistemolojik yaklaşımlar ortaya koyan fenomenolojiye kadar pek çok farklı yaklaşımdan bahsetmek mümkündür (Kaya, 2014).

İnsan ve mekân arasındaki ilişkinin niyetli bir ilişki olduğunu vurgulayan fenomenolojik yaklaşıma göre, mekâna ilişkin deneyim öznedir; gerçeğin deneyimlenmesi demek, anlamların deneyimlenmesi demektir (Lalli, 1992) ve kişinin dünyadaki varlığı onun mekânsallığına bağlıdır. Bu anlamda mekândan ayrı bir insan düşünülemez gibi insandan ayrı bir mekân da düşünülemezdir. Yine, yorumlamacı yaklaşımlardan biri olan davranışçı yaklaşım, insanın mekânla olan ilişkisinin sübjektif mekâna dayandığını ve bu nedenle insan mekân ilişkisinin anlaşılması için sübjektif mekânın da anlaşılması gerektiğini savunur (Tolun 1980; Kaya 2014). Dolayısıyla hümanist yaklaşımlarla birlikte, mekânın öznel olarak kişiler tarafından deneyimlenmesiyle ortaya çıkan “algılanan mekân”, “öznel mekân”, “mekânsal imaj”, “yer duygusu”, “yerin anlamları” gibi mekâna ilişkin sübjektif kavramlar 1970’lerle birlikte coğrafya disiplini içerisinde de önem kazanmış ve yer kavramı, hümanist coğrafyacılar tarafından deneyimler aracılığıyla oluşan hem bir köklülük, bağlılık, aidiyet alanı ve anlamlar merkezi hem de insan için güvenlik ve kimlik kaynağı olarak kavramsallaştırılmıştır (Tuan 1975, 1979; Relph, 1976).

Mekâna ilişkin bu sübjektif kavrayış, mekânsal karar verme süreçlerinden biri olan göç olgusunu bir bütün olarak anlamada da önemli bir perspektif sunmaktadır. Bilindiği üzere yerlerin algılanma, temsil edilme ve anlamlandırılma biçimleri göç kararında da önemli bir rol oynamaktadır (Akerlund ve Sandberg, 2015). İnsanlar yaşadıkları mekânları seçerek, zihninde örgütleyerek ve anlamlandırarak, bu mekânlara ilişkin imajlar oluşturmakta ve bu imajlar dâhilinde mekânsal davranışlar sergilemektedirler (Göregenli, 2013). Nerede yaşamak istediğimiz ya da istemediğimiz, fiziksel gerçekliğin ötesinde hem kendi yaşam yerimiz (kaynak) hem de göç etmek istediğimiz yerlere (varış) ilişkin güvenli/güvensiz, iyi/kötü, güzel/çirkin, ucuz/pahalı, temiz/kirli, sessiz/gürültülü vb. gibi öznel değerlendirmelerimize dayanır. Başka bir anlatımla, mekânsal imajlar, çeşitli yerlere dair olumlu veya olumsuz olarak gelişir ve mekânsal kararlarımızı verirken belirleyici olur: hangi semtte ikamet edeceğimiz ve nereye göç edeceğimiz söz konusu yerler hakkındaki sübjektif değerlendirmelerimize, dolayısıyla buralara ilişkin imajlarımıza dayanır (Südaş, 2020, s.195). Örneğin, Benson (2012) Fransa’nın kırsalına yerleşen İngiliz göçmenler örneğinde, yer imajının göç karar verme sürecinde önemli bir rol oynadığını, benzersiz bir şekilde belirli bir yaşam biçimi sunduğu düşünülen bir destinasyona göç etme kararını etkilediğini belirtmiştir. Mekânsal imajlar özellikle hareketlilik bağlamında belirli yerlerin daha çok, bazı yerlerinse daha az tercih edilmesini beraberinde getirebilir; bir yerin söylemsel inşasına aracı olabilir, dolayısıyla belirli yerlerin (örneğin göç ya da tatil destinasyonları olarak) kısa sürede popülerleşmesine

ya da tam tersi, önemini kaybetmesine neden olabilir. İmajlar, bir yerin daha önceden ziyaret edilmesi gibi kişisel deneyimler sonucu oluşabileceği gibi, başkalarının o yer hakkındaki anlatıları ya da filmler, müzikler, haberler gibi farklı kaynaklar aracılığı ile toplu olarak da paylaşılabilirler. Belirli yerlere dair imajları ortaya çıkarmanın farklı yolları vardır. Bu amaçla yararlanılan tekniklerden biri *bilişsel haritalama*¹, bir diğeri de bu makalede yararlandığımız ve yöntem başlığı altında ayrıntılı olarak tanıttığımız *çağırışım burcu tekniği*dir.

Yerlere dair imajlar göç kararının yanı sıra göçmenlerin göç sonrası deneyimlerini de şekillendirmektedir. Yerlerin algılanma, temsil edilme, anlamlandırılma biçimleri göçmenlerin yeni yerleştikleri yerle olan ilişkilerini etkilemekte hem onların hem de varış yerinin kimliğini yeniden biçimlendirmektedir. Göç sürecini bir bütün olarak etkileyen önemli bir faktör olan imajlar konusu özellikle yaşam biçimi göçü çerçevesinde birçok araştırmaya konu olmuştur (Torkington, 2011; Osbaldiston, 2011; Benson, 2012; Griffiths ve Maile, 2014; Akerlund ve Sandberg, 2015).

Yaşam tarzı göçü, temelde daha iyi bir yaşam olanağı sunan bir yaşam yeri arayışı peşinde gerçekleşen hareketleri kapsar. Başka bir anlatımla, göçün bu biçimi "daha iyi bir yaşam arayan gelişmiş dünya insanların yeniden yerleşmesi" sürecine karşılık gelir ve yaşam tarzı göçüne katılanlar "yarı zamanlı ya da tam zamanlı hareket eden, göreceli olarak varlıklı, her yaşta bireyler"dir (Benson ve O'Reilly 2009). Göç akışları ise genellikle gelişmiş kuzey ülkelerinden gelişmekte olan güney ülkelere doğru farklı ölçeklerde gerçekleşmektedir; uluslararası, ulusal ve bölgesel gibi. Örneğin, İspanya, Fransa, İtalya, Yunanistan gibi Akdeniz'e kıyısı olan Avrupa ülkeleri ve ABD'nin Kaliforniya, Florida, Arizona gibi güneş kuşağı (Sunbelt) olarak adlandırılan güney eyaletleri bu göç hareketi için dünyadaki başlıca çekim destinasyonlarıdır. Türkiye de bu uluslararası göç sistemine 2000'lerde dâhil olmuş, Ege ve Akdeniz kıyıları özellikle Kuzey Avrupalıları alternatif bir yaşam yeri olarak kendine çekmiştir (Bahar vd., 2009; Balkır ve Kırkulak-Uludağ, 2009; Balkır ve Südaş, 2014). Başka Avrupa ülkelerinde gözlemlendiği gibi, ülkemizde de yaşam tarzı göçü, iç göçün yeni bir biçimi olarak deneyimlenmektedir. Türkiye'nin Ege kıyıları, özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirlerden kaynaklanan bu göç hareketi için çekici hale gelmiştir (Kurmuş, 2018; Zekiroğlu, 2020; Ermiş, 2022).

¹ Bilişsel haritalamanın kökeni Trowbridge'in (1913) oryantasyon ve yön bulmayla ilgili ortaya attığı imgesel harita kavramına kadar götürülebilir, daha sonra Tolman (1948) tarafından "bilişsel harita" olarak kavramsallaştırılmış, Lynch (1960)'in çalışmalarıyla da popülerlik kazanmıştır (Bilgin 1999, Göregenli 2013, Südaş 2020).

Nasıl ki “taşı toprağı altın şehir” imajı (Aydoğan, 2017) İstanbul’un çekicilik yaratan başat imaj unsuru olmuş ve 1950’lerle birlikte İstanbul’a yönelik ekonomik temelli iç göçte önemli bir rol oynamışsa, günümüz Türkiye nüfusunun yeni bir demografik özelliğı olarak ortaya çıkan yaşam tarzı göçü için de İzmir’in “yaşanabilir şehir” imajı 2010’lu yıllarla belirginleşen, başta İzmir’in kıyı ilçelerine doğru olmak üzere, genel olarak kıyı Ege’ye İstanbul kaynaklı bir göç hareketinde önemli bir rol oynamıştır. İzmir’in bir şehir olarak olumlu imajı o kadar güçlü ve ülke çapında yaygındır ki, onu bir arzu nesnesine dönüştüren söylemsel bir inşa söz konusudur. İzmir’e “Türkiye’deki Avrupa”, “en yaşanabilir kent” ve “kadın kenti” yakıştırmaları yapan popüler kültür ürünleri böylesi bir imajı üretmekte ve yeniden üretmektedir (Pekmezci ve Südaş, 2021). Özellikle İzmir’e yönelik göçün son yıllarda giderek arttığını belirten medya içerikleri, aşağıdaki örnekte görüleceğı gibi, bu inşaa sürecinde etkilidir:

“Bazı şehirler size dünyanın merkezinde olduğunuzu hissettirir. Geçmişinden gelen, havasında, suyunda hissettiğiniz bir gücü vardır. Zor dönemlerde bile ışığını, rengini kaybetmeyen, umudu devam ettiren... Burası Homeros’un, hümanizmin, demokrasinin doğduğu yer. Yaşam tarzıyla, nüfus yapısıyla, gücün sultasından uzak. Sokaklarında on altı dil konuşulan, tarihi bir liman kenti. Sembolü bile bir Amazon olan gerçek bir kadın kenti. İnsanların birbirine gülümsediğı, her yerin kadın kahkahalarıyla çınladığı, en çağdaş, en Avrupai şehrimiz. Son iki yılda İzmir’e müthiş bir akın başladı. 2017’de 18 bin 506 kişi İstanbul’dan buraya göç etti. Büyük çoğunluğu beyaz yakalı ve üniversite mezunuydu. Bu bir ilk.”²

İzmir, son yıllarda tekrardan bir ilgi odağı, deyim yerindeyse bir cazibe nesnesi haline gelmiştir (Genç vd., 2021). Son yıllarda, İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerden ekonomik temelli olmayan, yaşam tarzı göçü olarak adlandırabileceğimiz bir göç akışına hedef olmaktadır. Eğitim ve gelir düzeyi ülke ortalamasının üzerinde, kentli bir nüfus kitlesi, diğer büyük kentlerden İzmir’e doğru hareket etmektedir. Bu bağlamda İzmir’in nasıl algılandığı ve bu algının söz konusu hareketlilik sürecindeki rolü, araştırılması gereken önemli bir konudur. Dolayısıyla bu makale, İstanbul’dan İzmir’e yerleşen yaşam tarzı göçmenlerinin İzmir’e attıkları

² <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/izmir-istanbulu-nasil-gecti-40826813> (son erişim 17.09.2022)

anlamlara odaklanmakta, şehrin yeni bir yaşam yeri olarak onların zihninde nasıl temsil edildiğini ortaya koymayı ve ilgili literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Öncelikle, İzmir'in nasıl algılandığına, olumlu imaj oluşumunda rol oynayan özelliklerine ilişkin önceki çalışmaların genel bir çerçevesi çizilecektir.

İzmir'in Temsiline İlişkin Çalışmalar

Kentler sosyal ilişkiler için bir fiziki ortam yaratırlar ve hem içinde yaşayanlar hem de dışarıdan olanlar tarafından deneyimlendikçe, öznel duygularla ilişkilendirilirler. Başka bir anlatımla, kentler fiziksel gerçekliğin ötesinde, taşıdıkları anlamlarla da var olurlar. Türkiye'nin önemli ticaret ve sanayi fonksiyonlarının toplandığı bir şehir olarak İzmir, tarihi boyunca ülke içinde göçlerin yöneldiği önemli bir il konumunda olmuştur (Işık, 2009). Dolayısıyla hem sakinlerinin hem de dışarıdan olanların zihninde çeşitli yönleriyle şekillenen bir temsile sahiptir. Bu temsili şekillediren özelliklerin, İzmir'in ayırt edici ve daha çok olumlu nitelikler taşıyan özellikleri olduğu anlaşılmaktadır. Çok fazla sayıda olmamakla birlikte, İzmir'in nasıl algılandığına dair farklı toplumsal gruplar üzerinde yapılmış araştırmalar, İzmir Türkiye'nin diğer kentlerinden olumlu anlamda farklılaştığına ilişkin saptamalara sahiptir. Tekeli (2011) söz konusu bu farklılığı hem kentin fiziksel özelliklerine hem de kentin sosyal karakterine atıfla açıklamaktadır:

"Deniz ve körfez olgusu (deniz, kentli yaşamına dahildir, kıyısında yürünebilmektedir ve kentin yakın çevresinde yüzülebilmektedir), yerleşme dokusunun yüksek yoğunlukta ve beyaz olması (yapı topluluklarının), kentin temiz olması gibi fiziksel özellikler ve İzmir'de yaşamın gergin olmaması, aksine sakin ve rahatlatıcı olması, bağınazlığın egemen olmaması, dolayısıyla değişmeye ve yeni olana açık olması kentte bir yaşam biçimi ve bunun paralelinde bir yaşam kalitesi farklılığı yaratmıştır".

Yine İzmir üzerine yapılan bir başka araştırmada, Südaş ve Mutluer (2013, s.17-18), yaşam kalitesi, politik ve toplumsal ortamla yakından ilişkili olan tolerans düzeyi açısından İzmir'in halen avantajlı bir konumda olduğuna dikkat çekmektedirler:

"Kent, yaşam kalitesi göstergeleri açısından Türkiye'de dördüncü sırada yer almaktadır. Her ne kadar ampirik bir çalışma bulunmasa da İzmir'in Türkiye'nin diğer illeri ile karşılaştırıldığında daha toleranslı ve özgürlükçü bir kent olduğuna dair kamuoyunda genel bir kanaat vardır. Yine,

kentin Türkiye nüfusunun çoğunluğu ile karşılaştırıldığında, muhafazakâr partiler yerine, istikrarlı bir şekilde daha çok sosyal demokrat partilere yönelmesi, bundan başka, örneğin 2010 yılında Kadın Dostu Kent unvanını kazanmış olması gibi gelişmeler, kentin politik ve toplumsal ortamı ile ilgili somut göstergeler arasındadır.”

“İzmir ve İzmirliyle İlişkin Algı ve Temsiller”i, Ekşi Sözlük sayfasında yer alan İzmir hakkındaki ifadeler üzerinden araştıran Bilgin ve Uğurlar (2010), İzmir’e yönelik kullanılan semboller; (1) coğrafya, tabiat ve iklim, (2) İzmir’in çevre beldeleri, (3) semt, mahalle ve yerler, (4) kızlar ve aşk, (5) yaşam keyfi ve zevkler, (6) kent ve insan özellikleri ve (7) sık rastlanan diğer bazı sözcükler olmak üzere yedi farklı kategoride sunmuşlardır. Bu kategoriler içerisinde İzmir’e yönelik en fazla tekrarlanan semboller, “güzel”, “kız/lar”, “deniz”, “aşk”, “sıcak”, “aydın”, “Kordon” dur. “İzmirlilik Bilinci Üzerine Bir Alan Araştırması” başlıklı bir diğer araştırmada Karadağ ve Koçman (2010), İzmir dışında yaşayan ya da hayatının bir dönemini bir şekilde İzmir’de geçirmiş olanların zihinlerindeki İzmir imajının öne çıkan sembollerini “havası”, “güzel-sıcakkanlı kızları”, “tarihi Kemeraltı Çarşısı”, “Konak Saat kulesi”, “Kordonu”, “Karşıyakası”, Konak-Karşıyaka arası işleyen vapurundaki martılarla paylaşılan “gevrek ya da boyoz keyfi” ve “kolay iletişime açık, sosyal demokrat duruşu” şeklinde bulgulamışlardır. Sürgevil ve Sürgevil (2010) de, İzmir’in “yaşanılabilir bir şehir”, tarihi yerleri, doğal güzellikleri ile “Türkiye’nin hatta dünyanın en güzel şehri” ve “Türkiye’nin modern, aydınlık ve güzel yüzü” olduğu şeklindeki olumlu bulguları ortaya koymuşlardır. İzmir imajını, çağrışımlar yoluyla ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Akademik çalışmalarda şimdiye kadar bu teknikle odaklanılan gruplar arasında, çocuklar, uluslararası turistler ve üniversite öğrencileri yer alır.

İzmir’de yaşayan 6-11 yaş arası 1075 çocuktan oluşan bir örnekleme dayanan bir çalışma (Göregenli vd. 2008), İzmir’in onların zihninde nasıl bir yer olduğuna ilişkin bilgileri ortaya koyması bakımından önemli ve “ihmal edilmiş bir toplumsal gruba” (Timor 2006) odaklanması açısından ayırt edici bir çalışmadır. Göregenli ve arkadaşları (2008), “İzmir denince akla gelen sözcüklerin, İzmir’in çocukların zihninde hangi fikir, sıfat, yer ya da sözcükle eşleştiğini anlamamız açısından oldukça önemli bilgiler sağlayacağını” ve bunun “İzmir’in imajı olarak tâbir edebileceğimiz bir bütüne ulaşmamızı sağlayacağını” belirtmektedirler. “Konak Meydanı/Saat Kulesi” (%17,8) ve “Deniz/Kordon” (%14,2) ifadelerinin, çocuklar için İzmir’i oldukça iyi anlatan

ifadeler olduğu bulgulanmıştır. Bu ilk iki ifadeyi, "güzellik" (%9,5) takip etmektedir. Bunların yanında, "ailem, okulum, memleketim, arkadaşlarım" gibi ifadeler, çocukların İzmir'i daha çok kendi hayatlarının bir parçası, bir yaşam alanı olarak gördüklerini düşündürmekte, çocuklar İzmir'i bir kent olarak değerlendirmekten öte, içinde yaşadıkları, insanlar ile ilişki kurdukları bir yer olarak algılamaktadır.

İzmir'in çağrışımlarına dayalı bir başka çalışma, İzmir'e kruvaziyer gemilerle gelen uluslararası turistlerden oluşan bir örnekleme dayanmaktadır. Uluslararası turistlerden elde edilen çağrışımlar, öncelikle İzmir'i fiziksel özellikleri açısından olumlayan çağrışımlardır. Bu kategoriyi, duygusal açıdan olumlu çağrışımlar takip eder. Fiziksel olumlu çağrışımlar (%36,9) güzel, modern, tarihsel gibi ifadeleri içerirken, duygusal olumlu çağrışımlar (%42,4) ilginç, dinamik, etkileyici gibi çağrışımları içerir. Olumlu çağrışımları içeren bir başka kategori, insani olumlu çağrışımlardır (%4,9) ki bu da konuksever, arkadaş canlısı, kibar gibi ifadeleri içermiştir. Dolayısıyla, İzmir'e dair tüm çağrışımların büyük bir ağırlıkla (%85,2) olumlu olduğu, olumsuz sayılan özellikler arasında ise, %10,7 ile en çok fiziksel olumsuzlukların (kalabalık, sıcak, karmaşık vb.) dile getirildiği görülmüştür.

Karadağ ve Turut (2013) da üniversite öğrencileri üzerinde yürüttükleri, 100 kişilik örnekleme dayanan bir araştırmada, İzmir'in çağrışımlarına ilişkin, büyük ölçüde olumlu değerlendirmelere işaret etmişlerdir. *Deniz*, en önde gelen çağrışımdır ve *özgürlük* bunu takip etmektedir.

Yöntem

Hümanist coğrafya yaklaşımı, doğası gereği, insanların yerlere ilişkin anlam dünyalarına girmeyi gerektirir ve bunu bazı veri toplama teknikleriyle yapmak mümkündür. Yere ilişkin temsilleri anlamada yararlanılabilecek tekniklerden biri, yukarıda belirttiğimiz gibi, çağrışım burcu tekniğidir. Bu teknik, Moles'ün (1992, s.197) konotasyon analizi yöntemleri başlığı altında önerdiği, "çağrışım nitelikleri burcu" ya da "yüklemler kümesi" olarak da adlandırdığı bir tekniktir. Çağrışım burcu, merkezî bir kavramın veya uyaran bir sözcüğün çağrıştırdığı niteliklerin basit grafik temsiline dayanır ve uygulamasında; sözcük çağrışım testinin uygulanması, testin değerlendirilmesi ve çağrışım burcunun çizilmesi olmak üzere üç aşama vardır (Bilgin,1999). Çağrışımları toplanabilecek sözcük, herhangi bir kavram ya da nesne (konut, özel eşyalar, poster vb. (Moles 1992) olabileceği gibi, coğrafyanın araştırma alanına özellikle giren, farklı coğrafi ölçeklerdeki bir yer (mahalle, şehir, ülke, kıta vb.) de olabilir.

Literatürde, yelere dair imge (imaj), çağrışım burcu tekniğiyle, farklı coğrafi ölçeklerdeki ve niteliklerdeki yerler örneğinde araştırılmıştır. Örneğin, şehir (*Aachen ve Lahey*: Südaş 2018; *İzmir*: Göregenli vd. 2008a, Göregenli vd. 2008b), şehir parkı, çarşı ve meydan gibi kamusal alanlar (*Kültürpark*: Karakuş, 2007; *Konak Meydanı*: Ömüriş 2007; *Kemeraltı Çarşısı*: Göregenli 2009), kıtalar (*Avrupa*: Südaş ve Göregenli 2009; *Avustralya*: Gökten ve Südaş 2014), ilçeler ve köyler (*Selçuk ilçesi*: Göregenli vd. 2013; *Bornova ve Urla köyleri*: Südaş 2019) ve kapalı siteler (*Mavişehir*: Kaba 2017, *Villakent*: Südaş 2017) bu yöntemle incelenen örnekler arasındadır.

Katılımcılardan toplanan çağrışımları farklı şekillerde değerlendirmek mümkündür. Yorumlamayı kolaylaştırmak amacıyla, bu sözcükler öncelikle tematik olarak kategorize edilebilir. Örneklemin belirli özelliklerine göre (örneğin yaş, cinsiyet vb.) ayrılmış alt gruplarında, her bir katılımcının çağrışım listesindeki sözcüklerin ait oldukları kategorilerin ağırlığına göre bir değerlendirme yapılabileceği gibi, bağlantı analizi yoluyla katılımcıların, bir uyarana ilişkin olarak hangi kategorileri bir arada dile getirdikleri de araştırılabilir. Diğer yandan, önemli bir gösterge de, uyarana dair hemen akla gelmiş olan "ilk çağrışım"dır ve toplanan veri bu açıdan da değerlendirilebilir.

Araştırmamız çerçevesinde, İstanbul'dan İzmir'e göç eden yaşam tarzı göçmenlerinin İzmir'e dair çağrışımlarını saptamak amacıyla, kartopu ve amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş 196 katılımcıya "*İzmir denilince aklınıza gelen ilk beş sözcük nedir?*" sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen yanıtlar Microsoft Excel'e aktarılmış, ardından, örneklemin tümünde bir kez belirtilen çağrışımlardan, en çok sayıda belirtilene kadar uzanan bir frekans eğrisi oluşturulmuştur ve elde edilen çağrışımlar, sekiz başlık altında tematik olarak kategorize edilmiştir. Çağrışımların kategorizasyonu sürecinde yazarlar her bir çağrışımı öncelikle tek başına incelemiş, daha sonra tartışarak ve ilgili literatürdeki örneklerden de yararlanarak mantıklı bir bütünlük oluşturduğu düşünülen çağrışım kategorilerine ulaşmışlardır. Son aşamada ise elde edilen kategoriler grafik üzerinde yansıtılmış, çeşitli çağrışım burçları Adobe Photoshop Programı kullanılarak çizilmiştir. Grafik temsil, uyarın sözcüğün (İzmir) merkeze konduğu bir hedef tahtasına benzetilebilir; belirli bir merkezden itibaren belirli aralıklarla gittikçe genişleyen daireler çizilir ve çağrışım testinden elde edilen nitelikler, frekansı en yüksek olan en iç daireye gelecek şekilde, frekanslarıyla doğru orantılı olarak ve küçük yuvarlaklar halinde daireler üstüne yerleştirilir ve merkez yuvarlağa çizgilerle bağlanır (Bilgin 1999, s.20). Merkeze en yakın yuvarlaklar, uyarana dair en yüksek

düzeyde çağrışım anlamına gelirken, merkezle yuvarlaklar arasında mesafe arttıkça çağrışım bağlarının zayıfladığı anlaşılır.

Sözcük çağrışım testinin uygulandığı örneklemin %61,7'si kadın, %38,3'ü erkektir. Yaş ortalaması 48'dir. Örneklemin %34,2'si emekli, %65,8'i emekli değildir. %61,7'si halen aktif olarak çalışma hayatına dâhildir, %38,3'ü ise çalışmamaktadır. Örneklemin büyük bir kısmı (%80) yükseköğretim düzeyinde eğitim almıştır ve gelir düzeyleri yüksektir (Tablo 1). Katılımcılar ağırlıklı olarak Kadıköy (%20,4), Beşiktaş (%9,2), Maltepe (%6,6), Sarıyer (%5,6) Bakırköy (%5,1), Ataşehir (%5,1) ve Şişli (%5,1) gibi İstanbul'un sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ilçelerinden İzmir'e göç etmişlerdir. %75'i İzmir'in Urla, Seferihisar, Foça ve Dikili gibi kıyı ilçelerinde ikamet etmektedir ve %70'e yakını beş yıl ve daha az süredir İzmir'de yaşamaktadır.

Tablo 1: Örneklemin genel özellikleri

Değişken	f	%	Değişken	f	%	Değişken	f	%
Cinsiyet			Gelir³			İzmir'de kalış		
Kadın	121	61,7	2.500 ve altı	2	1,1	Tüm yıl	168	85,7
Erkek	75	38,3	2.501-5.000	50	26,3	Diğer	28	14,3
Toplam	196	100,0	5.001-10.000	96	50,5	Toplam	196	100,0
Yaş			10.001-20.000	34	17,9			
30 ve altı	8	4,1	20.001 ve üstü	8	4,2	Eğitim		
31-45	78	40,0	Toplam	190	100,0	İlk öğretim	5	2,6
46-60	74	37,9	Mülkiyet			Lise ve dengi	34	17,4
61 ve üzeri	35	17,9	Ev sahibi	106	54,1	Lisans ve üzeri	156	80,0
Toplam	195	100,0	Kiracı	89	45,4	Toplam	195	100,0
			Toplam	196	100,0	Yerleşilen ilçe		
Emeklilik			Kentte yaşam süresi			Merkez ilçeler	49	25,0
Emekli	67	34,2	5 yıl ve altı	134	69,1	Çevre ilçeler	147	75,0
Emekli değil	129	65,8	6 yıl ve üzeri	60	30,9	Toplam	196	100,0
Toplam	196	100,0	Toplam	194	100,0			

Çalışma, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 30.09.2020 tarihli ve 12/02 sayılı etik kurul onayı ile yapılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların İzmir'e atfettikleri nitelikleri anlamak amacıyla sorulan "İzmir denince aklınıza gelen ilk beş sözcük nedir" açık uçlu sorusuna verilen yanıtlar incelenmiş, toplam 889 sözcük elde edilmiştir. Bu sözcükler en sık tekrarlanandan en aza doğru sıralanmış ve İzmir denildiğinde katılımcıların

³ Günümüz koşullarında düşük sayılabilecek gelir düzeyi verileri değerlendirirken soru formunun 2019 yılında hazırlanmış olduğu göz önüne alınmalıdır.

zihninde en yüksek sıklıkla çağrışım yapan ögenin deniz (91 kez) olduğu görülmüştür. Bu çağrışımı sırasıyla sakinlik/sükûnet (65 kez), huzur (50 kez), rahatlık (43 kez), ılıman/iklim (36 kez), doğa (30 kez), ulaşım kolaylığı/trafik az (25 kez) ve yaşanabilirlik (24 kez) sözcükleri izlemektedir. Daha bütüncül bir okumaya imkan vermesi için 889 sözcük anlamlı olduğu düşünüldüğü gruplar halinde dokuz farklı kategoriye ayrılmış (Tablo 2). Tüm çağrışımları (n=889) sıklıklarına göre gösteren bir çağrışım burcu ve "ilk çağrışımları" (n=196) gösteren bir diğer çağrışım burcu hazırlanmış, ayrıca çeşitli değişkenlere göre alt gruplara ait çağrışım burçları hazırlanmıştır. Burçlar, çağrışımların sıklıklarını göstermekte, ancak daha sağlıklı bir yoruma olanak verecek şekilde, yüzdelik paylar da tüm kategoriler ve alt gruplar için toplu olarak bir grafikte sunulmuştur (Şekil 8).

En sıklıkla dile getirilen çağrışım kategorisi *kıyı turizmi/rekreasyonel olanaklar*'dır. Bu kategori deniz (özellikle yüzülebilir olması), iklim (güzel-ılıman), tatil-yerleri, sahil ve yazlık gibi çağrışım öğelerini içermektedir. Katılımcıların ağırlıklı olarak dile getirdikleri bir diğer çağrışım grubu İzmir'in *sosyo-politik özellikleri ve yaşam tarzına* ilişkindir: kent onlar için, yeme-içme kültürünü, özgürlüğü, sevecen insanları, samimi insan ilişkilerini, modernliği temsil etmektedir. Yine bu kategoriye yakın frekansıyla üçüncü sırada sükûnet, rahatlık, ulaşım kolaylığı ve yaşanabilir / rahat / güzel yaşam gibi çağrışımları içinde barındıran *yüksek yaşam kalitesi* kategorisi gelmektedir.

Bu üç kategoriye, *doğal/alternatif yaşam ve olumlu duygusal çağrışımlar* kategorileri izlemektedir. Bunlardan ilki, doğa, temiz hava, yeşillik, doğallık, organik sebzeler, sağlıklı yaşam gibi sözcükleri içerirken; ikincisi huzur, mutluluk ve stressizlik gibi *olumlu duygular* temsil eden sözcüklerden oluşmaktadır. Az da olsa, kimi olumsuz nitelikler de dile getirilmiştir, örneğin (İzmir'in İstanbul'a göre) küçük olması, bencil-tembel insanlar, trafik, kalabalık ve hizmetlere erişemezlik gibi. İzmir'e ilişkin olumsuz çağrışımların belirli bir gruba özgü olup olmadığını anlamak için, her bir katılımcının çağrışım listesi, "olumsuz çağrışımlar" kategorisinin ağırlığına göre analiz edilmiştir. Ağırlık analizinde, beş çağrışımından üç ve daha fazlasının "olumsuz çağrışım" (Tablo 2) olduğu katılımcıların, ağırlıklı olarak İzmir'e ilişkin olumsuz bir değerlendirmesinin bulunduğu kabul edilmiştir. Bu açıdan ağırlık analizi yapılabilen katılımcı sayısı 193'tür, bunlardan yalnızca 13'ünün (%6,7) İzmir'e ilişkin ağırlıklı olarak olumsuz bir yaklaşıma sahip olduğu bulunmuştur.

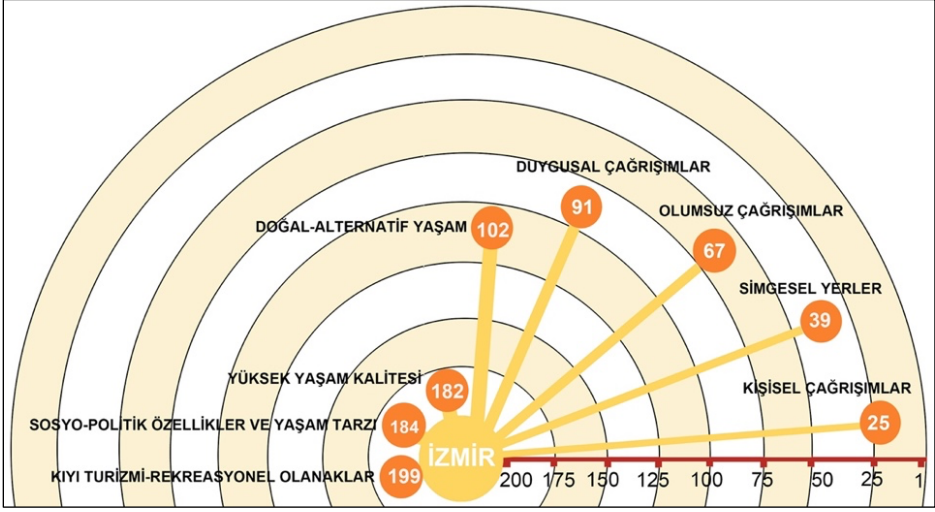
İzmir'in katılımcıların zihninde az sıklıkla Kordon, Konak, Urla ve Çeşme gibi kente özgü yer isimleriyle de yer ettiği anlaşılmakta; aile,

arkadaşlar, işim gibi sözcükleri barındıran *kişisel çağrışımlar* ise en zayıf kategoriye oluşturmaktadır.

Tablo 2: İzmir'in Çağrışımları

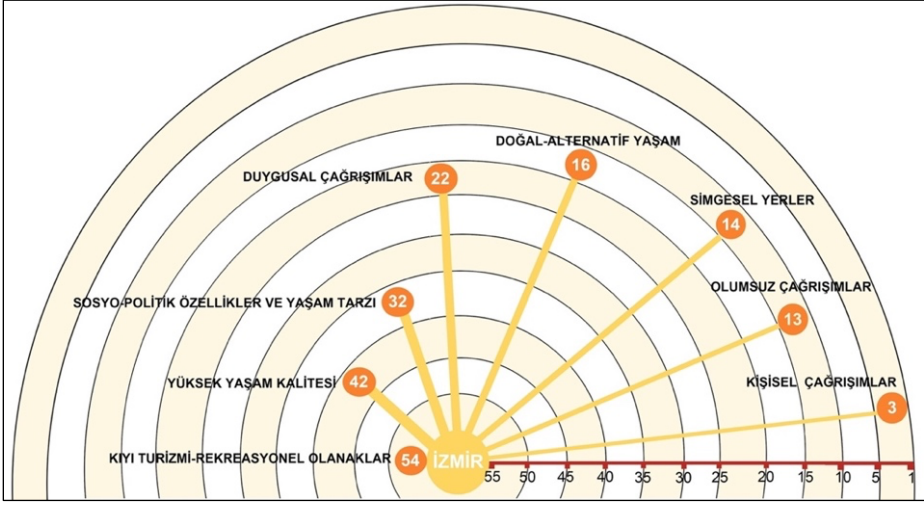
KIYI TURİZMİ/ REKREASYONEL OLANAKLAR (199 kez): Deniz (Temiz, Girilebilir, Yakın) (91); İklim (Ilıman, Güzel, Sıcak) (67); Tatil (14); Tatil Yerleri / Beldeleri (6); Sahil / Kumsal (6); Yazlık / Sayfiye (3); Deniz – Kum – Güneş (1); Tekne (1); Gezmek (2); Balıkçı Köyü (1); Ege / Ege Denizi (2); Günbatımı (1); Palmiye (1); Körfez (1); Balıkçılık (1); Kasaba (1)
SOSYO-POLİTİK ÖZELLİKLER VE YAŞAM TARZI (184 kez): Yeme İçme Kültürü (Yemekler, Kokoreç, Bira, Rakı, Balık, Kalamar, Boyoz vb.) (23); Özgürlük (21); Naif / Uyumlu / Sevecen / Saygılı İnsanlar (16); Samimiyet / Sıcak İnsan İlişkileri (12); Modern / İnsanlar (12); Komşuluk / Dostluk / Dayanışma (11); Yavaşlık (10); Hoşgörü / Gülelyüz (9); Çok kültürlülük (Rumlar, Romanlar, Kozmopolit, Kültür vb.) (9); Atatürk / Atatürkçü (8); Sosyal Yaşam / Sosyallik (6); Yaşam / Yaşam Biçimi (4); Medeniyet (4); Rahat İnsanlar (3); Özgür Kadınlar (3); Kolay İletişim (3); İzmirli / İzmir kafası (3); Karışık Olmayan İnsanlar (2); Uyum / Bütünleşme (2); Liberal Yaşam (2); Demokrasi (2); CHP (2); Sokak Hayvanları (2); Bisiklet (2); Nezh (1); Bozulmamış İstanbul (1); Varoş Kesim Az (1); Eski Mahalle gibi (1); Balkon (1); Bireysel İnsanlar (1); Tunç Soyer (1); Yurtseverlik (1); Avrupa (1); Ortam (1); Yaratıcı (1); Seviye (1)
YÜKSEK YAŞAM KALİTESİ (182 kez): Sakinlik / Sükûnet / Sessizlik (65); Rahatlık / Konfor (43); Ulaşım Kolaylığı / Trafik Az (25); Yaşanabilir / Rahat / Güzel Yaşam (24); Ekonomik Uygunluk / Ucuzluk (13); Temizlik (3); Az Kalabalık (3); Güvenli (2); Düzenli (2); Metrolar (1); Refah (1)
DOĞAL / ALTERNATİF YAŞAM (102 kez): Doğa (30); Temiz Hava (15); Yeşillik (10); Doğallık (8); Kendine Zaman Ayırma (6); Organik / Taze Sebze (5); Mavi / Gökyüzü (4); Sağlıklı Yaşam (4); Köy Gibi / Köy Hayatı (3); Kırsal Yaşam (3); Toprak (2); Ağaçlar (2); Bahçe (1); Çiçek (1); Tarım (1); Mandalina (1); Bereketli (1); Kendine Yetebilme (1); Yeni Başlangıç (1); Yeni Hayat (1); Yoga (1); Döngü (1)
OLUMLU DUYGUSAL ÇAĞRIŞIMLAR (91 kez): Huzur (50); Mutluluk / Keyif / Eğlence (14); Stresizlik (6); Güzel / Güzellik (5); Ferahlık (5); Umut (3); Sevgi / Şevkat (3); Güven (2); Pozitif (1); Cennet (1); İyi (1)
OLUMSUZ ÇAĞRIŞIMLAR (67 kez): Küçük (10); Bencil / Tutucu / Tembel İnsanlar (11); Trafik (7); Kalabalık (6); Hizmetlere Erişemelik (4); Karmaşa (3); Çarpık Şehirleşme (3); Stres (2); Yoksulluk / Gecekondu (2); Sıkıcı / Rensiz (2); Konforsuzluk / Vasatlık (2); Yalnızlık (2); Yeşil Alansız Şehir (1); Eğitim Sıkıntısı (1); Yaşanamayacak Bir Şehir (1); Saygısızlık (1); İş Olanakları Az (1); Pis Koku (1); Samimiyetsizlik (1); Yüksek Kira (1); Zamansızlık (1); Pahalılık (1); Boşluk (1); Herkesten Uzaklık (1); Yeni İstanbul (1)
SİMGESEL YAPILAR / YERLER (39 kez): Kordon (8); Konak (4); Urla (4); Çeşme (4); Foça (3); Alsancak (3); Karşıyaka (2); Efes (2); Saat Kulesi (2); Karaburun (1); Bornova (1); Güzelbahçe (1); Sığaçık (1); Şirince (1); Taş Evler (1); Asansör (1)

KİŞİSEL ÇAĞRIŞIMLAR (25 kez): Aile (Eşim vb.) (8); Arkadaşlar (5); İşim (4); Evim (2); Evlilik (2); Akrabalar (1); Gençlik (1); Yuva (1); Yeni Arkadaşlar (1)

Şekil 1: Çağrışım Kategorileri (Tüm örneklem – 889 sözcük)

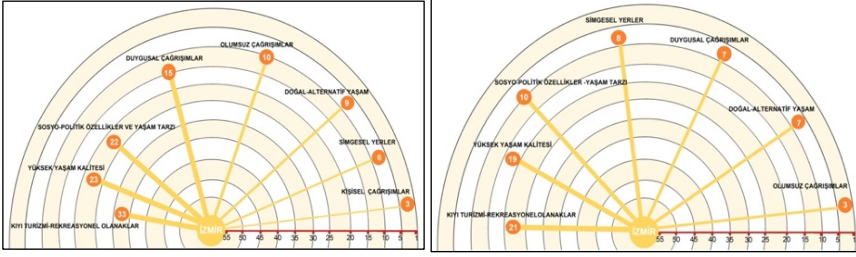
Her bir katılımcıdan elde edilen beş çağrışım içinde, listenin ilk sırasında yer alan çağrışımın, tanımlanan sekiz kategoriden hangisine ait olduğu incelenmiştir. Katılımcılardan 54'ünün (%27,5) ilk olarak ifade ettiği sözcük “kıyı turizmi-rekreasyonel olanaklar” kategorisine aittir. Sırasıyla “yüksek yaşam kalitesi (42 kez)”, “sosyo-politik özellikler ve yaşam tarzı (32 kez)”, “olumlu duygusal çağrışımlar (22 kez)” ve “doğal-alternatif yaşam (16 kez)” kategorilerine ait bir çağrışımın, katılımcıların zihninde İzmir’e dair canlanan ilk özellik olduğu anlaşılmaktadır. Bunları, azalan şekilde “simgesel yapılar/yerler (14 kez)”, “olumsuz çağrışımlar (13 kez)” ve “kişisel çağrışımlar (3 kez)” izler.

Şekil 2: Tüm örneklemede İzmir'e dair ilk çağrışımların ait olduğu kategori (frekans)

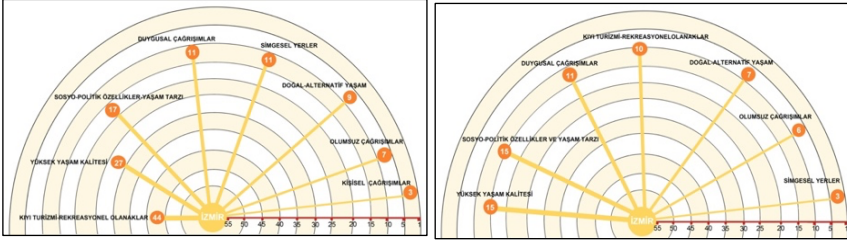
Cinsiyet, emeklilik, ikamet edilen ilçe, İzmir'de yaşanan süre ve yıl içindeki geçicilik-kalıcılık açısından, ilk çağrışımların dağılışı incelenmiştir.

Hem kadın katılımcılara, hem de erkek katılımcılara ait bulgular, (1) *kıyı turizmi-rekreasyonel olanaklar*, (2) *yüksek yaşam kalitesi* ve (3) *sosyo-politik özellikler ve yaşam tarzı* kategorilerinin ilk sıraya yerleştiğini göstermektedir. Bu açıdan cinsiyetler arasında belirgin bir fark yoksa da *sosyo-politik özellikler ve yaşam tarzı* kategorisine ait sözcüklerin İzmir'e öncelikli olarak atfedilmesi açısından kadınlar belirgin bir fark sergilemiştir. *Doğal ve alternatif yaşam* kategorisi iki grupta da ilk sırada yer almamıştır. Diğer yandan, şehre dair yer bilgisini temsil eden "simgesel yapılar/yerler" kategorisi yalnızca erkek katılımcılar; "kişisel çağrışımlar" kategorisine ise sadece kadın katılımcılar arasında ilk çağrışım olarak rastlanmıştır. Kadın katılımcılar açısından belirgin bir diğer fark, İzmir'e dair olumsuz özelliklerin öncelikli olarak dile getirilmesi hususundadır. Her ne kadar bu kategori genelde düşük bir paya sahipse de, kadın katılımcılar arasında (%8), erkeklerin iki katıdır (%4) (Şekil 3a ve b, Şekil 8).

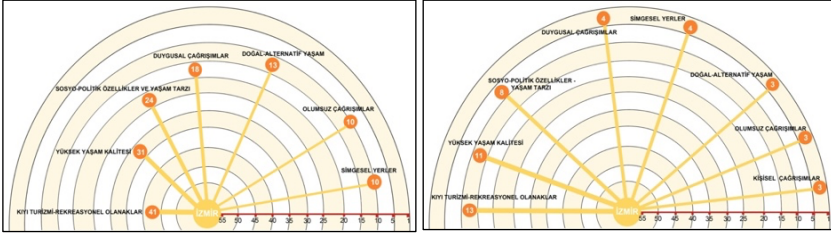
Şekil 3a ve b: Kadın (solda) ve Erkek (sağda) katılımcıların ilk çağrışımları (frekans)

İzmir'in imajında öne çıkan niteliklerin, emekli olan ve emekli olmayan katılımcılar arasında bir fark sergilediği anlaşılmaktadır. *Emekli* olmayan katılımcıların üçte birinin (%34,1) ilk çağrışımı, "kıyı turizmi ve rekreasyonel olanaklar"a ilişkindir. *Emekli* katılımcıların yaklaşık dörtte birinin ise, İzmir'i, ilk olarak "yüksek yaşam kalitesi" ve "sosyo-politik özellikler ve yaşam tarzı" ile ilişkilendirdiği anlaşılmaktadır. Emekli olan katılımcıların, yanıtlarında "kişisel çağrışımlar" kategorisine rastlanmamaktadır (Şekil 4a ve b, Şekil 8).

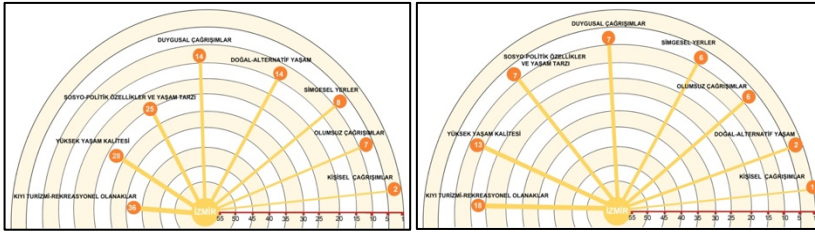
Şekil 4a ve b: Emekli olmayanlar(solda) ve emeklilerin (sağda) ilk çağrışımları (frekans)

İzmir'in metropol alanında (merkez ilçelerinde) ya da şehirsiz merkezden görece uzaktaki kıyı ilçelerinde (çevre ilçelerde) yaşayanların İzmir'e dair ilk çağrışımları açısından keskin bir fark gözlenirse de, İzmir'i öncelikli olarak "doğal-alternatif yaşam özellikleri"yle ve "olumlu duygular"la bağdaştıranların oranı, çevre ilçelerde yaşayanlarda daha yüksek; "kişisel çağrışımlar" ile "olumsuz çağrışımlar"ın payları ise merkez ilçelerdeki katılımcılar arasında, rekreatif-kıyı ilçelerinde yaşayanlara göre daha yüksektir (Şekil 5a ve b, Şekil 8).

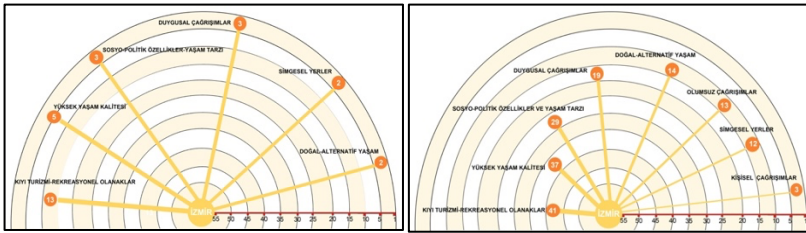
Şekil 5a ve b: Çevre (solda) ve merkez (sağda) ilçelerde ikamet edenlerin ilk çağrışımları (frekans)

İzmir'e son yıllarda gelenlerin (5 yıl ve daha kısa bir süredir İzmir'de yaşayanların), "sosyo politik özellikler ve yaşam tarzı" ile "doğal ve alternatif yaşam tarzı" kategorilerine belirgin bir öncelik verirken; daha uzun süredir İzmir'de yaşayanların (6 yıl ve daha fazla), "olumsuz çağrışımlar"a ve "sembolik yerler" kategorisine daha fazla öncelik verdikleri görülmektedir.

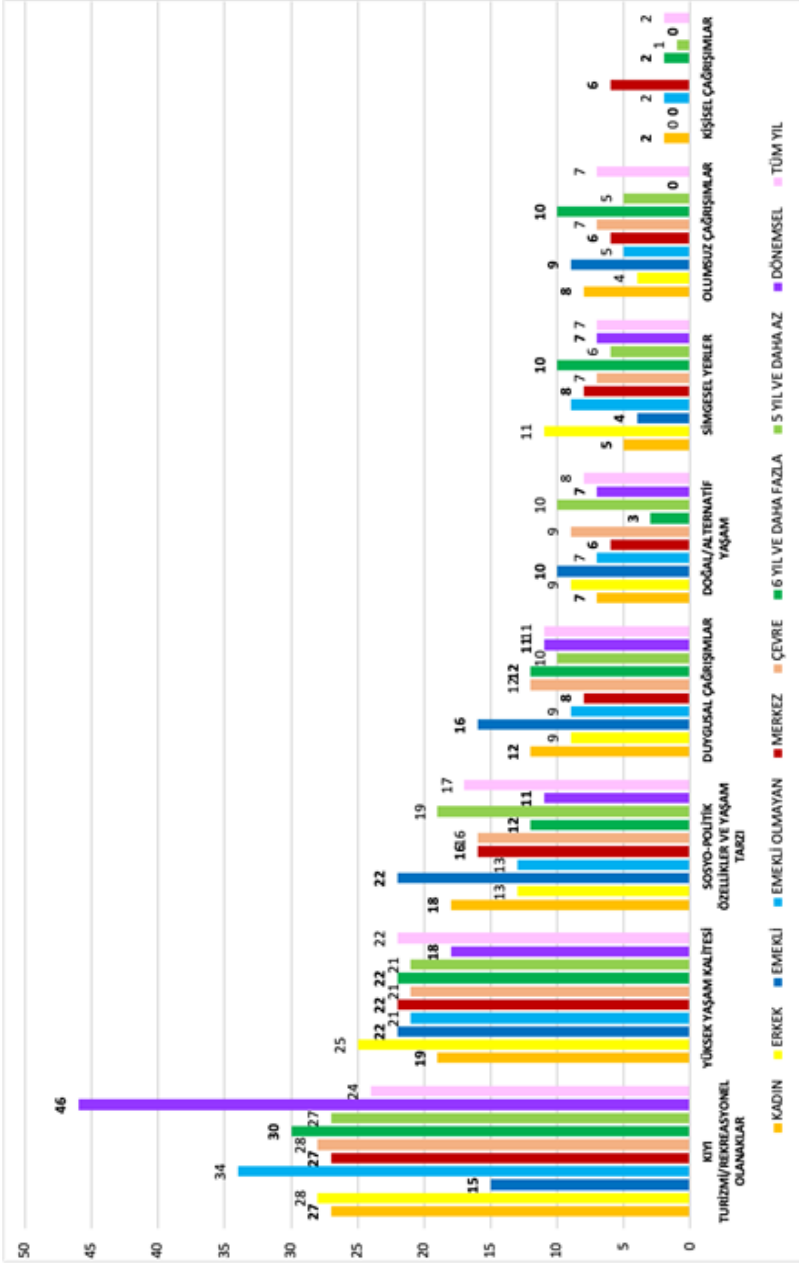

Şekil 6a ve b: İzmir'de yaşama süresine göre (5 yıl ve daha az-solda, 6 yıl ve üzeri-sağda) ilk çağrışımlar

Bir yıl içinde, dönemsel olarak İzmir'de ikamet edenlerde, "olumsuz çağrışımlar"a ve "kişisel çağrışımlara" ilk sırada hiç rastlanmamaktadır (Şekil 7 a ve b). İzmir'de ikamet etme biçimine göre ("tüm yıl kalanlar" ve "diğerleri") önde gelen kategorilerin sıralaması değişmese de (Şekil 7a ve b), dönemsel olarak İzmir'de ikamet edenler arasında, kıyı turizmi-rekreasyonel öğeler kategorisinin payı, diğer gruba göre çok daha yüksektir (Şekil 8).

Şekil 7a ve b: İzmir'de kalma süresine göre (dönemsel-solda, tüm yıl-sağda) ilk çağrışımlar

Şekil 8: İzmir'e dair ilk çağrışımların çeşitli değişkenlere göre payları (%)

Tartışma ve Sonuç

İzmir, son yıllarda İstanbul kaynaklı, ekonomik temelli olmayan, yaşam tarzı göçü olarak adlandırabileceğimiz bir göç hareketinin hedefidir. Eğitim ve gelir düzeyi ülke ortalamasının üzerinde, kentli bir nüfus, İstanbul'dan ayrılarak alternatif bir yaşam fikrinin peşinde, İzmir'e yerleşmektedir. Bunlar içerisinde çoğunluğu emekli olmayan, halen aktif olarak çalışan, eğitim ve gelir düzeyi yüksek, orta yaşlı, *yaşam tarzı göçmeni* olarak nitelendirebileceğimiz bir nüfus kitlesi İzmir'i daha *yaşanabilir, özgürlükçü, Batılı bir yaşam biçimini temsil eden* bir "yaşam tarzı" ve "coğrafi/bölgesel karakter"i (*yakın çevresinde tatil yörelerinin varlığı, temiz havası, ılıman iklimi* gibi) nedeniyle yeni bir yaşam yeri olarak tercih etmiştir (Kaba, 2022). Bu bağlamda, İstanbul'dan İzmir'e yerleşen bu yaşam tarzı göçmenlerinin zihninde nasıl bir İzmir temsili olduğunu anlamamızın, göçe ilişkin motivasyonların daha iyi anlaşılmasına da yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Elde edilen toplam çağrışım sayısına ilişkin bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, İzmir'i Türkiye'nin diğer kentlerinden olumlu anlamda farklılaştıran ve kentlinin yaşam deneyimini zenginleştiren deniz bileşeninin (Tekeli, 2011) İstanbulluların zihninde en yüksek sıklıkla çağrışım yapan öge olduğu görülmüştür. Bu bulgu, literatürden önceki çalışmalarla paralellik taşımaktadır (Göregenli vd. 2008b, Karadağ ve Turut 2013). Bu bağlamda, beklenebileceği gibi, "kıyı turizmi/rekreasyonel olanaklar" kategorisi, en yüksek paya sahip imaj unsurudur. Bundan başka, "sosyo-politik özellikler ve yaşam tarzı" ile "yüksek yaşam kalitesi" kategorilerinin öne çıktığı görülmüştür. Bu, İstanbulluların zihninde, İzmir'in ağırlıklı olarak alternatif yaşam tarzı (hem kıyı ve rekreasyonel olanaklar hem de sosyo-politik ve özgün kültürel değerler bağlamında) ve yüksek yaşam kalitesi sunan bir kent olarak algılandığını göstermektedir. Kent onlara denizi, ılıman iklimi ve sayfiye ilçeleriyle sürekli olarak tatildeymiş hissini; özgün yeme-içme kültürünü, özgürlüğü, samimi insan ilişkileriyle daha özgürlükçü ve modern bir yaşam biçimi sunan ve aynı zamanda sağladığı sükûnet, rahatlık, ulaşım kolaylığı ile de daha yaşanabilir bir yeri çağrıştırmaktadır. Söz konusu çağrışım kategorileri, İzmir'in tercih edilmesinde ilk sırada etkili olan göç motivasyonları ile paralellik göstermektedir.

Bu kategorilere ek olarak "doğal/alternatif yaşam"a ve "olumlu duygusal çağrışımlar"a atfedilen önem de göz önüne alındığında, sosyal ve fiziksel ortam özellikleri ile büyük bir şehir olmasına karşın İzmir'in Türkiye'nin diğer büyük kentlerinden farklı olarak halen yaşanabilir bir kent

olma özelliğini koruduğu ve katılımcılar arasında olumlu bir kent imajının olduğu söylenebilir. Bu durum, İzmir'e odaklanan pek çok araştırmanın (Bilgin ve Uğurlar; Tekeli, 2011; Karadağ ve Turut 2013; Südaş, 2019) ortak bir biçimde vurguladığı gibi İzmir'in özgün fiziksel (sit ve sitüasyon, iklim) ve sosyo-kültürel özelliklerinden bağımsız değildir.

"Kişisel çağrışımlar"a (Tablo 2) en az düzeyde rastlanması, İzmir'de henüz kentle kişisel boyutta bir ilişki kurulmamış ve sosyal bağların yeterince güçlendirilmemiş olmasının yanı sıra, katılımcıların aile ve akrabalık bağlarından bağımsız bir şekilde hareket ediyor olması ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu sonuç, bu türden kolektif bağların, İstanbul'da, dolayısıyla bireysel bir hareket olan yaşam tarzının göçünün doğasına uygun olarak kısmen "geride kalmış/bırakılmış" olmasıyla ilişkili olabilir.

Kadın katılımcıların, erkeklerle karşılaştırıldığında, İzmir'i sosyo-politik özellikler ve yaşam tarzı kategorisi ile öncelikli olarak daha güçlü bir biçimde ilişkilendirmeleri, bu kategorinin ağırlıklı olarak özgürlükçü vurgular içeren çağrışımlardan oluştuğu düşünüldüğünde (Tablo 2), bu algılayışın toplumsal cinsiyete dayalı bir boyutu olduğunu ve İzmir'in bu niteliklerinin kadınlar açısından daha önemli görüldüğünü düşündürmektedir.

İzmir'deki yeni hayatın "kalıcı" ya da "dönemsel" olması, İzmir'in olumsuz yanlarının ve rekreatif fonksiyonunun algılanması açısından şekillendirici gibi görünmektedir. İzmir'de kalıcı olmayan bir hayatın, şehrin olumsuz yanlarının öncelenmemesini; başka bir anlatımla, daha rekreatif bir motivasyonla şekillendiği düşünülebilecek böylesi bir kalışın, İzmir'in öncelikli olarak kıyısız ve rekreatif özellikleriyle algılanmasını beraberinde getirdiği söylenebilir. Göçün bu niteliğinin (yıl içindeki kalıcılık-geçicilik özelliğinin) yanı sıra, ne kadar uzun bir geçmişe dayandığı da, İzmir'in olumsuz yanlarının öne çıkışında etkili gibi görünmektedir. Diğer bir deyişle, "bir tatilden ibaret olmayan" ve uzun yıllara dayanan, çok yönlü kentsel deneyimler söz konusu olduğunda, İzmir, problemleriyle de birlikte algılanmaktadır. Yine, zamanın etkisi bağlamında düşünüldüğünde, İzmir'de geçirilen yılların uzaması, kentin, onu tanımlayıcı simgesel yapıları ve yerleri (Tablo 2) –bir bakıma yerin ayırt edici kimlik unsurları açısından daha öncelikli bir temsile sahip hale gelmesine katkı sağlamaktadır.

Anımsanacağı gibi, emekli olmayanların İzmir imajında öne çıkan ilk boyut *kıyı turizmi ve rekreasyonel olanaklar*ken, emeklilerin kente ilişkin temsilde öne çıkan çağrışım *yüksek yaşam kalitesi ve sosyo-politik*

özellikler ve yaşam tarzına ilişkindir. Emekli olmayanların, dolayısıyla yaşça daha genç bir grupta yer alanların tatil ve rekreatif olanaklara daha çok önem verdikleri, emeklilerin ise yaşlanmaya paralel olarak yüksek yaşam kalitesi sunan bir yer aradıkları için İzmir'i daha çok bu kategorilerle özdeşleştirdikleri düşünülebilir. Yine, İzmir'i öncelikli olarak doğal-alternatif yaşam özellikleriyle ve olumlu duygularla bağdaştırılanların oranı, merkez ilçelerinde ikamet edenlere göre çevre ilçelerde yaşayanlarda daha yüksektir. Kuşkusuz bu durum İzmir'in Urla, Seferihisar, Dikili ve Foça gibi çevre ilçelerinin, kentsel yerleşim yoğunluğunun görece az, ağırlıklı olarak kıyı turizmi ile bağlantılı rekreatif fonksiyon sunan, ikinci konut alanları ile tarımsal alanların karışımı halindeki, kimi yerde kırsal peyzaja sahip destinasyonlar olması ile ilişkili olmalıdır. Bu yerleşim yerleri, İstanbulluların doğa ile daha fazla ilişkilenebilecekleri (ez azından bir bahçe aracılığıyla) yerlerdir. Bu nitelik, yaşam tarzı göçünün temel motivasyonlarından biri olan kırsal yaşam düşü-ımaı ve mutluluk arayışına yanıt bulunacak bir zemin sunmaktadır. Olumlu duygusal çağrışımlara da özellikle bu grupta daha fazla rastlanması bu açıdan anlamlıdır.

İlgili literatürde ortaya konduğu (Gültekin 2019, Karadağ ve Turut 2013, Göregenli vd 2008a, Göregenli vd. 2008b, Südaş 2019) ve bu araştırmanın bulgularından da anlaşıldığı üzere, bazı farklılıklar bulunsa da, İzmir, birbirinden farklı toplumsal kesimlerin ortaklaştığı, yaygın ve güçlü bir olumlu imaja sahiptir ve hiç şüphesiz bu olumlu imaj kentin ülke içinde alternatif bir göç destinasyonuna dönüşmesi üzerinde etkilidir. Bu anlamda, İzmir'de yerleşmiş bulunan İstanbulluların yanı sıra hâlihazırda İstanbul'da yaşayan ancak İzmir'e göç etme niyeti olan potansiyel göçmenlerin de İzmir imajları incelenmelidir. Diğer yandan, sahip oldukları ekonomik ve beşeri sermaye sebebiyle dezavantajlı konumda olmayan, rekreatif ihtiyaçları ve konut talepleriyle kent üzerinde kaydadeğer sosyomekânsal değişimlere yol açan İstanbullu nüfusa ilişkin olarak, İzmir halkının temsillerininin de ayrıca incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 30.09.2020 tarihli ve 12/02 sayılı etik kurul onayı ile yapılmıştır.

Ek Beyan: Çalışmaya 1. yazar %50, 2. yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Åkerlund, U., & Sandberg, L. (2015). Stories of lifestyle mobility: representing self and place in the search for the 'good life', *Social & Cultural Geography*, 16(3), 351-370. <https://doi.org/10.1080/14649365.2014.987806>.
- Aydoğan, D. (2017). Küreselleşme, bunalım ve Türk sineması'nda İstanbul imgesi. *International Congress of Management, Economy and Policy, Proceedings Book*. İstanbul: ICOMEP.
- Bahar, H.İ., Laçiner, S., Bal, İ., & Özcan, M. (2009). Older migrants to the Mediterranean: the turkish example. *Population Space and Place* 15(6), 509-522. <https://doi.org/10.1002/psp.528>.
- Balkır, C., & Südaş, İ. (2014). Guests and Hosts: European Retirees in Coastal Turkey. *Insight Turkey*, 16(4), 123-142.
- Balkır, C., & Kırkulak-Uludağ, B. (2014). Antalya'da yaşayan yerleşik yabancı emekli göçmenlerin yerel ekonomiye etkisi. İçinde M. Tuna (Ed.) *Türkiye ve yeni uluslararası göçler*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Bilgin, N. (1999). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Bilgin, N. (2011). Sosyal düşüncede kent kimliği, *İdealkent* 3, 20-47. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36633/417042>.
- Bilgin, N., & Uğurlar, P. (2010). İzmir ve İzmirli'lere ilişkin algı ve temsiller. İçinde İzmirli olmak sempozyum bildirileri, 22-24 Ekim 2009, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Elden, S. (2009). Space I. In R. Kitchin & N. J. Thrift (Eds.) *International encyclopedia of human geography*, UK: Elsevier.
- Ermış, S. 2022. Profili, motivasyonu ve yer seçimi bakımından yaşlı göçleri: Datça (Muğla) örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Isparta
- Genç, F., Keyder, Ç., Keyman, E. F., & Köse, B.A. (2021). Kentlerin Türkiye'si imkanlar, sınırlar ve çatışmalar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göregenli, M. (2009). *Kemeraltı*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayını.
- Göregenli, M., Südaş, İ. (2009). Türkiye'nin Modernleşme Macerasında Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Temsilleri. Paper presented at the Ege University 12th International Cultural Studies Symposium: Redefining Modernism & Postmodernism 29 April- 1 May 2009. İzmir.
- Göregenli, M. (2013). *Çevre psikolojisi: insan mekân ilişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Göregenli, M., Karakuş, P., Umurođlu, İ., Ömüriş, E. (2013). Selçuk kent belleği: dün, bugün ve geleceğin zihinsel temsilleri. İzmir: Selçuk Belediyesi Yayınları.
- Göregenli, M., P. Karakuş, & E. Ömüriş. (2008). İzmirli çocukların beğenileri, yaşamları ve İzmir'e ilişkin düşünceleri. İzmir Ticaret Odası Kamuoyu Araştırma Ofisi. Araştırma Raporu. İzmir

- Göregenli, M., E. Ömüriş, & P. Karakuş. (2008). Kurvaziyer gemilerle İzmir'e gelen yolcuların İzmir'e ilişkin algı ve değerlendirmeleri, alışveriş deneyimleri, mekânsal hareketlilikleri. İzmir Ticaret Odası Kamuoyu Araştırma Ofisi. Araştırma Raporu. İzmir
- Gökten, C., & Südaş, İ. (2014). The image of Australia: a case study on the mental maps of Turkish immigrants in Sydney. *Journal of Geography and Geology* 6 (2). 10.5539/jgg.v6n2p82.
- Gültekin, E. (2019). İzmir'de Yaşayan İstanbullu Öğrenciler: Kent Kimliği Açısından Bir Karşılaştırma. Yayımlanmamış Lisans Tezi. (Danışman: İlkay Südaş) Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü. İzmir.
- Griffiths, D., Maile, S. (2014). Britons in Berlin: imagined cityscapes, affective encounters and the cultivation of the self. In Michaela Benson and Nick Osbaldiston (Eds), *Understanding lifestyle migration: theoretical approaches to migration and the quest for a better way of life.* (pp.139-162). London: Palgrave Macmillan.
- Işık, Ş. (2009). Türkiye'de eğitim amaçlı göçler, *Coğrafi Bilimler Dergisi* 7 (1), 27-37. https://doi.org/10.1501/Coqbil_0000000092.
- Kaba, B. (2017). Kapalı yerleşmelerde insan ve yer ilişkileri: Mavişehir (İzmir) Örneği (Yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kaba B. (2022-baskıda). Yeni bir hayatın peşinde: İstanbul'dan İzmir'e yaşam tarzı göçü. Şevket Işık (ed.) *Geçmişten günümüze 100. yılında İzmir, İzmir: nüfus, göçler, karşılaşmalar ve değişim içinde*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Karadağ, A., & Koçman, A.(2010). İzmirlilik bilinci üzerine bir alan araştırması. *İçinde İzmirli Olmak Sempozyum Bildirileri*, 22-24 Ekim 2009, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Karakuş, P. (2007). İzmir kültürpark'ının İzmirliiler açısından anlamı ve kültürpark hakkındaki temsiller (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.
- Karadağ, A., & Turut, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin kentsel çevre algısı üzerine bir araştırma: İzmir örneği, *Coğrafi Bilimler Dergisi* 11 (1), 31-51. https://doi.org/10.1501/Coqbil_0000000141
- Kaya, İ. (2014). Coğrafi düşüncede mekân tartışmaları, *Posseible Düşünme Dergisi* 2, 1-13.
- Kurmuş, F. (2018). Büyük kentlerden sahil kasabalarına yaşam tarzı göçü: Bodrum örneği üzerine niteliksel bir çalışma (Yüksek lisans tezi). İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi. İstanbul.
- Lalli, M. (1992). Urban-related identity: theory, measurement and empirical findings, *Journal of Environmental Psychology* 12, 285-303. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(05\)80078-7](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80078-7).
- Moles, A. (1992). *Belirsizin Bilimleri: İnsan bilimleri için yeni bir epistemoloji*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Osbaldiston, N. (2011). The authentic place in the amenity migration discourse. *Space and Culture*, 14(2), 214-226.

- Ömürüş, E. (2007). Bir kamusal alan örneği olarak Konak Meydanı'nın mekân kullanımı açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi. İzmir.
- Özgür, M. Ö. (2021). Türk beşerî coğrafyasında ihmal edilmiş bir paradigma: hümanist coğrafya. *Ege Coğrafya Dergisi* 30(1), 205-224. <https://doi.org/10.51800/ece.892187>.
- Özgüç, N., Tümertekin, E. (2014). Coğrafya: Geçmiş, kavramlar, coğrafyacılar. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Pekmezci, G., & Südaş, İ. (2021). İzmir'de tek yaşayan kadınların mekânsal tercihleri, İzmir: İzmir Büyük Şehir Belediyesi.
- Relph, E. (1976). Place and placelessness, London: Pion Limited.
- Sürgevil, O., & Sürgevil, S. (2010). Farklı nesiller ve İzmirli algısı. İçinde İzmirli Olmak Sempozyum Bildirileri, 22-24 Ekim 2009, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Südaş, İ. (2020). Bilişsel haritalar: tanımı, türleri ve analizi. İçinde N. Özgen & S. Coşkun (Der.) Davranışsal Coğrafya. Ankara: Pegem Akademi.
- Südaş, İ. (2019). Şehirde Kopuş Mu?: Değişen İzmir'de Köylere Göç. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Südaş, İ. (2018). "Place Attachment and Urban-related Identity among the Turkish Community in The Hague and Aachen" Urban Futures Lecture Series. Utrecht University. 23/10/2018. Utrecht
- Südaş, İ. (2017). Şehirli nüfusun İzmir çevresine göçü (Yayımlanmamış araştırma raporu. Ege Üniversitesi Araştırma Fon Saymanlığı Proje No: 13EDB14. İzmir.
- Tekeli, İ. (2020). İzmir için kamu alanı ve kent düzeyinde bir komünite oluşturma stratejisi. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Tekeli, İ. (2011). İzmir'in farklılığı üzerinde düşünenin değişik yolları, kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm yazıları. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Timor, A. N. (2006). Çocukların Coğrafyası: Genel Bir Bakış. N. Özgüç ve A.N.Timor (Editörler) içinde: Prof. Dr. Erol Tümertekin'e 80. Yıl Armağanı: İnsan ve Mekan. 79-98. Çantay Kitabevi. İstanbul
- Torkington, K. (2011). The discursive construction of place-identity: British lifestyle migrants in the Algarve (PhD thesis), Lancaster University.
- Torkington, K. (2012). Place and lifestyle migration: the discursive construction of 'global' place-identity. *Mobilities*, 7(1), 71-92. <https://doi.org/10.1080/17450101.2012.631812>.
- Tolman, E. C. (1948). Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*, 55(4), 189-208. <https://doi.org/10.1037/h0061626>.
- Tolun, B. (1980). Davranışlara yönelik coğrafya: Aglo-saksonların behavioral geographysi ve sosyo-ekonomik deneyimleri. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi 23, 257-278.
- Tuan, Y. F. (1975). Place: An experiential perspective. *Geographical Review* 65 (2), 151-165. <https://doi.org/10.2307/213970>.

Tuan, Y. F. (1979). Space and place: Humanistic perspective. University of Minnesota. In S. Gale and G. Olsson (eds.) Philosophy in Geography. Holland: D. Reidel Publishing Company.

Yıldırım, D., & Haspolat, E. (2010). Değişen İzmir'i anlamak, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Zekiroğlu, C. (2020). Lifestyle migrants in Datça (Yüksek lisans tezi), Sabancı University, İstanbul.

Atf: Gün, E. (2022). Yaşlılık ve Suç İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Sosyoloji Dergisi*, 44, 275-291.

Derleme Makale / Review Article

YAŞLILIK VE SUÇ İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Elif GÜN*

Öz

Demografik ve istatistikî göstergelerin dikkate alındığı bu çalışmada yaşlılık ve suç ilişkisine odaklanılmaktadır. Yapılan araştırmalar, yaşlanma problemiyle karşı karşıya kalmış pek çok ülkede yaşlılar tarafından gerçekleştirilen suç oranlarındaki artışa dikkat çekmektedir. Bu bağlamda istatistikî verilerden hareketle Türkiye’de yaşlıların suç işleme eğilimlerine odaklanılarak 2011-2020 yılları arasında yaş grubuna ve suç türüne göre ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayılarına ilişkin TÜİK verileri incelenmiştir. Buna göre Türkiye’de 65 yaş ve üstünde cezaevine giren hükümlü sayısı artma eğilimi gösterirken, bu yaş grubunun toplam hükümlü sayısı içerisindeki oranında belirgin bir yükseliş gözlemlenmemiştir. En çok işlenen suç türleri ise İcra İflas Kanunu’na muhalefet ve yaralamadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Suç, Yaşlı failliği, Yaşlı hükümlüler

An Evaluation on the Relationship Between Ageing and Crime

Abstract

The study focuses on the relationship between ageing and crime, based on demographic and statistical indicators. The various studies highlight the increase in crime rates carried out by the elderly in many countries that have faced the problem of ageing. Within the scope of the study, the focus was on the tendency of the elderly to commit crimes in Turkey based on statistical data. between 2011 and 2020, Turkish Statistical Institute (TÜİK) data on the convicts received into prison by type of crime and age group at the time of the committed crime were examined. According to this, while the number of convicts aged 65 and over in Turkey tends to increase, no significant increase has been observed

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, gun.elif@hotmail.com; ORCID: 0000-0002-5916-7871

Makale Gönderim Tarihi: 01/05/2022, **Makale Kabul Tarihi:** 28/06/2022

in the share of the total number of convicts. The most common types of crimes are opposition to Bankruptcy and Enforcement Law and Assault.

Keywords: Ageing, Crime, Agency of elderly, Older prisoners.

Giriş

Demografik yaşlanma 21. yüzyılda ön plana çıkan eğilimlerden birisi haline gelmiş ve yaşlı nüfus oranı diğer yaş gruplarından daha hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Doğurganlık oranlarının düşmesi ve sağlık alanında yaşanan gelişmeler, bu sürecin hazırlayıcıları olmuştur (McKracken ve Phillips, 2005, s. 38-42). United Nations (UN, 2019) raporuna göre 2019 yılında her 11 kişiden biri 65 yaş ve üzerinde iken (%9), 2050 yılı itibarıyla her 6 kişiden birinin 65 yaş ve üzerinde (%16) olacağı tahmin edilmektedir. Dünya tarihinde ilk kez 2018 yılında 65 yaş ve üstü nüfus, beş yaş altındaki çocuk sayısını geride bırakmıştır. Doğumda yaşam beklentisi 1990 yılında 64,2 iken 2019 yılında 72,6'a yükselmiştir. 2050 yılında ise 77,1'e çıkması beklenmektedir.

Avrupa ve bazı ülkeler ile özdeşleştirilen demografik yaşlanma, yaşam koşullarındaki hızlı iyileşmelerle birlikte gelişmekte olan ülkelerin hazırlıksız karşılaştığı bir fenomen haline gelmiştir (McKracken ve Phillips, 2005, s. 36). Bu durum özellikle nüfusları hızla yaşlanan toplumlarda, yaşlı nüfusun ihtiyaçlarının gözetilerek toplumsal ve ekonomik sorunların çözümüne yönelik politikalar oluşturulmasını gerekli kılmaktadır (Önder Erol, 2011, s. 8). TÜİK 2018-2080 nüfus projeksiyonuna göre Türkiye'de ortanca yaş 2018 yılında 32 iken 2040 yılında 38,5, 2080 yılında ise 45 olması beklenmektedir. Aynı zamanda 2018 yılında 65 yaş ve üstü nüfus, toplam nüfusun %8,7'sini oluştururken 2040 yılında toplam nüfusun %16,3'ünü ve 2080 yılında %25,6'sını oluşturacağı tahmin edilmektedir. Çalışma çağındaki nüfus (15-64 yaş) oranları ise 2018 yılında toplam nüfusun %67,8'ini oluştururken 2040 yılında %64,4 ve 2080 yılında %58,7 olacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2018). Mevcut demografik yapısı itibarıyla şişkin bir genç nüfusa sahip olmasına rağmen nüfus projeksiyonları Türkiye'nin yaşlanmaya başlayan bir ülke olma yolunda ilerlediğini göstermektedir (TÜİK, 2021a). Günümüzde artan yaşlı nüfusun yanı sıra Türk toplum yapısında yaşanan değişimler yaşlı bakımını sosyal, politik ve ekonomik endişelerden birisi haline getirmiştir (Önder Erol ve Gün, 2018, s.117). Bu bağlamda demografik dönüşümlerin toplumsal alandaki yansımalarına ve olası sonuçlarına dikkat çekilmesi, toplumsal ihtiyaçların saptanabilmesi hususunda önem arz etmektedir. Bu kapsamda suç olgusu da yaşlılık ekseninde irdelenen ve yeni tartışma alanları ile uluslararası literatürde ön plana çıkan konulardan birisidir.

Modernleşme ve Yaşlı Failliği

Yaşlılık, fiziksel ve psiko-sosyal yapısı itibarıyla farklı gereksinimleri içerisinde barındırın bir yaşam evresidir ve bu nedenle toplumsal yapı, süreç ve ilişkiler boyutunda farklı dinamikleri içermektedir. Biyolojik bir olgu olmasına rağmen yaşın anlamlandırılma ve konumlandırılma biçimi, toplumsal ve tarihi bağlama göre şekillenebilmektedir (Hareven, 2005, s. 119). Bu temelde yaş, kültürel çerçevede bireylerin sosyal rollerine ve onlardan beklenen davranış örüntülerine işaret eden bir referans noktasıdır (Victor, 2005: 33). Yaşlanma süreci de doğrudan bireylerin geçirmiş oldukları yıl sayısı ile ilgili olmayıp, kişinin deneyimleriyle bağlantılı biyolojik, psikolojik ve sosyal değişim sürecidir (Ferraro, 2007, s. 327-328).

Modernleşme ile birlikte mevcut toplumsal değerler dönüşmüş ve yeni üretim biçimleri yeni bir toplum yapısının hazırlayıcısı olmuştur. Özellikle aile kurumunun işlevleri ve rollerinde gerçekleşen köklü değişiklikler, yaşlı bakımını sosyal hizmet çerçevesinde tartışılan bir konu haline getirmiştir. Yaşlılık, 20. yüzyıldan sonra modern söylem kapsamında bir sorun olarak ele alınmaya başlanmıştır (Kalaycıoğlu, Tol, Küçükural ve Cengiz 2003, s. 19). Palmore'ye (1999, s. 68-69) göre, modern dönemde yaşlılığın sorunsallaştırmasının bazı sebepleri şu şekildedir: Düşük doğum ve ölüm oranlarının yaşlı nüfusun artışına neden olması; teknoloji kullanımının artmasına bağlı olarak yaşlı çalışan talebinin azalması; hızla değişen teknoloji ve mesleklerin yaşlıların iş becerilerinin yetersiz kalmasına neden olması; emekliliğin gelir ve sosyal statüde düşümlere neden olması; yaşlıların önemli bir konumda olmalarını sağlayan bilginin önemsiz hale gelmesi; kırsal alanlarda veya bozulmuş kentsel mekanlarda yoğunlaşmalarının yaşlıların konumlarını olumsuz yönde etkilemesi. Sosyal devlet anlayışının zayıflaması, modernleşme ile birlikte değişen aile ilişkileri ve toplumsal roller, yaşlılığın deneyimlenme biçimini olumsuz yönde etkilemiş ve yaşlılar 21. yüzyılın yeni mağdurları olarak ön plana çıkmıştır.

1950'li yıllara kadar kırsal nüfus oranının yüksek olduğu Türkiye'de, kentleşme süreciyle birlikte yaşlıların konumu ve toplum içindeki rolü değişmiştir. Bu nedenle Türkiye'de yaşanan demografik dönüşümün, modernleşme sürecinden bağımsız bir şekilde düşünülmesi mümkün değildir (Kalaycı ve Özkul, 2018, s. 93-94). Türk toplumunda kentleşme ve sanayileşme süreçleriyle birlikte aile içi ilişkilerde ve görev dağılımında yaşanan değişimler, yaşa ve yaşlanmaya atfedilen anlamı değiştirmiştir (Baran Görgün, 2005). Günümüzde, toplumsal desteğin azalması ve eşlerden birinin vefatıyla giderek yalnızlaşan yaşlıların sorunları, devlet ve sivil toplum örgütleri tarafından çözümlenebilecek bir mesele haline gelmiştir (Kalaycı vd., 2018, s. 99). Her ne kadar Türk toplumunun sosyo-

kültürel yapısı gereğince yaşlının bakımı aile tarafından üstlenilmiş olsa da artan yaşlı sayısı sonucunda Türkiye'de rehabilitasyon ve bakım gibi hizmetlere olan ihtiyacın giderek büyüme eğilimi içerisinde olacağı (Baran Görgün, 2005) ve aileyi güçlendirmeye yönelik güçlü sosyal politikalara ihtiyaç duyulacağı ifade edilebilir (Kalaycıoğlu, vd. 2003, s. 18). Bu bağlamda pek çok ülkenin deneyimlemekte olduğu yaşlanma olgusunun Türk toplum yapısındaki görünümünün, sosyo-politik etkenler dikkate alınarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Mağdur-Fail İkileminde Yaşlılar

Ekonomik ve sosyal bir sorun olarak ön plana çıkarılan yaklaşımlarda, yaşlıların toplumsal alandaki failliği ve aktif yönünün göz ardı edildiği görülmektedir. Giddens'in yaklaşımından hareketle bir çöküş süreci olduğu görüşünün aksine yaşlanma döneminde bireyler, failliklerini farklı düzeylerde de olsa devam ettirmektedirler (Önder Erol, 2011, s. 238). Her ne kadar kültürel, tarihi ve geleneksel kökenlerin izlerini taşıması nedeniyle mevcut yapının değişmediği yönünde izlenime kapılınsa da (Calhoun, 2010, s. 82) bu durum, bireylerin olmadığı anlamına gelmez (Bourdieu ve Wacquant, 2010, s. 93). Onlar mevcut durumlarını korumak veya yükseltmek amacıyla (Jourdain ve Naulin, 2020, s. 126) eyleyiciler olarak alanda daima hareket halindedirler (Bourdieu ve Wacquant, 2010, s. 93). Bu bağlamda bireyler, toplumsal yapıdan etkilenen hem de onu etkileyen bir faaliyet alanına sahiptirler (Giddens, 2012, s.144-145). Bu çerçevede yaşlıların toplumdan dışlanan ve ekonomik yönden baskı yaratan unsur olarak ön plana çıkarıldığı anlayışının ötesine geçilmeli ve faillikleri temel alınarak yaşlılık olgusu irdelenmelidir.

Yaşlılık ve suç ilişkisini ele alan ilk çalışmalarda yaşlıların mağduriyet ve suç korkusu ile özdeşleştirildiği görülmektedir. 1970'lerden itibaren yaşlılık ve suç ekseninde gerçekleştirilen çalışmalar, yaşlıları suç hedefi olarak ön plana çıkarmıştır (James, 2001, s. 2). Onların mağduriyet ile özdeşleşmelerinin sebeplerinden birisi yaşlıların suça karşı gelme konusundaki artan savunmasızlıkları olmuştur (Rothman, Dunlop ve Entzel, 2000, s. xxix). Ancak ulusal suç istatistikleri ve gerçekleştirilen çalışmalar, yaşlıların diğer yaş gruplarına kıyasla en az mağduriyet yaşayan grup içerisinde yer aldığını (James, 2001, s. 2; Carcach, Graycar ve Muscat, 2001, s. 1) ve daha az mağdur olma riski taşıdıklarını (Morgan ve Mason, 2014) ortaya çıkarmıştır. Buna rağmen yaşlılar erken dönem araştırmalarda en fazla suç korkusu yaşayan gruplardan birisi olarak ön plana çıkmaktadır (Warr, 1984, s. 681; Yin, 1980, s. 492, Braungart, Braungart ve Hoyer, 1980, s. 55). Aynı zamanda bazı özelliklere sahip yaşlıların, diğerlerine kıyasla daha fazla suç korkusu yaşayabileceği öne

sürülmektedir: Mağduriyet sonucunda sosyal ve fiziksel olarak daha fazla incinebilecekler, yüksek suç oranına sahip bölgelerde yaşayanlar, düşük gelir seviyesine ve mağduriyet geçmişine sahip olanlar veya mağdurlarla yakın iletişimde bulunmuş olanlar şeklindedir (James, Graycar ve Mayhew, 2003, s. 2). Bunun yanı sıra yaşlıların daha az suç korkusu yaşadıklarını (bkz. Ziegler ve Mitchell, 2003) ve yaş grupları arasında suç korkusunun belirgin bir şekilde farklılaşmadığını bulgulayan (bkz. Braungart vd. 1980; Clemente ve Kleiman, 1977; Chadee ve Ditton, 2003) çeşitli çalışmalar da söz konusudur. Gerçekleştirilen çalışmalar yaşlıların belirgin bir suç hedefi olmadığını, mağduriyet algısının kültürel, sosyal ve iktisadi pek çok unsurdan etkilendiğini göstermektedir.

Medya kanalları, toplumsal algının oluşmasında önemli işleve sahip araçlardan birisidir. Televizyon hedefler, riskler, araçlar ve zarar görenler gibi pek çok hususa işaret eden bir drama dünyası sunmaktadır (Gerbner ve Gross, 1976, s. 178). Medya kaynakları aracılığıyla algılanan risk düzeyi, dolaylı olarak suç korkusu üzerinde bir etkiye sahip olabilmektedir (Lane ve Meeker, 2003). Televizyon, yaygın kabul gören normları ve bakış açısını biçimlendirmede önemli bir role sahiptir (Gerbner ve Gross, 1976, s. 178). Korku, mağduriyet deneyimiyle ilişkili bir durum olmakla birlikte fiziksel ve sosyal zayıflık gibi unsurlardan etkilenmektedir (Moore ve Troganowicz, 1988, s.6). Bu temelden hareketle yaşlılar, fiziksel ve sosyal bağlamda giderek artan ihtiyaçları ve gereksinimleri sebebiyle bir yük olarak değerlendirilebilmekte ve yaşlıların giderek artan savunmasızlıkları onların mağduriyet yaşayabilme ihtimallerini arttırabilmektedir (Kalaycı vd. 2018, s. 106). Fiziksel ve zihinsel kırılğanlıklar, finansal ve sosyal zorluklar yaşlılar için yaşla birlikte giderek artma eğilimi gösterse de bu risklerin abartılmaması aynı zamanda küçümsenmemesi gerekmektedir (James, 2001, s. 12). Yaşlıların artan hassasiyetlikleri öne sürülerek toplumsal yaşamdaki failliklerinin savunmasızlık zeminine indirgenmesinde medyanın etkisi göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda yaşlıların pasif ve savunmasız olarak konumlandıkları indirgemeci bir yaklaşımdan ziyade, toplumsal yapı içerisindeki failliklerini ve ihtiyaçlarını saptamaya yönelik yaklaşımlara ve çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Suç Faili Olarak Yaşlılar

Demografik göstergelerde yaşanan değişimlere dikkat çekilerek, yaşlıların suç davranışları ve bunun sosyal ve ekonomik boyutlardaki yansımaları çeşitli biçimlerde ele alınmaktadır. Ancak yine de yaşlıların gerçekleştirdikleri suç eylemleri bir anomali olarak görülme eğilimindedir (Rothman vd. 2000, s. xxix). Kriminoloji suçun, ergenlik süresince artarak 17'sinde zirveye ulaştığına ve yaşın

ilerlemesiyle giderek azaldığına ilişkin genel kabule dayanmaktadır (Cornelius, Lynch ve Gore, 2017, s. 25). Çeşitli istatistiki verilerle yaşlıların suç işleme oranlarındaki artışları vurgulanarak, yaşlıların yaşın özgünlükleri temelinde yöneldikleri suç eylemleri ve mahkumiyet sürecini deneyimleme biçimleri güncel tartışmalar arasında yer almaktadır.

Yaşlıların suç davranışının ele alındığı çalışmalar, yaşlıların nüfus içinde artan oranları ve bu oranların beraberinde getirebileceği toplumsal sonuçların tartışma konusu haline gelmesiyle gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. İngiltere ve Galler ülkesinde hapisanelerdeki yaşlı nüfus 1990 yılından itibaren sadece 10 yıl içerisinde 3 kat artmış ve toplam cezaevi nüfusuna kıyasla daha hızlı bir yükseliş göstermiştir (Howse, 2003, s. 1). North Carolina'da 1995-2007 tarihleri arasında 50 yaş ve üstü tutukluların sayısının, diğer yaş gruplarına göre daha hızlı arttığını bulgulamıştır (Price, 2007, s. 3). Avustralya, Birleşik Krallık, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde hapisanelerde yaşlı hükümlülerin sayısı belirgin bir şekilde artma eğilimi göstermektedir (Baidawi, Turner, Trotter, Browning, Collier, O'Connor ve Sheehan, 2011). Görüldüğü üzere yaşlanma problemiyle yüzleşmiş olan birçok ülkede istatistiki veriler yaşlıların gerçekleştirdikleri suç eylemlerinin yükseldiğine işaret etmektedir (Phillips, Worrall ve Brammer, 2000; Johnson, 2000). Çalışmalar aynı zamanda istatistiklerin, yaşlılar tarafından gerçekleştirilen suç eylemlerinin sayısını doğru bir şekilde yansıtmadığını dolayısıyla daha da fazla olabileceğini de ortaya koymaktadır. Lindesay (1996, s. 199) yaşlılar tarafından gerçekleştirilen birçok küçük suçun resmi olarak kayıt altına alınmadığını, hatta resmi olarak raporlansa bile yetkililerin yaşlıları uyarma eğiliminde olduklarına dikkat çekmektedir. Mevcut durumun tespitinde istatistiki göstergelerin yeterli olmadığı aynı zamanda toplumsal algının toplumsal kabulleri ve normları şekillendirdiği ifade edilebilir. Bu çerçevede toplumsal gerçekliğin karmaşık ve ilişkisel doğasının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Yaşlıların suç işleme sebepleri de açıklanmaya çalışılan bir diğer önemli konudur. Howse (2003, s. 1-2) Birleşik Krallık'ta yaşlı hükümlülerin sayısının artmasını 3 temel durum üzerinden açıklamaktadır: Yaşam süresinin artmasına sebep olan demografik değişiklikler, daha uzun süre ceza verme gibi hükmetme pratiklerinde gerçekleşen değişiklikler ve yaşlıların daha fazla suç işlemesi ve bunun istatistiklerdeki yansımaları. Blowers (2015, s. 3) ise günümüzde uzun, aktif ve sağlıklı bir yaşam geçirebilmeleri nedeniyle yaşlıların giderek daha fazla suç eyleminde bulunabileceklerini ifade etmektedir. Berger'e göre gençlerin, yaşlılardan daha fazla suç işledikleri bilenen bir eğilimdir ve onların suç işleme sebeplerine ilişkin birçok açıklama söz konusudur. Ancak yaşlılar diğer yaş gruplarından farklı suç işleme eğilimlerine sahiptirler (Berger, 2018, s. 1-2).

Eylem ve sosyal etkileşim araçları olarak beden, insanların faaliyetlerini şekillendirir. Bu temelde yaşlılığın psikolojik, sosyal ve biyolojik boyutları içerisinde barındırması nedeniyle yaşın suç eylemini sınırlandıran ve biçimlendiren bir bağlamı vardır (Ulmer ve Steffensmeier, 2014, s. 378). Yaşlıların gerçekleştirdikleri suç eylemleri de kişilerin yaşlarının ilerlemesiyle birlikte içerisine girdikleri hayat döngülerinin kişiler üzerinde yarattığı psikolojik, biyolojik ve sosyal kaynakların kullanım biçimlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Flynn, 2000, s. 63-64). Bu temelde bir yaşam evresi olarak yaşlılığa özgü etkenlerin göz önünde bulundurulması gereklilik arz etmektedir. Yaşlıların bazı suç türlerinde yoğunluk göstermesi de (Bkz. Moberg, 1953; Feldmeyer ve Steffensmeier, 2007; Palmiotto, Kingshott, ve Hegstrom, 2013) bu durumu destekler niteliktedir. Bu çerçevede yaşlılığın sosyo-politik ve iktisadi yönü göz ardı edilmemeli ve suç eyleminin kronolojik yaşam süresinin basit bir çıktısı olmadığı vurgulanmalıdır. Yaşlıya atfedilen toplumsal ve kültürel değerler ve sosyal hizmet uygulamaları dikkate alınarak yaşlıların yaşam koşulları gözetilmeli, suç türlerindeki yoğunlaşmalar bu bağlamda irdelenmelidir.

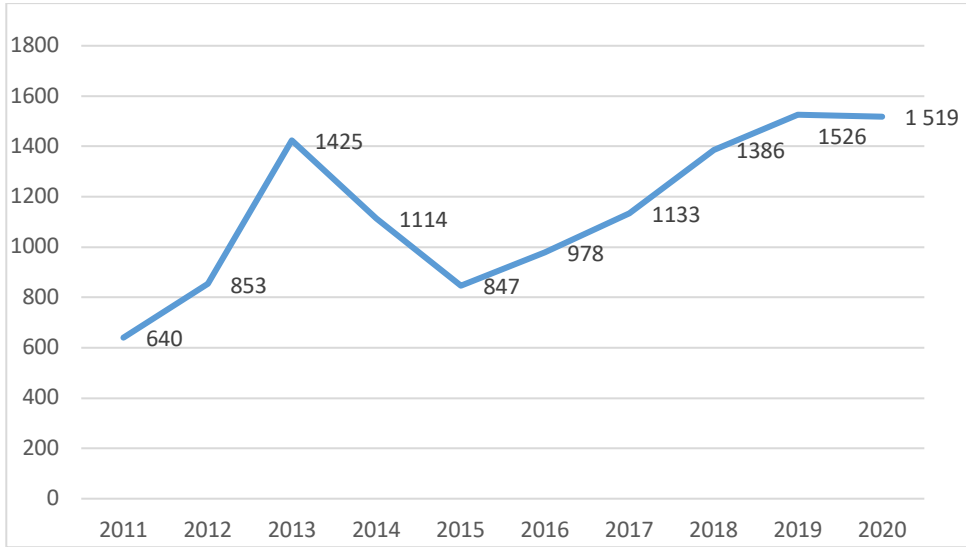
Türkiye, Yaşlanma ve Suç Eğilimleri

Nüfuslarının yaşlanmasıyla yüzleşen ülkelerde suç istatistiklerindeki bu yeni eğilimin Türkiye'deki görünümünün nasıl olduğuna ilişkin sorunsal çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kapsamda bu çalışmada iki soruya cevap aranmaktadır:

- Türkiye'de yaşlılar tarafından gerçekleştirilen suçlarda sayısal ve oransal olarak artış görülmekte midir?
- Yaşlıların yoğunlaştıkları suç türleri var mıdır?

Türkiye'de yaşlıların gerçekleştirdikleri suç eylemlerinin ele alındığı sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Ancak yaşlılık sosyolojisi kapsamında yapılan çalışmalar giderek önem kazanmaktadır (Önder Erol, 2016). Yaşlılık ve suç ilişkisini ele alan araştırmalarda hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçları, psikiyatrik hastalıkları, sosyo-demografik özellikleri, mağduru ve faili oldukları suç türleri ve kullanılan suç araçlarına odaklanılmıştır (Bkz. Uslu, 2010; Samurcu, 2018; Saygılı ve Kökrek, 1997; Aliustaoğlu, Özdemir, İnce, Yazıcı, İnce ve Oral 2011; Özdemir-Ocaklı ve Duyan, 2020). İlgili çalışmaların sosyal hizmetler, adli tıp ve psikiyatri alanında ön plana çıktığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamında ise sosyolojik bir perspektiften hareketle, sosyo-kültürel bir alan olarak yaşlılığa odaklanılmış ve toplumsal ihtiyaçlar temelinde yaşlılarda suç eğilimleri incelenmiştir.

Çalışmanın sorgu alanı çerçevesinde mevcut eğilimleri saptayabilmek adına resmi suç istatistikleri dikkate alınmıştır. Bu temelde 2011-2020 Ceza İnfaz Kurumu istatistiklerine dayanılarak hazırlanan TÜİK (2020) verilerinden faydalanılmıştır. 2011-2020 yılları arasında suç türü ve suçun işlendiği yaş grubuna göre ceza infaz kurumuna giren hükümlülerin istatistikleri incelenmiştir¹. Mevcut rakamlar sadece cezaevine giren kişileri kapsamakta olup alternatif ceza infaz yöntemlerine tabii olan bireylerin sayısını içermemektedir. Aynı zamanda istatistiki verilerin suçun işlendiği yaş grubunu kapsamaması nedeniyle 65 yaşın altında cezaevine girmiş olup kurum içinde 65 yaş ve üstüne erişen hükümlüler de kapsamın dışında kalmaktadır. Bu nedenle çalışmada yaşlıların suç davranışına ilişkin eğilimlerin, ceza infaz kurumuna girdiği yaş itibariyle 65 yaş ve üstünde olan hükümlülerle sınırlı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

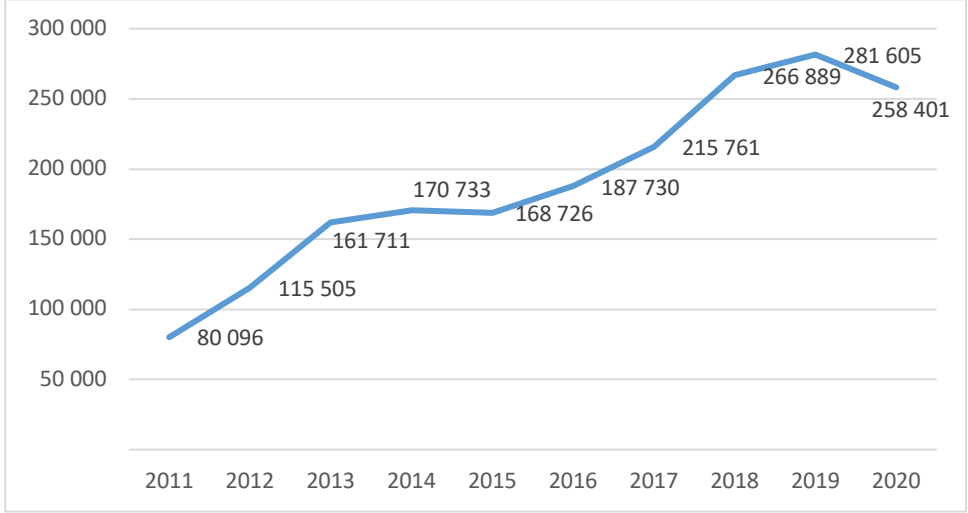
Şekil 1. 65 Yaş ve Üstünde Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlü Sayıları

Şekil 1'de² görüldüğü üzere ceza infaz kurumuna giren toplam hükümlü sayısı 2011 yılında 640, 2020 yılında ise 1519 olmuştur. 10 yıl içerisinde 2 kattan daha fazla artış gözlemlenmektedir. 2011 ve 2020 yılları arasında dalgalanmalar yaşandığı görülmekle birlikte 65 yaş ve üstündeki hükümlü sayılarının genel olarak artma eğilimi içerisinde olduğu ifade edilebilir. Benzer bir şekilde 2011-2017 yılları esas alınarak 55-64 ve 65 yaş ve üstü yaş gruplarının incelendiği bir

¹ TÜİK tarafından en güncel olarak yayınlanmış 2011-2020 tarih aralığındaki verilere ulaşılabilmiş olması nedeniyle çalışmada bu yıllar temel alınmıştır.

² Makale boyunca kullanılan tüm şekiller, TÜİK (2020) verilerinden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

başka çalışmada da hükümlü sayısında artış olduğu saptanmıştır (Acar ve Yaman, 2019, s. 1185).

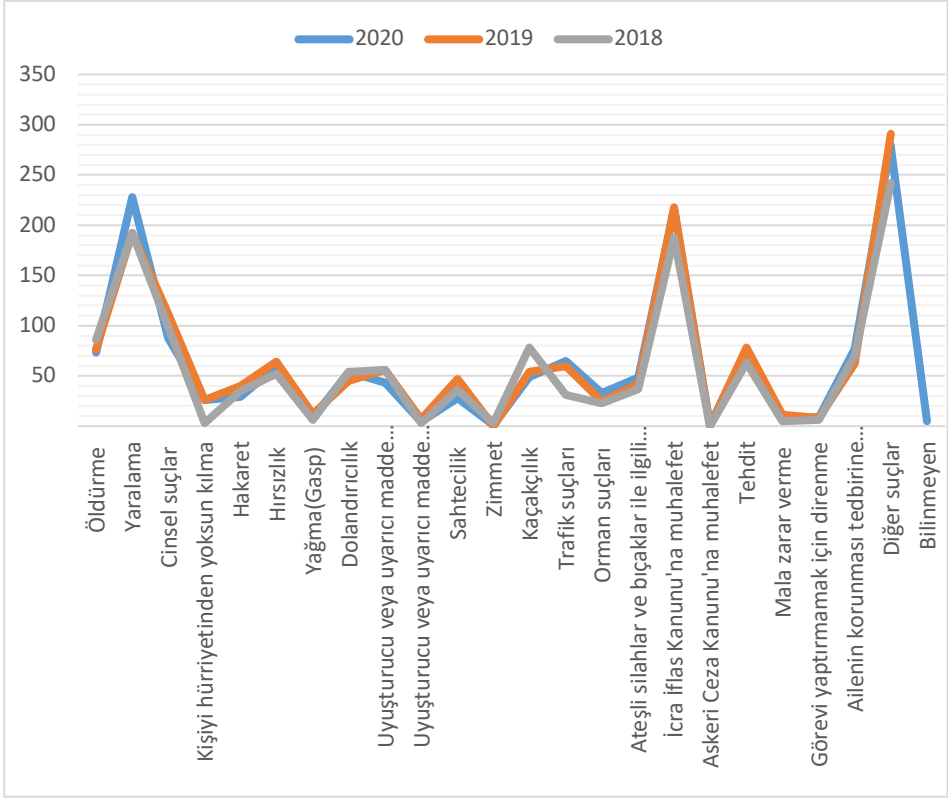
Şekil 2. Ceza İnfaz Kurumuna Giren Toplam Hükümlü Sayısı

65 yaş ve üstünde ceza infaz kurumuna giren birey sayısının, o yıl cezaevine giren toplam birey sayısına olan oranına bakıldığında yaklaşık 2011 yılında %0,8, 2020 yılında ise %0,6 olduğu saptanmıştır (bkz. Şekil 1 ve Şekil 2). 65 yaş ve üstünde infaz kurumuna giren birey sayısında görülen artışa rağmen oransal olarak belirgin bir farklılığın gözlemlenememesi, diğer yaş gruplarının cezaevine giren toplam hükümlü sayısında daha fazla paya sahip olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmanın bir diğer sorgu alanını da yaşlıların yoğunlaştıkları suç türleri oluşturmaktadır. Gerçekleştirilen çalışmalarda yaşlıların işlediği suç türlerine ilişkin farklı bulgular saptanmış olmakla birlikte bazı genel eğilimlerin varlığından bahsedilebilir (Berger, 2018, s. 4). Feldmeyer vd. (2007) 1980 ve 2004 yılları arasındaki verileri temel alarak gerçekleştirdiği çalışmasında, yaşlıların suç işleme eğiliminde dikkate değer bir farklılık saptanmamakla birlikte daha çok hafif suçlar ve alkol ile ilişkili suçların ezici bir yoğunluk gösterdiğini bulgulanmıştır. Bir diğer çalışmada ise fiziksel şiddet gerektirmeyen sarhoşluk, cinsel suçlar, zimmete para geçirme ve dolandırıcılık gibi türler ön plana çıkmaktadır (Moberg, 1953, s. 768). Palmiotto vd. (2013) yaşlıların en çok içkili araç kullanımı ve basit yaralama suçlarını işlediklerini bulgulanmıştır. 65 yaş ve üstünde ilk kez suç işleyen kişilerle gerçekleştirilen bir başka çalışmada suçların yarıya yakını (%43) mali nitelikli, %10,7'si ise ciddi boyutta şiddet

içermektedir (Barak, Perry ve Elizur, 1995). İleri yaşlarda ilk kez cezaevine giren hükümlüleri inceleyen bir başka araştırmada ise cinsel suçlar ön plana çıkmaktadır (Aday, 1994). Aynı zamanda zihinsel ve psikiyatrik bozukluklar da yaşlılık ve suç ekseninde odaklanılan alanlardan birisini oluşturmaktadır (Aliustaoğlu vd. 2011; Barak vd. 1995). Bazı ülkelerde yasadışı uyuşturucunun yaygınlık oranının gençlere kıyasla ilerleyen yaşlarda daha hızlı bir şekilde artmakta olduğunu saptayan çeşitli çalışmalar söz konusudur (UNODC, 2018, s. 47-49). Gerçekleştirilmiş olan çalışmalar dikkate alındığında yaşlanma süreciyle birlikte fiziksel ve biyolojik hassasiyetlerin artış gösterme olasılığının suç türlerini etkileyebileceği ifade edilebilir. Aynı zamanda yaşın suçlu ve mağdur algısında önemli bir toplumsal kıstas ve referans noktası olduğu da dikkate alınmalıdır.

TÜİK (2020) verileri temelinde 65 yaş ve üstü bireylerin 2018, 2019 ve 2020 yılları içerisinde hükümlü oldukları suçlar dikkate alınarak incelenmiştir. Şekil 3'te görüldüğü üzere, yaşlı bireyler tarafından gerçekleştirilen bazı suç türlerinde yoğunlaşmalar söz konusudur. 3 yıl içerisinde en fazla gerçekleştirilen suç türünün İcra İflas Kanunu'na muhalefet ve yaralama suçu olduğu saptanmıştır. Ardından sırasıyla cinsel suçlar, öldürme, tehdit, ailenin korunması tedbirine aykırılık, kaçakçılık, hırsızlık ve uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti suçları gelmektedir. Mali nitelikli bir içeriğe sahip olan İcra İflas Kanunu'na muhalefet suçunda görülen yoğunlaşma, 65 ve üstü grubun ekonomik problemlerinin bir göstergesi ve yansıması olup olmadığının irdelenmesinde önem arz etmektedir. TÜİK (2021b) verilerine göre, yaşlı nüfusun yoksulluk oranı 2016 yılında %16,0 iken 2020 yılında %16,7'e yükselmiştir. Yaşlıların, dul kalma ve ciddi bir hastalıklar yaşama gibi durumları ekonomik kaynakların erimesi, enflasyon ve varlığın azalması gibi durumlar nedeniyle emeklilik döneminde gelirin azalması beklenebilir (Walker ve Foster, 2006, s. 45). Günümüzde yoksulluk, neoliberal politikalar ve onların uygulanış biçimleri ve refah devlet politikalarının giderek küçülmesinden bağımsız bir şekilde düşünülemez (Wacquant, 2015, s. 96-99). Çünkü sosyal sınıf, yaşlılığın deneyimlenme biçimini etkileyen önemli unsurlardan birisidir (Walker ve Foster, 2006, s. 44). Bu sebeple yaşlanmanın beraberinde getirdiği biyolojik etkenler önemli olmakla birlikte yaş ve suç ilişkisi yapısal-tarihsel ve kültürel boyutlar tarafından şekillenmekte olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Ulmer vd. 2014, s. 381). Günümüzün bireyselleşmiş toplumlarında bireyleri sarmalayan bir kolektiviteden bahsetmek mümkün değildir ve yaşanan toplumsal gerilim ve çöküntülerden kurtarabilecek tek merci devlettir (Castel, 2019, s. 417-429). Bu bağlamda yaşlanma sürecinin deneyimlenme biçimi, ülkelerin sosyal politika uygulamalarından bağımsız bir şekilde ele alınmamalıdır.

Şekil 3. 65 Yaş ve Üstünde Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlülerin Suç Türleri

İcra İflas Kanunu'na muhalefet suçunun ardından ön plana çıkan diğer suç türleri ise şiddet ve zarar verme olasılığı yüksek olan yaralama, cinsel suçlar ve öldürmedir. Bu kapsamda, yaşlıların suç işlemede yaygın olarak kullandıkları araçlar ve silah ruhsatı kullanımına ilişkin yasal çerçevenin de irdelenmesi gerekmektedir. Türkiye Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Yönetmelik'e göre 21 yaşını tamamlamış olup, ruhsat almaya engel bir durumu bulunmayan her birey silah ruhsatı alma hakkına sahiptir. Çalışma kapsamında faydalanan verilerde suç araçları hakkında bilgi yer almamakla birlikte Türkiye örneğinde gerçekleştirilen çalışmalarda yaşlı bireyler tarafından güç kullanımı gerektirmeyen ateşli silahların en yaygın kullanılan araçlar olduğu bulgulanmıştır (bkz. Saygılı vd. 1997, s. 16; Bayraktar ve Sungur, 2017; Aliustaoğlu vd. 2011, s. 269). Bu temelden hareketle suç oranları ve türleri kadar kullanılan araçlar ve suçun işleniş biçimleri de dikkat çekilmesi ve incelenmesi gereken alanlar olarak ifade edilebilir.

Gerçekleştirilen çalışmalardan elde edilen bulgular TÜİK verileri ile karşılaştırıldığında bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Örneğin alkolle ilgili ve uyuşturucu kullanımına ilişkin suçlar pek çok araştırmada ön plana çıkmaktadır. Ancak bu çalışmada faydalanılan TÜİK verilerinde alkole ilişkin bir suç sınıflandırılması olmadığı gibi 65 yaş ve üstünde uyuşturucu kullanımından cezaevine giren hükümlü sayısının da oldukça az olduğu görülmektedir. Bu durum, ceza infaz sisteminin ve suç sınıflandırmalarının aynı zamanda hukuk-toplum etkileşiminin bir ürünü olduğunu göstermektedir. Yaş, suç eyleminde önemli bir değişken olmakla birlikte suç olgusunun çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Ceza kanunları ve yaptırımlar, suç ve suçluya yönelik toplumsal algı ve tutum, fiziksel ve sağlık ile ilgili unsurlar yaşlılık ve suç ilişkisi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Burada yaşlıya atfedilen toplumsal değerlerin önemini koruduğu Türkiye gibi toplumlarda toplumsal algının, yaşının suç ile ilişkilendirilme sürecini de etkileyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. İstatistiki veriler genel eğilimler üzerinden konuşulabilmesine imkan verebilmekle birlikte yaşlılık ve suç ilişkisinin derinlemesine analizlerinin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle yaşlılar tarafından yoğunlukla gerçekleştirilen suç türlerini ve eğilimlerini belirleyen kültürel etkenlerin sosyolojik bir temelde tartışıldığı araştırmaların gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

TÜİK verilerinden hareketle 2011-2020 yılları arasında 65 yaş ve üstünde cezaevine giren bireylerin sayısının artma eğilimi içerisinde olduğu, toplam hükümlü sayısı içerisindeki oranlarında kayda değer bir artışın söz konusu olmadığı ve en fazla gerçekleştirilen suç türünün İcra İflas Kanunu'na muhalefet ve yaralama suçu olduğu bulgulanmıştır. Nüfus projeksiyonları göz önünde bulundurulduğunda hızla yaşlanmakta olan bir ülke olarak Türkiye'de de yakın gelecekte yaşlı gruba özgü ihtiyaçların önem kazanacağı ifade edilebilir. Cezaevlerinde artan yaşlı nüfus, diğer yaş gruplarına kıyasla fiziksel ve sosyal bakıma daha fazla ihtiyaç duyabilmesini beraberinde getirebilir. Bu nedenle cezaevi koşullarının uygunluğu, sağlık ve sosyal bakım alanındaki hizmetlerin yeterliliği ele alınması gereken önemli hususlar arasındadır.

Artan suç oranlarının ve yoğunluk görülen suç türlerinin ülkelerin iktisadi, kültürel ve sosyal değerlerinden soyutlanarak anlaşılması mümkün değildir. Bu temelden hareketle yaşlı bireylerde artış gösteren suç eğilimleri, nüfusun yaşlanmasının basit bir sonucu olarak değerlendirilemez. Günümüzde ekonomi üzerinde baskı yaratan bir unsur olarak yaşlılığın ön plana çıkarılması ve yaşlıların failliklerinin göz ardı edilmesi, devlet ve vatandaş ilişkisine yönelik bir söylem alanı sunan neoliberal politikalarından bağımsız bir şekilde düşünülemez.

Toplumsal değerlerde yaşanan dönüşüm ve refah devlet anlayışının zayıflaması, yaşlıların konumları ve ekonomik imkanlarında gerilmelere sebep olmuştur. Bu süreç aynı zamanda yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının göz ardı edilmesini ve giderek dezavantajlı konuma düşmelerini beraberinde getirebilmektedir. Bu bağlamda yaşlılarda artış gösteren suç eğilimleri, toplumsal alandan dışlanmanın ve artan dezavantajlarının bir sonucu veya göstergesi olup olmadığı sorgu alanına dahil edilmelidir. Türkiye örneğinde yaşlılar arasında yoğunluk görülen İcra İflas Kanunu'na muhalefet suçu, yaşlıların yoksullaşma problemi ile karşı karşıya olup olmadığına ilişkin bir sorunsal ön plana çıkarması noktasında önem arz etmektedir. Bu temelden hareketle biyolojik süreçler ve toplumsal algının yanı sıra sosyal politika uygulamaları da yaşlılık döneminin deneyimlenme sürecini etkilemesi bağlamında ele alınması gereken unsurlar arasında yer almaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça

- Acar, B. & Yaman, Ö.M. (2019). 21. Yüzyılda yeni bir dezavantajlı grup: Yaşlı hükümlüler. *Turkish Studies, Social Sciences*, 14 (4), 1179-1199.
- Aday, R.H. (1994). Aging is prison: A case study of new elderly offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 38 (1), 79-91. DOI:10.1177/0306624X9403800108
- Aliustaoglu, F.S., Özdemir, M., İnce, H., Yazıcı, Y.A., İnce, N. & Oral, G. (2011). Criminal activities of the elderly in Turkey during the years 2000–2005. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 53, 267–270.
- Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Yönetmelik. Resmî Gazete Tarihi: 01.06.1991. Resmî Gazete Sayısı: 20888
- Baidawi, S., Turner, S., Trotter, C., Browning, C., Collier, P., O'Connor D. & Sheehan, R. (2011). Older prisoners- A challenge for Australian corrections. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*. No.426. Australian Institute of Criminology.
- Barak, Y., Perry, T. & Elizur, A. (1995). Elderly criminals: A study of the first criminal offence in old age. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 10 (6), 511-516. DOI:10.1002/gps.930100611
- Baran Görgün, A. (2005). Yaşlı ve aile ilişkileri araştırması: Ankara örneği. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Genel Yayın No: 127.
- Bayraktar, S. & Sungur, N. (2017). Yaşlı bireylerin kurban veya katil oldukları cinayetlerin incelenmesi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 1, 48-56.
- Berger, R. (2018). Criminal behavior among the elderly: A look into what people think about this emerging topic. *Advances in Aging Research*, 7, 1-16, DOI:10.4236/aar.2018.71001

Blowers, A.N. (2015). Elders and the criminal justice system. *Journal of Crime and Justice*, 38(1), 1-8. DOI:10.1080/0735648X.2014.931509

Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2010). *Düşünsel bir antropoloji için cevaplar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Braungart, M., Braungart, R.G. & Hoyer, W.J. (1980). Age, sex, and social factors in fear of crime. *Sociological Focus*, 13(1), 55-66.

Calhoun, C. (2010). Bourdieu sosyolojisinin ana hatları. İçinde G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı & Ü. Tatlıcan (Der.). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları. (ss: 77-129).

Carcach, C. Graycar, A., & Muscat, G. (2001). The victimisation of older Australians. *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*, No. 212, Canberra: Australian Institute of Criminology.

Castel, R. (2019). *Ücretli çalışmanın tarihçesi: Sosyal sorunun dönüşümü* (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: İletişim.

Chadee, D. & Ditton, J. (2003). Are older people most afraid of crime? Revisiting Ferraro and LaGrange in Trinidad. *The British Journal of Criminology*, 43(2), 417-433.

Clemente F. & Kleiman M.B. (1977). Fear of crime in the United States: A multivariate analysis. *Social Forces*, 56(2), 519-531.

Cornelius, C.V.M., Lynch, C.J. & Gore, R. (2017). Aging out of crime: Exploring the relationship between age and crime with agent based modeling. *ADS '17: Proceedings of the Agent-Directed Simulation Symposium*'da sunulan bildiri. DOI: 10.22360/springsim.2017.ads.006

Feldmeyer, B. & Steffensmeier, D. (2007). Elder crime: Patterns and Current Trends. *Research on Aging*, 1980-2004, 20(4), 297-322. DOI:10.1177/0164027507300802

Ferraro, K.F. (2007). The gerontological imagination. İçinde J.M. Wilmoth & K.F. Ferraro (Ed.). *Gerontology: Perspectives and Issues* (3rded.). New York: Springer Publishing Company. (ss.325-342).

Flynn, E.E. (2000). Elders as perpetrators. İçinde M.B. Rothman, B.D. Dunlop & P. Entzel (Ed.). *Elders, Crime, and the Criminal Justice System: Myth, Perceptions, and Reality in the 21st Century*. New York, NY: Springer. (ss. 43-83).

Gerbner, G. & Gross, L. (1976). Living with television: The violence profile. *Journal of Communication*, 26 (2), 173-199.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Hareven T. K. (2005). Changing images of aging and the social construction of the life course. İçinde M. Featherstone & A. Wernick (Ed.). *Images of Aging: Cultural Representations of Later Life*. New York, NY: Routledge (ss:117-131).

Howse K. (2003). *Growing old in prison: A scoping study on older prisoners*, London: Prison Reform Trust.

James, M. (2001). Understanding and responding to crime and older people. Australian Institute of Criminology. 4th National Outlook Symposium on Crime in Australia (New Crimes or New Responses), Canberra'da sunulan bildiri.

- James, M., Graycar, A. & Mayhew, P. (2003). A safe and secure environment for older Australians. Research and Public Policy Series, No:51, Canberra: Australian Institute of Criminology, <https://aic.gov.au/publications/rpp/rpp51>
- Johnson, E.H. (2000). Elders and Japanese corrections. İçinde M.B. Rothman, B.D. Dunlop & P. Entzel (Ed.). Elders, Crime, and the Criminal Justice System: Myth, Perceptions, and Reality in the 21st Century, New York, NY: Springer. (s. 303-328).
- Jourdain, A. & Nauli S. (2020). Pierre Bourdieu'nun kuramı ve sosyolojik kullanımları Ö. Elitez (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kalaycı, I. & Özkul, M. (2018). Modernleşme sürecinin toplumsal mağdurları olarak yaşlılar: Türkiye'de yaşlı istismarı ve ihmali. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (43), 92-119.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö. & Cengiz, K. (2003). Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri. Türkiye Bilimler Akademisi Raporları.
- Lane, J. & J.W. Meeker (2003). Ethnicity, information sources, and fear of crime. Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal, (24).
- Lindesay, J. (1996). Elderly people and crime. Reviews in Clinical Gerontology, 6, 199-204. DOI:10.1017/S095925980004664.
- McCracken, K. & Phillips, D.R. (2005). International demographic transitions. İçinde J.G. Andrews & D.R. Phillips. (Ed). Ageing and Place: Perspectives, Policy, Practice. Routledge: London & New York. (ss.36-60).
- Moberg, D.O. (1953). Old age and crime. Journal of Criminal Law and Criminology & Police Science, 43(6), 764-776.
- Moore, M. H. & Trojanowicz, R.C. (1988). Policing and fear of crime. Perspectives on Policing. 3, Washington, DC: U.S. Department of Justice.
- Morgan, R.E. & Mason, B.J. (2014). Crimes against the elderly, 2003–2013. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics.
- Önder Erol, P. & Gün, E. (2018). Being an adult child of an elderly person living in a nursing home: A phenomenological approach to the Turkish case. Quality in Ageing and Older Adults, 19(2), 117-125. DOI:10.1108/QAOA-10-2017-0040
- Önder Erol, P. (2011). Sosyolojik perspektiften demografik yaşlanma: Toplumsal, ekonomik ve politik alanlarda yaşlı failliği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Önder Erol, P. (2016). Türkiye'de yaşlanma sosyolojisi alanında yapılan çalışmalara dair kısa bir değerlendirme. Sosyoloji Dergisi, Armağan Sayısı, 157-166.
- Özdemir-Ocaklı, B. & Duyan, V. (2020). Yaşlı erkek hükümlülerin psiko-sosyal ihtiyaçları üzerine nitel bir inceleme. Toplum ve Sosyal Hizmet, 31(4), 1547-1578.
- Palmiotto, M., Kingshott, B.F. & Hegstrom, C. (2013). Older criminals and the crimes they commit, Older Criminals and the Crimes they Commiti March 2013, Conference: ACJS'de sunulan bildiri.
- Palmore, E. B. (1999). Ageism: Negative and positive. New York, NY: Springer Publishing Company.

Phillips, J., Worrall, A. ve Brammer, A. (2000). Elders and the criminal justice system in England. İçinde M.B. Rothman, B.D. Dunlop & P. Entzel (Ed.). Elders, Crime, and the Criminal Justice System: Myth, Perceptions, and Reality in the 21st Century, New York, NY: Springer. (ss. 253-272).

Price, C.A. (2007). North Carolina Department of Correction, aging inmate population 2007 addendum report, https://www.doc.state.nc.us/Publications/Add_age_study_2007.pdf 04.09.2019 tarihinde erişildi

Rothman, M.B., Dunlop, B.D. & Entzel, P. (2000). Introduction. İçinde M.B. Rothman, B.D. Dunlop & P. Entzel (Ed.). Elders, Crime, and the Criminal Justice System: Myth, Perceptions, and Reality in the 21st Century, New York, NY: Springer. (ss xxix- xxxviii).

Samurcu, H. (2018). Bolu Ağır Ceza ve Asliye Ceza Mahkemeleri'nde karara bağlanan 65 yaş ve üzeri bireylerin mağduru veya faili bulunduğu suçların analizi. (Yayınlanmamış uzmanlık tezi), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Saygılı, S. & Kökrek, Z. (1997). Yaşlılarda suç işleme üzerine bir inceleme. Yeni Sempozyum, 35 (1), 14-18

TÜİK (2018). Nüfus projeksiyonları, 2018-2080, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2018-2080-30567> 14.04.2022 tarihinde erişildi.

TÜİK (2020). Suç türü ve suçun işlendiği yaş grubuna göre ceza infaz kurumuna giren hükümlüler 2011-2020. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=adalet-ve-secim-110&dil=1> 24.04.2022, tarihinde erişildi.

TÜİK (2021a). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500> 14.04.2022 tarihinde erişildi.

TÜİK (2021b). İstatistiklerle yaşlılar, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasliilar-2021-45636> 05.06.2022 tarihinde erişildi.

Ulmer, J. T. & Steffensmeier, D. (2014). The age and crime relationship: Social variation, social explanations. İçinde K.M. Beaver, J.C. Barnes & B.B. Boutwell. (Ed.). The Nurture Versus Biosocial Debate in Criminology: On the Origins of Criminal Behavior and Criminality. SAGE Publications Inc. (ss. 377-396).

UN (United Nations) (2019). World population prospects 2019: Highlights. https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_10KeyFindings.pdf 14.04.2022 tarihinde erişildi.

UNODC (The United Nations Office on Drugs and Crime) (2018). World drug report, 2018, Drugs and age: Drugs and associated issues among young people and older people (United Nations Publication, Sales No. E.18.XI.9).

Uslu, N. (2010). Adli psikiyatri birimine yatırılan yaşlılarda suç işlemeyi etkileyen etmenler. (Psikiyatri uzmanlık tezi). T.C. Sağlık Bakanlığı Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.

Victor, C. (2005). The social context of ageing: A textbook of gerontology. Abingdon, Oxon: Routledge.

Wacquant, L. (2015). Kent paryaları: İleri marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi. M.Doğan (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Walker, A. & Foster, L. (2006). Ageing and social class: An enduring relationship. İçinde J.A. Vincent, C.R. Phillipson & M. Downs (Ed.). The Futures of Old Age. Thousand Oaks, California: SAGE Publications (ss. 44-53).

Warr, M. (1984). Fear of victimization: Why are women and the elderly more Afraid? Social Science Quarterly, 65(3), 681-702.

Yin, P. (1980). Fear of crime among the elderly: Some issues and suggestions. SocialProblems, 27(4), 492-504.

Ziegler, R. & Mitchell, D. B. (2003). Aging and fear of crime: An experimental approach to an apparent paradox, Experimental Aging Research, 29(2), 173-187, DOI: 10.1080/0361073030303716

Atf: Erdoğan, S. & Çatak Aşkar, B. D. (2022). Sosyolojinin Şafağında “Kurucu Anne”yi Aramak: Martineau Sosyolojisindeki Irk, Toplumsal Cinsiyet ve Emek. *Sosyoloji Dergisi, 44, 293-338.*

Derleme Makale / Review Article

SOSYOLOJİNİN ŞAFAĞINDA “KURUCU ANNE”Yİ ARAMAK: MARTINEAU SOSYOLOJİSİNDE IRK, TOPLUMSAL CİNSİYET VE EMEK

Sibel ERDOĞAN*

Bilge Deniz ÇATAK AŞKAR**

Öz

Bu çalışmada sosyolojinin kurucu düşünürlerinden olan Harriet Martineau'nun topluma ilişkin bakış açısı eserlerinden hareketle ele alınmakta, ırk, emek ve toplumsal cinsiyete ilişkin yaklaşımı değerlendirilmektedir. Martineau, akademik disiplinin erkek egemen yapısı nedeniyle sosyal teoride unutulmuş bir düşünür olmasına rağmen ileri sürdüğü görüşlerin pek çoğu kendisinden sonra gelen teorisyenleri etkilemiştir. “*Kurucu babalar*”ın gölgesinde kalmış, sosyolojinin kadın kurucularının görüşlerinin ve eserlerinin ortaya çıkarılması, özellikle klasik sosyoloji kuramlarında dönemin olaylarının kadın bakış açısından anlaşılmasına ve daha bütünlüklü olarak değerlendirilmesine hizmet etmektedir. Martineau, toplumu incelerken pozitivist bir yöntemle, objektif ve sistematik bir şekilde gözlem yapılması gerektiğini dile getirmektedir. Toplumu büyük oranda ahlaki yapı üzerinden değerlendirmekte ve toplumun incelenmesinde günlük pratikteki ahlaki yapıya odaklanılması gerektiğini söylemektedir. Ona göre toplumsal değişme zamanlarındaki sorunlar modern ve feodal değerlerin çatışmasından kaynaklanmaktadır ve toplumların ilerlemesi endüstrileşme ve modern değerlerin kazanılması ile mümkün olabilir. Martineau'nun toplum analizleri endüstriyel kapitalizmin yüceltilmesi, köleliğin kaldırılması ve kadınların özgürleşmesi gibi konuları içermektedir. Martineau'nun ırk, emek ve toplumsal cinsiyetle ilgili görüşlerinin değerlendirildiği bu çalışmada

* Araş. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sblerdoan@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0428-6432

** Araş. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, bdenizcatak@gmail.com; ORCID: 0000-0003-3128-5021

Makale Gönderim Tarihi: 01/08/2022, Makale Kabul Tarihi: 13/09/2022

klasik sosyoloji kuramlarındaki kadın bakış açısı eksikliğinin giderilmesi ve sosyoloji tarihine ilişkin literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Emek, Harriet Martineau, Irk, Sosyal Darwinizm, Toplumsal cinsiyet, Viktoryen ahlak

Seeking the “Founder Mother” at the Dawn of Sociology: Race, Gender, and Labour in Martineau Sociology

Abstract

This study discusses one of the founding thinkers of sociology Harriet Martineau’s approaches to society and evaluates her point of view about race, labour, and gender. Her views were affected and developed by later theoreticians although Martineau is a forgotten thinker because of the patriarchal structure of the academic discipline. Bringing views and works of women founders of sociology who be in the shadow of “founder fathers” to light served to understand from women's perspective and evaluate better of the period of classical sociology. Martineau said that sociological inquiry is committed to systematic observation, and objectiveness in accordance with positivist methodology. She evaluated society on the moral structure and said that needed to be focused on moral structures in daily practices in social inquiry. According to her, the problems in periods of social change are derived from conflicts between modern and feudal values. Progress of societies is possible by gaining modern values. Martineau's analysis of society includes topics such as the glorification of industrial capitalism, the abolition of slavery, and the emancipation of women. This study, in which Martineau's views on race, labour, and gender are evaluated, it is aimed to eliminate the lack of women's perspective in classical sociological theories and to contribute to the literature on the history of sociology.

Keywords: Gender, Harriet Martineau, Labour, Race, Social Darwinism, Victorian morals.

Giriş

Harriet Martineau 1802’de sekiz çocuğun altıncısı olarak orta sınıf bir İngiliz ailesinde dünyaya gelmiştir. (Hill, 1991, s. 289). Martineau’nun babası Üniteryen kilisesinin bir mensubu olan bir tekstil imalatçısıydı (Salerno, 2004, s. 35). Babasının imalatçı olması Martineau’nun rahat bir çocukluk yaşamasını sağlamıştır. Martineau, kendisini entelektüel olarak yetiştirmiş ve büyük ölçüde evde eğitim almış, üniversite eğitiminin kadınlara yasak olduğu bir dönemde

kendi kendine çalışarak daha önce sadece erkeklere öğretilen pek çok konuda bilgi sahibi olmuştur. Çocukluk döneminde başlayan işitme sorunları nedeniyle yetişkinlik döneminde kulak trompeti yardımıyla insanlarla iletişim kurmaya başlamıştır (Hill, 1991, s. 289-290).

Martineau, babasının ve nişanlısının ölümlerinden sonra Viktorya dönemi İngiltere’sinde kendi hayatının geçimini kendisi sağlamak durumunda kalmış ve hayatı boyunca evlenmemiştir. Geçimini sağlamak için makaleler, seyahat notları, biyografiler, romanlar, çeşitli kılavuzlar, gazete sütunları ve kurgu dışı sosyolojik yazılar yazmıştır (Hill, 1991, s. 290). Hill (1991, s. 290)’e göre, Martineau’nun hayatı entelektüel olgunlaşmanın ve derinleşen sosyolojik kavrayışın bir tarihidir. İlk edebi çalışmaları dinsel olmasına rağmen zamanla determinizmi benimsemesi ona sosyal bilimsel bir bakış sağlamıştır ve bu bakış kendisini *Illustrations of Political Economy* (1832-1834) adlı eserinde göstermektedir. Bu çalışmada günlük yaşamın ekonomi politikası hikâyeler üzerinden anlatılmıştır. Bu dönemde Londra’da yaşayan Martineau’nun, Charles Babbage, Thomas Carlyle, George Eliot, Florence Nightingale, Charles Dickens, Thomas Malthus, William Wordsworth, Charlotte Bronte, Charles Lyell ve Charles Darwin gibi döneminin önde gelen kişilerini içeren entelektüel bir çevresi olmuştur.

Martineau, 1834’te Amerika seyahatine çıkmış ve Amerikan toplumunun kurumlarını ve değerlerini ele aldığı üç ciltlik *Society in America* (1837) kitabını yazmıştır. Öne çıkan diğer eserleri Amerika gezisini anlattığı bir diğer kitap olan 1838 *Retrospect of Western Travel*, sosyal teorideki ilk yöntem kitabı olarak adlandırılabilir 1838 *How to Observe Morals and Manners*, 1844 *Life in the Sick-Room*, 1849 *Household Education*, 1848’de Kuzey Afrika gezisini anlattığı ve ateizmin yazılarında belirlemeye başladığı *Eastern Life, Present and Past* sayılabilir (Hill, 1991, s.290). Sonraki yıllarda Martineau, 1851’de Auguste Comte’u okumaya başlamış ve Comte’un *Pozitif Felsefe Dersleri* eserini İngilizceye çevirmiştir. Bu süreçle birlikte pozitivizmi benimsemiş ve bilim adına dini reddetmiştir. Martineau, önemi sosyal ve ahlaki konuların incelenmesinde bilimsel ve sistematik bir yaklaşım sunmasını Comte’un eserini çevirme nedeni olarak belirtmiştir. Martineau’nun Comte çevirisi, Herbert Spencer ve T. H. Huxley gibi öncü İngiliz pozitivistlerinin ilgisiyle karşılanmış hatta Comte’un da beğenisini kazanarak İngilizceden Fransızcaya tekrar çevrilmesi yönünde Comte, Martineau’dan talepte bulunmuştur. (Adams ve Sydie, 2001, s. 55). Martineau, tüm önemli sosyoloji teorisyenleri gibi, iç görü, özgünlük ve derin bir kişisel ve sosyal misyon duygusu ile önemli entelektüel sorulara hayat ve yön vermiştir ve 1876’da yetmiş dört yaşında vefat etmiştir (Hill, 1991, s. 291)

Sosyolojinin kurucu düşünürlerinden olan ve “ilk kadın sosyolog” olarak literatürde adı geçen Martineau’nun çalışmaları uluslararası akademik mecralarda geç keşfedilmiştir. Türkiye’de ise hemen hemen hiç bilinmemektedir. Sosyolojinin kurucularından birinin sosyoloji tarihi kitaplarında adının dahi geçmemesi ve kadınların düşüncelerinin “yeterince mühim” görülmemesi kamusal bir alan olan akademinin kadınları dışlayıcı niteliklerini gözler önüne sermektedir. Martineau hakkında Türkçe sosyoloji literatüründe hemen hemen hiçbir bilginin olmayışı bu makalenin yazılmasının temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye’deki okuyucuya yazarın sosyoloji anlayışının tanıtılması, değerlendirilmesi ve bu yolla sosyoloji literatürüne katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada 19. yüzyıl erkek egemen klasik sosyolojide unutulmuş bir yazar olan Martineau’nun eserlerinden hareketle ırk, emek ve toplumsal cinsiyete dair görüşleri tartışılacaktır. Makale, Martineau’nun yaşadığı dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısının tanıtılması ve bunların eserlerine olan etkilerinin sunulmasıyla başlayacak, sonrasında Martineau’nun sosyolojisinin genel hatlarına ve yöntem anlayışına değinilerek ırk, emek ve toplumsal cinsiyet üzerine görüşleri tartışılacaktır. Makalenin sonuç bölümünde ise Martineau’nun sosyolojik anlayışına ilişkin eleştiriler sunulacaktır.

1. Britanya Emperyalizmi, Sosyal Darwinizm ve Viktoryen Patriyarka

Martineau, İngiltere’de kraliçe Viktorya’ya atıfla Viktoryen dönem olarak adlandırılan bir dönemde yaşamıştır. Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri, İngiltere’nin sömürgecilik yarışında diğer ülkeleri geride bırakması ve “güneş batmayan imparatorluk” haline gelmesidir. Viktoryen dönem uluslararası ve sömürgeci merkantilizm ticaretin yoğun olduğu ekonomik bir dönemi kapsadığı kadar, İngiltere’de ahlaki ve kültürel normların yeniden biçimlendirildiği, toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlarının keskinleştirildiği bir dönemi de işaret eder. Virginia Woolf, Orlando (2020) adlı romanında bu dönemin ruhunu anlatmak için 19.yy.’ın başında İngiltere’ye bir nemin çöktüğünü ve bu nemin evdeki eşyalara, kıyafet biçimlerine, kadın ve erkek ilişkilerine sirayet ettiğini yazar.

“Nem her şeyin içine sızdı. İnsanlar soğuğu kalplerinde hissettiler; nemi zihinlerinde (...) Kadınla erkek birbirlerinden gitgide uzaklaştı. Açıkça yürütülen sohbetler hoş görülmedi. Her iki taraf da azimle kaçamaklara, gizliliklere başvurdu. Dışarıdaki nemli toprakta sarmaşığın ve otların azgınca büyümesi gibi aynı biteklik kendini içerde de gösterdi. Ortalama kadının hayatı doğumlar silsilesi oldu. On

dokuzunda evleniyor ve otuzuna geldiğinde on beş ya da on sekiz çocuk doğurmuş oluyordu; çünkü ikizlerin sayısı az değildi. Britanya imparatorluğu böyle oluştu.” (Woolf, 2020, s. 181-182).

Viktoryen dönem, İngiltere’de, “harika bayan” (perfect lady) ve “harika ev hanımı” (perfect wife) imgesi çerçevesinde cinsiyetler arası ilişkilerde muhafazakâr değişimlerin yaşandığı bir dönemi içerir. Bu dönemde hâkim toplumsal cinsiyet rolleri daha üst sınıftan kadınlar üzerinde yoğunlaşmıştır ve ailenin aktif bir üyesi olarak bu “harika ev hanımı”nın ilk görevi çocuk doğurmaktır. Kadınlar eğer işçi sınıfından iseler bu görev *aile gelirine katkıda bulunmaya* transfer edilmiştir. Orta sınıftan kadınlardan beklenenler çocukların yetiştirilmesi, yiyeceklerin hazırlanması ve satın alınması, kıyafetlerin dikilmesi şeklindedir. Evlilikten önce genç kadınların “*mükemmel derecede masum*” ve seksüel olarak cahil olması, doğuştan sahip oldukları düşünülen annelik arzusu ya da ailelerine duydukları sevgi dışında seksüel olarak hissiz olmaları beklenmiştir. Kadınların toplumdaki statüsü babalarının ya da kocalarının konumuyla ilgilidir ve kadınların toplum içerisindeki tek işlevi evlilik olarak görülmüştür (Vicinus, 1972, s. 9-11). Entelektüel dünya ise erkeklere has bir alan olarak görülmüş ve kamusal alan imparatorluğun ve ulusun entelektüel liderliğinin temsilcileri olarak erkeklere tahsis edilmiştir. Bu dönemde bağımsız disiplinler haline gelmeye başlayan doğa bilimlerinde de yine erkekler egemen pozisyonadadır, istatistik topluluklarında, kralliyet komisyonlarında ya da hayır organizasyonlarında ağırlıklı olarak erkekler bulunmaktadır (David, 1987, s. 6-7-8).

Harriet Martineau, Viktorya döneminin orta sınıfa mensup popüler kadın entelektüellerinden biridir. Diğer entelektüel çağdaşları gibi bu dönemde giderek güçlenen İngiliz orta sınıfının ideolojisinin meşrulaştırma, ayrıntılandırma ve Viktoryen dönemin ahlaki kültürünü yayma işlevini yerine getirmiştir. Ancak aynı sınıftan erkek entelektüellerle kıyaslandığında yine de ikinci sınıf bir yurttaşı ifade etmektedir. Bu nedenle, Martineau’da dâhil olmak üzere bu dönemin kadın entelektüellerinin yazılarında erkek egemen yapıya ilişkin eleştiriler sıklıkla yer almaktadır. Bu dönemde İngiliz entelektüellerinin eserlerindeki egemen görüşler, toplumsal hayatta reformizmin kutsanması, kölelik karşıtlığı ve Batı’nın kültürel üstünlüğüne yönelik görüşlerin haklı çıkarılma çabası olarak belirmektedir (David, 1987, s. 6-58).

Daha önce de bahsedildiği gibi Viktoryen dönem İngiliz sömürgeciliğinin ve emperyalizminin başat yıllarını ifade etmektedir. Johnson (2003, s. 2), emperyalizm teriminin sıklıkla Marksizm ile birlikte düşünülmesine rağmen aslında kavramın anlamının sadece Lenin (2009)’in vurguladığı gibi “Kapitalizmin

en yüksek aşaması” olmadığını aynı zamanda bir devletin ulusal güvenliğini ya da diğer ülkeler üzerindeki gücünü arttırmak için de kullanılan uluslararası politikanın bir biçimi olduğunu söylemektedir. Bu anlamda, emperyalizm dış politikanın rasyonel bir stratejisini ifade etmektedir. Bu tanım, İngiliz yayılcılığının kökeninin neden pre-kapitalist erken modern dönemden çıktığının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Terimin geniş anlamda ele alınması, politik egemenlik, ekonomik sömürü ve askeri tabiiyeti de içermektedir. Ayrıca, işgalciler ve yerleşimciler tarafından bir bölgenin kolonizasyonu yoluyla politik bir büyümeyi de ifade etmektedir. Terim bir imparatorluğun “nasıl” büyüdüğünü, kendini koruduğunu ve etkisini uygulama şeklini içermektedir. Hammadde, pazar, yatırım olanakları ve istihdam gibi belirli ekonomik amaçların görece önemleri ve ulusal güvenlik gibi stratejik hedefler, farklı bölgelerde bu amaçların zamanlaması ve önemi ve bunların resmi ya da gayri resmi onaylanması hakkında pek çok tartışma vardır. Her şeyden önemlisi emperyalizm bir iktidar ve etki kavramıdır ve sıklıkla istismar kavramıyla bir arada düşünülür. Terim İngiliz politik jargonuna, 1840’larda Luis Napoleon’un dış politikasını adlandırmak amacıyla girmiştir. 1878’de ise kapsayıcı bir biçimde İngilizce konuşan büyük topluluğu kastedecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlamda, emperyalizm bazı uygulayıcıları tarafından, en “karanlık yerlere” dinin ışığını yaymak ya da ahlaki yerleştirmek gibi içerikleri olan, özünde iyi bir değerler dizisi olarak görülmüştür. Britanya emperyalizminde iki ayrı dönem olduğu varsayılmaktadır. İlki 17.yy.’da İngiliz yerleşimcilerin Amerika’ya gitmesi, Pasifik’in keşfi ve Asya-Afrika’ya ulaşan ticaret yollarının geliştirilmesi ile başlar. İkincisi ise 1783 Amerikan Bağımsızlık Savaşı’ndan sonraki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemden sonra Britanya rotasını Doğu’ya çevirmiştir (Johnson, 2003, s. 2-3-13).

Klasik kolonizasyon dönemi siyasi ve ekonomik görüngülerinin yanı sıra Avrupalı bilim insanlarının, gezginlerin kolonileştirilmiş bölgelere gidip seyahat notları tuttukları ya da dönemin hakim bilimsel anlayışlarına göre çalışmalar yaptıkları bir dönemi de ifade etmektedir. Dolayısıyla İngiliz emperyalizmi ekonomik, kültürel ve bilimsel bir içerik taşır. 18.yy.’dan sonra Avrupalı toplumlarda, özellikle de İngiltere’de, seyahat yazını gittikçe artan oranlarda Avrupa dışı toplumların etkilenebilmesi, sömürülebilmesi ve kontrol edilebilmesi için bu toplumları bir konuma yerleştirme meşguliyeti ile özdeşleşmiştir. İngiltere’nin hakim bir dünya gücü haline gelmesiyle birlikte gittikçe artan sayıda gezgin ve kaşif, kimi zaman İngiliz devletinin de talebi üzerine, dünyanın ücrâ bölgelerine giderek buralarla ilgili raporlar yayınlamışlardır (Bridges, 2002, s. 55). Seyahat yazıları sadece gezginin tuttuğu edebi ya da nesnel kayıtlar değildir. Aynı zamanda -bir referans noktası sağlasa bile- önyargılar içermektedir ve

yazarın cinsiyeti, yaşı, sosyal sınıfı, milliyeti, kültürel arka planı ve eğitimi gibi değişkenlerden de bağımsız değildir (Youngs, 2006, s. 2). Martineau'nun farklı toplumlar üzerine yaptığı gözlemlere bakıldığında ilk bakışta okuyucuda bir gezi yazısı okuyormuş izlenimi bırakmaktadır. Metinler ilerledikçe ise toplumsal yapılarla ilişkin yazarın görüşlerinin ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu görüşler, makalenin ilerleyen bölümlerinde gösterileceği üzere belirli bir yöntem anlayışıyla, sistematik bir şekilde aktarılmıştır. Martineau'nun yazılarının, toplumu ele alırken kurumsal yapı ve gündelik gözlemlenebilir pratikler üzerinden, objektif ve sistematik bir şekilde gözlemlerini kaydetmesi, gözlem yaptığı topluluğun geniş ve farklı kesimlerini de araştırmasına dahil etmesi, ahlak olgusunun toplumlar üzerindeki etkisini ve önemini analiz etmesi gibi özellikleri bu metinlerin ilk sosyolojik metinler olarak, Martineau'nun de ilk kadın sosyolog olarak anılmasını sağlamıştır. Martineau'nun İngiltere dışındaki toplumları ele aldığı Kuzey Afrika gezisini anlattığı *Eastern Life* (2013) ve *Society in America eserleri* bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu eserler sadece gezi notları olarak sınıflandırılmazlar. Martineau'nun farklı toplumların yapısı üzerine olan gözlemlerini ve yorumlarını da içermektedirler.

Martineau'nun, *Society in America* eseri hem kısa bir zaman önce bir İngiliz kolonisi olan ülkenin İngiltere ile benzer ve farklı yönlerini ortaya koymayı hem de Auguste Comte ile ünlü “pozitivist ütopya”nın izlerini arama çabasını ifade etmektedir. Comte'un ütopyaların sosyal bir gereklilik olduğu ve her büyük toplumsal değişimin bir ya da iki yüzyıl önce benzer bir ütopya tarafından başlatıldığı düşüncesi İngiliz Sosyoloji Topluluğu tarafından Comte'un bıraktığı bir miras olarak görülmüştür. Bir yüzyıldan daha fazla bir zaman pek çok düşünür Comte'un “Batılı Cumhuriyet Ütopyası”nın izlerini takip etmiş ve bu fikir 19. ve 20.yy.'ın başlarında pek çok toplum tasavvurunun yürütücüsü olmuştur. Comte'un “Üç Hal Kanunu”nun son aşaması olan pozitivist toplum, sosyal yapıda eski topluma ilişkin unvanların, ayrıcalıkların ve imparatorlukların temellerinin sarsılacağı ve yıkılacağı toplumsal bir değişme evresini ifade etmektedir. Comte, Amerikan ve Fransız cumhuriyetlerinin kuruluşunun böyle bir sosyal fenomenin örnekleri olduğunu düşünmektedir. Buna göre, pozitivist sosyologların işi sosyolojik bir ahlaki yönetim ya da bir “sosyokrazi” yaratarak toplumun yeniden organizasyonuna dikkatli bir şekilde kılavuzluk etmektir. Bu anlamda, Comte'un o dönemki İngiliz takipçileri ise bu kavrayış doğrultusunda ütopyik duyarlılık ve sosyolojik pratik arasında bir eğilim sergilemektedirler. 19. Yüzyılda pozitivist toplumun yaratılmasına yönelik bu ajandalarda, pozitivism büyük oranda kişiselleştirilmiş ve kavramsal arketipler yoluyla genişletilmiştir. Comte'un düşüncesinin İngiltere'de popülerleşmesine ön ayak olmuş olan Harriet Martineau'nun çalışmaları da bunlardan biridir (Wilson, 2019). Dolayısıyla

ABD'nin İngiltere'den bağımsızlığını kazanması ve yeni kurulan ülkenin kurucu prensiplerinin demokratik yönetimi içermesi dönemin aydınları arasında "yeni bir dönemin" başladığına yönelik inancı pekiştirmiştir. Bu, "yeni dönemin" başlangıç noktasının elbette Avrupa kökenli bir merkez tarafından yapıldığı düşüncesi ırksal anlayışlardan azade değildir. Nitekim 19.yy.'da kolonicilere karşı isyan eden ya da bağımsızlık kazanan (Haiti gibi) Afrika ve Karayipler'de pek çok koloni vardır ancak bunlar Batı merkezli tarih anlayışında yer almazlar.

Bu durum o dönemin hakim bilimsel ve ideolojik paradigması olan Sosyal Darwinizm ile yakından ilişkilidir. Sosyal Darwinizm, Darwin'in canlılara ilişkin doğal seleksiyon anlayışıyla yakından ilgili olmakla birlikte doğanın ve toplumun evrimi düşüncesi *Türlerin Kökeni* (1859) adlı eser yayınlanmadan iki sene önce Herbert Spencer tarafından dile getirilmiştir (Callinicos, 2013, s. 161-162). Spencer'ın evrim düşüncesi Darwin ve Lamarck'ın evrim düşüncelerinden etkilense de "organik", "zihinsel" ve "ahlaksal" evrim mekanizmasının kanunlarını ve nedenlerini araştırması açısından diğerlerinden ayrılır. Spencer, bir doğa kanunu olarak evrimin zihinleri ve toplumları da kapsadığını ileri sürer. Bireylerden oluşan bir "süper organik alan" olarak toplum çevresel koşullara ve doğaya adapte olarak var olur. İnsanlar, özellikle benzer bireylerden oluşan bir toplum içerisinde yaşama ihtiyacı doğrultusunda adım adım çevresel gereksinimlerine adapte olurlar. Spencer, tün acıların ve kötülüklerin (evils) insan organizmasının kendi çevresine yeterince adapte olamadığından kaynaklandığını ileri sürer. Daha mükemmel bir adaptasyonun olmasıyla birlikte acı ve kötülük var olmayı sürdüremeyecektir. Adaptasyon kaçınılmaz bir biçimde ahlaki olarak "mükemmel toplum"da yaşayan ahlaki olarak "mükemmel bireyler"i üretecektir. Dolayısıyla ahlaki mükemmellik insan evriminin kaçınılmaz sonucu olarak düşünülmektedir. "Mükemmel toplum"da bireyler içgüdüsel bir şekilde topluma uyum sağlayacaklar ve ahlaki davranış insanların ikinci doğası haline gelecektir (Taylor, 2007).

Benzer şekilde Spencer, insan zihninin de çevresine uyum yoluyla geliştiğini söyler ve bu yetinin aynı ırk içerisinde gelecek jenerasyonlara aktarıldığını belirtir. Spencer'a göre, insan doğduğunda zihni boş bir levha değildir, ataları tarafından zihnine yazılmış bilgilerle doğar. Spencer'a göre, atalarının Newton ve Shakespeare'den oluştuğu Avrupalılar, ilkel kabilelerdeki "parmak hesabının ötesine geçemeyen ya da biçimsiz bir dil konuşan" insanlardan birkaç inç daha fazla beyne sahiptirler. Bu anlamda, Spencer, insanları ırksal olarak hiyerarşilere sokan dönemdeki ırkçı görüşleri destekler. Ona göre insan türü içerisinde en yukarıda Anglo-Sakson beyaz erkekler vardır. Spencer'ın kadınlar ile ilgili görüşlerine bakıldığında ise biyolojik olarak kadınların erkeklere göre daha küçük bir nervomasküler sisteme sahip olduklarından

evrimsel olarak daha alt sıralarda olduklarını belirttiği görülmektedir (Taylor, 2007, s. 87-88-90). Ek olarak, Spencer, cinsiyet farklılıklarının en iyi şekilde anlaşılması için bireysel evrimin ilk uyarlanmasının kadınlarda erkeklerdekinden daha önce olduğunu varsayılmasıyla mümkün olduğunu söylemektedir. Bu da üremenin maliyetini karşılamak için yaşam gücünün korunması gerekliliği anlayışıdır. Üremede harcanan kadın enerjisi, psişik ve entelektüel gelişim için uygun değildir. Bu görüşü Spencer, enerjinin korunumu ve dönüşümüne ilişkin fizik yasasından hareketle çıkarmaktadır. Dolayısıyla üreme bireysel gelişimi sınırlamaktadır. Bununla birlikte erkeğin katkısı dölleneyle sınırlı olduğundan türün üremesi ve sürdürülmesi gerekliliği, erkeklerin bireysel gelişimlerine sınırlamalar getirmemiştir. Erkeklerin soyut akıl kapasitesi, soyut adalet fikrine bağlılıkla birlikte evrimleşmiştir ve bu yüksek düzeyde bir evrimleşmenin işaretidir (Conway, 1972, s. 141).

Darwinizmin toplumlara uyarlanması tek başına biyolojik bir mantığı içermemekte, aynı zamanda Viktoryen dönemde hakim olan orta sınıf ahlakının sınırlarını belirleme çabasını da göstermektedir. Bu anlamda, medeniyetin ilerlediği noktayı haritalandırmak için vahşiler-uygarlar, hayvan-insan arasındaki sınırları çizmede cinsel davranışın oynadığı rol belirlenmeye ve bazı toplumsal cinsiyet rolleri haklı çıkartılmaya çalışılmıştır. Böylece Britanya toplumunun güç ilişkileri, “kadın doğası”na ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin anlayışları biyolojik ve kültürel evrimin son aşaması olarak ele alınmıştır (Jann, 1994, s. 287-288). Dolayısıyla, İngiliz, burjuva toplumunun oluşturulmasında idealleştirilmiş bir “kendini tanımlamanın” yanında bunu tehdit eden nitelikleri yadsıyarak bunları ülke içerisinde –işçiler, kadınlar- ve dışarıdaki –başka uluslar- “ötekiler”e yansıtmaya yönelik bir eğilim görülmektedir (Schick, 2000, s.51). Dönemin hakim paradigması olan Sosyal Darwinizm’in etkileri Martineau’nun da eserlerinde yer yer görülmektedir. Martineau’nun, özellikle cinsiyet ve kölelik hakkında yazdığı bölümlerde beyaz erkeklerden bahsederken “*en güçlülerin hakları*” ya da “*doğanın aristokratları*” gibi ifadeler kullanması toplumlara ele alırken benzer bir sınıflandırmayı kendisinin de temel aldığını göstermektedir.

Viktoryen İngiltere’de toplumun ekonomik ve kültürel düzenlenmesi beraberinde Birinci Dalga Feminizm, kölelik karşıtı hareketler ve işçi hareketleri gibi çeşitli direniş hareketlerini de getirmiştir. 1792’de Mary Wollstonecraft’ın *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Savunusu), 1790’da Judith Sargent Murrey’in *On the Equality of the Sexes* (Cinsiyetler arasındaki eşitlik üzerine) ve Amerikan Devrimi sırasında Abigail Adams’ın ulusu oluşturacak yeni kanunlar yapılırken kadınların da bir sesi ya da temsilcisi olması gerektiğine yönelik düşünceleri dönemin kadın entelektüelleri üzerinde etkilerde bulunmuştur. Özellikle Fransız ve Amerikan devrimlerinde vurgulanan ancak

devrim liderlerince sadece erkeklere tanınan “doğal haklar” kavramının yayılması kadın entelektüeller arasında kadınların da birer vatandaş olarak erkekler ile aynı temel haklara sahip olmaları gerektiği düşüncelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı zamanda kadın hakları hareketinin kökenleri kölelik karşıtı hareketin de içinde yer almaktadır. Kadın hakları eylemcilerinin kullandığı köleler ve kadınlar arasındaki benzerlikler bu köklere işaret etmektedir (Danovan, 2020).

Kadınların oy hakkı mücadelesi ve kölelik karşıtı hareketin Martineau'nun da yazılarında merkezi bir yer işgal ettiği ve kendisinin de bu mücadelelerden etkilendiği görülmektedir. 1837 Yılında basılan *Society in America* eserinde kadınların oy hakkına ilişkin görüşlerinin yanı sıra köleliğin ekonomik ve toplumsal sorunlarını vurgulamış, 1859' da Edinburg Review için yazdığı *Female Industry* makalesinde ise kadınların gittikçe emek piyasasında sayılarının arttığına dikkat çekmiş ve kadınların geleneksel olarak ev içerisinde yaptıkları ve erkekler tarafından zorlukları bilinmeyen pek çok işin kadınların geçimi için kullanılabileceğini ve ileride de kaçınılmaz şekilde kullanılacağını ifade etmiştir (Martineau, 1859). Martineau'nun ırk ve cinsiyete ilişkin görüşlerine çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir.

Martineau'nun sosyolojisini değerlendirirken içerisinde yaşadığı dönemin ekonomik, kültürel, siyasal ve bilimsel yapısını göz önüne almak yazarın metinlerinin anlamlandırılması açısından büyük önem arz etmektedir. Martineau'nun eserlerinin yayınlandığı 19.yy. İngiliz emperyalizminin yayılcı politikalarının arttığı, bilimsel çalışmaların hızlandığı, yeni bölgelerin keşfinin kimi zaman ırksal önyargılarla emperyalizmin haklılaştırılmasını içerecek biçimde ele alındığı ve ataerkil değerlerin toplum yaşamında hakim olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Bunlara ek olarak, bu dönem, kölelik karşıtı hareketin ve kadın hakları hareketlerinin de yükselişine tanıklık etmiştir. Bütün bu etmenler bir yandan Martineau'nun yazılarını etkilerken diğer yandan bir kadın yazar olarak kendisinin sosyal teoride göz ardı edilmesine de neden olmuştur. Makalenin devamında ilk olarak Martineau'nun genel olarak sosyolojik ve metodolojik perspektifi sunulacaktır. Sonrasında ise ırk, emek ve toplumsal cinsiyete ilişkin analizleri ele alınacak ve makale Martineau'nun görüşlerinin genel değerlendirilmesini ve eleştirisini içeren sonuç bölümüyle sonlandırılacaktır.

2. Martineau'nun Sosyolojideki Yeri ve Yöntem Anlayışı

Delemont (2003, s. 78-79) *Feminist Sociology* adlı eserinde sosyal teorisyenlerin yer aldığı kitaplarda kadın düşünürlerin çok az sayıda yer almasını “Görünüşe göre sosyoloji öğrencilerinin herhangi bir kadın hakkında bir şey bilmeye ihtiyaçları yok.” ifadesiyle eleştirir ve “*kurucu babalar*”ın bu kalabalığı içerisinde şu soruyu sorar: “Peki kurucu anneler var mıydı?”. Sosyoloji tarihinin

paternalist bir mantıkla sınıflandırılması bu alana katkıda bulunan pek çok kadın düşünürün görmezden gelinmesine neden olmuştur. Delemont (2003, s. 80-96), bu durumu disiplinin erkek egemen yapısı nedeniyle kadın sosyologların her yeni kuşağının “kurucu anneleri” yeniden keşfetmek zorunda kalması şeklinde ifade eder ve bunu “entelektüel patriyarka” olarak adlandırır.

Sosyoloji tarihinde özellikle erken dönemde kadın sosyologların ele alınmaması konusunda 40 sosyoloji lisans müfredatının incelendiği bir araştırmada müfredatların sadece %17’sinde kadın yazarların yer aldığı, geri kalanlarda Marx, Durkheim, Weber gibi öncü sosyoloji düşünürlerinin ağırlıklarını korudukları ortaya konmuştur (Thomas ve Kukulan, 2004). Bu konuda yapılan bir diğer araştırmada ise günümüzde üniversitelerde okutulan sosyal teori kitaplarında kadın düşünülere ya hiç yer verilmediği ya da çok az değinildikleri gösterilmiştir. Dolayısıyla kadınlar sosyal bilimlerde halen kayıp olmayı sürdürmektedirler (McDonald, 2013, s.240).

Klasik sosyoloji literatüründe kadın, cinsiyet, toplumsal cinsiyet hakkındaki yazılara bakıldığında genellikle “*sosyolojinin kurucu babaları*” olarak adlandırılan Comte, Marx, Durkheim, Weber ve Simmel gibi düşünürlerin ön plana çıktığı, bu dönemdeki kadın yazarların ya tamamen göz ardı edildiği ya da kısaca bahsedilip aile gibi sosyal konular içerisine yerleştirildikleri görülmektedir. 19. yy. klasik sosyoloji teorilerinde, kadın, aile içi rolleri ve çocuk doğurma misyonu üzerinden ele alınmaktadır. Klasik düşünülere bakıldığında, Comte’un kadınların misyonunun “*cinsel olarak değişken olan erkeği insanlaştırmak*” olduğunu belirttiği görülmektedir. Durkheim ise kadının erkeğin tutkusunu kontrol etmesi gerektiğini ve bunun yerinin de aile olduğunu ileri sürmektedir. Weber farklı olarak kadının ikincil statüsünün kaynağını patriyarkal sistemde aramış, rasyonelleşme ile birlikte bu anlayışların değişeceğini belirtmiştir. Bu anlamda klasik sosyolojide kadınların katkısı neredeyse göz ardı edilmektedir. (Winkler, 2010, s. 49). 19.yy. sosyal teorisyenlerinden olan Martineau, sosyolojiye katkılarında ziyade Comte çevirisi ile bilinmektedir ancak bakıldığında Martineau’nun kendi sosyolojik çalışmaları, *Society in America* ve *How to Observe Morals and Manners*, Comte’un eserlerinden yirmi yıl önceki bir dönemi kapsamaktadır. Günümüzde bile sosyolojinin kurucularından olması büyük oranda göz ardı edilmektedir.

Martineau, bilimin erkeklerin kontrolünde olduğu bir dönemde çalışmalarını yayınlamıştır. Bugün pek çok eserde nadiren adı geçse de sıklıkla ilk kadın sosyolog olarak anılır ve bugün sosyolojide ele alınan teorik, kavramsal ve metodolojik yönden öncü çalışmalar üstlenmiştir (Hill, 1991, s. 291). Martineau, yazma hayatının ilk yıllarında Saint-Simon’un çalışmalarıyla

tanışmasıyla beraber Fransız pozitivistine ilgi göstermiştir. Saint-Simon'un "toplumsal evrim" fikri bilgi, toplumun yeniden örgütlenmesi ve "toplumun organik doğası" hakkında kendisine pozitivist bir temel sağlamıştır. Sonrasındaki Comte çevirisi ile de Comte'un İngiltere'de ünlenmesine ön ayak olmuştur (Adams ve Sydie, 2001, s. 48). Martineau, Comte gibi pozitivist bir yaklaşıma sahiptir ancak bu pozitivism anlayışı istatistiksel bir anlayıştan ziyade gözlemi temel alan karşılaştırmalı bir analizi ifade etmektedir. Martineau'nun sosyolojik perspektifine bakıldığında ortaya çıkan ana temalar yönetsel olarak gündelik hayatın ve ahlaki kodların karşılaştırılmasına yönelik bir pozitivist anlayış, siyasi olarak doğal hukuk/doğal haklar ve mutluluk kavramlarına bağlılık, iktisadi olarak ise klasik liberalizm şeklinde belirmektedir. Martineau'nun pozitivist anlayışı araştırma konusunun seçimi, gözlemin nasıl yapılacağı, araştırma sürecinde ve öncesinde gözlemcinin yapması gerekenler gibi konular ekseninde ortaya çıkmaktadır. Bu konuya yazarın metodoloji anlayışının açıklandığı bölümde değinilecektir.

Martineau'nün eserlerinde pozitivist bilginin yanı sıra bir diğer başat tema "Doğal haklar" ve "doğal hukuk" kavramlarıdır. Doğal hukuk toplumsal kurumlardan ayrı olarak her insanın doğuştan sahip olduğu kanunlar ve haklar olduğu anlayışına dayanır. Bu doğal haklar doktrini Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde belirtilen "Tüm insanların yaratıcıları tarafından belirli devredilemez haklarla donatılmış olarak eşit yaratıldığı" fikri üzerinden temellendirilmektedir. Martineau'da, bu fikir, sosyal hayatın her noktasında önemi benimsenmesi gereken "her insanın görece mutluluğu" anlayışına transfer edilir (Allan, 2005, s. 265). Martineau'nun mutluluğu bir "doğal hak" olarak görmesi Jefferson'un devredilemez haklar olarak gördüğü "yaşama, özgürlük ve mutluluk" sınıflandırmasına yaslanmaktadır. Martineau, bu düşünce izleğini takip etmesine rağmen döneminde etkili olan sosyal Darwinist anlayışların da eserlerinde etkili olduğu kullandığı çeşitli ifadelerde görülmektedir. Örneğin, "*doğanın aristokratları*", "*en güçlünün hakları*" gibi vurgular, her insanın eşit yaratıldığını kabul etse de Sosyal Darwinist görüşün insanları nitelendirmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Martineau'nun eserlerinde dikkat çeken diğer temalar olan "*sosyal kötülükler*", "*saflık*" gibi vurgulara bakıldığında ise toplumu Püritanizme yaslanan ahlaki bir anlayışla değerlendirdiği ve bu ahlakın, Spencer'ın belirttiği gibi "mükemmel toplum"un sahip olduğu "mükemmel ahlak" olduğu görülmektedir. Martineau, kendi ahlak anlayışını eserlerinde sık sık dile getirmekle birlikte toplumda gündelik yaşamda varolan ahlak anlayışlarını ve pratikteki uygulamalarını da analiz etmektedir. Örneğin *Society in America* (1837, s. 31)'da Amerikan toplumunun değerlerini ele alırken, Martineau, kolonize edilmiş bir ülkede toprak sahipliğinin zenginlikle aynı şey olarak görüldüğünü ve bunun

Amerika’da, tüm eylemlerin amacı ve tüm “sosyal kötülükler”in ilacı olarak düşünüldüğünü belirtmektedir. Ek olarak, Martineau’nun eserlerinde yoğun bir “ahlaki saflık” vurgusu ortaya çıkmakta ve çalışmanın ahlaki korumanın en önemli aracı olduğu sıklıkla belirtilmektedir. Bu anlamda, Martineau, işçi sınıfının yoğun olduğu Kuzey’i daha ilerici ve demokrat olarak görürken, çalışmanın sadece kölelerin yapması gereken bir angarya olarak görüldüğü Güney’i daha baskı altında ve ahlaki olarak tehlikede görmektedir.

19. yüzyıl Batı Avrupa’da endüstrileşme, kentleşme, nüfus artışı ve sosyal huzursuzluklar dönemini ifade ederken, bir yandan da kölelik karşıtı hareketlerin ve kadın hareketinin ortaya çıkmaya başladığına tanıklık etmiştir. Bu anlamda, reform hareketlerinin başarılı olabilmesine ilişkin amaçlar sosyal araştırmaların yapılması ihtiyacını ortaya koymuştur. Martineau, sosyal araştırmaların nasıl yapılabileceğine ilişkin yöntemsel sorunlar ile ilk uğraşan düşünürlerden biridir. Toplum analizlerinde ahlaki değerleri merkeze alan üst yapısal bir yaklaşımı vardır. *Society in America* (1837) eserinde Amerikan toplumunu ekonomi, politika, aile, din gibi sosyal kurumlar çerçevesinde analiz etmiştir ve yazılı kurallar ile pratikteki gerçekler arasındaki ayrımları ortaya koymuştur. Martineau, ırk, emek ve toplumsal cinsiyeti toplumsal kurumlar içerisinde toplumun ahlaki yapısı üzerinden analiz etmiştir. Analizinde büyük oranda bu üç olgunun iç içe geçtiği görülmektedir.

2.1. Martineau’nun Sosyolojik Perspektifi

Martineau’nun eserlerine bakıldığında Comte’un pozitivizminden ve klasik İngiliz toplum anlayışından oldukça etkilendiği görülmektedir. Klasik İngiliz sosyolojisinde bilindiği üzere üç ana eksen vardır: Politik ekonomi, reformizm ve toplumsal evrim. İngiliz ekonomistler ve sosyologlar bu dönemde Adam Smith’in ekonomiyi biçimlendiren bir “görünmez el” olduğu görüşünde büyük oranda hemfikirdirler. Piyasa pozitif bir güç olarak, toplumda düzenin, uyumun ve bütünleşmenin kaynağı olarak görülmektedir. Bu anlamda sosyoloğun görevi toplumu eleştirmek değil, onun işleyişinin yasaları hakkında veri toplamak olarak düşünülmüştür. Serbest piyasa anlayışına dayanan politik ekonomiye ek olarak reformizm bireyleri ıslah ederek toplumsal sorunları çözmeye yönelik bir arzuyu beraberinde getirmiştir. Toplumun değişmesi için şiddet ve devrimden ziyade sistemde reformlar yaparak temelde aynı sistemin devam etmesi gerektiği düşünülmektedir. Yoksulluk gibi sorunların kaynağı toplumsal bir mesele olmaktan ziyade bireylerden kaynaklı durumlar olarak ele alınmış, bu tarz “sosyal kötülükler” in kaynağı olarak cehalet, ruhsal fukaralık, saf olmamak, sağlık bozukluğu, suç ve aşırılık olarak görülmüştür. Son olarak toplumsal evrim düşüncesi büyük ilgi görmüş, düşünürlerin dikkatini toplumsal yapılara, bilimsel-

pozitivist yönelime, karşılaştırmaya ve evrim düşüncesine çekmiştir (Ritzer, 2011).

Döneminde hâkim olan sosyal ve iktisadi yaklaşımların Martineau'nun çalışmalarına yansıdığı görülmektedir. Örneğin, 1832'de yazdığı *Illustrations of Political Economy* adlı eserinde günlük yaşamın ekonomi politliğini hikayelerle ele almış, bu hikayeleri Malthus ve Ricardo'nun doktrinleri çerçevesinde inşa etmiştir (Hamilton, 2003, s. 286). Bu eserde ekonominin yasaları doğal, kaçınılmaz ve değişmez olarak temsil edilmektedir. Bu "kaçınılmaz" yasalar kendi içerisinde Tanrı'ya atıfta bulunan metafizik bir anlam da taşıdığından piyasanın negatif etkilerine karşı müdahale edilmemesi gerektiği yönünde bir ön kabul taşımaktadır. Bu anlamda, dönemin klasik liberal ekonomi anlayışında –ve Martineau'da- Tanrı ve bilim kavramları endüstriyel kapitalizmin toplumda yarattığı endişeyi ve güvensizliği yatıştırmak için birleştirilmiştir. Bu yaklaşımın mantıksal sonucu ise, ekonomik ve sosyal ilişkilerin insan yapımı olmadıkları ve insanların bu ilişkileri geliştirmekten sorumlu ve hatta buna muktedir olmadıklarına yönelik bir görüşü ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzyılda dönemin aydınlarının yazılarında "Tanrı'nın ve doğanın düzenlediği evren" anlayışının ortaya çıkışı tesadüf değildir. Endüstrileşmenin yarattığı toplumsal rahatsızlıktan kaynaklanan makine kırıclılık, hasat yakma, teknolojik yeniliklerin emek piyasasında yarattığı huzursuzluklar ve isyanlar gibi olayların yatıştırılma çabasını yansıtmaktadır (Freedgood, 1995, s. 33-34). Martineau'nun eserlerinde de bu çaba devam etmektedir.

Martineau'nun Amerika hakkındaki eseri pek çok açıdan Tocqueville'in 1835 yılında yazdığı *Amerika'da Demokrasi* (2016) adlı eseriyle karşılaştırılmaktadır. McDonald (2013, s. 171), Tocqueville'nin eserinin alıntılar anlamında daha zengin olduğunu, her iki yazarın da kölelerin durumuna ilişkin önemli gözlemler yaptıklarını belirtmekle birlikte Martineau'nun Kuzeydeki siyahların durumunda olduğu gibi daha keskin değerlendirmeler yaptığını ve kadınların durumuna ilişkin Tocqueville'den daha isabetli çıkarımlar yaptığını belirtmektedir. Hill (2001, s. 73-74) ise, Martineau ve Tocqueville'i karşılaştırdığı makalesinde Martineau'nun, Tocqueville'e göre daha sosyolojik bir kural içerisinde hareket ettiğini, daha planlı, refleksif ve modern olduğunu, analizlerini yaparken retorik ve pratik arasında ayrıma gittiğini belirtmektedir. Ayrıca Tocqueville'in "beyaz erkek" kimliği ile olayları değerlendirirken Martineau'nun daha geniş bir perspektif kullandığını belirtmektedir.

Martineau, çalışmalarında kurumsal yapı ve günlük yaşamdaki ahlaki düzeni karşılaştırmış bu anlamda mikro ve makro bakış açılarını birleştirerek analizini yapmıştır. Örneğin kadın hizmetçileri içeren saha çalışmaları yapmış,

onları çevreleyen sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk gibi eşitsiz sosyal ilişkilerin yaygınlığını kabul etmiştir. Ana akım sosyolojide kabul edilen "kurucu babalar"ın aksine eşitsizliği salt sınıf perspektifinden almamış farklı eşitsizlik odaklarını da analizlerine dahil etmiştir. Martineau'ya göre sosyal çelişkiler, bireylerin psiko-fiziksel, biyolojik olarak belirlenmiş eğilimlerinde değil, ilişkisel "koşullarında" temellenir. Çağdaşlarının "doğal yatkınlıkların her yeri kaplayan gücü" üzerindeki ısrarını, spekülâtif, Aydınlanma ve ilerleme fikirlerine aykırı olduğu ve tektipleştirici etkisi nedeniyle, ataerkil hegemonyayı sağlamak için ideolojik bir araç olduğu yönünde eleştirmiştir. Sosyolojik yazılarında bu "koşulların" arka planını, farklı sosyalleşme süreçlerinin sonuçlarını ve kişisel çıkardan kaynaklanan bir eşitsizlik politikasını araştırmaktadır. Martineau yazılarında tutarlı bir sosyolojik yaklaşım geliştirmiş ve şimdi bilinen şekliyle sosyoloji disiplininin ilk aşamalarında bile bugün geçerliliğini koruyan merkezi sosyolojik kavramları üretmiştir (Arni ve Müller, 2004, s. 72).

Martineau, sosyolojide bilinen ilk yöntem kitabını yazarak kendisinden sonra gelen düşünörlere öncölük etmiştir. Martineau'nun gözleme ve deneye verdiği önem ve bilginin sistematik bir biçimde edinilmesi gerektiğine yönelik düşünceleri kendisinden sonra gelen Durkheim'ın yöntem anlayışında da görölebilmektedir. Örneğın Martineau'nun araştırma yöntemini anlattığı *How to Observe Morals and Manners* (1838) kitabında gerçeğın çıkarılacağı malzemelerin aslında duyularımıza sunulmuş olsa bile ve gerçeğe ulaşabilmek için gözlem güçlerinin eğitilip, bilgi ve yöneme ihtiyaç duyulduğunu söylemektedir. Durkheim sosyal bilimlerin metodolojisi belirlerken metafizikten ve spekülasyonlardan uzak durulması gerektiğini ve sosyoloğın sosyal dünyaya girerken bir bilinmeze girer gibi fizik ve kimya bilimlerindeki benzer bir tavır takınmasının gerektiğine yönelik görüşleri benzer metodolojik yönelimleri yansıtmaktadır (Arni ve Müller, 2004, s. 76).

Martineau, yazılarında, analiz edilen toplumun gelişmişlik düzeyinin analiz edilebileceğı bir ölçüt olarak kullanılan, "iyi" bir toplumun yarı ideal/tipik varsayımlarını geliştirmektedir. Bu şekilde tarihsel süreç, amaca yönelik bir gelişme süreci olarak anlaşılabilir. Toplumlar, "barbar bir devlet"ten "aydınlanmış bir devlet"e kadar çeşitli uygarlık aşamalarından geçerler. Bu son aşamanın başarı ölçütü ise "mutluluğın" kapsamı ve dağılımıdır. Mutluluğın ölçütü ise her insanın ahlaki olarak sorumluluk sahibi bir davranış içerisinde geliştirebileceğı özgürlüğü ifade etmektedir. İdeal toplumun belirleyicileri ise maddi zenginliğın adil dağılımı, kapsamlı bir kamusal eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliğı, etkili ve düzenli bir özerklik, kültürel ve bilimsel gelişmelerdir. Bu yüzden farklı sosyal pratiklerde egemen ahlaki yapı ve davranışların sonuçlarını sorgular ve "artan medeniyete rağmen hala eşitsizlik varsa, bu eşitsizlik hangi ahlaki

fikirler ve sosyal pratikler aracılığıyla meşrulaştırılıyor?” sorusuna yanıt arar. Sonuç olarak, sosyal deneyimin doğasını araştırmaktadır. İlk bakışta insanlar arasındaki ilişkiler – erkekler ve kadınlar arasındaki, farklı sosyal konumlara veya ırklara sahip bireyler arasındaki – bu tür bir deneyimi tanımlıyor gibi görünmektedir. Bununla birlikte, bu ilişkilerin somut olarak şekillenmesi, hakim olan etik/ahlaki ilkelere ve bunların sonucunda ortaya çıkan eylem ve davranışlara (manners) bağlıdır. Toplumsal bir olgunun ortaya çıkışı ile doğası arasındaki bu fark, sağlam temellere dayanan bir araştırma metodolojisi ve yönteminin hazırlanmasını zorunlu kılar; yorumlayıcı süreçleri kullanarak bir 'toplumsal gerçeğin' anlamını deşifre eden bir yöntemi gerektirir (Arni ve Müller, 2004, s. 77).

Martineau Amerika gezisinde pek çok eyalet gezmiş, devlet adamlarıyla –hatta Başkan Madison'la-, onların eşleriyle görüşmüş, devlet kurumlarını ziyaret etmiş – kongre sarayı, yüksek mahkeme hem iktidardaki hem muhalefetteki senatörler vb.-, hapishaneler, akıl hastaneleri, edebi ve bilimsel kurumlar, Kuzeydeki fabrikalar, Güneydeki plantasyonlar, Batıdaki çiftlikler, köle pazarları vb. pek çok yeri gözlemlemiştir. Martineau gezilerinde pek çok kişi ile görüşmüştür ancak eserinde dikkat çeken en önemli nokta genel olarak toplumun üst tabakası ile görüşmeler gerçekleştirdiği, işçiler ya da köleler gibi alt tabaka ile doğrudan etkileşim kurmadığıdır.

Society in America (1837), gezi notları gibi başlamakta, sonrasında Martineau'nun, siyaset, ekonomi, din, aile ve evlilik gibi toplumsal kurumlardaki işleyiş ve ahlaki yapıya ilişkin değerlendirmeleriyle devam etmektedir. Martineau, Amerikan kurumlarını sadece gözlemlememiş, bu kurumları ve kurumlardaki ahlaki yapıları da analiz etmiştir. Martineau'nun toplum ve toplumsal araştırma anlayışı en kesin biçimde Amerika'ya ilişkin gözlemlerini yazdığı eserinde ortaya çıkmaktadır.

Toplumun kültür, ideoloji gibi üst yapısal unsurları klasik sosyolojide Durkheim, Weber, Simmel, Sombart gibi düşünürlerin kuramlarında önemli bir yere sahiptir. Bilindiği gibi özellikle Durkheim, toplumu ahlaki bir gerçeklik olarak ele almaktadır ve ahlakın toplumsal bir yapılandırıcı işlevi olduğunu, ahlaki düzenlemelerin zayıflaması durumunda toplumsal patolojilerin ortaya çıktığını belirtmektedir. Martineau'nün eserlerinde de belirgin bir ahlaki merkezilik söz konusudur ve ekonomi, politika, aile, din vb. kurumların işleyişlerini değerlendirirken materyal unsurlardan ziyade ahlaki unsurlar üzerinde durur.

Martineau'nun genel teorik yönelimi liberal politik ekonomidir ve “piyasanın görünmez eli” anlayışını benimsemektedir. Yetersiz sağlık ve güvensiz çalışma koşulları, yoksulluk gibi sosyal sorunların, devlet müdahalesi

ile değil, bireylerin gönüllü eylemleriyle ortadan kaldırılabileceğini düşünmektedir. Ona göre, kamusal bir eğitim sistemi aracılığıyla yayılan akılcı bilgi, toplumun sorunlarını çözmek için burjuvazinin ve işçi sınıfının gönüllü iş birliğiyle sonuçlanacaktır (Terry, 1983, s. 255). Bu eserde Martineau toplumsal kurumların formel yapıları ve pratikteki durumları hakkında analizler yapmıştır. Bu çıkarımlarını yaparken merkeze aldığı kavram, daha önce de belirtildiği gibi ahlaktır. *Society in Amerika* adlı eserde Martineau'nun toplumsal kurumları ele alışında kölelik ve patriyarka karşıtı bir tavır ve çalışmanın yüceltilmesine yönelik Püriten fikirler göze çarpmaktadır. Martineau, Amerikan toplumunun yapısını ele alırken büyük oranda Kuzey-Güney karşılaştırmasına girmekte, bu karşılaştırma ekseninde köleci Güney- endüstrileşen Kuzey arasında ekonomik ve toplumsal analizler yapmaktadır.

Martineau'nun ekonomiyi ele alışını ilk olarak Amerikalıların toprak sahipliğine verdikleri büyük önemi vurgulamakla başlar. Toprak sahipliğinin tüm eylemlerin amacı ve tüm sosyal kötülüklerin (social evils) ilacı olarak görüldüğünü, Amerika'daki toprak sahibi sayısının İngiltere'den çok daha fazla olduğunu belirtir ve bunu kıtanın kolonileştirilmiş olmasına bağlar. Toprağa verilen bu değer yer yer insanların ekonomik koşullarını zorlaştırdığını belirtir (Martineau, 2009a, s. 32-33).

Büyüyen endüstrileşmenin yarattığı lüks karşısında toprak sahiplerinin eski saygınlıklarını korumak için lükse olan taleplerini arttırdıklarını ve topluma ilişkin kötümser bir bakış geliştirdiklerini belirtir. Bu durum en net olarak kişilerin “erdem”e ilişkin görüşlerinde ortaya çıkmaktadır. Kişiler ne zaman erdemden konu açılırsa geçmiş zamanlardan bahsetmektedirler. Martineau'nun ekonomik ve sosyal gelişmenin kaynağı olarak sanayileşmeyi gördüğü eserin pek çok yerinde ortaya çıkmaktadır. Martineau'ya göre toplumsal gelişme politik ekonominin kanunlarını takip etmektedir. Dolayısıyla, kapitalizmin yayılması ve demokrasinin gelişmesi kaçınılmaz bir durumdur. Martineau, 19.yy.'ı feodaliteden moderniteye bir geçiş dönemi olarak tanımlar. Ekonomik ve politik sorunlar feodal ve modern değerlerin çatışmasından kaynaklanmaktadır ve bunun çözümünün modern değerlerin geliştirilmesi olduğunu düşünmektedir (Dryjanska, 2008, s. 67). Bu anlamda kölelik sistemi Martineau'ya göre modern bir toplumda bulunmaması gereken bir yapıdır. Ayrıca kadınların ücretli emeğe katılımları da sanayileşmenin ve dolayısıyla modernleşmenin belirleyicilerinden biridir.

Martineau'nun siyaset kurumuna ilişkin yaklaşımına bakıldığında ise politikanın bir toplumu değiştirebileceğini kabul etse de politikacılar hakkında kötümser bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir ancak Amerikan demokrasinin diğer toplumlara da örnek olması gerektiğini belirtir.

(Martineau,1837, s. 82-83). Martineau, “gerçeklikle bağdaşmasa da” Amerikalı devlet adamlarının halk tarafından “büyük adamlar” olarak görülmekte olduklarını söylemektedir ancak kendi dönemine atıfla “güvenilmez kamu adamlarına yönelik intikam etkinliklerinin hızlandığını, bunun da *politikanın temel ilkesinin* ortaya çıkacağı zamanın yakın olduğunu gösterdiği”ni söylemektedir. Amerika’dan hareketle “eski dünya”nın yöneticilerinden de dürüstlüğü talep etme zamanının geldiğini eklemekte ve Amerikan halkının zayıf ve belirsiz bir biçimde bunun peşinde olduğundan bahsetmektedir. ABD’nin “*kanunların ve kurumların yaşam olmadan sadece bir araç*” olduklarını vurgulayan kuruculara sahip olması bunu sağlayan en temel nedenlerden biridir. Bu ruh her şeyin içindedir. Halk bu ruhu tamamen sindirememiş olsa dahi “*söz onların zihinlerindedir ve orada yatan her gerçek gibi zamanı geldiğinde çoğunluğun iradesi olarak kendisini gösterecektir.*” (Martineau, 1837, s. 84).

Martineau, Amerikan kurumsal politikasını övmekle beraber bu ülkenin kendi içinde kendi politikalarıyla çelişen uygulamalarına dikkat çekmektedir. Kölelik sisteminin ve kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasi tabiiyetinin bunun en önemli kanıtları olduğundan bahsetmektedir. Kuzey eyaletlerin ekonomik ve sosyal anlamda Güney’e göre çok daha erdemli olduğundan bahsedip Güney’den eski feodal değerlerin sürdürüldüğü geri kalmış bir alan olarak bahseder.

Martineau’nun çalışmasında İngiltere ve onun eski sömürgesi olan ve o dönemde yeni bağımsızlığını kazanan Amerika arasında karşılaştırmalar verilmekte, iki ülke politik, ekonomik ve ahlaki olarak kıyaslanmaktadır. Amerika’nın kendi ülkesindeki imajının daha özgürlükçü olduğu, bütün Amerikalıların toplumda eşit haklara sahip vatandaşlar olarak politikayla ilgilendiği bir ülke görünümünde olduğundan bahseder. Ancak gözlemleri kendisine tam aksini göstermiştir. Politika Amerika’da büyük oranda kişisel çıkarlar elde etmek amacıyla kullanılmakta ve vatandaşlar politikayla ilgilenmemektedir. Buna ilişkin verdiği bir örnekte Martineau iktidara hangi parti gelirse gelsin ya da kime oy verilirse verilsin günlük yaşamda bir değişim olmayacağını söyleyen bir papaza ilişkin şu cümleleri kurar:

“Bu beyefendi, kızarmış tavuğu ve iskambil oyunu olduğu sürece hangi devrimin olduğunu umursamadığını söyleyen yaşlı kadını muhtemelen hiç duymamıştır. Ancak o yaşlı kadın bir cumhuriyette yaşamıyordu. Belki politik güç ve kazanç peşinde koşanların dışında kalan herkes politik eylemi ihmal etseydi kızarmış tavuğu ve iskambili için herhangi bir güvence alamayacağını algılayabilirdi. Bir

demokraside her insanın can ve mal güvenliği olması gerekir ve eğer bir kişi siyasi sorumluluklarını başkalarına devrediyorsa kendisine yeterince iyi bakılmadığının hesabını sorabilmelidir. Bir cumhuriyette yaşasaydı yaşlı bayana illüstrasyonlarla sunulabilecek olan davanın bencil yönüne ilişkin görüş bu kadar." (Martineau, 1837, s. 116).

Martineau'ya göre, saygıdeğer insanlar tarafından kamu görevinin ihmal edilmesi kamu ahlakına zarar verecek sonuçlar doğurmakta ve politikanın düzenbazlara bırakılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle oy hakkının kullanılması bir cumhuriyette vatandaşların ilk görevidir ve ona göre bir cumhuriyette en acı verici durum politik septisizmdir (Martineau, 1837, s. 85-116-145). Martineau, Amerika'nın kurumsal sistem ve toplumsal pratikler arasında büyük çelişkiler görmektedir. Bu çelişkilerin görüldüğü en önemli noktalar siyahların ve kadınların durumunda kendisini göstermektedir.

Martineau, beyaz olmayan insanların yurttaşlığı konusunda kamu adamlarının bu konuda kesin bir fikri olmadığını belirtir. Bu şüphenin nedeni siyahlara hiçbir zaman vatandaş muamelesi yapıldığını görmemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu insanlar onların gözünde anormal bir konuma sahiptirler, kamu hizmetleri bu insanların güvenliğine ihtiyaç duyduğu zaman vatandaşlar ancak başka bir durumda bu muameleyi görmezler Renkli insanlar, evlerinden ve okullarından atılmalarına, kamu binalarından çıkarılmalarına ve toplumun en onurlu mesleklerinden dışlanmalarına rağmen yine de kanun önünde eşittirler. Renkli insanların bu durumu Amerika'nın kurucu düşüncelerine ve halkın gözündeki meşruiyetini sağlayan herkesin eşit doğduğu fikrine ters düşmektedir (Martineau, 1837, s. 116-145). Kadınlar da bu anlamda köleler ile aynı düzeydedirler.

Martineau (1837, s.147), bu durumun değişeceğinden umutludur çünkü ona göre, sıradan erkek ve kadın kitlesi renkli ırkı hor görmeye, korkmaya, zapt etmeye ve vatandaş oldukları gerçeğine gözlerini kapamaya devam ederken, "doğanın aristokrasisi"ni oluşturan bazı insanlar bu alçaltılmış ırkı ayağa kaldırmak için güçlü bir çaba ortaya koymaktadır. Bu insanların sayıları gittikçe artmaktadır. Denizin ötesinde hiç kimse zaferlerinden şüphe etmemektedir ve bu doğan güneşin meridyene ulaşacağı kadar kesindir. Renkli insanlar zaten birçok beyazın eşliğini artık köle ya da dilenci olarak değil, misafir olarak aşmışlardır. Buna örnek olarak beyazlar arasında ibadet etmeye ve sadaka vermeye kabul edilmeleri gösterilebilir.

Martineau'nun din hakkındaki görüşlerine bakıldığında ise dinin en mahrem ve bireysel durum olmasından dolayı insan haklarının en yüksek gerçeği

olduğunu belirttiği görülmektedir. Ona göre, din, aynı zamanda insanı ilgilendiren evrensel bir endişedir. En geniş anlamıyla insan doğasının sonsuza eğilimidir ve prensipleri mükemmellik arayışında kendisini gösterir. Bu geniş anlamı, sonsuz kavramını kişiselleştirmeseler de kendini mükemmelleştirmeyi içerdiği için bazı ateistleri de kapsar. Dar anlamıyla ise, din, en yüksek insani duyguların sonsuz mükemmelliğe sahip bir varlıkla olan ilişkisidir. Herhangi bir sistemin sınırları içerisinde sınırlandırılan din fikri düşük ve zararlıdır ve dini, hurafelere indirger. Martineau'ya göre, bir toplumun dini toplumda hakim olan genel ahlak yapısından kaynaklanır yani ahlak dinden kaynaklanmaz (Martineau, 2009b, s. 224-225).

Martineau, Comte'un "Üç Hal Yasası"na benzer biçimde üç tip dini biçimden bahsetmektedir: Şehvani (licentious), çileci (ascetic) ve ılımlı (moderate)... Şehvani dinler, tanrıların doğanın bir parçası olarak kabul edildiği ve insani tutkuları paylaşan varlıkları ifade ettiği dinlerdir. Antik Yunan dini buna örnek olarak verilebilir. Dinin bu ilk aşamasında şehvi ve ahlaksız davranışlar cesaretlendirilir. İyilik ve kötülük yapma gücü tanrılara atfedildiğinde ve insanlar artık tanrılardan daha aşağı bir düzeyde görmeye başladığında bu biçim değişir. İnsanlar tanrıların gazabından korunmak için eylemler, ritüeller yapmaya ve hediyeler vermeye başlar. Bu din en ileri biçimlerinde bile ahlaksız davranışlarla meşguldür. Çileci dinler de büyük oranda ritüelistiktir. Burada vurgu kutsallığın kanıtları olarak ritüeller üzerine odaklanır. Martineau, bu tür dinin merkezinde, bedenın şehvani eylemlerinden ziyade ruhsal kusurların yer aldığını öne sürmektedir. Gurur, kendini beğenmişlik ve ikiyüzlülük gibi ruhsal kusurlar, bu dinsel duygu durumundaki yüksek ahlak için, diğerinin altındaki duygusal düşkünlük kadar öldürücüdür. İlimli dinler ise üçü arasında en az ritüeli barındıranlardır ve tüm varoluşu kapsayan geniş bir eğitim yoluyla kendini gerçekleştirmeye odaklanırlar. Martineau, üç tip dini biçimden bahsederken Comte'dan farklı olarak, bunların dinin evrimsel biçimleri olmadığını ve her dinin içerisinde farklı durumlarda ortaya çıkabileceklerini belirtir. Araştırmacının buradaki görevi bu üç biçimden hangisinin daha baskın olduğunu ortaya koymaktır. Eğer bir toplumda şehvani din biçimi yaygınsa politikanın ve ev içi alanın ahlaki yapısı ya çok düşük düzeyde ya da büyük oranda ritüelistik olacaktır. Eğer asketik biçim yaygınsa insanlığın doğal davranışları ve duyguları günah olarak değerlendirilecektir. İlimli dini biçimin yaygınlığında ise özgürlük ve onay kültürü ortaya çıkacak, akıl davranışlardan ziyade içsel huzura ve dayanıklılığa odaklanacaktır (Allan, 2005, s. 274-275).

Martineau'ya göre, Hristiyanlık, "doğal din ilkesi"ni somutlaştırır (Martineau, 2009b, s. 225). Doğal din kavramı, insana ve insanın Tanrı ile olan ilişkisine dair belirli bir anlayışa dayanır. Bu bakış açısına göre insanlar doğuştan rasyonel varlıklardır. Akıl yoluyla insanlar üstün bir varlık tarafından yaratıldıkları

ve bu varlığı sevmek, ona ibadet ve itaat etmek zorunda olduklarını anlarlar. Tanrıya ilişkin görevlere ek olarak, doğal din insanların birbirlerine karşı sorumluluklarını da içerir ve bunların hepsi birlikte aynı zamanda doğa kanunlarını oluştururlar. Doğa kanunları, insanların rasyonel varlıklar olmalarından dolayı yine kendi doğalarından kaynaklanan, birbirlerinin doğuştan gelen haklarına saygı duymalarını ifade eder. Doğal din kavramı Jefferson’un “Dini Özgürlüklerin Kurulmasına Yönelik Tasarı”ısının (Bill for Establishing Religious Freedom) temelini oluşturmaktadır. Bu anlayış, insanların hiçbir dine zorla inanmak zorunda olmamaları ve dini seçimlerinde özgür olmaları fikrini ifade etmektedir. Dolayısıyla din de doğal bir haktır (Heyman, 2021, s.7-8-73).

Martineau, dinin hem bireysel hem de herkesçe eşit bir kaygı olmasından dolayı insan haklarının en yüksek gerçeği olduğunu ifade etmektedir. Hristiyan dini, bu anlamda, içinde “siyasi ve toplumsal eşitlik ile ilgili tüm haklı iddiaların bir yaptırımını” bulundurduğundan dolayı doğal din ilkesini somutlaştırmaktadır. Bu fikri dinin büyük doktrini olarak ileri sürerken bir yandan da demokrasinin kökünü bu fikrin oluşturduğunu ileri sürer. Bu düstur tüm insanların yaşam, özgürlük ve mutluluk gibi devredilemez hakları olduğunu ifade eder (Martineau, 2009b, s. 225).

Amerikan demokrasisi Hristiyanlık dinine ve prensiplerine bağlıdır. Martineau, mevcut din kurumunun kendi doğuş vaadiyle nasıl uyum içerisinde olduğunu yani kuruluşu itibarı ile insanlara mutluluk vaat eden bir ülkede dinin durumunun ne olduğunu sorar. Tüm erkek ve kadınlar sonsuzluk vaadini takip etmede ya da kendi mükemmeliyetlerini gerçekleştirmede ne kadar özgürdüler? Amerika’da böyle bir çeşitlilik yoktur zira eğer bir cezalandırma ve ödül mekanizması olmasaydı Amerika’daki gibi bir inanç birliği söz konusu olamazdı. Ancak bu birlik, içerisinde pek çok farklı kiliseyi ve inancı da barındıran bir birliktir. Amerika’da Hristiyanlık evrensel olsa da bu inanç Hristiyanların kendi bireysel akıllarını ve duygularını yasaklayan pek çok içerik taşır. Pek çok zorba, ahlaksız, bağnaz ve köle tarafından benimsenen şey büyük ölçüde korkunç bir hurafedir (Martineau, 2009b, s. 226-227).

Martineau (2009b, s. 232-233), ahlakın dinden kaynaklanmadığını, aslında toplumdaki dinsel inançların toplumda yaygın olan ahlak anlayışından kaynaklandığını belirtir. Buna örnek olarak köleliği savunan Güneydeki Presbiteryenleri göstermektedir. Ona göre bu durum bile ahlakın dinin dışında bir şey olduğunu kanıtlamaktadır. Kendisinin katıldığı vaazlarda köleliğin İncil’e uygun olduğunun kanıtlanma çabasına yönelik pek çok örnek görmüştür. Ona göre Güneyin dini Güneyin ahlakıyla kesinlikle uyumludur. Burada nazik, merhametli ve cömert olarak vaaz edilen acı çeken kadınların sabırlı, uysal ve

kahramanca teslimiyetleridir ve Hristiyanlık adalet ve özgürlük gibi radikal ilkelerinden kopmuştur.

Ahlakın duyguyu ifade ettiği anlamda din ahlaka bağlıdır ve dinin ahlaktan kaynaklandığını söylemek daha doğrudur. Ne erdem dışsal eylemlerin bir kurala uygunluğudur ne de din ceza korkusu ve ödül ümidini ifade eder. Erdemli olmak, adil, ihtiyatlı, yardımsever, sağlam ve ölçülü bir zihin durumudur. Din, böyle bir zihnin sonsuz derecede mükemmel bir varlığa karşı hissettiği bu duyguların bütünüdür. Her halükarda, her Amerikalı demokratik ilkeleri gereği herkesi dini inancı açısından özgür bırakmalıdır (Martineau, 2009b, s. 233).

Martineau'nun sosyolojik perspektifine bakıldığında toplum analizlerinin üst yapısal unsurlar etrafında biçimlendiği görülmektedir. Ona göre, bir toplumun incelenmesi için yazılı yasalar ve gündelik kurallar arasındaki ilişkiye odaklanılmalıdır. Martineau, toplumda ahlakın çok önemli bir olgu olduğundan bahseder ve toplumun genel iyiliği ve "sosyal kötülükler"den korunulması için ahlaki yapının modern değerlerle uyumlu olması gerektiğini belirtmektedir.

2.2. Martineau'nun Yöntem Anlayışı

Kadınların sosyal bilim metodolojilerine katkıları 16.yy. sonlarında şüpheciliğin ortaya çıkışından, 17.yy'da ampirizmin öne çıkması, 18.yy. aydınlanması ve 19.yy'da veri toplama ve analiz tekniklerinin geliştirilmesine kadar devam etmiştir. 20.yy. ve sonrasında üniversitelerde kadın çalışmalarının artması sosyal bilimlerde öncü kadınların yeniden keşfine imkan sağlamıştır. Günümüzde sosyoloji tarihine ve metodolojisine yönelik kitaplarda halen kadın araştırmacılar çok sınırlı sayıda yer almaktadır ve klasik sosyolojide Marx, Weber, Durkheim gibi kurucu düşünürlerin ağırlıkları devam etmektedir.

Martineau, yöntem üzerine ilk yayını olan "*Essays on the Art of Thinking*" (1836)'de "günün sorunlarına uygun bir yöntemle nasıl kanıtlar getirilip bu sorunlar üzerine nasıl mantıksal düşünülür" sorusuna cevap aramıştır. Bu yöntem girişimi sadece bilimsel bir araştırmacının nasıl yapılacağına ilişkin olmayıp aynı zamanda yasama, ev yönetimi ya da çocuk yetiştirme gibi konulara da uyarlanabilecek mantıksal çıkarımları içermektedir. Bu çıkarımlar doğa ve insan bilimleri arasındaki yöntemsel bir birliği vurgulamakta, gözlem, tümevarım, nesnellik gibi konuları kapsamaktadır. Ek olarak, Martineau, Viktoryen ahlak anlayışı çerçevesinde eksik gözlem, "sapkın yargı", "iffetsiz hayal gücü", "tembel dikkat" ve "hain hafıza" gibi "kötülükler"in nedenlerini ve tedavi yöntemlerini aramıştır. "*Simya yerine kimyaya odaklanılsaydı bilimlerin daha fazla ilerleyebileceklerini, doktorların hastalıkları doğru bir şekilde incelemeyi bilselerdi vebayı önleyebileceklerini, yasa koyucuların medeni hukuk yöntemlerine*

başvursalardı ve uluslar tarafından desteklenselerdi savaşların bile durdurulabileceğini ifade etmektedir. Martineau, “zihnin tüm araştırmalarda tümevarım yöntemini kullanmaya alıştırılması”, yeni bilgileri önyargısız edinebilmek için zihnimizi disipline etmemiz ve doğa yasalarını temel almamız gerektiğini söylemektedir. Dolayısıyla teoriler gerçeklikteki olgulardan çıkarılmalıdır ve deneyimler sebep ve sonuç ilişkisi çerçevesinde düşünölmelidir (McDonald, 2013, s. 168). Dolayısıyla, Martineau, bilgiyi doğada aramanın ve rasyonel düşöncenin yayılmasının pek çok toplumsal soruna çözüml getireceğini dile getirmektedir.

Martineau, *Society in America* (1837) adlı üçlemesinde gözlemlerini yazdıktan sonra sistematik bir araştırmmanın nasıl yapılması gerektiğine dair, sosyolojide bilinen ilk yöntem kitabı olan *How to Observe Morals and Manners* (1838)'ı yazarak ampirik araştırmmanın öncölüğünü yapmıştır. Bu çalışmasında bilgi edinme meselesini konu ederek bir araştırmmanın nasıl yapılması gerektiğine dair pratik tavsiyeler üzerinde durmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, Martineau, toplumun işleyişi için rasyonel bilginin önemine inanmaktadır ve teolojik dogmaların yerini doğanın bilimsel kanunlarının alması gerektiğini düşünmektedir. Martineau'ya göre, bilim, tüm insanların kardeşliği üzerine kurulmuş bir toplum geliştirmek için doğru bilgiye ulaşılmasını sağlayacak bir araçtır. Bilim sadece olguların bir toplamı değildir, teoriler ve genel prensipler sadece bir başlangıç noktasıdır ve yeni bilgilerle değişime açık olmalıdır (Terry, 1983, s. 254).

Martineau, 1838 yılında yayınlanan *How to Observe Morals and Manners* adlı eseriyle sosyal yaşamın sistematik bir şekilde çalışılması için bir metodoloji geliştirme çabasına girmiştir. Martineau, bu eserinde “gözümüzün önündeki” gerçeği öğrenmek için bilgi ve yöntemin bir arada kullanılması gerektiğini söylemekte ve gerçeği sistematik bir şekilde öğrenmenin pek çok kötölüğün önüne geçeceğinden bahsetmektedir (Martineau, 2019, s. 9). Toplum hakkında yanlış bilgiler sunmaktan kaçınmak ahlaki bir zorunluluktur.

“Doğa felsefesinde, bir öğrenci, sınıflandırmak ve yorumlamak için çok aceleciyse bir süre diğer öğrencileri yanıltır, birkaç varisin gözlemlerini geçersiz kılar, hatası keşfedilir, ortaya serilir, utandırılır, uysal takipçileriyle dalga geçilir ancak bunun bir sonu vardır fakat bir seyyah bir ulusun özelliği olarak sadece birkaç kişide gözlemlenmiş olabileceği herhangi bir özelliği verirse kötölük hızlı ve kolayca iyileştirilemez. Rezil düşünürler, pasif okuyucular onun sözlerini benimser, ebeveynler bunları çocuklarına tekrarlar

ve kasabalılar bu yargıyı önyargının kaleleri olan köylere ve mezralara yayarlar. Geleceğin gezginleri kendilerine verilen önyargı çerçevesinde görür ve aceleci bir genellemeyi tersine çevirmek bir yüzyıllık bir iş haline gelir.” (Martineau, 2019, s. 15-16).

Martineau bir bütün olarak toplumların ahlaki durumunu değerlendirme görevini kendisine verdiğiinden ve bu değerlendirme büyük ölçüde ampirik olarak toplanan gerçeklere (evrensel ilkeler ışığında yorumlanmasına rağmen) dayandığından, gözlem verilerinin kalitesi hayati önem taşımaktadır. Martineau, gözlemlerin temsili olması gerektiğine tekrar tekrar ve vurgulu bir şekilde değinir. Önyargıdan kaçınılmalıdır. Tüm kurumsallaşmış örnekler tüm lokasyonlarda, tüm sınıflarda, tüm alanlarda gözlemlenmelidir. Gözlemciler yönetici sınıflardan etkilenmemeli ve aynı zamanda görüşlere ve iç görümlere açık kalmalıdır – ki bu deneyimli araştırmacılar için bile zor bir iştir (Arni ve Müller, 2004, s. 80).

Martineau'nun sosyal araştırmanın nasıl yapılması gerektiğine dair öne sürdüğü adımlar beş adımda sınıflandırılabilir. Bunların ilki “gerçek yaşam” (manners) ve ahlaki kodları (morals) karşılaştırmak”tır. Ahlaki değerler (morals) bir toplumun inançlarını, tutumlar (manners) ise ahlak tarafından yönlendirildiği varsayılan davranışları ifade etmektedir (Allan, 2005, s. 266). İkincisi ise “şeyler”dir. Martineau, kültürel değerler, davranışlar ve tutumların ayırt edilebilmesi için “şeyler”in gözlemlenmesi gerektiğini savunur. Durkheim gibi o da ahlakın bir toplumun "ortak aklının" bir parçası olduğunu ve bu kolektif bilincin toplumsal gerçekler aracılığıyla anlaşılabilirliğini ileri sürer. Dolayısıyla ahlak ve davranışlar çeşitli sosyal olgular merkeze alınarak incelenebilir (Allan, 2005, s. 267). Örneğin dini kurumlar, tapınakları ziyaret ederek, bunların yerlerini, sayısını, teolojik anlayışlarını belirterek incelenmelidir. Martineau'ya göre yeni kurulan bir ülkede din görevlileri toplum üzerinde çok fazla etkiye sahiptirler, bu yüzden özel bir çalışmayı hak ederler. Bir toplumun azizleri, kahramanları ya da bilgeleri o insanların “ahlaki üslubunu” belirler. Şeylere bir diğer örnek ise intihar biçimlerini incelerken ortaya çıkar. Martineau'ya göre, bir toplumun intihar biçimleri yaygın duyguları ve ahlaki fikirleri işaret eder. Ayrıca, bir toplumun ahlaki duygularını öğrenmek için mezarlıklardan daha iyi bir yer yoktur çünkü buralarda insanların içlerindeki en derin duygulara tanıklık edilebilir. İnsanların değerleri askeri mi, saygılı mı yoksa ticari midir? Anıtlar üzerindeki yazılar bir toplumda “neyin uğruna ölmeye değer olduğuna” ilişkin tanıtıcı içerikler sağlar. Ölümün kısa dili yaşamın uzun söyleviden çok daha fazla şey öğretecektir. Bir toplumun suçlulara davranışı o toplumdaki ahlaki yapıyı gösterir. Suçlulara yönelik muamele bir toplumdaki ahlaki fikirlerin en güçlü kanıtlarıdır. Bir toplumdaki suç üzerindeki bilgi toplumun diğer sorunlarının da ortaya çıkmasını sağlar. Özetle

bir gözlemci bir toplumun kültürünün çeşitli görünümünü hesaba katmak zorundadır (McDonald, 2013, s. 2-169).

Üçüncü ve dördüncü adımlar ise “felsefi ve ahlaki hazırlık” ve “gözlemdaki koruyucular”dır. Martineau, bir toplumu gözlemlemek için belirli gereklilikler olduğunu söylemektedir (Allan, 2005, s. 268). Martineau’ya göre ahlakın ve davranışların gözlemlenmesinde gözlemci ve gözlemlenen olmak üzere iki kısım vardır. Gözlemci ilk olarak neyi bilmek istediği konusunda kararını vermiş olmak zorundadır. Doğa bilimlerinde belki tesadüfi gözlemlerle büyük sonuçlar elde edilebilir ancak bu ahlakın gözlemlenmesinde işe yaramaz. İkinci olarak –ki Martineau bunu yararlı bir sonuç vaat eden tek yöntem olarak belirtir– sosyal sistemin işleyişindeki tüm failerin hepsi bilinmelidir ve belirlenmelidir. Bu yapılırken tespit edilmesi gereken onların doğası değil, anlaşılacak zorunda olan ortaklaştıkları noktalarıdır. Bunlar çözülmedikçe hiçbir şey gerçekten görülemez çünkü sosyal hayat kişinin “insanların nasıl yaşaması gerektiğine dair” spekülasyonlarıyla tutarlı değildir. Gözlemci hem felsefi hem ulusal önyargıları dışlaması gerektiğini aklında tutmalıdır. Aynı zamanda gözlemleri için kendisine bir odak noktası oluşturacak ve gözlemlerinin gidişatını belirleyecek ilkelere sahip olmalı ve onlar hakkında doğru yorum yaptığından emin olmalıdır (Martineau, 2019). Bu şekilde araştırmacı yaptığı gözlemi kendi değer yargılarından koruyabilir.

Martineau, 1834 yılında başladığı kendi araştırmasında Amerika’yı incelemek üzere seçişinin nedenlerini Amerika’nın o dönemde yeni kurulmuş demokrasiye dayalı bir ülke olması ve İngilizce konuşulan bir ülke olmasından dolayı kendisine kolaylık sağlaması olarak açıklamaktadır. Bu özellik, “kendisi gibi sağır birisi için doğru bilgiyi gözlemlenmede ortalama bir fırsat sağlaması”na imkan tanımıştır (Martineau, 1837). Kadın olmasının kendisine bir dezavantaj olarak sunulmasına karşılık, Martineau, kadın olmanın pek çok açıdan daha derinlikli gözlemler yapmasını olanaklı kıldığından bahsetmektedir. Bunu “*çocuk odası, yatak odası, mutfak kamusal ve profesyonel meseleleri, insanların davranışlarını ve ahlaki değerlerini öğrenmek için mükemmel okullar...*” şeklinde ifade etmektedir. Ek olarak, kadın olmasının bir dezavantaj olduğu fikrine katılmamaktadır ve sokaktaki gündelik konuşmaları duymasını engellemesi nedeniyle kendisinin sahip olduğu tek dezavantajın işitme engeli olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte bu fiziksel dezavantajının bir yandan da insanlarda kendisiyle konuşurken mahremiyet duygusu yarattığını ve söylediklerinin “kendileri arasında kalacağına” yönelik bir güven ortamı oluşturduğunu ifade etmektedir (Martineau, 1837, s. 7). Bu anlamda Martineau, araştırma sürecinde araştırmacının niteliklerinin gözlem ve soruşturma üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Bir araştırma yapılırken, Martineau (2019, s. 27), kişinin bilmek istediği şeyi netleştirdikten sonra bilgiye erişmek için gerekli araçlarla donanması gerektiğini söyler. Bilgi edinmek için gözler, kulaklar ve anlayıştan daha fazlası gereklidir ki bu da anlayışın aydınlanması ve disipline edilmesidir. Gözlem için eğitimsiz bir anlayışta bir organın eksik olması yeğ tutulabilir. “Sağır gezginin” durumunda bu görülebilir. “Kör ve sağır gezgin belirli gerçeklik durumları karşısında kusurlu olabilir ancak felsefi olmayan (belirli bir odak noktası ya da yöntemi demek istiyor) gezginin durumu daha kötüdür. Algıladığı gerçeklerden herhangi birine doğru bir yorum getirip getirmediği bir şanstır”. Dolayısıyla Martineau’ya göre, araştırma sürecinde önemli olan sistematik bir yöntemle göre ve objektif olarak hareket etmektir.

Martineau’ya göre, insanın bir fiziksel doğası, bir de ahlaki doğası vardır. Fiziksel doğası insanın uzuvlarıyla çalışmasını ifade ederken, ahlaki doğa bilgi sahibi olmak için ideal ve gerçek dünya arasında bağlantı kurmak zorunluluğunu içerir. Bu yapılırken ideal ve gerçek dünyanın her birinin bir diğeriyle ispatlanması ve kişinin bu ispatı yaparken başkalarının değil kendisinin ellerini ve beynini kullanması gereklidir (Martineau, 2009a, s. 295). Araştırmacı konusunu seçtikten sonra ise çalışacağı konuya ilişkin uygun şekilde ayırdığı ve düzenlediği bir soru seti hazırlamalıdır. Yeni bir konu ortaya çıktığında bu listeye yeni sorular eklenmelidir. Yazılı notlar alınmalı, hatırlamayı kolaylaştırmak için gerekirse bir eskiz defteri kullanılmalıdır (McDonald, 2013, s. 2-171).

Martineau, toplumsal bir araştırmanın nasıl yapılması gerektiğine ilişkin yazılarında gözlemci ve gözlemlenen arasındaki ilişkiyi vurgulamış, objektifliğin önemine değinmiş ve gerçeğin dış dünyada aranması gerektiğini belirtmiştir. Ek olarak, bir toplum hakkında bilgi edinmek için “şeyler” olarak tanımladığı çeşitli odak merkezleri tanımlamış ve kültürel değerlerin “şeyler” yoluyla gözlemlenebileceğinden bahsetmiştir. Bu anlamda yeni ortaya çıkmaya başlayan sosyolojik araştırmaya ilişkin temel yöntemlerin sınırlarını çizmeye çalışmıştır.

3. Martineau Sosyolojisinde Irk, Emek ve Toplumsal Cinsiyet

Sosyal eşitsizlikler konusu sosyoloji biliminin ana sorunsallarından birini oluşturmaktadır. Modern toplumları inceleyen bir bilim olarak sosyolojide ırk, etnisite, toplumsal sınıflar, toplumsal cinsiyet, yaş gibi eşitsizlik odakları toplumsal incelemenin ana konularını ifade etmektedir. Sosyal bilimlerin her bir alanı toplumlarda var olan gelir, zenginlik, prestij ve güç farklılıklarıyla kendi sınırları dahilinde ilgilenmektedir.

Sosyoloji biliminin ortaya çıkışından itibaren eşitsizlikler konusu merkezi bir inceleme alanını ifade etmektedir. Dahrendorf (1969, s. 17), 19.yy.’da

toplumsal sınıfların oluşmasından bu yana eşitsizlik sorununa verimli bir cevap ya da çözüm bulunamadığından bahsetmektedir. Eşitsizlikler konusu Aristoteles ve Platon'dan başlayan, Marx, Weber gibi daha çağdaş yazarlar tarafından da konu edilmiştir. Günümüzde de toplumsal eşitsizlikler konusu çeşitli bakış açıları ile incelenmeye devam etmektedir.

Birinci Dalga kadın hareketleri sırasında süfrajelerin oy hakkı mücadelesi, her zaman ırk konusunu tek başına bir mesele olarak ele almasa da toplumsal cinsiyet ve baskının diğer biçimlerinin nasıl keşsedilebileceği konusunda sıklıkla kölelik karşıtı hareketle ilişkilendirilmiştir (Tong ve Botts, 2021, s. 39-40). Fransız ve Amerikan devrimlerinde dile getirilen tüm insanların eşit olduğuna yönelik sloganlar 18. ve 19.yy.'lar boyunca entelektüellerin zihinlerini meşgul etmiştir. Bu doğrultuda Elisabeth Cady Stanton 1848 tarihinde *Declaration of Sentiments* (Duygular Bildirgesi)'ni yazarak Amerikan Bağımsızlık Bildirgesini kadın hakları üzerinden yeniden yazmıştır. Bu bildirge ile Stanton tüm erkek ve kadınların Tanrı tarafından eşit yaratıldıklarını ve yaşam, özgürlük ve mutluluk haklarına sahip olduklarını belirtmiştir. Kadın hakları hareketlerinin kölelik karşıtı hareketle birlikte yürütülmesi Maria Stewart ve Sarah Grimke gibi kadın eylemcilerin köleliğin kaldırılmasına ilişkin yaptıkları çalışmalar ile ortaya çıkmıştır. Öncesinde 1840 yılında Londra'da gerçekleştirilen Dünya Kölelik Karşıtı Toplantısı'na Stanton'da katılmış, sonrasında Frances Wright kişisel bir kölelik karşıtı hareket yürütmüş, Tennessee'de ırkların ve cinsiyetlerin eşit yaşadığı ütopyik bir topluluk yaratmıştır (Danovan, 2020,s. 29-55).

Kölelik karşıtı kampanyalar İngiltere'de büyük oranda orta sınıfa mensup kadınlar tarafından yürütülmüştür. 1830 ve 1840'larda Britanya'da kölelik karşıtı kampanyaların kullandığı yöntemlerden biri köleler tarafından yetiştirilmiş şeker ya da diğer malları protesto etmek diğeri ise özellikle batı Hint Adaları ve Amerika Birleşik Devletleri de dâhil olmak üzere köle emeğinin baskın olduğu yerleri seyahat etmektir. Bu yüzyılda bir kadının tek başına seyahat etmesi fikri toplumda pek çok kesim tarafından yadırgansa da Martineau'nun da dâhil olduğu birkaç kadın köleliğe tanık olmak için Atlantik'in öbür tarafına geçmiştir. Harriet Martineau Amerikan toplumunu gözlemlemiş, ırksal ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerin gündelik yaşamdaki izlenimlerini analiz etmiştir. Amerika'nın Güney eyaletlerindeki kölelerin durumuna bizzat tanık olmuş ve kurgu, seyahatname ve gazetecilik dahil olmak üzere çeşitli türlerde yazarak kölelik karşıtı kampanyalarda önemli bir yer edinmiştir (Labovitz, 2011, s. 28-36). Çalışmanın devamında Martineau'nun Amerikan toplumu ekseninde toplumsal kurumların ahlaki pratikler üzerinden analizine yer verilecek, ırk, emek ve toplumsal cinsiyete ilişkin görüşleri ele alınacaktır.

3.1. Martineau'da Ekonominin Ahlakı: İrk ve Emek

Amerika'da 17. yy.'dan bütün eyaletlerde köleliğin kaldırılışına kadar geçen sürede Afrika'dan getirilen köleler Güney eyaletlerinde tütün ve pirinç tarlalarında kullanılmış, Kuzeyde ise hizmetçi, kâhya ya da arabacı olarak çalıştırılmışlardır. Kuzeyde endüstrileşmenin gelişmesiyle birlikte bu eyaletlerde kölelik kaldırılmıştır (Hunter, 1922, s. 2).

Hunter'a göre, bu değişimin birkaç nedeni vardır. İlk olarak Kuzey kolonilerinin yerleşimcileri orta ve daha alt sınıflardan kendi kazancını kendisi kazanmaya alışkın olan insanlardan oluşmaktadır. Buna karşın Güneye yerleşenler, hayatları boyunca çalışmamış ve çalışmaya onur kırıcı bir eylem olarak bakan aristokratlar ya da maceracılar oluşmaktadır. İkinci olarak Güneyde, beyaz adamın çalışırken hayatını tehlikeye atacak sıcak bir iklim vardır ancak Kuzey herkesin daha güvenle çalışabileceği daha ılıman bir iklime sahiptir. Üçüncüsü eyaletlerdeki toprağın yapısından kaynaklanmaktadır. Güneydeki toprak pamuk, tütün, pirinç ve şekerin yetiştirilmesi için daha elverişlidir ve bu ürünlerin bakımı organize geniş bir emek kitlesini gerektirmektedir ki bu emek arzı da kölelerden sağlanmıştır. Diğer yandan Kuzeydeki toprak organize bir emek gücü gerektirmeyen tahıl yetiştirmeye daha elverişlidir. Dolayısıyla köle emeğinin Kuzey için avantajları ya çok azdır ya da hiç yoktur. 18.yy.'ın sonlarına doğru çırçır makinesinin yaygınlaşmasıyla birlikte ise Kuzey eyaletlerde adım kölelik kaldırılmaya başlanmıştır (Hunter, 1922, s. 2-3).

Martineau'nun eserinde kölelik tartışılırken Kuzey aydınlanmış ve modern olarak, Güney ise barbar ve geri kalmış olarak nitelendirilmektedir. Bunun nedeni ise Martineau'nun kölelik sistemini feodal dönemden kalma bir olgu olarak görmesidir. Kölelik, bu anlamda, gelişmemişliğin temel göstergelerinden biridir. Ona göre, her yeni tren yolu açılışında, her yeni rıhtımda köleliğe bir darbe daha vurulmaktadır ve kölelik üzerine kurulan bir ekonominin yürütülemeyeceği açıktır. Bu konuyu Virginia üzerinden örnekler. Virginia'nın gelirinin esas olarak Güney pazarı için stoklanmış köle yetiştirilmesinden ibaret olduğunu, burada tarımın azalmaya devam ettiğini ve yeni bir kaynak sunulmadıkça eyaletin gittikçe yoksullaşacağını belirtir. Buna ilişkin çözüm önerisi ise zengin, bakir toprakların açılması, köleliğin kaldırılması, yerine özgür-siyah emeğin kullanılması ve tarım yöntemlerinin geliştirilmesidir (Martineau, 2009a, s. 43-44). Köleliğin kaldırılmasının üretim artışı getireceğine yönelik açıklaması ise aslında üst sınıf beyaz ve liberal bir açıklama ile savunulmaktadır.

“Geçim sıkıntısı başka yerlerde olduğu gibi burada da en iyi ekonomi öğretmeni... Refah ilk patladığında, mülk sahibi zengin, bakir bir toprağa oturduğunda ve pamuğun fiyatı

yükseldiğinde, zencileri için domuz pastırması ve mısır, ailesi için de diğer erzakları satın alır ve arazisinin her çizgisini pamuk yetiştirmeye adar. Alabama’da komşularının yaptığı gibi ilk mahsulden kazandığını toprağı ve kölelerinin bakımı için ödeyen ve bununla daha fazla toprak ve köle satın almak için yüklü miktarda parası olan birini tanıyordum. (...) Akıllı bir arkadaşı ‘işçilerinin özgür olmamasının servetine fayda sağlamak yerine büyük bir zarar’ verdiğini söyledi. Bu bilge adamın ifadesini kullanmak gerekirse ‘bir zenciye çalıştırmak için iki beyaz adam gerekir.’” (Martineau, 2009a, s. 44-45).

Martineau, “karlı bir iş olmamasına rağmen” köle çalıştırmaya Güneylilerin devam etme nedeninin köle sahibi olmanın aynı zamanda bir gurur kaynağı olarak görülmesine ve çalışmanın kölelere mahsus olduğu yönünde arkaik bir görüşün Güneylilerin kültüründe mevcut olmasına bağlamaktadır (Martineau, 2009a, s. 302-303). Martineau’nun metinlerinde çalışma kavramı hemen hemen kutsal bir içeriğe sahiptir. Martineau’ya göre çalışmak insanın doğasında olan bir şeydir ancak bazıları bunu “sapkın” bir şekilde reddeder. Çalışmamayı ve tembelliği bir meziyet olarak gören arkaik anlayışa karşı, Püriten bir yaklaşımla, çok sert ifadeler kullanmakta ve bunu “rezil emek” olarak adlandırmaktadır. Amerika’da emeğe olan yaklaşımın antik barbarlık ve modern aydınlanmacı görüş çerçevesinde hemen hemen ikiye bölündüğünü söylemektedir. Martineau, Güneyi kastederek köle sınıfının olduğu yerlerde çalışmanın başka bir isim taşımadıkça utanç verici bir iş olarak görüldüğünü, özgür eyaletler dediği Kuzeyde ise emeğin belki de medeni dünyanın diğer yerlerinde olmadığı kadar içtenlikle onurlandırıldığını belirtir ve ekler “Kuzeyde herkes ekmeği için kendi başı ve elleriyle çalışır.” (Martineau, 2009a, s. 302-303).

Amerika’da işçi grevlerine yönelik kayıtlar büyük oranda 1881 ve sonrasını kapsamaktadır. Ancak istatistiksel kayıtlara yansımaya bile öncesinde de dramatik grevler olduğu emek tarihçileri tarafından belirtilmektedir. 1840’lı yıllardan önce yaşanan işçi hareketleri grevden çok isyan şeklinde gelişmiştir. Bunlar genellikle yüksek fiyatlara, banka yolsuzluklarına, demir yolu inşaatlarına, ırksal ve dini düşmanlıklara yönelik kalabalıkları sokaklara döken protestolar şeklindedir. Bu isyanların temel özelliği protestocuların genellikle işyerlerinden ziyade mahalleleri eylem yeri olarak seçmeleridir. Dokuma, giyim gibi sektörlerde işten çıkarılmalar ya da ücret artışı talep eden grevler bile mahallelerde biriken öfkeli kalabalıklar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 1860 Massachusetts Ayakkabı İşçileri Grevi, 1867 sekiz saatlik işgünü için düzenlenen Chicago grevi de verilebilecek örnekler arasındadır (Montgomery, 1880, s. 87). Martineau’nun Amerikan kurumlarını eleştirdiği üç ciltlik eseri 1837 yılında basılmıştır. O

dönemde istatistiklere yansımış bir işçi grevi olmasa dahi sonrasında meydana gelen isyanlar ve grevler Kuzeydeki Amerikan işçi sınıfının sosyal gerçeklerine ilişkin bilgi vermektedir. Sonuç olarak, Martineau, endüstrileşmenin erdemlerinden bahsederken bu sürecin işçi sınıfına olan etkisinden pek fazla bahsetmemektedir.

Martineau, çalışma ve emek ekseninde Kuzey ve Güneyi karşılaştırırken kadınların Kuzeyde çalışma nimetine sahip olduklarını, zengin tüccarlar vb.lerinin eşleri dışında tüm evli kadınların ev işlerinden sorumlu olduğunu evli olmayan kadınların ise kendilerini desteklemek için çalıştıklarını belirtir. Martineau ev içi emek ve ev dışı ücretli emek arasında herhangi bir ayırım yapmıyor görünmesine karşın üst sınıftan kadınların çalışmadıkları için önemsiz meselelerle meşgul olduklarını söylemektedir. Köle eyaletler dediği Güneyde ise toplumda iki sınıf olduğunu söyler: Köleler ve efendiler. Köleler sınıfına, Martineau, sadece siyahları değil köle sahiplerinin eşlerini de dâhil eder. Bunu şu şekilde ifade eder: “*Köle sahiplerinin eşleri de kendi zencileri kadar köleler!*” Martineau, Güneydeki kadınları ele alırken iki uç kadın karakteri olduğunu söylemektedir. İlki Martineau’nün zihinsel güçlerinin yüksek olduğunu belirttiği kadınları oluşturur. Burada Martineau’nün bu sınıflandırmayı üst sınıf kadınlar arasında yaptığını belirtmek gerekmektedir. Ona göre bu kadınların zihinsel güçleri evdeki sorumluluklarının fazlalığı ile orantılıdır ve böylesine “barbar” bir toplumu yönetmek, kuralları uygulamak, tüm fiziksel ihtiyaçları sağlamak ve hiçbir şekilde kendilerine bakamayan bir dizi insanın alışkanlıklarını düzenlemek zorunda olduklarından bu kadınlar güçlü ve sıkı bir şekilde disiplinlidir. Diğer kadınlar ise ürkek, bağımlı ve bedenen uyuşukturlar (Martineau, 2009a, s. 306-309-310).

Çalışmanın utanç verici bir etkinlik olarak görülmesinin sadece üst sınıflarla sınırlı olmayıp kölelerin kendi aralarında da böyle bir inanç olduğunu belirtirken, Martineau, kölelerin beraber çalıştıkları ve “*kötü beyazlar*” (mean whites) olarak adlandırdıkları kişilere ilişkin yaklaşımlarından bahsetmektedir. Bu kişiler kölelerle beraber çalışan beyazlardan oluşmaktadır. Toplumsal hiyerarşi biçiminde ise köle olmayan beyazlar ve köle olan siyahlar arasındaki bir tabakayı işgal etmektedirler. Martineau’ya göre, bu beyazlar başka bir yerde geleceği ya da şansı olmayan insanlardan oluşurlar ve sınıflar içerisinde “*en aşağının aşağısı*”nı temsil ederler. Ona göre, renkli bir köle sınıfının olduğu ve köle oldukları için insanların renklerinin bir utanç kaynağı olarak görüldüğü bir yerde iki sonuç kaçınılmazdır: Köle olmayan siyahlar, beyazlar için lanetlidir ve siyahlar arasında hizmet eden beyazlar da siyahlar arasında lanetlidir (Martineau, 2009a, s. 311).

Martineau, kurumsallaşmış demokrasi kurumlarını ve bu kurumların pratikteki işleyişlerini anlama çabası ile Amerika'nın kurumsal ideolojisini merkeze koyar. Tüm Amerikan kurumları “tüm insanların özgür ve eşit doğdukları” prensibine dayanır ve bu ideoloji yöneticilerin iktidarının meşruiyetini oluşturur. Martineau, yöntem anlayışında ahlaki kuralların gözlemlenmesi için davranışlara ve tutumlara odaklanılması gerektiği yönündeki düşüncesine paralel bir şekilde kölelik kurumunun yazılı metinlere rağmen var olduğunu ve bir toplumu değerlendirirken yazılı metinlerdense toplumun tabii olduğu ahlak kurallarının ne olduğuna bakmamız gerektiğini söylemektedir. Dolayısıyla, köleler ve efendiler şeklinde ayrılmış olan ve birincil karakteristiğini “adaletsizliğin” oluşturduğu bir toplumda, Martineau, hiçbir sosyal erdemün mümkün olmadığını söylemektedir. Martineau, adalet ve insan hakları konularını köle sahiplerine sorduğunda karşılaştığı ifadelerin en belirgininin “merhamet” olduğunu belirtir. Beyazlar için köleler aşağı varlıklardır, çalışmak ve “beyazları kızdırmak” için doğmuşlardır, yardıma muhtaç, düşüncesizdirler ve bağımlı olmanın dışında hiçbir şeyi yapmaya kudretleri yoktur. Bu bakış açısı köle sahiplerinin gözünde merhametin bir biçimi olarak ortaya çıkmaktadır ve burada “merhamet”, “adalet”in yerini almıştır. Martineau, görüştüğü kişiler tarafından merhamet, hoşgörü ve sabır ifadelerinin içerisinde buldukları sistemi savunmak için sıklıkla kendisine söylendiğini belirtmektedir ancak yazara göre “Adaletsizliğin telafisi yoktur.” (Martineau, 2009a, s. 313-314-317).

Martineau, toplumdaki eşitsizliklerin oluşumunu çocuklukta sosyalizasyon ile pekiştirilen ilişki yapılarına bağlamaktadır (Terry, 1983, s. 255-256). Martineau, kölelik sisteminde büyüyen çocukların (yine üst sınıfa ait çocuklar) toplumdaki diğer gruplardan daha fazla zarar gördüklerini belirtir. Ona göre, toplumdaki erkek çocuklar bedensel cesareti erkekleğin en yüksek özelliği olarak görmek ve toplumun bir bölümünün köleliğinin geri kalanların özgürlüğü için gerekli olduğunu düşünmek üzere yetiştirilmişlerdir (Martineau, 2009a, s. 341-342). Kız çocukları içinse şu ifadeleri kullanır:

“Küstah olduğu için kırbaçlanan bir zenciye sahip olmakla övünen, kölesini sakatlayan bir efendinin pek de ‘beyefendice olmayan’ davranışına şaşırın küçük kızlardan ne beklenebilir ki? Bu tür dersler her zaman açıkça öğretilmez. Açıkça öğretilen bazen tersidir ama köleci bir ülkede çocukların etraflarında olup bitenlerden zorunlu olarak öğrendikleri şey budur. Tıpkı bir okuldaki en sade kızların aklın çekiciliğinin dikkate değer tek şey olduğuna dair gündelik vaatlere rağmen kişisel güzelliğin tüm yeteneklerden en önemlisi olduğunu düşünerek büyütüldükleri gibi...”(Martineau, 2009a, s. 342).

Martineau, köleliğin kaçınılmaz sonuçlarından birinin insan haklarının göz ardı edilmesi olduğunu ifade ederken Güneyin üst sınıfının kendisine köleliğin insanlarda “özgürlük aşkı”nı arttırdığından bahsettiğini söylemektedir. Buna karşılık olarak Güneydekilerin gerçek anlamda özgürlüğün ne olduğunu bilmediklerini ve kendi yaşadıkları baskının farkında olmadıklarını ifade eder. Bunu kanıtlamak için görüşmecilerine insan haklarına ilişkin fikirlerini sorduğunda aldığı cevabın “*emek karşılığı yeterince geçinebilmek*” olarak verilmesini gösterir (Martineau, 2009a, s. 343).

Martineau (2009a, s. 353-354). Güneydeki köle ekonomisini tartıştıktan sonra Kuzeydeki fabrikatörler ve tüccarlardan bahsetmektedir. Klasik liberal ekonomik görüşe uygun olarak Amerika’daki kişilerin rekabet özgürlüğünü toplumun geneli için olumlu bir şey olarak görmektedir. Bu rekabetçi anlayış, bireyler kötü girişimciler olsa bile kendilerinden sonra gelecek girişimcilere fikir vermeleri açısından toplumun bütünü için iyi bir durumdur. Nitekim Martineau, ABD’nin imalat sanayisindeki en önemli gelişmelerden bazılarının sonradan iflas eden kişiler tarafından yapıldığını belirtir ve iyi bir girişimin sabırlı olmayı gerektirdiğinden bahseder. Ona göre, aceleci bir girişimin olduğu yerde genelde çok fazla kibir vardır zira kişi çalıştığı konuyu değil, kendisini merkeze almaktadır. Ayrıca fabrikaların insanların ahlakını düzenlediğini belirtir.

“Fabrikalar, diğer türlü boşa harcanacak ve yanlış yönlendirilecek olan fazla enerji için güvenli ve faydalı bir istihdam sağlamaktadır. Bazı yerlerde imalathanelerin ortaya çıkmasından önce kötü bir ahlakın yaygın olduğuna şahit oldum. Şimdi ise sarhoşluğun halen büyük bir kötülük (social evil) olarak varlığını sürdürmesine rağmen aynı toplum fazlasıyla düzenli durumda. İstikrarlı bir işveren toplumun ahlakı için din adamlarından daha fazlasını yapma gücüne sahip.” (Martineau, 2009a, s. 355).

Kadın işçiler konusunda ise iyi bir ahlaka sahip olmalarının beklenilir bir özellik olduğunu belirtir. Kızların ev içi hizmet için fazla gururlu olduklarından pek çoğunun fabrikalarda olduğunu söyler. İşçi kızların bu nedenle herhangi bir ahlaksızlık seviyesine düşme ihtimallerinin düşük olduğunu, kontrol edilmelerine ihtiyaçları olmadıklarını ve kötü örneklerden kaçınabilecek güveni sağlayabildiklerinden bahseder. İşçi kızların gururlarının bir yabancı için kendilerini saygıdeğer bir konumdan mahrum etmeleri şeklinde görülebileceğini söylerken “... fakat bunların hepsi onların kendi meselesi, kendileri için kendi yaşam biçimlerini seçmek zorundalar. Ancak seçimlerinin nedenleri konumlarının en büyük tehlikelerinden daha üstün bir ruh durumuna işaret ediyor.” diyerek

çalışmanın daha ahlaklı bir yaşam sürmeyi sağlayacağına yönelik inancını yinelemektedir (Martineau, 2009a, s. 356). Yazının devamında Martineau'nün aile, evlilik ve toplumsal cinsiyete ilişkin görüşlerine yer verilecektir.

3.2. Martineau Sosyolojisinde Aile, Evlilik ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri

18.yy. hem Aydınlanma Çağında geliştirilen kuramların hayata geçirilmeye başlandığı hem de feminist hareketin teorik ve pratik başlangıçlarını içeren bir devrim ve aydınlanma dönemini ifade etmektedir. 1791'de Olimpe de Gouges'in kadın hakları ile ilgili broşürleri ve 1792'de Mary Wollstonecraft'ın *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Savunusu) eseri feminist düşünce için öncül eserler haline gelmiştir. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile birlikte insanların doğuştan getirdikleri doğal hakları olduğu fikri feministlerin erkeklerin sahip olduğu haklara kadınların da sahip olabilecekleri umudunu beslemiştir (Danovan, 2020, s. 21-22). *Society in America*'da, Martineau, Wollstonecraft'ın metniyle etkilemeye çalıştığı türden başarılı bir devrimi ifade ettiği için Amerikan Devrimi'ni merkeze almaktadır. Amerikan hükümeti devredilemez haklara, eşitliğe ve adalete ilişkin ilkelerle yola çıkarak bu yeni ülkeyi kurmuştur (Hobart, 1994, s. 228).

Martineau, ekonomi-politik incelemeyi feminizm için bir teori olarak tasavvur etmektedir ancak bunu yaparken liberal teoriye yaslanır. Kadınların ekonomiye katılımlarını ve mülkiyet haklarını yasaklayan ideolojilere karşı durur çünkü ona göre bu haklar bağımsız bir sivil ve politik varoluşun kaynaklarıdır (Hobart, 1994, s. 228). Martineau'nün araştırmasında domestik alanı ifade eden ev, evliliği olduğu kadar toplumun ekonomi ve dağıtım yapılarını (imalat, pazarlar, yollar vb.), genel olarak ticareti (kişiler ya da gruplar arasındaki anlaşmalar, fikir veya duygu değiş tokuşu vb.) ve toplumun genel sağlık seviyesine ilişkin bilgileri de içeren bir alandır. Ayrıca ev, çocukların öncelikli sosyalizasyon alanı olduğu gibi ahlaki değerlerin ve davranışların gözlemlenebileceği en önemli yerlerden birisidir. Dahası, evlilik içerisinde kadınlara muamele biçimi “*evrensel mutluluk hakkı*” çerçevesinde bir toplumun değerlerinin ölçülebileceği anahtar bölgelerden birisidir (Allan, 2005, s. 271). Bunu, şu cümlelere anlatır: “*Eğer bir uygarlık testi aranıyorsa toplumun yarısının diğer yarısı üzerindeki iktidarının ölçüsünden daha fazla emin olabileceği bir ölçüt yoktur. Amerikan uygarlığı bu teste göre beklenilenden daha aşağı bir sıradadır. Amerikalılar kadınlara muamelede sadece kendi demokratik prensiplerinden değil, eski dünyanın bazı bölümlerinden daha alt sıradadır*”. (Martineau, 2009b, s. 105).

Martineau (2009b, s. 1-2-6)'ya göre, herhangi bir halkın medeniyet düzeyi, o halkın arasındaki en yaygın fikrin yüceltilmesine tekabül eder. Buna

göre, “vahşilerin” önde gelen fikri bedensel ihtiyaçların teminini sağlama gerekliliğidir. Bu yüzden medeniyetteki ilk adım bedeni iyileştirmenin rafine yöntemlerini geliştirmektir ki bedenin gereksinimleri düzenlenebilsin ve kolaylaştırılabilsin. Böylece hazza ve tembelliğe olan sevgi, emek ve diğer yaratıcı uygulamaların birleşimiyle başarılı olabilir. Sonrasındaysa sıra zenginlik arzusuna gelir. Zenginlik arzusundan sonraki evreye ise hiçbir ulus ulaşamamıştır. Ona göre, Amerika, eski uluslardan, kurumlardan ve alışkanlıklardan oluşan henüz ulusal bir karakteri olmayan yeni bir ülkedir. Dolayısıyla aile ve evlilik biçimleri Avrupa’dan farklı özellikler gösterse de temelde erkek egemenliğine dayanmaktadır.

Martineau (2009b, s. 106-107), kadınların aklının hapsedildiğini, zaaf gösterdiklerinde desteklenip güçlü olduklarında ise cezalandırıldıklarını söyler. “*Dünyada kadınların şövalyeye muameleden hoşlandığının bu kadar övüldüğü başka bir ülke yoktur.*” Ek olarak, siyasal metinlerde özgürlük, adalet gibi sözlerin geçmesine rağmen, Martineau’ya göre kadınlara sadece “*şımartılma*”ya (indulgence) dayanan müsamaha gösterilmektedir. Bu anlamda, kadınlar özelinde, adalet, *şımartılma* ile ikame edilmiştir. Kadınların durumu kölelerinkinden sadece prensipte farklıdır ki o da “küçük” ve “kapsisli” yerine *şımartılmanın* daha evrensel olmasından kaynaklanmaktadır. Her iki durumda da adalet “*en güçlünün hakları*” (beyaz-erkek köle sahipleri) mazeretiyle reddedilmektedir. Bu durum bir sınıf olarak kadınların fiilen alçalmasına ve insan haklarının güçlünün keyfine uyarlanmasına tanıklık etmektedir. Kadının zekâsı “*kural bağımlılığı*” ile sınırlandırılmıştır. Zekânın adil bir şansa sahip olduğu yerde kural bağımlılığı da olmaz. Nitekim kadınların sosyal kurallara bağımlılığı aslında zekâlarının tamamen pasif olmamasından, kendi güçlerini göstermeyi dar ahlak çerçevesi ekseninde yapmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, kural bağımlılığı, zekânın kendisine konan sınırlandırmalarla ilk mücadelesinin belirtisidir ve umut vericidir. Martineau’da “*en güçlünün hakları*”nın kötüye kullanımı kadınlar nezdinde “*şımartılma*” ile örtülmektedir. Bunu, en güçlü olarak sınıflandırdığı beyaz erkekler, kadınların insan haklarını anlamaya yönelik “yüce gönüllülük”leriyle yapmak istemektedirler. Bu şekilde kadınlara izin veriyormuş gibi görünerek kadınların ahlakını ezmektedirler. Kadınlar ise kendilerine güvenmek yerine kendileri dışındaki her şeye güvenmeye devam ettikleri sürece kendilerinden beklendiği gibi zayıf, cahil ve itaatkâr olacaklardır (Martineau, 2009b, s. 107-116).

Kadınların zekâlarının sınırlandırılması gereksiz eğitim metotlarıyla yapılmaktadır. Bu eğitim aslında kısıtlı bir eğitimidir ve sosyal konumun cinsiyetlere özgü disiplin anlayışını içerir. Kadınların aldıkları eğitim onlara daha geniş bir eğitimin düşündüreceği hayattaki amaçlardan hiçbirini vermemektedir.

Dolayısıyla aslında kadınlara eğitim verilmemektedir. Kadınların eğitim sürecinin içeriğine bakıldığında herkesin öğrenmesi gerektiği düşünülen, zamanı dolduracak, dikkati zararsız bir şekilde meşgul edecek, diksiyonu geliştirecek, kadınların kocaları için daha iyi bir yoldaş olmalarını sağlayacak ve çocuklarına öğretebilecekleri şeyleri içerdiği görülmektedir. Ek olarak, kadınlara hayatta evlilik dışında tek bir alan bırakıldığını söyler ve o alan da dindir ancak Martineau’ya göre, dinin zekâ üzerinde olduğu kadar davranış üzerindeki etkileri de küçüktür (Martineau, 2009b, s. 108-110).

Martineau’ya göre bazı erdemler “kadınsı” ya da “erkeksi” olarak algılanmaktadır. Kendisinin “sert erdemler” dediği erdemler erkeklere uygun görülürken, “yumuşak erdemler” kadınlara uygun erdemler olarak görülmektedir. Ona göre, bütün bunlar yanılığdan ibarettir. Örneğin, kadınlara toplumda atfedilen “iffet” (modesty) sahibi olma özelliği kadınların karşıt oldukları fikirleri bile yeterince savunamamasına neden olmaktadır. Bu konuyu kölelik karşıtı söylemlerde bulunan kadınlar üzerinden örneklendirmektedir. “*Şunu biliyorum ki leydiler kölelik karşıtı fikirlere sahip değiller fakat öyleymiş gibi hareket ediyorlar. Cinsiyete atfedilen çekingen iffete yönelik sürekli çılgılık, sansürcülerin, iffetin vicdana bağlılıkla tutarsız olduğuna ilişkin görüşlerini kanıtlamaktadır. Eğer böyleyse iffet ölsün!*” (Martineau, 2009b, s. 112-115).

Martineau, bir kadının cesaret gibi “sert erdemler” olarak görülen bir duygu olmaksızın hayatta elinin kolunun bağlı olacağını belirtir. Kadınların, hayatlarında, sırf bir akla sahip oldukları için mücadele etmeleri gereken zahmetler ve zorluklar, yüzleşmeleri gereken fiziksel ya da ahlaki tehlikeler, hiç kimsenin kendilerine yardım edemeyeceği çatışmalar olacaktır. Bir kadın istediği kadar bir erkeğe yaslansın, erkeğin kadın için bu işleri yapma yeterliliği sınırlıdır. Kadınlar, çok azı fiziksel, çok daha fazlası toplumsal olan pek çok kötülükle karşılaşmaktadır, erkekler onları bütün bu tehlikelerden koruyamazlar zira erkeklerin sadece kendi fikirleri üzerinde kontrolleri vardır, ahlaki dünya ve insanoğlunun ahlaki yaşamı üzerinde –ki bu toplumdaki her şeyin içerisinde bulunur- kontrolleri yoktur. Erkekler, bu şekilde, kadınların hayatın acıları ve mücadeleleriyle savaşmaları için ihtiyaçları olan güce zarar verdiklerinin farkında olmalıdırlar (Martineau, 2009b, s.116).

19.yy.’da Darwin’in seksüel seleksiyon anlayışı cinsiyetlerin davranışlarını değerlendirmede ana referans noktasını oluşturmaktadır. Bu anlayışa göre, kadınlar ve erkekler doğaları gereği eşit değillerdir. Örneğin tüm diğer hayvanlarda olduğu gibi insanda da cinsel davranışta erkeklerin kadınlara göre daha “tutkulu”, seksüel olarak daha istekli kadınların ise daha “mahcup” oldukları varsayılmaktadır. Erkekler dişilere ulaşmak için rekabet etmekte ve

dişiler daha “üstün” erkeği tercih etmektedirler (Roughgarden, 2007, s. 23). Ek olarak, duyguların cinsiyetlendirilmesi uzun bir tarihsel dönemin ürünüdür ve duygular sıklıkla bir cinsiyetin belirleyici işaretleri olarak görülürler. Kızgınlık, öfke, cesaret maskülen özellikler olarak görülürken, ılımlılık, şirinlik, korku, utangaçlık feminen olarak görülür. Sonuç olarak duygular bir sosyal insanın ürünüdür (Boquet ve Lett, 2018, s. 7-9). Martineau’ya göre, “eril” ve “dişil” erdemler olduğu yanılgısına sahip bir toplum ilerleyemez. Martineau, erkeklerin kaba ve zalim olduklarını “*en güçlünün haklarını*” kötüye kullandıklarını belirtir. (Martineau, 2009b, s.116). Martineau’nün “*en güçlünün hakları*” ifadesi Darwinist bir çağrışım yaratsa da döneminde hakim olan cinsiyetler arası eşitsizliği doğanın bir sonucu olarak gören yaklaşımları benimsemediği görülmektedir. Ona göre, cinsiyet eşitsizlikleri toplumsal cinsiyet ilişkilerinde kadınlara atfedilen bağımlı rolden kaynaklanmaktadır (Arni ve Müller, 2004, s. 82). Bu roller sosyalizasyon sürecinde kız ve erkek çocuklarının hem eğitimlerinin hem de kendileri için yüceltilen değerlerin farklılaşmasında ortaya çıkmaktadır.

Martineau’nun evlilik ile ilgili görüşlerine bakıldığında ise Amerika ve Avrupa arasında bir kıyaslamaya giderek Amerika’nın evlilik, boşanma gibi konularda Avrupa’ya kıyasla daha özgürlükçü olduğunu söylemektedir. Bununla beraber, bu ülkede de kadınların az eğitilmiş, pasif ve itaatkâr olması gerektiği yönünde düşünceler devam ettiği için evliliğin burada da kusurlu bir kurum olarak kaldığını söylemektedir. Amerika’da pek çok eyalette kadınların mülkiyet hakları Avrupa’dakinden daha iyi durumdadır ancak bazı hukukçular bu durumu tasvip etmemektedirler. Bu hukukçular, Martineau’ya “*kocasına uzun yıllar yardımcılık ve arkadaşlık yapmış eşin yasal ve doğal olarak kocasının işlerine sahip olması yerine maaşlı bir ev hanımı gibi bir mirasla paylaşılması gerektiği yönünde öfkeli ifadelerde*” bulunmuşlardır (Martineau, 2009b, s.120-121-122).

Martineau, evliliklerin pek çoğunun para için yapıldığından bahsetmekte ve bu durumu ahlak dışı bir davranış olarak görmektedir. Ona göre, eğer sosyal yapıda bir yozlaşma, sosyal yöntemlerde, bireysel eylem prensiplerinde bozulmalar varsa herhangi bir refah anlayışı ya da düzenlemesi toplumu saf tutmaya yetmeyecektir. Para için genç kadınların yaşlı erkeklerle evlenmesini ve bu durumun sempatik bir şey olarak görülmesini eleştirmektedir. Martineau, bu durumu eleştirirken sert bir dil kullanır: “*Herhangi bir baskı altında gönüllerini yasal fahişeliğe feda edenlere sempati duymuyorum. Bu tarz bir evliliğin kaçınılmaz sonucu evliliğin kutsallığının bozulması ve ahlaksızlığın başarısıdır.*” (Martineau, 2009b, s. 128). Amerikalıların ahlaki olarak kendilerinin düşündüğü kadar saf olmadıklarını söylerken, eğer biraz samimilerse en azından paralı evlilik âdetini getirmekten kendilerini sorumlu tutan aristokrat şehir sınıflarına bunun

dindar bir şükranla ya da vatansever bir kibirle yapılmasına izin vermemeleri gerektiğini belirtmektedir (Martineau, 2009b, s. 129-130).

Martineau (2009b, s. 129-130)’a göre, zenginlik ya da fakirlik ortamı ne olursa olsun insan doğası her yerde hemen hemen aynıdır. Buna göre, daha iyi bir gelecek için servet birikiminden ziyade insan doğasına adaletli davranmak gerekir. Martineau, hukuk ve alışkanlıkların ahlaksızlık yaratabileceğinden bahseder. Bu nedenle, toplumda bunlar sürekli gözlemlenmeli ve düzenlenmelidir. Yasalar ve gelenekler tek başına erdemi yaratamaz ancak onu cesaretlendirip koruyabilir zira erdem yasalar ve geleneklerden kaynaklanmaz. Mevcut durumda izlenecek yol dışsal sosyal koşulların herhangi bir tesadüfi düzenlenmesinden ziyade toplumsal amaçları yüceltmek ve tüm toplumun öz disiplini güçlendirmek gerekmektedir. Bu da herkesin kendi çabasıyla kendisini tamamlaması ile mümkün olabilir. Bu anlamda, özellikle kadınlara, yaratıcılarının onlara verdiği doğuştan gelen güçlerini kullanmalarına izin verilmelidir. Toplumsal erdem için asli olan otorite tarafından sindirilmemiş özgür ahlaki eyleme imkân tanımaktır. Kadınlar cesurca saf (purity) olurlarsa “*ahlaksızlığın alçak tiranlığı*” son bulabilir.

Martineau’nun “*safılık*” kavramına bu kadar atıfta bulunuyor oluşunun bir nedeni Weber (2013, s. 154)’in de belirttiği gibi insanların saygıdeğer olmalarına çalışan, insanlığı, bilinçli, uyanık ve aydınlık bir yaşam sürmeye ve bireysel yaşamı güdülerden kurtarıp, bu yaşama bir düzen getirmeye dayanan Püriten asketizmdir. Bir diğer nedeni ise, yine Püritenizm ile bağlantılı 19.yy. feminist görüşlerden kaynaklanmaktadır ki bu görüşler “*Sosyal Safılık Hareketi*” olarak o dönemde etkili olmuşlardır. Kısaca açıklamak gerekirse, bu dönem kadınların, erkek cinsel davranışını dönüştürmek, fahişeliği önlemek ve “*kadınları erkeklerin aşırı cinsel davranışlarından korumak*” amacıyla örgütlediği yoğun bir kampanya dönemini ifade eder. Bu hareket kökenini 17.yy.’dan alan ve 19.yy.’ın sonlarında geniş boyutlara ulaşan, püriten, seks ve ahlaksızlık karşıtı muhafazakâr bir hareketi ifade etmektedir. Kadınların “*safılıklarının*” korunması ve en büyük “*sosyal kötülük*” olarak görülen fahişeliğin denetim altına alınması yönünde etkinliklerde bulunulmuştur. Bu dönem hem bir dinsel canlanma hem de İngiliz orta sınıfı tarafından bulaşıcı hastalıklardan korunmaya karşı önlemlerin alınmasının talep edilmesine tanıklık etmiştir. Zamanla kölelik karşıtı hareketle birleşmiş ve geniş bir katılımcı çekmiştir (Jeffreys, 1997, s. 1-7). Yazılarından anlaşılacağı üzere Martineau’da bu hareketlerden oldukça etkilenmiş görünmektedir.

Martineau, kadınların, Amerika’da anne ve eş olmanın dışında pek bir şey yapmadıklarını söyler. Ona göre, “*Tüm kadınların tek bir ciddi amacının*

olduğu yerde kadınların birçoğu bu amaç için uygun olmayacaktır” ve kadınlar eş ve anne olmaya devlet adamı ya da general olmaktan daha uygun değillerdir (Martineau, 2009b, s. 131). Martineau’ya göre kadınların emek piyasasından dışlanmaları ve genel tabiiyetleri arasında bağlantılar vardır. Kadınların kendi ekmeklerini kazanmaları hemen hemen imkânsızdır, bunun için toplum tarafından ne cesaretlendirilirler ne de çalıştıklarında emeklerinin karşılığını alabilirler. Kadınlar, kendi ekmeklerini kazanma cesaretini gösterdiklerinde ise zorlu koşullarla karşılaştıkları görülmektedir. Kadınların emek piyasasından dışlanması pek çok “sosyal kötülük”ün nedenidir. Bu sosyal kötülükler kadınların sahip olacaklarından daha fazlasını istemelerinden kaynaklanmakta, onları “*şehvet düşkünlerinin*” müdahalelerine açık bırakmaktadır. Ekonomik faaliyetlerden dışlanma kadınların itaatkârlığını güvence altına almaya yarayan bir araçtır ve kadınların önemsiz, küçük işlerle uğraşmaları ahlaki zayıflıklara neden olmaktadır (Frost; Martineau; Wollstonecraft; Austen, 1991, s. 265-266).

Martineau (1837, s. 148-149), kadınların da siyahlar gibi politik olarak var olmadıklarını söyler. Bu durum renkli insanların durumunda olduğu gibi kadınların durumunda da anayasal eşitlikle bağdaşmamaktadır. ABD, mülkiyeti olan kadınları vergilendirmek, eşlerinden boşanmalarını sağlamak, hapsetmek ya da belirli suçlamalar karşısında idam etmek hakkına sahiptir. Bazı eyaletlerde hükümet kadınlara eşlerinin mülkiyetlerinden pay verirken bazı eyaletlerde ise kadınlar eşlerine bütün mülkiyetlerini devretmek zorunda kalmaktadırlar. Bu adaletsiz bir durumdur zira hükümetler yurttaşların rızası dışında bu haklara sahiptirler. Demokrasilerde çocuklar, “aptallar” ve “suçlular” hariç herkesin eşit temsil hakkı vardır.

Martineau, burada Jefferson’un kimlerin oy hakkından dışlanacağına dair ifadelerini ortaya koymaktadır. Buna göre, takdir yetkisini henüz kazanmamış bebekler, “*ahlakın bozulmasını ve konunun belirsizliğini önlemek için erkeklerin halka açık toplantılarına rastgele karışamayan*” kadınlar ve irade ve mülkiyet hakları olmayan köleler oy verme hakkının dışında tutulmuştur. Martineau, bunların hiçbir mantıklı izahı olmadığını ve kadınların da köleler gibi irade ve mülkiyet haklarını ellerinde tutamadıkları için oy kullanamadıklarını belirtir. Martineau, John Stuart Mill’in kadınların oy hakkına ilişkin “*Bir şey oldukça açıktır ki çıkarları diğer bireylerin çıkarlarıyla ilgili olan tüm bireyler rahatsızlık duyulmadan (politikadan) çıkarılabilirler. Bu ışıktaki kadınlar şöyle kabul edilebilir: babalarının veya kocalarının çıkarlarına dâhil olan herkesin çıkarları...*” sözlerine atıfta bulunarak bu görüşe karşı çıkar. Ona göre, gerçek demokratik ilkede hiç kimsenin çıkarlarının bir diğeriyle aynı olamayacağı ve bu çıkarlardan emin olunamayacağının hesaba katılması gerekmektedir (Martineau, 1837, s. 149-150).

Mill'in görüşü, Martineau'ya göre, kocası ya da babası olmayan kadınlar var olduğu sürece saçmalaktan öteye geçmez. Kocası ve babası olan kadınların çıkarları hiçbir zaman onlarınkiyle aynı olamazken, kadınları kocalarından ve babalarından koruyan yasalara ihtiyaç vardır. Kadınlar ve erkekler arasında mülkiyet eşitliği olmasını isteyenler siyasi görevlerin kadınların yerine getirmesi gereken diğer görevlerle bağdaşmayacağı gerekçesiyle siyasi temsile karşı çıkmaktadırlar. Bu fikre cevap olarak Martineau, kadınların kendi kendilerinin yargıcı olması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre, Tanrı tüm görevlerin yerine getirilmesi için zaman ve güç vermiştir, eğer vermemiş olsa bile, yine de bu görevlerin hangisini alacaklarına ve hangilerini bırakacaklarına kadınların kendisinin karar vermesi gerekir. Kadınlar hakkında erkekler tarafından verilen kararlar bu kararlara kadınların rıza gösterdiği ön kabulüne dayanır ancak gerçekte öyle değildir (Martineau, 1837, s. 150). Kadınlar, Martineau'ya göre kendilerinin kararlarının dâhil edilmediği bir yaşama sahiptirler ve politikada söz haklarının olmaması onları erkeklerin kararlarından azade kılmayı meşrulaştırmaktadır.

“İçinde bulunduğum toplumun kanunlarına ne kadar itaat edersem edeyim, toplumla benim aramda değil, benim yargım ve iradem arasında bir mesele olduğunu beyan ederim. Yasaları çiğnediğim için bana verilen herhangi bir cezayı gereksiz zarar olarak kabul etmeliyim: çünkü bu yasaları hiçbir zaman gerçekten veya fiilen onaylamadım.”
(Martineau, 1837, s. 152).

Martineau'nun kadınlara, aile ve ev yaşamına ilişkin görüşlerine bakıldığında kadınların kamusal hayata katılımlarının önlenmesinin onları hem düşünsel hem de toplumsal anlamda sınırladığını ve ücretli bir işte çalışmalarının bağımlı rollerinden kurtulmalarını sağlayacağını düşündüğü görülmektedir. Martineau, ev içi alanı ve kadınlara uygun görülen konumları kadınların potansiyelini gerçekleştirmelerinin önünde bir engel olarak görmekte ve erkeklerin “en güçlünün hakları”nı kötüye kullandıklarını belirtmektedir. Makale Martineau'nun görüşlerinin genel bir değerlendirmesini ve eleştirileri içeren sonuç bölümüyle devam edecektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu makalede sosyolojinin kurucu düşünürlerinden Harriet Martineau'nun sosyolojik düşüncedeki yeri, yöntem anlayışı, ırk, emek ve toplumsal cinsiyete ilişkin görüşleri eserlerinden hareketle anlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Martineau, döneminde bir hayli ses getirmiş hem teorik hem de yönetsel olarak sosyolojide kendisinden sonra gelen pek çok düşünce akımına

öncülük etmiştir. Sosyolojide ilk yöntem anlayışını geliştirmiş, toplumsal kurumları analiz etmiş, toplumsal gerçeğe ilişkin bilgiyi bizzat toplumun içerisinde gözlemleyerek aramıştır. Kendi dönemindeki pek çok kadın yazar gibi sosyoloji tarihinde unutulmuş bir isim haline gelmiş, eserleri uluslararası akademik platformlarda çok geç keşfedilmiştir. Türkiye'deki sosyoloji literatüründe ise kendisi hakkında herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamakta, kurucu düşünürlerden biri olmasına rağmen hakkında pek de bir şey bilinmemektedir.

Martineau'nun yöntem anlayışına bakıldığında etkilendiği pozitivistlere uygun olarak gözlemcinin tarafsızlığına ve sistematik bilgi toplanmasına büyük önem verdiği görülmektedir. Özellikle bir toplumu değerlendirirken araştırmacının objektif olmasını ve aşırı genellemelerden kaçınmasını etik bir ilke olarak ortaya koymuştur. Martineau'nun toplumsal kurumlar ile ilgili gözlemlerine bakıldığında bir toplum hakkında bilgi edinmede toplumsal yaşamın her alanına nüfuz etmeye çalıştığı ve gözlemlerini detaylı bir şekilde yazdığı görülmektedir. Martineau'nun toplum hakkında bilgi toplarken görüştüğü kişilerin niceliksel çokluğuna ve temsiliyet oranlarına dikkat ettiği görülmesine rağmen toplumdaki her sosyal grubun çalışmalarında doğru temsil edildiğini söylemek zordur. Eserlerinden de anlaşılacağı üzere kendisi gibi üst sınıftan kişilerle görüşerek verilerini toplamıştır. Köleler ve işçiler hakkındaki söylemleri başkalarından duyduğu dolaylı bilgilere dayanmaktadır ve eserlerinde alt sınıftan kişilerin sesleri duyulmamaktadır. Buna karşın alt sosyal gruplara ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında dönemindeki mevcut ideolojileri eleştirel bir biçimde ele aldığı da su götürmez bir gerçektir. İşçi ve kölelerle doğrudan görüşmemiş olması bu sosyal gruplar hakkındaki bilginin beyaz-üst sınıf kaynaklı bir bilgi olmasına neden olmaktadır.

Martineau, Amerika'nın toplumsal kurumlarını değerlendirdiği yazılarında bu değerlendirmeleri Kuzey-Güney ayrımını temel alarak yapmıştır. Kuzey ve Güney arasındaki farklılıklar evrimci bir anlayışla barbar-uygar dikotomisini ekseninde ele alınmıştır ve ana tartışma bu iki bölge arasındaki toplumsal değerler üzerinden yürütülmüştür. Bu anlamda, Kuzey uygar değerlere sahip, Güney ise barbar değerlere sahip bölgeler olarak ele alınmış, bu iki bölgenin ekonomik yapısının farkları üzerinde yeterince durulmamıştır. Buna karşın endüstriyel kapitalizmin gelişiminin kölelik gibi arkaik bir toplumsal yapıyı ortadan kaldıracağına da farkındadır. Genel olarak Martineau'nun yazılarında toplumsal yapıların öneminin göz ardı edildiği ve bireye gereğinden fazla vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir.

Martineau'nün toplumsal ve ekonomik sorunların kaynağını sadece feodal ve modern değerlerin çatışması olarak ele alması farklı toplum tiplerinin oluşumlarında üretim biçiminin ve üretim ilişkilerinin etkisinin göz ardı edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bununla paralel bir şekilde sorunların çözümünü modern değerlerin kazanılmasına bağlaması ekonomik alt yapıya dayalı unsurların analizinin yüzeysel kalmasına neden olmaktadır.

Martineau, Püriten bir ahlak anlayışı çerçevesinde çalışma ve emeği yüceltmektedir ancak bu emeğin sosyal gerçekliğine, çalışma koşullarına değinmemektedir. Güney'i değerlendirirken köleliğin bir insan hakları ihlali olduğunu vurgulamaktadır ancak köleliğin kaldırılmasına ilişkin ikna yöntemi köleliğin aslında karlı bir iş olmadığına dayanan kapitalist bir yaklaşımı içermektedir. Buna karşın ırklar arası eşitsizlikleri vurgularken detaycı bir yaklaşım benimsemektedir. Siyah köleler arasında çalışan beyazların durumunda örneklediği hem ırksal hem sınıfsal konumlanmaları vurgulaması ırkın ve sınıfın insanlar tarafından algılanışında önemli bir tespiti ifade etmektedir.

Martineau, endüstriyel Kuzey'i ideal bir toplum örneği olarak göstermekte, Kuzey eyaletlerdeki toplumsal yapıyı yeterince analiz edememektedir. Buna karşın Güney'e ilişkin analizlerinde eşitsizlikler ve toplumun ahlaki yapısı üzerinde daha derin çözümlemelerde bulunmaktadır. Eşitsizliklerin toplumun ahlak yapısına yansımalarını değerlendirdiği yerlerde, özellikle adalet kavramının kadınlar özelinde “şımartılma”, köleler özelinde ise “merhamet” ile ikame edildiğini söylemesi eşitsizliklerin ideolojik düzeyde nasıl üstünün örtüldüğünü ve meşrulaştırıldığını gözler önüne sermektedir.

Martineau, gözlemlerini yazarken sosyolojik imgelemin ilk örneklerinden birini vermektedir. Eşitsizliklerin sürdürülmesinde sosyalizasyon sürecine atfettiği önem toplumun değerlerinin yeniden üretim mekanizması olarak sosyalizasyonun önemini ortaya koymaktadır ancak sosyalizasyon vurgusunda değindiği çocuklar da yine üst sınıf-beyaz ailelerin çocuklarıdır. İşçi sınıfından ya da köle sınıftan çocukların durumuna ilişkin okuyucuya belirgin bir veri sunmamaktadır. Dolayısıyla bu sosyal gruplar Martineau'nün analizlerinde, pasif toplumsal aktörler olarak yer bulmaktadır ve fabrikatörlerin işçi sınıfının ahlakını düzenlediği görüşünde de görüldüğü üzere alt sosyal grupların geliştirilmesini üst sınıfların misyonu olarak görmektedir. Martineau, kapitalist rekabet anlayışını ve çalışma ilişkilerini kutsadığı görülmektedir. Toplumsal sınıflar arası ahlak düzeylerini değerlendirirken –ki buralarda Püriten ahlak anlayışını referans noktası olarak almaktadır- çalıştığı müddetçe ahlaklı kalabilen bir işçi sınıfı, işçi sınıfının ahlakını düzeltmekle yükümlü fabrikatörler ve düşük ahlaklı kendi işlerini kölelere yaptıran köle sahipleri şeklinde ayrımlara gitmektedir. Martineau,

özellikle köle sahipleri için pek çok şey söylerken, kölelerin ahlakı konusunda pek de bir şey söylememektedir.

Ahlaki değerleri ele alırken Martineau, “kadınsı” ve “erkeksi” görülen değerleri ele almaktadır. Bu değerlerin aslında kadınların erkeklere tabiiyetini arttırmaya yarayan hegemonik bir araç olduğunu vurgulaması kendisinden sonra gelen ataerkil yapı çözümlmelerine kaynaklık etmektedir. Cinsiyetler arasında farklılaşan değerleri ele alırken bir yandan da ataerkil yapının erkekler üzerinden işleyen yönünü ortaya koymakta ve bu değerlerin her iki cinsiyette de yanlısamalar yarattığını göstermektedir. Ahlaki yapı analizinde merhamet, cesaret, adalet, iffet gibi değerleri eleştirel bir biçimde ele alması duygu sosyolojisinin ilk örneklerinden birini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Martineau, insanları ve olayları betimlerken, “en güçlünün hakları”, “doğanın aristokratlar” vb. Sosyal Darwinist kategorileştirmelere başvursa da toplumu yaşadığı döneme göre daha eşitlikçi bir perspektifle ele almaktadır. Ancak hem cinsiyetler hem de toplumsal sınıflar hakkında söyledikleri kendi Püriten ahlakından ve Viktoryen cinsiyet kavrayışından bağımsız değildir. Ahlaksızlık, Martineau’nün metinlerinde sürekli kaçınılması gereken ve sosyal yozlaşmanın ürünü olan bir “sosyal kötülük” olarak ele alınmaktadır. Toplumu değerlendirirken ahlakın önemine yaptığı bu vurgu kendisinden sonra gelen Durkheim’in sosyolojisine benzer bir tınıyı oluşturmaktadır ancak Durkheim Martineau’ya kıyasla toplumu daha objektif bir gözle değerlendirmektedir.

Yasalarla ahlaki davranışın teşvik edilmesi ve düzenlenmesi gerektiğini söylemesi Martineau’nün klasik İngiliz reformist anlayışına yaslandığını göstermektedir. Ahlak ve erdem ona göre kişilere dışarıdan dayatılan bir özellik göstermez. Kişilerin kendilerine dönük öz disiplinleri ve eylemleri ile ilgilidir. Toplumsal erdem özgür iradeye dayanmaktadır ve bu da kişilerin çeşitli otorite konumları tarafından sınırlandırılmamaları ile mümkündür bu anlamda, Martineau, toplumsal düzenlemelerde bireyden yola çıkan bir değişme anlayışını yansıtır. “Saflik”a ve “sosyal kötülükler”e olan vurgu ahlaka ilişkin değerlendirmelerinin muhafazakar bir içerik taşıdığını göstermektedir.

Martineau’nün din hakkındaki görüşlerine gelindiğinde ise dinleri Comte’un Üç Hal Kanunu’na benzer biçimde sınıflandırdığı ancak Comte’tan farklı olarak bu üç biçimin her dinde bir arada bulunduğunu belirttiği görülmektedir. Toplumsal değişme ise bireyden başlayan, ekonomi ile sağlanan kültürel bir dönüşümü ifade etmektedir. Hristiyanlık ve demokrasi arasında bağlantı kurması dönemindeki, Batılı toplumların toplumsal evrimde üst basamaklarda olduğuna yönelik inancı paylaştığına işaret etmektedir.

Martineau'nun dinin ahlaktan kaynaklandığını söylemesi yine Durkheimcı sosyoloji geleneğini anımsatmaktadır.

Martineau, politik olarak Amerikan demokrasisini Avrupa'daki yönetim biçimlerinden daha ilerici görmektedir. Halkın iradesinin yönetime yansması gerekliliğine ilişkin vurgular belirgin olsa da İngiltere'de pozitivist toplum anlayışına karşıt olan krallık ya da feodal unvanlara ilişkin net bir eleştiri ortaya koymamaktadır. Bu da siyasi değişmeye ilişkin devrimci bir yaklaşım yerine reformist pratikleri önemseydiğini bir kez daha ortaya sermektedir. Politikacılara ilişkin yaklaşımı genel olarak kötümser izler taşımaktadır ve fabrikatörlere biçtiği "ahlaki düzeltimcilik" rolünü politikacılara yüklememektedir. Politikacılar daha ziyade kendi ahlaklarını korumakla yükümlüdürler.

Martineau'nun kurumsal söylemler ve toplumsal pratik arasındaki ayrımı ortaya koyması ve aslında bir toplumun ele alınmanın toplumun pratikteki görünüşleri yoluyla yapılması gerektiğini vurgulaması, sosyolojik bir kavrayışla toplum analizine giriştiğini göstermektedir. Toplumu Püriten bir ahlaklılıkla ele alan, kapitalist endüstrileşmeyi kutsayan Martineau, döneminin toplumsal sorunlarına açıklamalar getirmekte ve çağdaşlarından daha ileri düzeyde toplumsal analizler yapmaktadır. Bu makalede Martineau'nun toplum, toplumsal kurumlar, ahlaki yapı, ırka ve cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve sosyal bir araştırmanın nasıl yapılması gerektiğine dair görüşleri ele alınmıştır. Harriet Martineau ilk sosyologlardan olmasının yanı sıra aynı zamanda kadın hakları savunucusu ve kölelik karşıtı hareketin destekçisidir.

Bu çalışmanın sosyolojinin kurucu düşünürlerinden Martineau'nun toplum anlayışının Türkiye'deki okuyucuya tanıtılması ve sosyoloji eğitiminde kadın düşünürlerin görüşlerine daha fazla yer verilmesine yönelik bir adım atılması hedeflenmektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda Martineau'nun Doğulu toplumları ele aldığı eserleri, kadın ve sağlık üzerine görüşleri ve ekonomi politik anlayışının değerlendirilmesi yazarın sosyolojiye katkılarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Ek Beyan: Çalışmaya 1. yazar %80, 2. yazar %20 oranında katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Adams, B.,N.; Sydie, R.,A.(2001). *Sociological theory*. California: Pine Forge Press.
- Allan, K. (2005). *Explorations in classical sociological theory*. California: Pine Forge Press.
- Arni, C., Müller, C. (2004). More sociological than the sociologists? Undisciplined and undisciplinary thinking about society and modernity in the nineteenth century. B. Marshal, A. Witz (Ed). *Engendering the social: Feminist encounters with sociological theory*. (pp. 71-97). New York: Open University Press.
- Boquet, D. & Lett, D. (2018). Emotions and the concept of gender. *Clio. Women, Gender, History*, 47, 7-22
- Bridges, R. (2002). Exploration and travel outside Europe. P. Hulme, T. Youngs (ed) *Travel writings*. (pp. 53-69). Cambridge: Cambridge University Press.
- Callinicos, A. (2013). *Toplum kuramı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Conway, J. (1972). Stereotypes of femininity in a theory of sexual evolution. M. Vicinus (ed). *Suffer and be still: women in the victorian age*. (pp. 140-154). New York: Routledge.
- Dahrendorf, R. (1969). On the origin of inequality among men. A. Beteille (ed). *Social inequality*. (pp.16-44). Houston: Penguin Books.
- Danovan, J. (2020). *Feminist teori*. (A. Bora, M.A. Gevrek, F. Sayılan çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- David, D. (1987). Intellectual women and Victorian patriarchy. Harriet Martineau, Elizabeth Barrett Browning, George Eliot. Hampshire: Macmillan Press.
- Delemont, S. (2003). *Feminist sociology*. London: Sage Publications.
- Dryjanska, A. (2008). Harriet Martineau: The forerunner of cultural studies. M.T. Segal, V. Demos (ed.) *Advancing gender research from the nineteenth to the twenty-first centuries*. (pp. 63-77). Bingley: Emerald.
- Freedgood, E. (1995). Banishing panic: Harriet Martineau and the popularization of political economy. *Victorian Studies*, 39(1), 33–53.
- Frost, C., Martineau, H., Wollstonecraft, M., & Austen, J. (1991). Autocracy and the matrix of power: Issues of propriety and economics in the work of Mary Wollstonecraft, Jane Austen, and Harriet Martineau. *Tulsa Studies in Women's Literature*, 10(2), 253–271.
- Hamilton, R. F. (2003). American sociology rewrites its history. *Sociological Theory*, 21(3), 281–297.
- Heyman, S., J. (2021). Reason and conviction: Natural rights, natural religion, and the origins of the free exercise clause. *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*, Vol 23, 1-124.
- Hill, M., R. (1991). Harriet Martineau (1802-1876). M.J. Deegan (ed.) *Women in sociology. A bio-bibliographical sourcebook*. (pp. 289-297). New York: Greenwood.
- Hill, M. R. (2001). A methodological comparison of Harriet Martineau's Society in America (1837) and Alexis de Tocqueville's Democracy in America (1835-1840). M. R. Hill, S. Hoecker-Drysdale (ed). *Harriet Martineau: Theoretical and methodological perspectives*.(pp.59-74). New York: Routledge.

- Hobart, A. (1994). Harriet Martineau's political economy of everyday life. *Victorian Studies*, 37(2), 223–251.
- Hunter, F. L. (1922). Slave society on the southern plantation. *The Journal of Negro History*, 7(1), 1–10.
- Jann, R. (1994). Darwin and the anthropologists: Sexual selection and its discontents. *Victorian Studies*, 37(2), 287-306.
- Jeffreys, S. (1997). *The spinster and her enemies, feminism and sexuality 1880-1930*. Melbourne: Spinifex Press.
- Johnson, R. (2003). *British imperialism*. Bristol: Palgrave Macmillian.
- Labovitz, L. J. (2011). *For the benefit of others: Harriet Martineau: feminist, abolitionist and travel writer*. Tesis de Máster. Universidad de Nevada.
- <https://digitalscholarship.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2385&context=thesesdissertations>.
- Lenin, V.İ. (2009). *Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması*. Ankara: Sol Yayınları.
- Martineau, H. (1837). *Society in America Vol 1*. New York: Saunders and Otley.
- Martineau, H. (1859). Female industry. S. Hamilton (ed.) '*Criminals, idiots, women, and minors*' *Victorian writing by women on women*. (pp. 9-49). New York: Broadview Press.
- Martineau, H. (2009a). *Society in America Vol.2*. New York: Cambridge University Press.
- Martineau, H. (2009b). *Society in America Vol 3*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martineau, H. (2013). *Eastern life*. Berlin: Heptagon.
- Martineau, H. (2019). *How to observe morals and manners*. Glasgow: Good Press.
- Mcdonald, L. (2013). *Women founders of the social sciences*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Montgomery, D. (1980). Strikes in nineteenth-century America. *Social Science History*, 4 (1),81-104.
- Roughgarden, J. (2007). Challenging Darwin's Theory of Sexual Selection. *Daedalus*, 136(2), 23–36.
- Ritzer, G. (2011). *Modern sosyoloji kuramları*. (H. Hülür, çev.) Ankara: De ki.
- Salerno, R.,A. (2004). *Beyond the enlightenment: Lives and thoughts of social theorists*. Westport: Praeger.
- Schick, I., C. (2000). *Batı'nın cinsel kıyısı. Başkalıkçı söylemde cinsellik ve mekansallık*. (S. Kılış; G. Sarı çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Taylor, M., W. (2007). *The philosophy of Herbert Spencer*. London: Continuum Publishing.
- Terry, J. L. (1983). Bringing women... In: A modest proposal. *Teaching Sociology*, 10(2), 251–261.
- Thomas, J. E., & Kukulian, A. (2004). "Why don't i know about these women?": The integration of early women sociologists in classical theory courses. *Teaching Sociology*, 32(3), 252–263.

- Tocqueville, A. De (2016). *Amerika'da demokrasi*. (S. S. Özdemir, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tong, R.; Botts, T. F. (2021). *Feminist düşünce*. (B. S. Aydaş, çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Weber, M. (2013). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Wilson, M. (2019). Rendering sociology. On the utopian positivism of Harriet Martineau and the 'mumbo jumbo club'. *Journal of Interdisciplinary History of Ideas*, 8(16).
- Winkler, C. (2010). Feminist sociological theory. C. Crothers (ed.) *Historical developments and theoretical approaches in sociology Vol II*, 47-69.
- Woolf, V. (2020). *Orlando*. (İ. Özdemir, çev.). İstanbul: Sia Kitap.
- Vicinus, M. (1972). *Suffer and be still: Women in the Victorian age*. New York: Routledge.
- Youngs, T. (2006). *Travel writing in the nineteenth century. Filing the blank spaces*. London: Anthem Press.

Atf: Fidanboy, N. & Taştekin, E. (2022). Jeanette Winterson's Rewriting of Patriarchal Tales in Her Novels *Oranges Are Not the Only Fruit* and *Sexing the Cherry* to Question Gender Roles. *Sosyoloji Dergisi, 44*, 339-358.

Derleme Makale / Review Article

JEANETTE WINTERSON'S REWRITING OF PATRIARCHAL TALES IN HER NOVELS *ORANGES ARE NOT THE ONLY FRUIT* AND *SEXING THE CHERRY* TO QUESTION GENDER ROLES*

Nida FİDANBOY**

Emel TAŞTEKİN***

Abstract

Jeanette Winterson examined the issue of gender by rewriting familiar fairy tales, and biblical stories in her novels *Oranges Are Not the Only Fruit* (1985) and *Sexing the Cherry* (1989). With Winterson's parodic rewriting, the contemporary reader, whose social culture and expectations have changed, moves away from the previous expectation that the woman lying in the glass coffin, representing purity and chastity, will be kissed and brought back to life by the prince. However, in Winterson's works, a woman's gender is far from being a part of her identity. Instead, Winterson points out the hidden messages underlying the tales we used to read before. Such messages have been seen in biblical stories rewritten in *Oranges*. This article aims to analyse these stories and question the existing gender roles. In addition, Winterson's subversion of the Grimm Brothers' tale "Twelve Dancing Princesses" and the main character's narrations in *Sexing the Cherry* is studied for the same purpose.

Keywords: Rewritten fairy tales, Subversion of gender

*Bu makale, birinci yazarın 2017 yılında Dr. Emel Taştekin danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Öğr. Gör., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, nida.fidanboy@ikcu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-2597-2087

*** Dr., Langara College, etastekin@langara.ca; ORCID: 0000-0002-1602-0968

Makale Gönderim Tarihi: 10/10/2022, Makale Kabul Tarihi: 21/11/2022

Jeanette Winterson'ın *Vişnenin Cinsiyeti* ve *Tek Meyve Portakal Değildir* Adlı Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini Sorgulamak İçin Ataerkil Masalların Yeniden Yazımı

Öz

Jeanette Winterson *Tek Meyve Portakal Değildir* (1985) ve *Vişnenin Cinsiyeti* (1989) adlı romanlarında bilindik peri masallarını ve İncil'den hikayeleri yeniden yazarak toplumsal cinsiyet konusunu sorgulamıştır. Winterson'ın parodik yeniden yazımı ile toplumsal kültürü ve beklentileri değişen çağdaş okur, saflığı ve iffeti temsil eden, cam tabutta yatan kadının prens tarafından öpülerek hayata döndürüleceği eski beklentisinden uzaklaşmaktadır. Ancak Winterson'ın eserlerinde kadının cinsiyeti artık kimliğinin bir parçası olmaktan uzaktır. Winterson daha önce okuduğumuz masalların altında yatan gizli mesajlara dikkat çekmektedir. *Tek Meyve Portakal Değildir* romanda yeniden yazılan İncil hikayelerinde de bu tür gizli mesajlar görülmektedir ve bu makalede bu hikayeler toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamak için analiz edilmektedir. Ayrıca Winterson'ın Grimm Kardeşler'in "On İki Dans Eden Prenses" adlı masalını çarpıtması ve *Vişnenin Cinsiyeti*'ndeki ana karakterin kendi çarpıtılmış anlatımları da aynı amaçla incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden yazılmış masallar, Toplumsal cinsiyetin çarpıtılması

Introduction

Recent research about the content of fairy tales has caused women to be perceived as "the other" in society since childhood. In addition, many dissertations and articles have been written about the same issue. Even though the fairy tale genre appears to be written that functions to entertain or distract children, they were initially penned in order to enrich adults' imagination. But in time, the genre got popular among children. Today, fairy tales are works of art that give children an opportunity to fictionalize real life effectively. When the details, symbols, and signs in fairy tales are analysed, "It will turn out that reality and the cleverly established and manipulated messages that penetrate the lower self are much more surprising than dreams the tale creates." (Sezer, 2017, p.9).

In her book *Fairy Tales and Gender* (2015), Sezer points out that messages in fairy tales have been directed and manipulated by the authority, in other words, by the ones who have the power since the beginning of the genre. Hence, from a gender perspective, the man with power maintains his position in fairy tales. In the Grimm Brothers' tale, "The Snow White," the main character

has a dependent female identity that has developed traditionally. The salvation of the princess only "proceeds through the dreams embroidered by the fairy tale. As if those saviour men were the natural right" (Sezer, 2017, p.12); the woman is portrayed as someone unable to stand in the absence of the man. Returned to life with the first kiss, Snow White also gets rid of her stepmother and thus takes a step towards establishing her traditional, patriarchal, and extended family. In other words, Snow White manages to serve the holders of power and promote their ideology. After reading the tale, a child does not question or criticize the passive position of the woman. For the kid, a passive woman comes with a happy ending, whereas the active woman drives men to unhappiness.

When looking at man's position, his heroic traits are generally in the foreground. However, as B. suggests, this kind of masculine domination is seen as the reflection of the body. According to Bourdieu, the system of symbols that identifies men with bodily alertness, watchful gaze, strength, and determination expects women to bend over and lower their eyes (Bourdieu, 2018, p.183). In addition, manhood requires some characteristics such as like fighting, protecting, and coping with violence. Thus, the woman awaits rescue either in a tower, a dungeon, an old castle, or a glass coffin in fairy tales. Meanwhile, the heroic prince must fight another man, a witch, or an evil stepmother. The reward of this struggle is "getting a woman and the rise of social status" (Sezer, 2017, p.17).

Marriage occurs at the fairy tale's happy end when the woman steps into the dependent home life. For instance, Snow White finds a house in the forest, and the first thing she does is clean it. After that, she is ready to take a step into home life. However, postmodern literature, disturbed by this unequal distribution of roles, has begun to use the retelling of fairy tales to distort traditional roles and oppose hidden messages that attempt to influence children about gender relations. Thus, the message to be given in deconstructive tales analyses these alterations. In today's literature, in alternative fairy tales, trapped in the castle, the man waits for the princess to save him; submissiveness passes from women to men.

It is possible to see alternatives to fairy tales in postmodern author Angela Smith's works. She examined the effect of feminist thought on rewritten fairy tales by observing how two versions of the Rapunzel tale were written in two separate periods. When Smith examined the rewriting of the book *Rapunzel: A Groovy Fairy Tale* (Roberts, 2003, p.426), she stated that the fiction was contemporary compared to the previous version and that the tale did not end with Rapunzel's marriage. The analyst also states that in the 2010 film *Tangled* (Grena ve Howard, 2010), Rapunzel is depicted as a much more intelligent,

active, extrovert woman. Smith seems to imply that in contemporary literature, unlike in previous fairy tales, the rewriting of traditional gender roles will be seen more frequently. (Smith, 2018, p.201). In Türkiye, there is also a project held by Odeabank to rewrite fairy tales under the name of Equal Tales. In the bank's presentation on the website, the company underlines that gender norms are learned at early ages and that the firm has decided to rewrite traditional tales to attract attention to this issue. Rewritten versions of the tales are free to get from the bank desks, or it is possible to listen to them online from the official website, and at the same time, people can download the tales. In the bank's rewritten version, Cinderella is so curious, for instance, and reflected by her keenness to read books and learn about new things. She has a stepsister and a brother. A young couple rules the country and is not good at ruling. So, the couple decides to give a ball and choose the most intelligent person to help them rule the country. Cinderella is locked in the attic by her siblings. Nevertheless, a fairy takes her out of the attic, and Cinderella joins the knowledge contest, wins, and becomes an essential member of the parliament.

Similarly, Rapunzel is rewritten in the bank's project. Here, Rapunzel is grown up by both her mother and the witch because they make an agreement on this before the baby is born. Rapunzel is brought up both by her mother and the witch because they make an agreement on this before the baby is born. Rapunzel lets the witch climb the tower by holding her hair down. The witch has aged due to her capture for long years. Rapunzel is depicted as an intelligent, brave, and outgoing person. She has four sisters who work on a farm to grow vegetables in their free time. One day, a prince hears Rapunzel sing and watches the witch go up the tower by holding Rapunzel's hair. He decides to try to go up like the witch. The next day, the prince acts like the witch changes his voice, and goes up the tower. When Rapunzel realizes this, she gets angry and tells him that it is rude to enter a person's house without permission. The prince defends himself by saying he has the right to do what he wants as he is the authority but his status as a prince is not important to Rapunzel. Later, the prince sees her farm and asks her about it, and she says they are good at planting but need different kinds of seeds. The prince leaves the tower and begins to bring new seeds to Rapunzel as the weeks pass by. In time, the farm gets bigger and bigger, and all the citizens get food from it. After enough food to feed everyone, Rapunzel leaves the tower, has a haircut, and wears a mini skirt. The prince feels shy to ask her out, but Rapunzel holds his hand in nature and asks, "Would you like to green the world together?" (Arslan, 2020, p.12).

These two examples show that the female protagonist differs from what we already know. This time rather than coming into prominence through their

beauty, Cinderella and Rapunzel get what they want through intelligence. Therefore, the princes in these tales are not associated with a woman's picturesque physical appearance. Similarly, by retelling stories, Jeanette Winterson defines gender outside traditional norms.

Parodic Rewriting

Post-modern feminist authors use language well by developing new theoretical concepts in their questioning of gender. One of these writers, Julia Kristeva, put forth a new term named intertextuality, derived from the Latin word *intertexto*. In this method of writing, we see a text within another to convey messages. In her essay, "Word, Dialogue and Novel" (Kristeva, 1986, p.85), Kristeva suggests that texts are not independent forms of descriptions. Instead, they provide writers with an opportunity to create different voices. Winterson uses intertextuality well as a subversive method.

Within intertextual uses, novelists can use irony, parody, and pastiche. Through these conventions self-aware, confrontational ideas can be put into literature. In this study, the novels studied include parodic rewriting of tales, so this article intends to pay special attention to this method. Furthermore, this style highlights defamiliarization, that "means to change our mode of perception from the automatic and practical to the artistic" (Selden, 1993, p.31). When we relate this statement to Winterson's style, it is possible to say that the two novels analysed let the reader stay away from "the automatic" perceptions of gender and use the power of penning to destabilize traditional discourses.

In conclusion, parodic rewriting of tales and stories helps Winterson to convey infinite meanings in her novels and allows her to create new meanings out of fixed gender representations. As a parodist, her stories function to subvert and challenge conventional forms of love and marriage, too.

Retold Stories to Question Gender in *Oranges Are Not the Only Fruit*

As it has been stated above, there is a way of criticizing what old fairy tales told us in childhood; this way is rewriting fairy tales so that readers get the new message and begin to question gender roles. Winterson is a writer who is good at challenging fixed definitions of male-female identity and gender discrimination.

In *Oranges Are Not the Only Fruit*, there is a subversion of biblical stories and Winterson's revision of fairy tales that are worth studying since they function to exceed the limits of gender. In this novel, "The meaning of love is dependent on its ability to transcend sexual barriers and gender. It should be limitless."

(Ellam, 2010, p.13) Thus, in her writing of love, Winterson exceeds the limits of gender, marriage, and the laws of human society. She questions the familiar. We see her combination of fantasy and reality that argues against the absolute truth of gender roles.

In *Oranges*, the protagonist Jeanette is a little child and becomes a young woman by the end of the novel. She is adopted by the Missionary Secretary, who wants to grow her daughter with religious education. This religious pressure from her mother results in not sending her to public school until the government forces the parent to do so. Before she starts school, Jeanette reads the Bible and studies the lives of the saints. Therefore, her first education is shaped by religious literature and poetry. Unfortunately, these forms of literature depend upon the heterosexual bias of the Bible and on dominant social norms of gender. Thus, the child is in-between what is taught at school and in religious books, and her school life is unhappy because of her mother's evangelist obsessions.

We see Jeanette's quest for someone to love, not for a man but a woman. This search for love through Jeanette's fantasies, dreams, and real-life experiences is quite different from society's traditional expectations. Traditionally, a woman can love a man, yet Jeanette falls in love with someone of the same sex instead of a prince. Her name is Melanie, and she works at a fish stall. Melanie loves her as well. Subverting all norms of heterosexuality of the traditional society and the church, they start a love relationship. Their challenge that relies on the subversive criticism of the Bible is displayed within the general framework of *Oranges*. Here Winterson immerses the reader in a storyline they have never seen before. The question "Where is the prince whom the young woman is looking for" turns into the question "Where is the princess whom the young woman is searching for?"

The chapters of *Oranges* take their names from the Old Testament. The first Chapter, "Genesis" means creation. Here there is an implication to the concept of creation in the Bible. God creates humanity, shapes people's lives, and sets rules. Similarly, the evangelist mother metaphorically creates the adopted child Jeanette, tries to shape her, and wants her to obey the rules. However, the rules set by God work for the norms of a traditional society such as women should depend on men and be passive and subordinate. With their bodies, from birth women are responsible for this subordination of their status in society to men. The rules of Christianity mentioned above can also be seen in Judaism and Islam. As Berktaş suggests, monotheistic religions see the woman's body as the embodiment of sin and evil. Similarly, in this novel, the principles of the Bible are used to "preach strict gender roles to divide men and women in an

absolute and hierarchical way as a result of the interaction with the birth and institutionalization of the patriarchal system and to celebrate the patriarchal family relationships based on male supremacy” (Berkday, 1996, p.26). As an outbreak, Jeanette disappoints her mother by breaking out of the patriarchal system and rejecting the teachings of the Old Testament.

In the same chapter, we read a fairy tale made up by the author. The princess here is different from the ideal one who is expected to be helpless, at stake, looking for a prince to survive. On the contrary, she is pictured to have such “great energy and resourcefulness” that she is “in danger of being burned by [her] own flame.” (Winterson, 1985, p.9) Moreover, there is no heterosexual coupling in this tale. The tale is against gender divisions, and the rewritten form exceeds the social limits of love.

Introducing the princess’s diligence, the fairy tale goes on with her bravery, responsibility, and power to live her own life in the forest without needing to be rescued by a prince. One day, the princess meets an old hunchback who no longer wants to live. However, the hunchback must find someone else to transfer her duties before she dies. The transfer may be symbolic; it looks as if it is from one person to another, yet it symbolizes the princess’s perpetual power to stand on her own feet without a prince. Thus, the princess accepts the transfer and volunteers to take on the hunchback’s tasks:

- (1) To milk the goats
- (2) To educate the people
- (3) To compose songs for their festival (Winterson, 1985, p.9)

As it is seen, Winterson’s princess overcomes the difficulties of living in the woods herself and does not need a man to stay alive. Especially educating the people and composing songs are not similar to the main tasks that ought to be completed by a princess in conventional fairy tales. The heroine here rejects to look for a prince to marry, and her motive turns into a search for happiness without patriarchal boundaries like motherhood or wifehood.

“Exodus” is the next chapter of *Oranges*. The word “exodus” means leaving or going away, and the chapter is about Jeanette’s school life. Thus, there is a departure from home to school. This is the first time Jeanette meets the outside world in which she can question the church’s teachings and her mother’s conventional way of thinking. Influenced by her mother’s absolute instructions, Jeanette used to make precise comments and explain things by focusing on binaries: “I discovered that everything in the natural world was a symbol of the Great Struggle between good and evil” (Winterson, 1985, p.16). Thus, for

Jeanette, if something is doubtful, ambiguous, questionable, or unpredictable, it is then unnatural. This line of vision is taught to Jeanette at an early age so that she has to “make [herself] as ordinary as possible” (Winterson, 1985, p.39) to meet the expectations of a traditional society, the church and her mother. It is what we already see in fairy tales. The princess is on the good side and there is always a bad side, a contrasting relationship between characters, Cinderella versus her stepmother and sisters, Snow White versus her stepmother, Rapunzel versus the witch. Like Jeanette, Cinderella, Snow White and, Rapunzel are expected not to be on the uncertain, unnatural side. Cinderella, for example, stands on the natural side by cleaning the house and obeying the authority; her stepsisters, and her mother, and in the end, she conquers the prince’s heart with her beauty rather than her intelligence. In Winterson’s parodic rewriting, Jeanette rejects such certainty and breaks single, reductive truths of patriarchy.

Marriage is a woman’s principal goal in fairy tales. In *Oranges*, Jeanette first hears a statement that includes marriage when an aged gypsy woman tells her, “You’ll never marry, not you, and you’ll never be still” (Winterson, 1985, p.7). Thus, from the very first moment, it looks like Jeanette will not achieve what is expected from a typical princess in a tale. She is not mature enough to understand the old woman’s comment and gets confused but not disturbed because she never dreams about marriage. She only looks for someone to love. When she grows up, she falls in love with a girl, is excluded from home and church, and is locked to her room by her mother. Her lesbian love is punished, and she is forced to live a heterosexual love. When expectations of the society are not met, it looks like people commit a social crime. To keep children away from committing such a crime, they are educated to search for a happy ending marriage at an early age. However, Winterson’s character Jeanette subverts such a search for conventional love.

Furthermore, Jeanette observes married couples around her. She watches the traditional ways of behaviour of husbands and wives attentively. One day, on the way home from the church, one of her mother’s friends, Mrs. Finch speaks of her husband: “I lagged behind, thinking about Pastor Finch and how horrible he was. His teeth stuck out, and his voice was squeaky” (Winterson, 1985, p.13). Thus, Mr. Finch’s horrible image subconsciously makes Jeanette feel negative about the husband stereotype. Moreover, this image differs from the traditional image of a princess’s muscular body with broad shoulders. After hearing Mrs. Finch’s comments on her husband, Jeanette remarks that not getting married “might not be such a bad thing after all” (Winterson, 1985, p.13). So, Winterson creates a character whose feelings about marriage grow outside of conventional cliches from the early moments of her upbringing.

Jeanette's interrogation of traditional marriage goes on in the chapter named "Numbers". We read the Biblical story of Jews wandering to find land to settle, the Promised Land. This hints at Jeanette's wanderings into the nature of marriage outside of social conventions. There are some speeches about marriage through the end of this chapter. In one of those speeches, an ideal husband is the topic of the conversation:

Everyone always said you find the right man

My mother said it, which was confusing

My auntie said it, which was even more confusing. (Winterson, 1985, p.72)

As this is a typical daily talk, Jeanette is influenced by her family and dreams about the ideal husband. Her husband is "blind, sometimes a pig, sometimes [her] mother, sometimes the man from the post office, and once, just a suit of clothes with nothing inside" (Winterson, 1985, p.71). As it is seen conventional images of husbands in fairy tales are once more subverted by Winterson since it violates the fixed and accepted norms of men's etiquette. In addition, it draws attention to the distinction between marriage and happiness and disappointment. Jeanette also notices that women around her often liken their husbands to beasts, not princes. Curious about marriages, she asks her mother and her auntie questions to find out the reason why a woman prefers to marry a beast: "There were a lot of women, and most of them got married. If they couldn't marry each other, and I didn't think they could [...] some of them would inevitably have to marry beasts" (Winterson, 1985, p.73). Thence, Jeanette figures out the dominance of hierarchical systems force women to marry men without their own will, to fit into social life. But when Jeanette grows up, she transgresses limits of the society and does not look for a beast or a prince to marry. Nevertheless, marriage is not her only goal to achieve.

In the following chapter, "Joshua" there is a war of Israelites to conquer the city of Jericho. Similarly, Jeanette fights against the church by rejecting the restrictions of her gender. The church has strict rules, guidelines, and solid boundaries when it comes to relationships "a love reserved for man and wife" (Winterson, 1985, p.105) is only acceptable by the church. For Jeanette whom you love cannot be determined by the church's rules. What matters is the power of pure love: "To the pure all things are pure" she cries out to the pastor and adds "It is you [who are unnatural] not us" (Winterson, 1985, p.105). Here, there is a kinship between Jeanette's challenge against the walls of traditional sexed hierarchies and the battle of Jericho: "Walls protect and walls limit. It is in the

nature of walls that they should fall. That walls should fall is the consequence of blowing your own trumpet” (Winterson, 1985, p.112). Therefore, Jeanette blows her own trumpet and collapses the walls of the church with her love choice.

The next chapter, titled “Judges” implicates the judgments of Jeanette’s homosexual love by her mother:

She didn't believe in Determinism and Neglect, she believed that you made "people and yourself what you wanted. Anyone could be saved and anyone could fall to the Devil, it was their choice." While some of our church forgave me on the admittedly dubious grounds that I couldn't help it [...] my mother saw it as a wilful act on my part to sell my soul. (Winterson, 1985, p.131)

We see her mother’s harsh criticism of her love affair, holding the view that her daughter cooperates with the demon, and sells her soul by breaking the laws of the church. She not only betrays the hidden messages taught to her in Biblical stories, just like the ones in fairy tales but also goes ahead with her own decision. For her mother, nonetheless, has “taken on a man’s world in other ways; she had flouted God’s law and tried to do it sexually” (Winterson, 1985, p.133-134). Even though Jeanette’s mother assigns a different meaning to her love claiming it is only a sexual entanglement, Jeanette’s love is as romantic as in fairy tales. In her own words, we read the lovesome: “She stroked my head for a long time, and then we hugged, and it felt like drowning. Then I couldn’t stop. There was something crawling in my belly. I had an octopus inside me” (Winterson, 1985, p.89). Yet her mother’s marriage is not romantic, she lives a dog’s life by performing a ritual of habits, and the parents do not spend much time together. When her father is asleep, her mother is awake, and her mother keeps herself active, whereas the male parent sleeps all day, and he is an old stick in the mud. There is no desire, enthusiasm, or passion between the couple. They just keep on the rails. However, after she opens her eyes to the reality that romantic love in fairy tales is not the same as the one in her small town, Jeanette goes off the rails, which requires much more courage than in a prominent place. By doing so, she prefers to escape from gender categories rather than live her life within boundaries. In addition, she leaves her home, the church, and her family. Normally, the female character in a fairy tale would rather stay in safe places like home or a palace, but Jeanette does not unite safety with home or the church.

We see judgement in the following lines of this chapter, too. When Pastor Spratt hears of Jeanette’s love affair with her own sex, he asserts that the young

girl “was the victim of a great evil. That [she] was afflicted and oppressed, that [she] had deceived the flock (Winterson, 1985, p.131). In the church’s eyes, she is directed by the demon. Her love is communicated with affliction, oppression, and deception. However, after these accusations, Jeanette says “It all seemed to hinge around the fact that I loved the wrong sort of people [...] Romantic love for another woman was a sin” (Winterson, 1985, p.127). Here, we see Winterson’s subversion of romantic love once more. Jeanette breaks the laws of traditional love in fairy tales with her attitude that is far from gender norms, roles, and values. For men, Jeanette says, “As far as I am concerned, men were something you had around the place” (Winterson, 1985, p.127). Her understanding of men undermines the hegemonic status of male identity. When it comes to Jeanette making a judgment, she states, “I knew my mother hoped I would blame myself, but I didn’t. I knew now where the blame lays. If there’s such a thing as spiritual adultery, my mother was a whore” (Winterson, 1985, p.134). This time Jeanette puts the blame on her mother as she sells her soul to wrong judgments. At the end of the chapter, the protagonist walks out on her own way pronouncing “It was not a judgment day, but another morning” (Winterson, 1985, p.135).

The last chapter is “Ruth” which on the one hand reminds readers of a biblical story in which the character Ruth abandons her people and religion to be “side [by side] for ever and ever” to her widowed mother-in-law Naomi (Travis,2015, p. 79). Ruth’s loyalty to Naomi is akin to Jeanette’s loyalty to her lover. What Jeanette expects from love is seen in her own words:

I want someone who is fierce and will love me until death and know that love is as strong as death and be on my side for ever and ever. I want someone who will destroy and be destroyed by me. There are many forms of love and affection, some people can spend their whole lives together without knowing each other’s names [...] Romantic love has been diluted into paperback form and has sold thousands and millions of copies [...] I would cross seas and suffer sunstroke and give away all I have, but not for a man because they want to be the destroyer and never be destroyed. That is why they are unfit for romantic love. (Winterson, 1985, p.170)

These words of Jeanette are far from what we know as romantic love in fairies. Firstly, she does not focus on marriage. Secondly, she draws attention to different forms of love. Thirdly, she criticizes men as not being destroyed, men always get, take advantage of in relationships, and are served, looked after, and taken care of because of their gender. Such reasons make them unfit for romanticism.

There is another made-up story by Jeanette in this last chapter. The protagonist in this tale is Winnet. Winnet was adopted by a sorcerer. She was trained well by her sorcerer's father. She lives happily with her dad until she falls in love with someone whom the sorcerer disapproves of. Although she is approved and loved by all members of her society, her father's disapproval makes her a woman who rebels against a man, her father. Such an unexpected attitude also makes her a woman who disobeys the rules of a traditional society. In the end, Winnet is expelled from her home:

'Daughter, you disgraced me,' said the sorcerer, 'and I have no more use for you. You must leave.' Winnet could not ask for forgiveness when she was innocent, but she did not ask to stay. (Winterson, 1985, p.147)

This ending is like a warning to female readers of fairy tales: if you transgress the boundaries of gender, you will be punished, and a woman's happiness is only possible with the laws of traditions. Such a strict threat must be a big burden on a woman's shoulders. To lose a parent, friends, and others around is a big price to pay. Yet again we read the protagonist taking a decisive stance that her own decision is more important than the values of social norms. Rather than staying, she prefers to leave. Here Winterson subverts gender roles once more.

King Arthur's knight Sir Perceval's story is also rewritten by Winterson. Sir Perceval is King Arthur's favourite knight and is reliable and loyal to the king. He must leave the court to be a better knight by improving his survival skills, taking responsibility, and traveling alone to some unknown places to maintain his goal. In Winterson's penning, Sir Perceval has some difficulties after leaving his home and King Arthur behind: "Tonight, bitten and bruised, he dreams of Arthur's court, where he was the darling, the favourite. He dreams of his hounds and his falcon, his stable, and his faithful friends. His friends are dead now. Dead or dying" (Winterson, 1985, p.135). Here, there is a reference to Jeanette's dismissal from the church, home, and society. Like Jeanette, Sir Perceval is excluded and left alone, not being able to see her friends again. Yet neither Sir Perceval nor Jeanette changes their mind; they do not accept domination.

Struggling against the traditional fairy tale genre, Winterson invents her own tale in the chapter "Leviticus." Different from the anticipated plot in which the princess's biggest drive is to find a husband, this tale subverts female roles. The storyteller named Jeanette introduces a very beautiful princess, an expected pictorial representation of the female identity. The princess lives in the forest so beauty is not the only quality that she has. In other words, she has the ability to

live alone in the woods, which requires manual work. Additionally, "she was very wise too, being well acquainted with the laws of physics and the nature of the universe" (Winterson, 1985, p.61). Therefore, by underlining how brilliant the princess is, Jeanette creates an unexpected representation of a woman this time. This new female version is akin to the recently created Rapunzel character in the movie *Tangled* (Grena and Howard, 2010).

The prince, on the other hand, is described as a man who "was considered by many to be a good prince, and a valuable leader. He was also quite pretty, though a little petulant at times" (Winterson, 1985, p.61). The pretty prince is analogous to the pretty princess. It is well known that prettiness is connected to being soft, innocent, and goodhearted in many societies. So, the imperfect, active, muscular, fearless man image is subverted with the use of the adjective "pretty" rather than handsome. The prince's mockery depiction is used well by Winterson to fight against women's submissive and secondary position in society.

In the following lines, we read the prince's search for a female "without blemish inside or out, flawless in every respect" (Winterson, 1985, p.61). It is interesting that the prince is imperfect with his "petulant" manners but looks for a perfect princess. Eventually, the prince endeavours to find the flawless princess in the forest. The perfect woman is courageous, smart, and self-supporting. This representation of the female reminds the one at the beginning of the tale. She is far from the terrain of the traditional fairy tale women; her beauty or other physical advantages are not praised, instead, the social emphasis is on her independence, intelligence, and bravery. To exemplify, she is not keen to speak to the prince's advisor:

'Fair maid,' he began.

'If you want to chat,' she said, 'you'll have to come back later, I'm working to a deadline.'

The adviser was very shocked.

'But I am royal,' he told her.

'And I'm working to a deadline.' She told him. (Winterson, 1985, p.63)

Her deadline is more important than the prince's wish. A woman's priority shifts from looking for a husband to take her own responsibilities. The princess does not depend on male dominance, turning down automatic discourses of ownership. The perfect woman can live merrily without the existence of a husband. At the same time, she challenges authority. Particularly the ending

when she refuses the prince's proposal is of great importance as it is quite different from what we expect to read. It is also similar to the ending of the movie *Tangled* again since Rapunzel does not get married at the end of the film. I think the perfect woman's challenging attitude and life expectations destabilize traditional fairy tale endings. Winterson does this through parodic rewriting and the contemporary film industry does the same, too. In one way or another, children of today are exposed to rewritten versions of fairy tales.

Winterson's novel *Oranges Are Not the Only Fruit* includes subversive fairy tales that function to reinforce the argument against gender. At the beginning of *Oranges*, Winterson writes "Storytelling [...] enables children to adapt, edit and invent life stories of their own" (Winterson, 1985, p.6). Therefore, after reading Jeanette and Minnet's stories that invert rules, children may be affected and create their own life stories. Children can learn not to rely on their gender while doing a task. For example, a boy may not define cleaning as a woman's job anymore.

To conclude, Winterson uses biblical stories to subvert traditional love in *Oranges*. In the Bible, there is a focus on binaries. Humanity faces good and evil, black and white, right and wrong. Jeanette is taught to choose between one of these. As a good Christian, she must make the right choice. For example, there is a binary of heterosexuality and homosexuality in the Bible. Jeanette had better find an ideal man like in fairy tales so that she can meet the requests of religious norms. Having learned to perceive everything in its binary form at an early age, Jeanette finds it difficult to understand the school's rules and remarks "at school there was confusion" (Winterson, 1985, p.41). A small child is puzzled by new interpretations of things that cannot be defined as opposites. "Dualities and parallel categories such as normal/abnormal or pathological, moral/immoral, honest/dishonest, dirty/clean, disabled/healthy are created through the body" (Saygılıgil, 2016, p.11) in the male dominant system. In contrast to the expectations of her mother, she disrupts binaries associated with gender.

Effective Use of Subversion of Gender in *Sexing the Cherry*

Winterson challenges the gender elements defined with boundaries and manages to drag the reader far beyond the expected social norms of gender in *Sexing the Cherry* (Winterson, 1989). This work tells the life story of the main character Jordan and his mother Dog-woman. Jordan is an unusually delicate male figure, while his mother is a tough, strong, frightening woman. On the one hand, these two characters help us to question gender roles in general; on the other hand, "Twelve Dancing Princesses", written by Brothers Grimm, within the main story of Jordan will be analysed since Winterson rewrites this tale in the

novel. This technique is called intertextuality, a term put forth by the French philosopher Julia Kristeva. Intertextuality refers to a text within a text and Winterson uses it so well to subvert gender in fairy tales.

Like Jeanette in *Oranges*, Jordan is an adopted child. He is abandoned and his mother, the Dog-woman finds him near a river bank in London. Jordan was a gentle boy whereas his mother was the opposite. Jordan's words to describe his mother function to disrupt the traditional image of a woman's body "When I think of her, or dream about her, she is always huge, and I am always tiny. I am sitting on her hand, the way she holds her puppies" (Winterson, 1989, s.86). From these statements it is seen that a woman is presented as strong and the man as weak in contrast to gender. A physically strong mother is the opposite of what we expect to see in a tale. Stereotypically, the societies that we live in, through gender roles, enforce us to believe that mothers are usually weak and emotional. The binary of strong-weak is subverted here. Moreover, the son's feelings for his mother are not shaped by her image, his love is beyond appearance; but in fairy tales, beauty takes the lead to be loved and ugliness is associated with sin or evil. However, the dog-woman knows that the love bond between them is beyond conventional notions "For myself, the love I've known has come from my dogs, who care nothing for how I look and, from Jordan who says that though I am as wide and muddy as the river that is his namesake, so am I too his kin" (Winterson, 1989, p.32) because love "is probably one of the few things in life that rises above all those kinds of oppositions" (Winterson, 1989, p.65).

When Jordan grows up, he is employed by the gardener of king Tradescant. He works as an assistant in the gardens, he takes his mother and her dogs with him to Wimbledon. He had his routine until he met a mysterious woman called Fortunata at a party one day, this woman ruined his routine because Fortunata disappears and so "Free spirited dancer Fortunata also introduces us to the hard-to-confront aspects of being a woman, and sometimes to insanity" (Sezer, 2017, p.207). Jordan fell in love with her at first sight and started to run after her. This quest of him lasts a long time and during this period, he goes to extraordinary places and transgresses boundaries of time, space, and love to meet Fortunata again. Jordan challenges binaries throughout his search. We see such binary oppositions from the beginning to the end of the novel. For instance, in his dream, Jordan observes the residents of a town who "have reconciled two discordant desires: to remain in one place or to leave it behind forever" (Winterson, 1989, p.43). the town is not stable, it moves and moves. Thus, there is a staying-leaving binary here. This might hint at a transgression of the borders of a place. Provided that the inhabitants intend to stay in the town

rather than leave, they are not going to break boundaries. Similarly, in fairy tales, whenever a princess is out of her town, city, or castle, in other words, out of the place where she lives, she feels insecure, but Winterson is against such limitations and so in her rewritten piece, the town looks mobile. Stable perceptions, gender roles, divisions, and conventional ideas are not formed in a prison-like place.

Another binary is presented in the following pages. The earth is depicted as “round and flat at the same time” (Winterson, 1989, p.87). In addition, there is this binary of the inner and the physical worlds of Jordan. The Dog-woman names him after a river. As Jordan flourishes, the mother begins to regret giving this name, like the river Jordan steams, it gets more and more difficult to keep him by her side. Jordan is “not bound to anything just as the waters aren’t bound to anything” so that he is “obsessed with [...] the thought of discovery” (Winterson, 1989, p.3-4). In one way, he lives in his inner world and appreciates this: “To escape from the weight of the world, I leave my body where it is, in conversation or at dinner and walk through a series of winding streets to a house standing back from the road” (Winterson, 1989, p.11). This breakaway is towards fictional places called the city of Words and the city of Love. On the other hand, he likes adventure and lives in the outer world. Therefore, Jordan is put into a world of imagination and fantasy where there are no binaries, boundaries, limitations, or divisions. This placement is a way to deconstruct the inner-outer binary. In addition, while judging his decision to leave England, Jordan remarks “running away was a running towards” (Winterson, 1989, p.87) and here we see Winterson’s presentation of the away-towards binary. When it comes to mentioning the nature of time, it is written “Thinking about time is to acknowledge two contradictory certainties: our outward lives are governed by the seasons and the clock; that our inward lives are governed by [...] an imaginative impulse cutting through the dictates of daily time, leaving us free to ignore boundaries” (Winterson, 1989, p.99). There is a similarity between this nature of time and Jordan’s love which is “governed by [...] an imaginative impulse” that allows him to ignore boundaries of any kind.

His feminine tendencies make Jordan dress like a woman when he works at a fish stall. During his work life, he begins to realize the material division of the sexes more. For him, cross-dressing is not only particular to one sex. According to him, both men and women cross-dress “to be free of the burdens of their gender” (Winterson, 1989, p.28). This burden is socially constructed, and we can see it well in fairy tales. Cinderella’s sisters, for example, try to wear small shoes to marry the prince. Even though the shoes do not fit, and they hurt their feet, these stepsisters struggle rather than free themselves from “the burdens of their

gender" (Winterson, 1989, p.28). In contrast to these characters, Winterson's characters refuse such constructions and traditional sexed hierarchies.

In *Sexing the Cherry*, Winterson rewrites the tale "The Twelve Dancing Princesses" by the Brothers Grimm. She starts by changing the name of the tale to "The Story of the Twelve Dancing Princesses." In the original text, every night the twelve princesses leave the rooms where they are imprisoned by their father. Without the king's permission, they go to a magical city. They dance until the morning and return home without getting caught by their father. However, the king suspects his daughters because of their tired faces and worn shoes. Believing that his daughters have a secret, he promises to marry one of his daughters to the prince who will reveal their secret. As a matter of fact, a cunning young man solves the secret and wants to marry the eldest daughter. Women's own will, independent preferences, and right to choose are not questioned. Whether these women want to marry these candidates is not asked. Whether a king or not, women are often expected to marry the men their fathers choose, in a way their fathers decide (Winterson, 1989, s.108). "At the end of the tale, princesses who do not comply with the conditions are restrained, [in place of their father], again tamed by a man" (Karataş, 2020, p.71).

Winterson, on the other hand, rewrites this tale completely differently. First of all, the cunning prince chooses not the youngest, but the eldest princess to marry. The underlying reason for this is to oppose associating princesses with beauty and youth. Even though the oldest princess is not young and beautiful, that does not mean she cannot be happy. In these tales, each princess tells her own story, and fairy tales with expected happy endings are deconstructed, and the identities of men and women are questioned because no princess in these tales waits to be rescued. As well as being desperate, Winterson's princesses have willpower, independent choice, and the right to choose. They are women who make their own decisions about their lives. Especially at the end of most of these rewritten fairy tales, the princess finds happiness, not in marriage, but in loneliness. With this writing technique, Winterson takes a step to change the reader's expectations.

In Winterson's "Twelve Dancing Princesses", princesses all lead an unhappy marriage. No princess spends her day washing up, cleaning the windows, cooking, or doing any other housework. Instead, in their spare time, they make plans to end their unhappy marriage and get rid of their husbands. After all, some of the princesses kick their husbands out of the house or kill them. For example, the eighth princess is abused and insulted by her husband. Thus, she hates her husband and poisons him to death. The ninth princess was

persecuted and chained by her husband for years. She commits a brutal murder by removing her husband's liver. Similarly, the eleventh princess is very unhappy in her marriage and kills her husband. Apart from these examples, all other princesses have problems in their marriage. None of them lives happily ever after like in the fairy tales:

You know the story, one day a wise prince caught us flying out the window. We gave him sleeping pills, but he didn't drink, he pretended to drink. He had eleven brothers, we all married to one of them. According to the story, we have lived happily since then. We did, but not with our husbands (Winterson, 1989, p.48).

The first sentence of the first tale begins with "You know". This sentence implies that Jordan is familiar with the fairy tale genre and its constructed messages. Then as "You know" in this fairy tale, the princess will traditionally wait to be rescued in her room, after that marry her saviour and live happily ever after, and a male-dominated narrative will continue. Jordan asks whether they were happy at the end of the tale or not. The oldest princess responds, "we did, but not with our husbands" (Winterson, 1989:48). Thus, Winterson subverts the perception that "[marriage] is the end of all suffering" (Karataş, 2020, p.160).

Conclusion

Today gender studies exist in many areas of life, from music to art, from literature to sports and likewise, children's literature attracts the attention of many writers who want to question gender roles. Childhood is a period when awareness is formed; stories and fairy tales indirectly affect children's perceptions of how they should behave in the future. When we look at the past, we see that in popular fairy tales such as Snow White and Rapunzel, patriarchal thought is dominant. Children of the period tend to choose a gender role by reading these tales. Children are thought at an early age that men and women should act according to these assigned roles.

When we look at postmodern literature, we come across alternative tales of writers such as Jeanette Winterson, Angela Smith, in whose productions gender is reflected in a different way. We see such postmodern effects in the film industry, in bank projects, advertisements, company policies, art and facilities, and in similar institutional structures all over the world that draw attention to this issue.

Jeanette Winterson focused on this issue long before today and wrote postmodern novels on it. In this respect, it is important to examine the novels

Oranges Are Not the Only Fruit and *Sexing the Cherry*. In her novel *Oranges*, we see that she rewrites both biblical stories and well-known fairies. We read from the first chapter of the bible "Genesis" to the last chapter "Ruth" that the main character Jeanette does not apply the usual female behaviour patterns. Similarly, Jeanette's escape from the bonds of her gender by leaving everything behind is rewritten in the story of the knight Sir Perceval who is also brave enough not to look back and survive despite society's expectations. In addition, in this novel, Winterson refers to dualities a lot and her main purpose is to criticize these dualities, especially gender.

In *Sexing the Cherry*, there is a more intense description of the protagonist Jordan and Dog-woman as his mother. When the character in this story is analysed, it is obvious that the male character Jordan is naïve, calm, introverted, and obedient as a man whereas his mother seems to be tougher and stronger both physically and mentally as a woman. With such character construction, Winterson once again subverts gender. Apart from this, we read another rewritten fairy tale in *Sexing*; Brothers Grimm's "Twelve Dancing Princesses". In this version, today's children witness a very different gender role than the gender role assigned to women in a patriarchal society and this tale teaches them to question gender.

What makes Winterson's work special and close to being the subject of this research is its unique postmodern feminist approach and effective use of rewriting. With this analysed parodic rewriting, Winterson sets an example for today's writers who make products for the questioning of gender from a different perspective.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Ek Beyan: Çalışmaya 1. yazar %90, 2. yazar %10 oranında katkı sağlamıştır.

References

Arslan, G. (2020). *Rapunzel*. (Accessed: 24.09.2022) link: <https://www.odeabank.com.tr/SiteAssets/docs/Esit-Masallar-Rapunzel.pdf>

Berktaş, F. (1996). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2018a). *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak: Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*. (Translated by Nazlı Ökten). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Coon, D. R. (2018). *Turning the Page*, Smith, A., Letting Down Rapunzel: Feminism's effects on fairy tales. New Jersey: Rutgers University Press.

- Dyas, D. & Hughes, E. (2015). *The Bible in Western Culture, The Student's Guide*, Travis, S., London: Psychology Press.
- Ellam, J. (2010). *Love in Jeanette Winterson's Novels*. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Grena, N. & Howard, B. (2010). *Tangled*. Walt Disney Studios.
- Grimm J. & Grimm, W. (2015). *Snow White (Illustrated): A Brothers Grimm Fairytale*, Blackdown Publications.
- Gülsoy, M. (2020). *Sindirella'nın Bilmecesi*. (Accessed 06.09.2022) link: <https://www.odeabank.com.tr/SiteAssets/docs/Esit-Masallar-Sindirellanin-Bilmecesi.pdf>
- Karataş, A. (2020). *Uyuyan Güzel Uyandı*, İstanbul: Nemesis Kitap.
- Kristeva, J. (2016). "Word, Dialogue and Novel." Moi, T., *The Kristeva Reader*, Columbia: Columbia University Press.
- Roberts, L. (2003). *Rapunzel: A Groovy Fairy Tale*, London: Pavilion Children's Books.
- Saygılıgil, F. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Selden, R. (1993). *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*, Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Sezer, M.Ö. (2017). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, Bursa: Gölyazı Yazı Evi.
- Winterson, J. (1985). *Oranges Are Not the Only Fruit*, Ontario: Pandora Press.
- Winterson, J. (1989). *Sexing the Cherry*, London: Bloomsbury Publishing.

Atf: Alkan, E. (2022). Tiyatro Sosyolojisi Yoluyla Yüzyıllar Arası Köprüler Kurmak: T.S. Eliot'ın Katedralde Cinayet Oyununda Kamusal Şiddetin Shakespeare Tiyatrosu Üzerinden Tahlili, *Sosyoloji Dergisi*, 44, 359-388.

Derleme Makale / Review Article

**TİYATRO SOSYOLOJİSİ YOLUYLA YÜZYILLAR ARASI KÖPRÜLER
KURMAK: T. S. ELIOT'IN KATEDRALDE CİNAYET OYUNUNDA KAMUSAL
ŞİDDETİN SHAKESPEARE TİYATROSU ÜZERİNDEN TAHLİLİ**

Eren ALKAN*

Öz

Başlangıcından itibaren Batı yazınının ana temalarından olan şiddet, tiyatronun da önemli bir parçası olarak sahnelenmiş ve oyunlar, insanın özündeki şiddete bir ayna tutma görevi üstlenmiştir. Elizabeth Çağı tiyatrosunda görüldüğü gibi şiddetin pek çok hikâyeyi biçimlendirdiği gözlemlenmiştir. Kamusal şiddetin tiyatrodaki artan bir şekilde sahnelenmesinin, yansıtılmasının ve eleştirilmesinin temelinde Batı toplumlarındaki bireycilik ve aydınlanma hareketinin yüzyıllar boyunca gelişmesi fakat bununla ters orantılı olarak kamusal düzenin, uyguladığı şiddet seviyesini artırması vardır. Bu orantının, Batı medeniyetinin bir uzantısı fakat benimsediği disiplinler ve kültürel dokusu bağlamında ortaya çıkan farklılaşmalar neticesinde özellikle Anglo-Amerikan kültürde görülmesi, Anglo-Amerikan tiyatro sahnesini de diğer ulusların şiddeti yansıtış biçiminden farklılaştırır. Bu nedenle; bu çalışmada modern Amerikan tiyatrosunda kamusal şiddetin birey üzerindeki etkisini, oyunlarının metinlerine taşıyan, otorite ve kamusal şiddetin çeşitli şekillerini ve boyutlarını tartışan T. S. Eliot mercek altına alınacaktır. Bu nedenle, bu çalışma kapsamında, Eliot'ın *Katedralde Cinayet* (1935) oyununda -oyunun Shakespeare tiyatrosu ile arasındaki benzerliği bağlamında tartışılması koşuluyla- "kamusal şiddet" in birey üzerindeki yansımalarının incelenmesi ve tartışılması amaçlanmaktadır. Metodolojisini de kamusal şiddetin birey üzerindeki etkisi sosyolojik ve psikolojik açımları da gündeme getirdiği için, Yeni Tarihçilik ve Psikoanalitik kuramların ışığında oyunun yakından betimsel incelenmesi ve çözümlenmesi oluşturacaktır. Bu çalışmanın ana referansı olarak tasarlanan *Katedralde Cinayet* oyununun;

* Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, erenalkan.ege@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6447-9394

Makale Gönderim Tarihi: 19/09/2022, Makale Kabul Tarihi: 20/10/2022

yazıldığı dönemin *ruhunu* ne derece yansıttığı ve bu unsurlardan temellenen kamusal şiddetin bireyin bilincine ve psikolojisine olan etkisini nasıl ele aldığı, tarihsel art alanlarıyla paralel olarak ele alınacaktır. Dolayısıyla, kamusal şiddeti en iyi yansıtan yazarlardan birisi olarak Eliot'ın yukarıda adı geçen eserinin okuyucuya, bu olgunun açılımı, nedenleri ve sonuçları bağlamında şiddetin Amerikan tiyatrosundaki yerini aktarabileceği umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro sosyolojisi, Anglo-Amerikan edebiyat, Tiyatro, Shakespeare, T. S. Eliot, Kamusal şiddet

**Building Bridges between the Centuries through Sociology of Theatre:
Analysis of Public Violence in *Murder in the Cathedral* by T. S. Eliot
through Shakespearean Theatre**

Abstract

Violence, as one of the main themes of Western literature, has inevitably been put on the stage and the plays have taken on a task of mirroring violence in the essence of human beings. It is beholden that violence has shaped a good many stories and characters as it can be analyzed in the Elizabethan theatre. At the heart of staging, reflecting, analyzing, and criticizing public violence gradually in the field of theatre, individualism and enlightenment, on the one hand, have developed for centuries in the Western societies on the other hand public order has increased the level of violence on people. Hence, in this study, T. S. Eliot who analyzes the effect of public violence on individuals in modern American drama and takes it in his works, and also discusses various faces of authority and public violence has been examined. As one of the most important authors of 20th century, Eliot has examined the theme of public violence through most theatre techniques; besides, he has made the meeting of audience with the essence of violence possible by using modernist narratives from which he benefited the dynamic structure of Anglo-American drama. Therefore, this study aims at examining and discussing the projection of "public violence" on individual by reflecting the similarities between Shakespearean theatre and Eliot's *Murder in the Cathedral* (1935). The research method is close descriptive analysis of the play in terms of New Historicism and Psychoanalysis for the effect of public violence on individual often brings sociological and psychological issues directly into question. As the main reference of this study *Murder in the Cathedral*, it will be discussed how the play reflects *zeitgeist* that it is written in and how it approaches the effects of public violence on human conscious which is grounded on this *zeitgeist* with historical backgrounds.

Keywords: Sociology of theatre, Anglo-American literature, Theatre, Shakespeare, T. S. Eliot, Public violence

Giriş

Bu makalede, T. S. Eliot'un *Katedralde Cinayet* (1935) isimli oyunu üzerinden modern Amerikan tiyatrosunda kamusal şiddetin birey üzerindeki etkisini otorite ve kamusal şiddetin çeşitli sosyolojik boyutları etrafında tartışılacaktır. Yirminci yüzyılın önemli yazarlarından sayılan Eliot; kullandığı tiyatro teknikleriyle kamusal şiddet temasını mercek altına almıştır. Dolayısıyla makalenin temel amacı, Anglo-Amerikan tiyatrosunun dinamik yapısından faydalanarak yenilikçi anlatımlarla seyircinin şiddetin özülle karşılaşmasını ve yüzleşmesini sağlayan Eliot'ın *Katedralde Cinayet* adlı oyununda -oyunun Shakespeare tiyatrosu ile arasındaki benzerliği bağlamında tartışılması koşuluyla- "kamusal şiddet" in birey üzerindeki yansımalarının incelenmesi ve tartışılmasıdır. Çalışmanın metodunu da kamusal şiddetin birey üzerindeki etkisi, zaman zaman doğrudan sosyolojik ve psikolojik açılımları da gündeme getirdiği için, Yeni Tarihçilik ve Psikoanalitik kuramların ışığında oyunun yakından betimsel incelenmesi ve çözümlenmesi oluşturacaktır. Bu çalışmanın ana referansı olarak tasarlanan *Katedralde Cinayet* oyununun; yazıldığı dönemin ruhunu ne derece yansıttığı ve bu unsurlardan temellenen kamusal şiddetin bireyin bilincine ve psikolojisine olan etkisini nasıl ele aldığı tarihsel art alanlarıyla paralel olarak ele alınacaktır. Dolayısıyla, kamusal şiddeti en iyi yansıtan yazarlardan birisi olarak Eliot'ın yukarıda adı geçen eserinin okuyucuya, bu olgunun açılımı, nedenleri ve sonuçları bağlamında şiddetin Amerikan tiyatrosundaki yerini ve bir yerde evrimini aktarabileceği umulmaktadır.

Kamusal şiddet nedir sorusuna kamusal şiddetin ortaya çıkmasına neden olan gerekçelerin çağdaş kültürün her yerinde görüldüğü cevabıyla başlamak gerekir. Bu gerekçeler, doğaya insan özellikleri verildiği için doğanın kendisine ahlaki bir özellik katan çocuk hikâyelerinde başlar. Örneğin; kurt, içgüdüsel bir avcı olmaktan çok, kötü adam olur. Fırtına sanki kötü bir niyeti varmış gibi "katil kasırğa" olur (Trend, 2008, s. 161). Şiddet insanların güç kazanmak ya da güçlerini elde tutmak için kullandıkları fiziki güç, para ya da söz gibi bir araçtır. Ayrıca şiddet işlenmemiş bir alettir; çünkü çoğunlukla elde edeceği şeyin beklentisi tarafından ele geçirilir. Oysa sonucunda şiddet, siyasi gücü, her zaman bir gücün kaybedilmesinden daha az yansıtır. Bu konuda medya, özellikle haberlerin yansıtılmasında kullandığı söylemsel değişmeceli dil, film ve dizilerin kullandığı somut simgeler ve reklamların kullandığı arketipler ile kamusal şiddeti doğallaştırarak izleyiciye imitasyonun bir serap olduğunu değil, bizzat

musluklarından akan su olduğunu kanıtlar. Yani şiddet sadece medyada yer alan seyirciye uzak bir kavram değil, içselleştirilmiş bir yaşama şekli hâline getirilir. Tehdit ve tehlike anlayışları, özneliğini bir vakum olarak kullanır (Trend, 2008, s. 132) ve çok uluslu şirketlerin (News Corporation, General Electric, Time Warner, Disney, Viacom, Bertelsmann gibi) tüm medya sektörünü tekelleştirmesi nedeniyle nesneliliği de böylece kamusallaştırılmış şiddet bağlamında giderek öznelleştirilerek sürenin işlenmesine katkıda bulunur ve özelinde özellikle kamusal alanda ortaya çıkan şiddeti bir amaca giden kısa yolun anahtarı konumuna sokar. John Fiske, anlam “kültür endüstrisi tarafından üretilmez, yalnızca insanların devam etmekte olan popüler kültür yaratma sürecinde kullanmaları ya da reddetmeleri için sunulur” (1989, s. 36) diyerek bu anahtarın kilidi açma sürecini dile getirmiştir. Bir başka açıdan, örneğin komedide, şiddetin önemsizleştirilip geçici kılınmasıyla -tokat yiyen bir adama ya da düşen bir gence, aşağılanan kilolu bir kadına komedi konseptli bir oyunda gülünmesi gibi- yine şiddetin hep var olan ama zararı belli belirsiz teğet geçer konumda olması fikrinden rahatsız olmak yerine, ona alışıp ya da tam tersi yabancılaşıp somut açısından uzaklaşma hissine kapılırız. Aynı paralelde farklı bir örnek vermek gerekirse, millî tarihi yansıtmak amacıyla her meydanda general üniformasıyla ya da kılıçla şiddet uygulayan bir tarihî figürün yer alması yüzyıllardır süregelen tarihî bilinç akışı içinde şiddetin yüceltilmesini somut olarak kanıtlayarak onu kanıksamamıza neden olur (Trend, 2008, s. 38). Tüm bu yüceltme ve kanıksama halini entelektüeller, sanatçılar ve edebiyatçılar pek çok farklı dönemde ürettikleri eserler yoluyla tartışmaktadır. Özellikle iki dünya savaşı ile tarihin en büyük kamusal alanda şiddet sahnesine ev sahipliği yapan yirminci yüzyıl bu tartışmaların da yoğunluğunu artırmıştır. Savaşın baş aktörleri olan Batılı devletlerin düşün ve yazın insanları kamusal şiddetin modern birey üzerindeki etkisini irdelemiş, anlatmaya çabalamış ve topluma ayna tutma görevi üstlenmişlerdir. Anglo-Amerikan yazını ise bu çabanın küresel edebiyatta önemli sacayaklarından birisidir. Bu yazının hem Avrupa’da hem de Amerika’daki temsiliyeti açısından önde gelen yazarlarından birisi ise T. S. Eliot’tur. Eliot, modern edebiyatın şekillenmesine hem teknik hem de içerik olarak katkıda bulunan bir isimdir. Aydın eleştirisini de eserleri yoluyla yapmayı tercih eder. Örneğin, *Katedralde Cinayet* adlı oyununda döneminin toplumsal ve siyasi olaylarına getirdiği eleştiriyi, gerek kültürel, felsefi ve sosyal gerekse siyasi ve ekonomik açıdan en karanlık dönem olarak addedilen Orta Çağ İngiltere’sinde yaşanmış bir hikâye üzerinden yapar ve bunu yaparken de Rönesans’ın büyük tiyatro yazarı Shakespeare’in tiyatral teknikleri ile şiddet konusuna bakış açılarını esas alır. Eliot; kullandığı tiyatro teknikleriyle kamusal şiddet temasını irdelemiş, Anglo-Amerikan tiyatrosunun dinamik yapısından faydalanarak yenilikçi anlatımlarla seyircinin şiddetin özüyle karşılaşmasını ve yüzleşmesini

sağlamıştır. Bu nedenle, bu çalışma kapsamında, Eliot'ın *Katedralde Cinayet* (1935) adlı oyununda -oyunun Shakespeare tiyatrosu ile arasındaki benzerliği bağlamında tartışılması koşuluyla- “kamusal şiddet”in birey üzerindeki yansımalarının incelenmesi ve tartışılması amaçlanmaktadır.

Bu nedenle, modern Amerikan bireyinde şiddetin etkisinin tiyatrodaki Eliot tarafından nasıl yansıtıldığına bakılırken öncelikle Elizabeth Dönemi'nin yapısına ve şiddet olgusunun bu dönemde nasıl algılandığına baktıktan sonra bu toplumsal algının Shakespeare yazınına nasıl etkilediğini irdelemekte fayda vardır.

Elizabeth Çağı'na şekil veren iki önemli olgu bulunmaktadır: birincisi, hümanizm; ikincisi ise dinsel reformasyondur.¹ İngiltere'ye özel olarak Elizabeth Dönemi Rönesansı kendisini İtalya'daki gibi plastik sanatlarda değil, William Shakespeare ve Edmund Spenser gibi hümanistlerin eserlerinde, “edebiyat” alanında gösterir. Ayrıca İngiltere'de Rönesans, Reformasyon hareketi ile aynı potada erimektedir. İtalya'nın Katolik Kilisesi'ne bağlılığına rağmen; İngiltere, Martin Luther'in Reformasyon hareketi ile eş zamanlı Protestanlığı benimser. Tüm bunlara ek olarak, İngiliz hümanizmi, İngiliz halkını tek bir vücutta birleştirir. Bu da İngiltere'nin yeni dünyayı keşif yarışına en önde girmesine önyak olur. Elizabeth Çağı'nda yapılan çeviriler, ülkenin hem kültürel gelişimine hem de felsefi ve edebi gelişimine katkıda bulunur. Örneğin, Thomas North'un Plutarkhos'un Yunan ve Romalıların yaşam öykülerini anlattığı eserlerinden yaptığı çeviriler, Shakespeare için inanılmaz bir kaynak oluşturur (Urgan, 2008, s. 107–115).

Birey üzerindeki baskıcı otorite ve şiddet, Orta Çağ için kamusal düzlemde, bireyi hiçleştirip onun içine kapanmasına neden olurken, hümanizm felsefesi ve sanatla somutlaşan Rönesans hiç kuşkusuz asırlar süren bu baskıya ve yarattığı travmaya karşı tepkisel gelişme olarak kendini gösterir.

Shakespeare Öncesi İngiliz Tiyatrosuna Kısa Bir Bakış

Elizabeth dönemi tiyatrosunun gelişimi çok hızlı bir şekilde olmuştur. Bu hız nedeniyle günümüz okuyucusu/izleyicisi ilk dönem oyunlarıyla daha sonraki yapıtların farklı çağlarda yazıldığını düşünebilir. “Hâlbuki *Gorboduc* ile *Hamlet* arasında sadece kırk yıl vardır. Elizabeth tiyatrosu ne “öz” ne de “biçim” açısından Yunan tiyatrosu da dâhil diğer tiyatrolara benzer” (Urgan, 2008, s. 191). Aiskhülos, Sofokles ve Euripides gibi önemli Yunan oyun yazarları İngilizceye o dönemde çevrilmese de Romalı komedyacı yazarları Titus Maccius Publius ile

¹ Bu kısımdaki tarihsel art alan Mîna Urgan'ın *İngiliz Edebiyatı Tarihi* (2008) isimli kitabı temel alınarak hazırlanmıştır.

Plautus Terentius Afer ve tragedya yazarı Lucius Annaeus Seneca İngilizceye çevrilmelerinin yanında dönem yazarlarını ve eserlerini de bir şekilde etkilemişlerdir. Özellikle, şiddeti hem özel hayatı hem de oyunlarına yoğun şekilde yediren -bu yönüyle modern oyun yazarları tarafından örnek alınmıştır- Seneca etkisi, Thomas Sackville ve Thomas Norton'un birlikte kaleme aldığı ve 1561'de sahnelenen *Gorboduc ya da Ferrex ve Porrex* (1561) isimli oyunda da görüldüğü üzere yoğun şekilde hissedilir. Bu oyun, aynı zamanda klasik kurallara da kendisinden sonra gelen oyunlara zıt olarak son derece bağlıdır. Komedyaya unsuru yoktur, koro vardır; zaman ve mekân birliği korunur, kanlı görüntüler sahnede yer almaz. Beş perdeye bölünmüş ilk düzgün tragedya olan ve "--" (*blank*) ölçüsü² ile yazılan bu oyunun önemi büyük ve öncü niteliğindedir.

Shakespeare'den önce yetişmiş ve onu şiddetin kamusal açıdan yansıtılması konusunda dolaylı olarak etkilemiş oyun yazarları hem devrin yakın tarihinden hem genel olarak İngiliz ve Avrupa tarihinden hem de mitoloji ve Romalı tiyatro yazarlarından tematik anlamda etkilenmişlerdir (Urgan, 2008, s. 191–202).

Elizabeth Çağı Tiyatrosunda Şiddet ve Teknik

Bu çalışmanın ana teması bağlamında o dönemde kullanılan teknik dilin çok ağırdal ve kafiyeli olduğu görülür. Konuşmalar doğal değildir; her kelime tonlanarak yüksek perdeden nakledilir. Dilinden kaynaklanan ağırlık nedeniyle bugün dahi oyuncuların kendilerini ispatlamak için Shakespeare oyunlarını kullandıkları açık bir gerçektir. Oyunda lirik ve şiirsel bir anlatım doğar. Kimi zaman Shakespeare'in *Othello* (tahmini 1603) ya da *III. Richard* (tahmini 1591) oyunlarında olduğu gibi karakterler kendi kendilerine de yüksek tondan konuşur. Bu da ruhsal tahlilin sahneye yansımaları için ideal bir araçtır. Karakterlerin dilleri ve retorikleri sınıflarını da doğrudan belirleyen paradigmatardır. Oyunlarda kişiler tarihsel düzlemde tasvir edilir; ayrıca ya iyi ya da kötüdürler. Maske kullanımı yoktur. Kimi zaman makyaj vardır. Kıyafetler ise hangi dönem canlandırılıyorsa o dönemin giysilerini yansıtır. Gerek dil kullanımı ve retorik gerek şiirsel ve lirizm gerekse makyajlar ve karakter kişilikleri gibi özellikler kamusal şiddetin sahnede izleyiciye yansıtılması açısından, abartılı kullanımlarından da ötürü, her zaman tiyatrodaki yardımcı öğeler olmalarından çok temel gereçlerden olmuşlardır.

Neticede, Elizabeth Çağı'nda şiddetin resmedilişi, genelde geçmiş yüzyıllarda yaşanan olayların konu alındığı soylu hikâyelerinden devşirilerek gerek Orta Çağ'dan Rönesans'a geçiş döneminin sancılarını yansıtarak gerekse

² Düzenli bir ölçüsü olan ancak kafiyesi olmayan nazım türü.

de klasik Yunan ve Roma yazarlarının kalemlerinden ilham alınarak olmuştur. Rönesans'ın “yeniden” bilimi, sanatı ve felsefeyi muştulayan görkemi içerisinde şiddetin birey üzerindeki etkisi, İlk Çağ ve Orta Çağ'ın karanlık geçmişini kullanılarak tiyatro üzerinden izleyiciye yansıtılmıştır. Dönemin en büyük tiyatro yazarları Christopher Marlowe ve William Shakespeare, bu bağlamda hem klasikleri eserlerine yedirmeleriyle hem Orta Çağ'ın kilise ve feodal yapısıyla bireyi ezdiği yüzyılları ancak bir tarihçinin algılayabileceği şekilde kesinleştirmeleriyle hem de toplumsal, siyasi ve kültürel konuları tüm Batı yazını estetiğini içine alacak şekilde evrenselleştirmeleriyle bu çağa damgalarını vururlar. Onların eserleri hem teknik hem de tematik olarak geçmiş yüzyıllarda işleyen düzenin koyu renkli şiddetini karakterler üzerinde bıraktığı psikolojik ve sosyopatolojik hasarlarıyla sahneye koyar. Bu eserler, geçmiş yüzyıllarda insanların çektiği acıların sözcüsü olup çağdaş izleyici için uyarı niteliği taşıırken, aynı zamanda geleceğe de eleştirel bir yorum getirme imkânı bırakır. T. S. Eliot da, ileride detaylı inceleneceği gibi, Shakespeare gibi Rönesans dönemi yazını birikiminin açtığı yoldan ilerler. Konularını ve yazını geleneğinin bir kısmını bu dönemden beslenerek oluştururken, bu noktada, Rönesans'ın şiddetin rengini yansıtma biçimini de eserlerine nakleder. Bu bağlamda Shakespeare'in tiyatral yönlerine kısaca bakmakta yarar vardır.

William Shakespeare Tiyatrosuna Kısa Bir Bakış

Üzerine milyonu aşkın makale ve kitap yazılan dünya tiyatro yazınının en büyük dehası Shakespeare'in,³ ilk oyunlarından *Love's Labour's Lost* (yaklaşık 1590'da) ve son oyunu *Tempest* (yaklaşık 1610–11) dışındaki bütün oyunları konularını, hikâye ve mitlerden alır. Başvurduğu kaynaklar arasında İtalyan öykü çevirileri, kimi tiyatro oyunları, İngiliz tarihini anlatan *Holinshed's Chronicle* (1587) ve Thomas North'un, Plutarkhos'un ünlü Yunanlar ile Romalıların yaşam öykülerini anlattığı çalışmalarından yaptığı çeviriler yer alır. Ancak o, ana konu etrafında metni öylesine öznel hâle getirir ki ortaya tamamen özgün bir yapıt çıkar.

Farstan kara komediye kadar eserlerinde her tür komedyaya yer veren Shakespeare'in oyunlarında genellikle durumlar ve karakterlerin ilk sahnelerde detaylandırıldığı, ardından aksiyonun akılcı bir şekilde geliştirildiği gözlemlenir. Olaylar, başlangıçta birbirinden ayrı gibi görünse de çözüm bölümünde bir olayın

³ Shakespeare'in oyunları yanında yazdığı yüz elli sekiz tane ana konusu aşk olan sone ve konularını mitolojiden alan “Venüs ile Adonis” (1592–93) ile “Lucrece'in İrzina Geçilmesi” (1594) adlı iki uzun erotik şiiri vardır; ancak yazdığı tüm tiyatro metinleri hem biçim hem de içerik bakımından birer şiir olarak nitelendirilir ki bu da başka dile çevrildiğinde eserin değerini ister istemez azaltır.

çözümü domino taşı gibi diğerlerinin de çözümüne yardımcı olarak tüm olayların sarmal bir şekilde sonuca ulaşmasını sağlar. Aksiyon, mekân ve zaman içerisine sıkıştırılmaz. Aynı mekânlarda yılları da kapsayan bir şekilde gelişir. Bu da sürmekte olan yaşamın akıcılığına dem vurur. Karakter seçimi ve kullanımı çeşitlidir. Aynı ayrı, sosyolojik olarak tüm toplumsal tabakalardan -kraldan dilenciye-, psikolojik olarak her türlü karakter tipinden -dehadan deliye, âşıktan kıskanca, sıradandan şizofrene- ve cinsel olarak tüm cinsiyet kimliği ve cinsel eğilimlerden -heteroseksüelden transseksüele, homoseksüelden *melankolik* biseksüele- çeşitlemeler sunar. Ayrıca tek bir karakteri de ayrı olaylar açısından inceleyerek kendi içindeki kişilik bölünmelerini ve çatışmalarını da verir. Sahnede figür değil yaşayan insan yaratır. İnsan doğasını derinlemesine tahlil yeteneği onu, bu noktada, ölümsüz kılar. Kullandığı dil ise olağanüstü boyutta sembolik, şiirsel ve felsefi olmakla birlikte aynı derecede gerçekçidir de. Her kelimesi, bahsedilen durumla ilgili bir görüntü sunar izleyiciye (Urgan, 2008, s. 225–232). Bu noktada Shakespeare de tüm bu edebi dehasıyla tıpkı Marlowe gibi sahneye bireyin tüm karakteristik özelliklerini verecek şekilde karakterlerini yansıtır. Özellikle tragedyalarında şiddetin birey üzerindeki etkisini ele alır. Olaylar genellikle soylular etrafında şekillendiği için şiddetin etkisi her zaman kamusal alana da yansır. Örneğin, *Macbeth* (1603–1607 arası yazıldığı tahmin edilir.) adlı oyununda Shakespeare, güç ve iktidar istemi ile hırsın birey ve grup içindeki yıkıcılığını gösterir. İktidar mücadelesinde en tepeye ulaşma adına hile ve şiddetin kullanılmasının -o dönemde bu noktada kral vardır- bireye mutluluk değil; aksine acı ve hiçlik vereceği sahnede yansıtılır. *Macbeth* ve *Lady Macbeth* karakterleri üzerinden Shakespeare; kan, ihanet, hırs, öfke ve fiziksel şiddetle kazanılan gücün hem bireylerin kendilerini hem de toplumsal refahı sekteye uğratacağını gösterir. Bir başka örnek ise *Julius Sezar* (tahmini 1599) oyunundan verilebilir. Oyunun kahramanı Marcus Brutus de ahlaki ve vicdani duyguları ile hırsı arasında kalmış bir bireyin içerisine düştüğü açmazları gösterir. Bu yönüyle oyun, psikolojik şiddetin bireyler üzerinde iktidar mücadelelerini şekillendirirken nasıl kamusal boyutlara ulaştığını gözler önüne serer. Kişisel hırs ve çıkarların ülke yönetimindeki etkisi ve bunun birey üzerindeki vicdani baskısı Brutus üzerinden tüm çıplaklığıyla perdeye yansır. Aynı durum, *Coriolanus* (tahmini 1605–1608 arası) adlı tragedyada da yine iktidar politikalarının bireyin üzerindeki baskısının çevresine saçtığı şiddetle sonuçlanmasını ele alır. *Titus Andronicus* (tahmini 1590'lar) oyunu belki de Shakespeare oyunları içerisinde fiziki şiddeti ele alış açısından en kanlı olanıdır. *Philomela* ve *Procne* mitolojik hikâyelerinin de oyuna yedirildiği metinde onlarca cinayet, birçok yaralama ve tecavüz sahnesi vardır. Karakterlerden çoğu intikam uğruna öldürülür. İhanet, aldatma, kıskançlık, şehvet ve yalanın tüm sarayı etkisi altına aldığı bir oyun olan *Titus Andronicus* tüm ahlaki ve insani duyguların bir kenara bırakıldığı bir ikilemde entrikaların ve

kötüye kullanılan gücün nasıl fiziki şiddetle ve acıyla sonuçlandığını anlatır. Gerek dekoru gerek ses kullanımı gerekse karakterlerin vurgu ve tonlamaları oyundaki gerilimi daha da artırır ve izleyiciye şiddetin salt varlığını yakından duyumsatmayı başarır.

Konusunu İngiltere tarihinden alan *III. Richard*'a gelince (tahmini 1592–1593) kendisinin daha iyi anlaşılabilmesi için oyunun devamı olduğu *VI. Henry* (1591) ile birlikte ele alınması gerekmektedir; çünkü her iki oyunun konusu da *Güller Savaşı (Wars of the Roses)* olarak bilinen York ve Lancaster soyları arasındaki taht mücadeleleridir. Richard, tahta geçmek için her türlü yolu deneyen ve gerektiğinde yalana ve hileye başvurmaktan geri durmayan bir kral adayı olarak resmedilir.

Kullandığı dil, sahne tekniği, edebi ve felsefi gücü, toplumbilimsel yetisi ve evrensel bakış açısıyla oyunlarında şiddeti ele alan Shakespeare, bunu yansıtırken kamusal şiddetin ilk çağlardan kendi dönemine nasıl evrildiğini -belki de evrilmeyip aynı kaldığını- ve şiddetin birey üzerindeki yıkıcı etkisini ele almıştır. Bu noktada Rönesans ve Shakespeare tiyatrosunun ana hatlarına göz atıktan sonra yirminci yüzyılda hatta günümüzde dahi tiyatro yazınına gerek tematik gerekse teknik olarak etkileyen Shakespeare'in şiddete dair yaklaşımlarının modern tiyatroya nasıl taşındığını incelemek üzere T. S. Eliot'ın tiyatrosunun özelliklerine bakılacaktır.

T.S. Eliot ve Şiddetin Kamuya Aktarımı

Şair, oyun yazarı ve edebi eleştirmen Thomas Stearns Eliot, *Çorak Ülke (The Waste Land)* (1922) ve *Dörtlü Kuartet (Four Quartets)* (1945) gibi şiir kitapları dışında yedi oyun ve çok sayıda makale ve deneme yazmıştır. Klasik Yunanca, Latince, Fransızca ve Almanca eğitiminin yanı sıra Hint felsefesi ve Sanskritçe dersleri almış olması ve romantik konuları maskeleyemeyi öğrendiği Jules Laforgue, Arthur Rimbaud ve Paul Verlaine gibi şairlerle paylaşmış olduğu sembolizm akımı ve Amerikalı yazar Conrad Aiken, T. S. Eliot'ın şiirini biçem olarak ve tematik anlamda etkilemiştir. *Kaya (The Rock)* (1934), *Katedralde Cinayet* (1935), *Aile Toplantısı (The Family Reunion)* (1939), *Kokteyl Partisi (Cocktail Party)* (1949), *Gizli Tezgâhtar (The Confidential Clerk)* (1953) ve *İhtiyar Devlet Adamı (Elder Statesman)* (1958) oyunlarını da çoğunlukla mısralar halinde yazan Eliot -nazım şeklinde yazılan ve caz temposu tutturularak oynanan *Sweeney Agonistes* (1932) ise tek perdeden oluşur gibi canlandırılır (yazılırken öyle düşünülmesi bile)-, Elizabeth ve Jacobyen nazmına hayranlığını John Webster, Christopher Marlowe, Thomas Middleton, William Shakespeare ve Thomas Kyd gibi isimlere yaptığı anıştırmalarla bol miktarda gösterir.

T. S. Eliot, *The Sacred Wood: Essays on Poetry and Criticism*'de (1920) olgun olmayan şairlerin taklitçi, olgun şairlerin hırsız, kötü şairlerin aldıklarını tahrip edici, iyi şairlerin iyi şeyler yapmaya çalışan, en azından farklı bir şeyler yapan kişiler olduğunu belirtir. Ona göre, yeni ve yaratı eş anlamlı gibidir (1997, s. 5). Bu nedenle, Eliot yazınında özel bir aksan vardır.

Eliot, şiddetin nedenleri ve kökenleri üzerinden yola çıkarak vermek istediği mesajı toplumsal bir eleştiri şeklinde iletir. Yaşadığı yüzyılın en büyük gerçekleri olan küresel savaşlar, kutuplaşmalar, faşist ve kapitalist yönetimler, dini kurumların etkinliğinin sarsılması, yazarı şiddetin hem fiziksel hem psikolojik hem de kamusal boyutlarını sorgulamaya iter. Eliot, kendi analizini yaptıktan sonra çözüm yolunu izleyiciye bırakarak şiddetle izleyiciyi baş başa bırakır. Tiyatro oyunlarından yola çıkarak şiddeti nasıl ele alıp duyumsadığına ve onu ne amaçla yansıttığına bakmak, bu noktada, daha faydalı olacaktır. Örneğin, Russell Elliott Murphy'nin belirttiği üzere Eliot'ın "arsız bir şekilde en dini çalışması" (2007, s. 102) olan "marjinal" *Kaya*⁴ adlı oyunu mesajını kilise üzerinden verir. "Kaya başlığı, İsa'nın metaforudur; . . . çünkü İsa havari Simon'a 'Kilisemi bu kaya üzerinde kuracağım' demiştir (Eliot, 1997, s. 16). Oyunda koro, yirminci yüzyılın modernizmini eleştirir: teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin insanları daha fazla şey öğrenmeye ancak bu kişilerin daha az şeyi anlamalarına neden olduğunu; bunun da "Tanrı'dan daha fazla uzaklaşıp, Toz'a daha çok yakınlaşmayla" (Murphy, 2007, s. 104) sonuçlandığını söyler. İnsanların binalar oldukça işleri olduğunu; örneğin, Ekim 1929'da banka sisteminin çökmesiyle başlayan Büyük Buhran'ın tamamen bununla ilgili olduğunu söyler. Murphy, oyunda Eliot'ın amacının "kilisenin, topluluğun ve bireyin ruhani ihtiyaçlarından da fazlasına hizmet ettiğini" (2007, s. 105) göstermek olduğunu söyler. İnsanın zekâsıyla pek çok şeyi yapabileceğini ancak yıkıcı yanı bulunduğu için tarihin de kanıtladığı gibi yarattığı her şeyi yıkabileceğini dile getirerek İsa ve onun yaratısını (kilise) ve ölümsüzlüğünü kutsar. Kilise her zaman iyi ve kötü arasındaki savaşı hatırlatan inancı simgeler. Bu yüzden, her zaman azizler ve şehitler olacaktır. Koro, "eğer şehitlerin kanı basamakları yıkayacaksa, öncelikle o basamakları inşa etmeliyiz" der (2007, s. 106). Kilise olmaksızın insanlığın asla şiddetin egemenliğinden kurtulamayacağını savunur. Örneğin, oyunun yedinci kısmında koro İnyet Tarihi denilen insanlığın dini inançlarının tarihinden bahsederek inancın kültürü ve tarihi şekillendirdiğini açıklar. Modern yüzyılda artık, bireyi şiddetin vücut bulduğu kapitalizm, kişisel çıkarlar ve iktidar baskılayarak, bunların ona şekil veren bir ağ oluşturduğunu söyler. Her şeye rağmen modern zamanlar her ne kadar karanlık olsa da Eliot, bunun inananlara tanrının ışığını hatırlattığını söyleyerek,

⁴ Oyun, belirli bir temayı ve olay örgüsünü barındırmaktan çok ahlaki ve dini öğütler veren uzun bir ilahiyi andırır.

seyircisine tanrıya olan saf inançla, ruhani inayetle ve materyalizm ile tüketim çılgınlığından vazgeçerek şiddetten sıyrılabileceğini muştular.

Özetle, T. S. Eliot'ın kamusal şiddetin birey üzerindeki etkisini tiyatro oyunlarında göstermesinin ana nedenlerinden birisi, yirminci yüzyılın modern dünyasını eleştirmektir. Geleneklerin ve normların semantik olarak içlerinin boşaltılmasının, yaşanan savaşların, materyalizm ve kapitalizmle bireylerin hayatlarının hiçleştirilmesinin ve toplumsal refahın sadece elit sınıfa indirgenmesinin altını çizerek şiddetin boyutlarını tüm sosyal ve siyasi katmanlara yayarak sorgular. Karakterlerini İngiliz ya da Anglo-Amerikan bireyler üzerinden çizmesi ise onun Batı'ya yönelik genel eleştirisini millileştirmez; çünkü çizilen karakterler oldukça nesnel olarak yansıtılırlar. Çözüm önerisi ise karamsar bir açıdan verilmez. Tüm sistemin yozlaşmasının, kilisenin etkinliğini artırarak, insanların hümanizm ve dini-viddani duygularını yüceltmeye çalışarak engellenebileceğini söyler. Şiddeti; bireyleri, bireyler üzerinden toplumu, toplum üzerinden de tüm Batı kültürünü olumsuzlayan, bilincin yabancılaşmasına neden olan, sadece iktidar ve gücün tekelleşmesine yardımcı olan bir araç olarak duyumsar ve kötücül kimliğini sahnede yansıtmak ister. Shakespeare'in İngiliz tarihinden ya da Batı kültürünün geçmiş örneklerinden yararlanarak şiddet olgusunun zararlarını sahneye yansıtmasını örnek alarak, o da tıpkı Shakespeare gibi iktidarın birey üzerindeki baskısının halkı ve toplumu nasıl kötüye ve açmazlara sürüklediğini, ne derece yıkıcı sonuçlar doğurduğunu kendi geçmişinden örnek vererek seyircisine gösterir. Bu şekilde, gelecekle ilgili planlama yaparken geçmişten ders çıkarmayı salık verir.

Eliot, Elizabeth Tiyatrosu ve Shakespeare

T. S. Eliot "Gelenek ve Bireysel Yeti" ("Tradition and the Individual Talent") (1920) adlı makalesinde şöyle der:

"Oysa şaire ön yargı olmaksızın yaklaşırsak, eserinin yalnızca en iyi değil, aynı zamanda en bireysel bölümlerinin, çoğu kez, onun ataları olan ölmüş şairlerin ölümsüzlüklerini en içli biçimde duyurdukları dizeler olabileceğini görürüz. Burada kolayca etkilenebilen delikanlılık çağını değil, tam olgunluk dönemini kastediyorum" (1984, s. 125).

Bununla Eliot, sanatçının olgun olabilmesi için geçmiş yüzyılların yazın geleneğini çok iyi sindirmiş olması gerektiğini söylemek ister. "Gelenek" kelimesinin herkesin kullandığı sığ anlamdan çıkması gerektiğini ve insanların geçmişe daha berrak gözlerle bakmalarının lazım geldiğini söyleyerek makalesine şu şekilde devam eder:

“Gelenek çok daha derin anlamlı bir kavramdır. Bir kuşaktan ötekine devredilemez; ama isterseniz onu büyük emeklerle elde edebilirsiniz. Yirmi beşinden sonra hâlâ şairliğini sürdürmek isteyen birisinin hemen hemen vazgeçilmez diyebileceğimiz bir tarihsel anlayışa gereksinimi vardır. Bu anlayış; insanın, geçmişi, yalnızca geçmiş olarak değil, içinde yaşanan o andaki varoluşuyla da algılaması demektir. Bu tarihsel anlayış; insanı, iliklerinde yalnızca kendi kuşağının duyarlılığıyla değil, Homeros’tan bu yana tüm Avrupa edebiyatı ve onun bir parçası olan kendi ülkesinin tüm edebiyatının aynı anda var oldukları ve zamandaş bir düzen oluşturdukları duygusuyla yazmaya iter. Bu nedenle kişi, yazarken yalnızca kendi kuşağına bağlı kalmaz. Bir yazarı geleneksel yapan da zamandan bağımsız olduğu kadar zamana bağımlı olmasıdır. Bu hem zamandan bağımsız hem de zamana bağımlı olabilen bir anlayış yani tarihsel anlayıştır. Bu anlayış, aynı zamanda yazarı, zaman içindeki yerinin ve çağdaşlığının en derin bilincine ulaştırır” (1984, s. 126).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Eliot, edebi eser üreten sanatçıda “tarihsel anlayışın” mutlaka bulunması gerektiğinin altını çizer. Ona göre, kişinin başarısı geçmişini sindirmesiyle ölçülür; çünkü “hiçbir şairin, hiçbir sanatçının kendi başına tam bir anlamı yoktur. Onun değeri ve önemi, ölmüş şair ve sanatçılara bağlantısıyla ölçülür. Onu tek başına değerlendiremezsiniz” (1984, s. 126). Bu yüzden de onu geçmişte yaşamış diğer sanatçıların arasına koymak gerekir. Eliot, “bunu yalnızca tarihsel değil, estetik bir eleştiri ilkesi olarak” amaçladığını söyler; çünkü “var olan sanat eserleri kendi aralarında ideal bir düzeni” (1984, s. 126) ancak bu şekilde oluştururlar. Kendisinin de belirttiği nedenlerle Eliot, oyunlarının temasını seçerken ve karakter çizimlerini yaparken geçmişin tiyatro yazınından da oldukça yararlanmıştı. En büyük hayranlığı ise kendisinin de belirttiği üzere, Elizabeth Çağı’na karşı olmuştur. Bunun sebebi, Rönesans döneminin uzun ve karanlık bir Orta Çağ’dan sonra *tarihsel anlayış*ı yakalayarak edebiyatı yeniden şekillendirmesi olarak gösterilebilir. Başta Shakespeare olmak üzere, o dönemin yazın insanları da tarihsel bir art alan incelemesine girmişler; özellikle kendi ülkelerinin tarihini okuyarak kendilerine konu seçmişler ve üsluplarını bu şekilde geliştirmişlerdir. Eliot’ın dediğini haklı çıkaracak şekilde Shakespeare’in dehası *tarihsel anlayış*a sahip olmasında ve Yunan, Roma ve İngiltere tarihleri ile edebi tarihlerini oyunlarında kendi yazın yeteneği ile birleştirmesinden gelir. Shakespeare’in oyunlarında tarihsel dokunun

altında yepyeni bir biçem kokar. İşte, Eliot'ın Shakespeare'den en çok etkilendiği yanı da budur.

Eliot'ın Shakespeare hayranlığının en büyük kanıtlarından birisi belki de Eliot'ın tiyatrodaki yazım tekniğidir. Eliot da oyunlarında zaman zaman *iambic pentameter* kullanır. Koro kullanımı Shakespeare'e benzer. Bunun dışında hem antik Yunan'da hem de Seneca'nın eserlerinde geniş yer tutan *nemesis*,⁵ Seneca'nın hayaletinin dolaştığı Rönesans dönemi İngiliz tiyatrosunun da temel ilkesidir. Bu noktada Shakespeare *III. Richard* ya da *Titus Andronicus* oyunlarında olduğu gibi özellikle *nemesis* eserlerine sindirmiştir. T. S. Eliot'ın *Katedralde Cinayet* oyunu da *nemesis* kullanımı bağlamında Shakespeare'inkine benzer. Bu bağlamda genelde kötücül ve katil soyluların, kralların ve devlet adamlarının Shakespeare tarafından sahneye taşınma şekli de Eliot tarafından örnek alınır. Buna paralel olarak Shakespeare, Elizabeth tiyatrosunun getirdiği bir etki olarak kimi karakterlerini Makyavelist bir düşünce yapısıyla çizer; çünkü Elizabeth Çağı tiyatrosu Seneca'nın etkisiyle seyirciyi şok eden kanlı öç almaların bolca sahnelendiği bir sahne yaratır. Shakespeare ise böylece seyircisinde uyanan dehşet duygusu ve heyecanı kolayca sömürmüş olur. Seyirciye toplumsal mesaj verilmek adına bu Makyavelist karakterler, özellikle yerleşik düzeni bozucu kuvvet olarak sahnede yansıtılırlar.

Rönesansla beraber mevcut ahengin korunması gerektiği düşünülür. Toplumsal hiyerarşinin tepesinde kralın olduğu ve halkın sınıflara ayrıldığı bir düzeni korumak esastır. "Yoksa ahenk bozulur, kargaşalık geçer onun yerine. İşte, Elizabeth Çağı tragediyaları bir bakıma bu düzenin bozulması ilkesine dayanır. Yani yerleşmiş düzen oyunda bozulur, bunu izleyen kargaşalık ve çatışma" şiddet bağlamında seyircinin önüne "serilir ve sonunda bozucu kuvvet veya kuvvetlerin tamamen ortadan kaldırılması ile düzen ve ahenk yeniden sağlanır" (Moran, 1992, s. 16). Bu noktada şiddet amaca giden yolda bir araç olarak konumlandırılır. Eliot'ın yazdığı *Katedralde Cinayet* adlı oyunda da Shakespeare'in bu kullanımının izleri mevcuttur.

***Katedralde*⁶ *Cinayet* Oyunun Yapısı ve İçeriği**

T. S. Eliot'ın 1935'te ilk kez sahnelenen *Katedralde Cinayet* adlı oyunu, 1170 yılında Canterbury Katedrali'nin başpiskoposu olan Thomas Becket'a⁷

⁵ "Kader ya da tanrının, yapısal bir kötülüğün öcünü alması ilkesi" (Moran, 2006, s. 14).

⁶ "Bir piskoposluğun merkezi olan, başka bir deyişle kilise hiyerarşisi içinde idari bir organ olan, piskoposun devamlı olarak bulunduğu mekândır. Bu mekân, içinde yer alan kiliseyi de içerir. Katolikler ve Anglikanlar açısından geçerli bir terimdir" (Metedoran, 2015).

⁷ 1118–29 Aralık 1170 arasında yaşamış, 1162'den 1170 yılına kadar Canterbury piskoposluğunu yapmıştır. Hem Katolik hem de Anglikan Birliği tarafından aziz ve şehit ilan edilmiştir. Ölümünden sonra, Papa Aleksandr tarafından azizlik mertebesine yükseltiştir.

yapılan suikastı konu alır. Eliot, oyunu yazarken özellikle olaya görgü tanıklığı yapmış olan Edward Grim'in⁸ yazılarından yararlanmıştır. Oyun, özetle, bireyin otoriter şiddete karşı savaşımlarını merkeze koyar. Bu noktada yazarın dönem eleştirisini şiddet düzleminde yaparken Orta Çağ'da yaşanmış bir olayı ele alması ilginçtir.

Eliot'a göre, kendi döneminin yükselen değeri faşizmi ve faşizmin insanlar üzerindeki travmatik baskısını -faşizm kamusal şiddetin en uç noktasıdır- sembolik olarak yansıtmak için en uygun zaman dilimi de kuşkusuz Orta Çağ'dır.

Oyunda geçen olaylar, 2-29 Aralık 1170 tarihleri arasındaki zamanı kapsar. Becket'in içsel savaşımları, oyunun ana odak noktasıdır. Oyun, bir *ara oyun* tarafından ayrılan iki bölümden oluşur. Olay, iki ayrı yerde geçer: Orta Çağ İngilteresi'nde Canterbury Katedrali ve piskoposun salonu. Thomas Becket'in Fransa'dan Canterbury'ye yedi sene sonra dönmesiyle başlayan oyundaki gerilim, devlet gücünü temsil eden II. Henry ile ruhani gücü temsil eden Thomas Becket arasında yaşananlardan kaynaklanır. Oyundaki karakterler ise sınırlıdır: trajik bir karakter olan Thomas Becket, II. Henry, Canterburyli kadınlardan oluşan koro, üç papaz, dört ayartıcı, devletin yıkıcı gücünü sembolize eden dört şövalye ve bir ulak. Din temsilcileri de koro gibi isimsiz ve fiziksel olarak ifadesiz çizilseler de üç boyutlu yansıtılarak duygusal eğilimlerini insani bir şekilde sahneye aktarırlar ve bu yanlarıyla tehlikenin boyutlarını sözel olarak dile getirirler.

Katedralde Cinayet, Shakespeare oyunlarına benzer şekilde giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşur: Önceden çok iyi olan II. Henry ile Thomas Becket'in arkadaşlığı, Thomas'ın yine arkadaşı tarafından piskoposluğa yükseltilmesi ile değişir. İktidarın sembolü olan II. Henry, İngiltere'de radikal değişiklikler yapmak isteyince piskopos Thomas, bunlara karşı çıkar. II. Henry, kendi gücünü kilisenin gücünün üstüne çıkarmak istedikçe piskopos Thomas şiddetle bunun adil ve doğru olmadığını dile getirir. Piskopos olduktan sonra, önceleri II. Henry ile paylaştığı daha renkli ve zevkli yaşamı da artık gerisinde bırakan Thomas Becket için, II. Henry'nin otoritesi ve uyguladığı kamusal düzlemdeki şiddet üst boyutlardadır ve halkı çürümeye sürüklemektedir. Bu bağlamda iktidar ve "kuvvet[in]" tanımından farklılaşan "şiddet," "Friedrich Engels'in belirttiği gibi 'daima araçlara muhtaçtır'" (akt. Arendt, 2006, s. 39). Arendt'in görüşlerinden yola çıkarsak, şiddete dayalı eylemin, II. Henry açısından, bizatihi esasının, araç-amaç kategorisine dayalı olduğunu söylemek

⁸ 29 Aralık 1170 Salı günü Cambridge'den Canterbury Katedrali'ne gelen rahip Edward Grim'in yaşamına ilişkin elde bilgi yoktur. Thomas Becket'in öldürülmesine tanıklık ettiği ve onu kurtarmaya çalıştığı hatta kolundan yaralandığı bilinir. Becket'in ölümünden sonra 1180'de piskoposla ilgili *Vita S. Thomae* adlı kitabı yazmıştır.

mümkündür. Kralın amacı, kullanımını haklı kıldığı ve gerçekleşmesi için gereksinilen araçların altında ezilme tehlikesine açıktır. Dahası, örneğin II. Henry'nin "eylemlerinin sonuçları [kendii] denetimini aşar" (Arendt, 2006, s. 39).

"Öte yandan şiddet, içinde fazladan bir de *keyfilik* taşır. Talih, iyi ya da kötü şans, insani [meselelerin hiçbirinde] savaş alanında olduğu denli belirleyici bir rol oynamaz" (Arendt, 2006, s. 10–11). Burada, yazgısı çizilen ise tabii ki ana karakter talihsiz Thomas Becket'tir. II. Henry'nin baskıladığı hiçbir uygulamayı dikkate almayan Becket, işte bu noktada, yedi sene Fransa'ya kaçmak durumunda kalır. Oyun, Becket'in İngiltere'ye dönüşüyle başlar. Canterburyli insanlar onun döndüğüne oldukça sevinirler. Özellikle, Becket'in fakir köylü ve kırsal kesim insanı tarafından sevilip coşkuyla karşılanması, bu noktada, dikkat çekicidir; ama oyunun yan karakterleri, onun II. Henry ile olan diyalogunun öldürücü boyutlarda olabileceğini düşünürler. Sonuç olarak, bir şekilde halk "şiddete uğrayanı," piskopos "adaleti," II. Henry ise "kamusal şiddeti" sembolize eder. II. Henry'nin simgelediği devlet egemenliğinin mutlak ve denetimden yoksun olması, şiddetten başka bir yolun ortaya çıkmasına da olanak vermez. Şiddetin denetimsizliği ise adaletin temsilcisi Thomas Becket'in katliyle sonuçlanır.

Daha önce işaret ettiğimiz üzere, *Katedralde Cinayet*'in üç bölümüne daha detaylı açıdan bakılacak olursa, oyunun Elizabeth Çağı ve Shakespeare'in kimi trajedilerine teknik ve içerik bağlamında benzerliği dikkati çekecektir. *Katedralde Cinayet* oyununda şiddetin birey üzerindeki kamusal iz düşümleri Shakespeare'in bir önceki bölümde de değinilen oyunları esas alınarak irdelenecektir.

Birinci Perde: Kamusal Şiddetin İlanı

Oyunun birinci perdesi, 2 Aralık 1170'de piskoposun salonunda geçer. Birinci sahnede, koronun söyledikleri, tam olarak II. Henry'nin uyguladığı şiddete odaklanır. Thomas Becket yokken, insanlar yedi sene boyunca *ormanda kaybolan koyunlar* gibi yaşamışlardır. Çaresizlik, üzüntü ve sömürünün baskısı altında kalmışlardır. Şiddet ve *keyfilik* yaşamlarının gerçekleri gibi algılatılmıştır. Bu, herkesin açıklıkla gördüğü bir şeyi hiç kimsenin sorgulamaması, incelememesi içindir (Arendt, 2006, s. 14). İnsan ilişkilerinde şiddetten başka bir araç kullanmayan II. Henry ve yandaşları, insan ilişkilerinin daima kesinlikten ayrı olduğu kanısına varmışlardır. "Böyle düşünenlerin, şiddet ya da tarih konusunda söyleyecek başka bir sözü yoktur. Geçmişe ilişkin kayıtlara anlamlı bir şeyler bulmak için bakan bu karakterler, şiddeti, marjinal bir fenomen olarak görmek durumundadır" (Arendt, 2006, s. 14–15). Özellikle II. Henry karakteristik olarak III. Richard ile oldukça benzer özellikler gösterir; çünkü Richard da dışlanmış bir

kişi olarak kendine inanç kaidesini, “Ben kendimi bir hain olarak kanıtlatmaya kararlıyım/ Ve günlerin bu boş zevklerinden nefret ediyorum” (akt. Moran, 1992, s. 38) şeklinde koyar.

Bu bölümde çizilen II. Henry karakteri de Makyavelist bakış açısını Shakespeare'den alır. Tahta oturmak için her türlü kötülüğü yapan, bu amaçla aralarında öz kardeşi olmak üzere on yedi kişiyi öldüren kaos yarattığı kralın öyküsü II. Henry'nin iktidar hırsıyla aynıdır. III. Richard her yönüyle “Elizabeth Çağı'nın Makyavelist anlayışına uygun düşen, gerektiği yerde tilki kadar kurnaz, gerektiği yerde aslan kadar güçlü olmasını bilen, kendini insanlık sınırları dışında gören bir karakterdir” (Moran, 1992, s. 15). Aynen III. Richard gibi II. Henry de amacına ulaşmak için hiç çekinmeden her türlü yola başvurur, yalancı ve ikiyüzlüdür. Tek tutkusu İngiltere tahtının otoritesini güçlendirmek ve kendisinden daha *biçimli* yaratılan halka hükmetmektir ki kamusal gücün temsilcisi olarak halk üzerinde uyguladığı şiddet doğrudan oyunun girişinde koronun sözlerine yansır.

Hipnotik bir etkisi de olan kadınlardan oluşan koro, yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, önemli bir görev edinerek yaklaşmakta olan şiddetin habercisi niteliği taşır. Bu yönüyle tıpkı Macbeth'in başvurduğu cadılara benzer. Yunan tiyatrosuna da benzer şekilde koro, tonu sürekli olayların akışına göre değişen, durumlarla ilgili yorumlar yaparken Shakespeare korosuna da benzer şekilde izleyici ve karakterler arasında köprüler kuran ve korkuyu, kederi ve karmaşayı simgeleyen hareketsiz, sadece izleyip, görgü tanıklığı yapacak bir konuma da sahiptir. II. Henry, koronun konuşmasından da anlaşılacağı gibi “Richard, Richard'ı sever. Yani ben benim” (akt. Moran, 1992, s. 269) diyerek bencilliğin sınırlarını zorlayan III. Richard'ın simbiyotik eşi gibidir. Bir yerde III. Richard ve II. Henry'nin kötülüğü; Platon'un *Devlet* (M. Ö. tah. 372) adlı eserinde dediği gibi “seçtiği hayatın sonuçları (*prohairesis*) üstünde durmaya vakit bulamamış ve bu seçtiği hayatta kendi çocuklarını yeme ve daha başka korkunç şeyler olduğunu görmemiş” (2006, s. 211) bir kişinin kötülüğüdür; çünkü III. Richard'ın *oreksisi*⁹ hatta bunun kardeşi akıl dışı, iştah, kör arzu demek olan *epithymias*¹⁰ bunları görmesini engelliyordur. Sonuç olarak, kötülüğün şiddet üzerinden somutlaştırılışı, gücü uygulayan iktidar ve devletin bireyler üzerindeki

⁹ “İştah”, “arzu”, “istek”, “eğilim”, “özlem” anlamlarında Eski Yunanca bir sözcüktür. Fenomenolojik bir gözle değerlendirildiğinde duygulanımsal bir edim olan arzulamayı, teorik bir edim olan biliş ile ilişkilendirmenin bir yoludur. Bu ilişkiyi ortaya koyma kaygısında bir “temellendirme” gereksinimi yatar. Teorik bir bakışla dünyaya yönelen özneye sınırlı bir düşünüm, dünyaya bağlanımımızın sadece bilme, kavramlar yoluyla kavrama üzerinden kurulduğunu üstü örtülü bir biçimde öne sürer. Oysa böyle olması mantıken imkânsızdır.

¹⁰ Hayvanlarla insanın ortak özelliklerini (korunma, dokunma, üreme gibi) anlatmak için kullanılan terimdir.

baskısı ve tehdidi ile dilin uygulamadaki etkinliği, III. Richard'ın II. Henry karakteri ile olan sıkı bağlarının kanıtıdır.

Noel'in simgelediği yeniden doğuş ve umudun yerini oyunda karanlık ve buhranlı bir atmosfer, endişe ve ölümü bekleyiş alır. Üç papaz da birbirinden farklı düşünür: İlki, felaketin geleceğinden, ikincisi Thomas Becket ve II. Henry arasında uzlaşma olabileceğinden, üçüncüsü ise Thomas Becket'in olayları kendi tarafına çevirecek gücü olabileceğinden bahseder. "Kralın yönetimi ya da baronların yönetimi" (Eliot, 1984, s. 12) fark etmez. Kilisenin koruması altında olsalar da acı vardır. Mutlu yüzler takinamazlar.

Birinci perdedeki konuşmalar iktidarın birey üzerinde uyguladığı şiddetin hem boyutunu aktarması hem de halkın bu şiddetin farkında olduğunu göstermesi bakımından önemlidir:

ÜÇÜNCÜ RAHİP. Şiddet, ikiye bölünmüş ve peş peşe yolsuzluklardan başka,

Bir şey göremem dünya devleti nizamında,

Kral ya da baronların yarasındaki ilke;

Kuvvetliye kuvvetle, zayıfı keyfe göre.

İktidarı ele geçirip sürdürmekten başka bir kanunları yoktur onların,

Güçlü olan diğerlerinin istek ve hırsını idare eder,

Zayıf ise kendi kendini yer. (Eliot, 1984, s. 12)¹¹

Bu noktada Becket ile II. Henry arasında kesin bir ayırım yapılır: bu, adalet ile iktidar arasında yapılan bir ayırımdır. İktidarın şiddeti araç olarak kullandığı sürece adaleti kullanamayacağını böylece altı çizilmiş olur. Haberci ile Üçüncü Rahip arasındaki konuşma, ayırımın keskinliğini açık bir şekilde gösterir:

HABERCİ. Nasıl barışır bu iki gururlu adam?

ÜÇÜNCÜ RAHİP. Nasıl bir barış olabilir çekişle örs arasında?

BİRİNCİ RAHİP. . . . Roma'nın kudretine,/Ruhani düzene,/Yasal hakka,/

Ve halkın sevgisine duyduğu inançla mı,/Geliyor efendimiz?

¹¹ Buradan itibaren Eliot alıntıları *Katedralde Cinayet* adlı oyundandır.

HABERCİ. . . İnançlardan ödün vermeden, . . . Üzüntülü ama onur dolu

olarak geliyor Efendimiz. (1984, s. 13)

II. Henry ile Becket'in bir araya gelmesi barışla değil ancak savaşla sonuçlanabilir; çünkü Becket'in simgelediği adalet, iktidarla görüşmeyi kesinkes reddeder. Şiddetin reddedilişi ise karakterler tarafından kutsama ve hümanist duygularla karşılanmıştır. Thomas Becket'in varlığı, bir rehber niteliğindedir. İnsanlar, Becket'tan bir rehberlik isterler. Şiddetten ve baskıdan kurtulmanın yolu tek bir insana bağlanmıştır:

İKİNCİ RAHİP. . . .

Bizi yetiştirecek, bize ne yapacağımızı söyleyecek, bizi yönlendirecek.

Papa ve Fransa Kralı ile buluştu Efendimiz.

Baronların ve toprak sahiplerinin tükenmek bilmeyen istek gelgitlerine karşı,

Sağlam bir kayaya¹² basabiliriz ayaklarımızı artık.

Tanrı'nın kayası üstündeyiz şimdi. (1984, s. 15)

Ancak rahiplerin aksine koro, şiddetin yerleşmesinden duyulan umutsuzluğun verdiği bir çaresizlikle şiddete artık alıştıklarını ve üstlerindeki baskıyla bir şekilde hayatlarını sürdürdüklerini ifade ederek Becket'tan ülkeyi terk etmesini ister; çünkü başka bir ülkede yaşıyor olduğunu bilmek bile onlara manevi güç verecektir. İngiltere'de kalıp öldürülmesi hâlinde bu gücün de ellerinden gidecek olmasının endişesini yaşar.

KORO. . . .

Ülkeyi felakete, kendinizi felakete, dünyayı felakete sürüklüyorsunuz.

Yeni hiçbir şey olmasın istiyoruz.

Yedi yıl sükûn içinde yaşadık,

Görmezden gelerek çok şeyi,

¹² Daha önce de belirtildiği üzere "kaya" bir metafor olarak "İsa'nın kilisesi" anlamındadır (İsa, "kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım" demiştir.); ayrıca İsa'nın taraftarlarından Peter'in anlamı da "kaya"dır ve bu metaforla azizliğe değinilir.

Yaşadık ve biraz yaşadık.

Zulüm ve lüks gördük,

Sefalet ve anarşi gördük,

Biraz adaletsizlik gördük,

Yine de hayatımızı sürdürdük,

Sürdürdük ve biraz sürdürdük.

Bazen mahsul alamadık,

Bazen iyi hasat oldu,

Bir yıl yağmurlu geçse,

Öbür yıl kurak geçti,

...

Hepimizin korkuları olmuştur kendine göre;

Fakat şimdi büyük bir tehlike dolaşiyor başımızda,

Hem bir değil, birden fazla tehlike,

Doğum ve ölümü birbirinden ayrı şeyler olarak gördüğümüzde hissettiğimiz

doğum ve ölüm korkusu gibi bir şey bu.

...

Oh, Başpiskopos Thomas! Oh, Efendimiz Thomas! Terket bizi, mütevazi ve

donuk yaşantımızı içinde bırak bizi,

...

Bunun küçük şeylerle avunup giden halkın kaderini nasıl etkileyeceğini,

Ülkenin, efendilerinin ve dünyanın felaketine karşı koymada akıllarının nasıl

zorlanacağını biliyor musun? (1984, s. 16–18)

Koro'nun bu sözleri Kierkegaard'ın *Ya/Ya da (Either/Or)* (1843) kitabında tasvir ettiği mutsuz kişileri anımsatır. Varoluşsal anlamda şiddete maruz kalma bireyleri hissizleştirmiştir. Kierkegaard'a göre:

“...özdeyişlerle düşünmeyen ve konuşmayan fakat özdeyişlere göre yaşayan; yaşama karşı özdeyişler gibi aphorismenoi¹³ ve segregati¹⁴ yaşayan, insanlarla birlik olmadan, üzüntü ve neşelerini paylaşmayan biz; hayatla ayrı telden çalan, bu yüzden de gecenin sessizliğinde bir araya gelen yalnız kuşlarız; yaşamın kederi, günün uzunluğu ve zamanın sonsuzluğu bizden sorulur; biz, sevgili sympanekromenoi,¹⁵ aptalların sevinç ve mutluluk oyunlarına inanmayanlarız, biz mutsuzluktan başkasına tapınmayanlarız...” (1988, s. 67).

İnsanlar, bu yüzden mutlu olmaya cesaret dahi edemeyerek, buldukları konumun, her ne olursa, daha da kötüsü olduğunu varsayarak korumak isterler. Thomas Becket ise koronun sözlerini kaderci bir bakış açısıyla yanıtlar.

Tüm bu konuşmalardan sonra sırasıyla sahneye dört tane ayartıcı girer ve üç tanesi bir şekilde Becket'in Kral'la aralarındaki ilişkiyi düzeltmesinin ya da ona karşı çıkışının önemini, maddi çıkarların faydasını, dünyevi olanın mutluluk, ruhani olanın ise acı ve keder getireceğini anlatmaya çalışırlar. Broc, Warrene ve Kent valisinden bir şekilde kurtulmuş olsa da Kral'ın gazabından kurtulamayacağını anlatmaya çalışırlar.¹⁶ Örneğin, Birinci Ayartıcı, “. . . Yeniden girmeniz Kral'ın gözüne,/İşaret midir yazın bitmediğine?” (1984, s. 21) ve “Efendimiz, başın eğilmesi aynı anlama gelir göz kırpmakla,/İnsanoğlu reddettiği şeyi sever çok defa” (1984, s. 22–23) diyerek Becket'in Kral'a bir şekilde “göz kırparak” da olsa onunla arasını düzeltmesinin kendisi adına daha hayırlı olacağını söylemeye çalışır. Pozisyonunu ne şekilde konumlandırır, karşı tarafın da ona göre davranacağını söyler; çünkü o “hızlandıkça daha da hızlanır ötekiler” (1984, s. 23). Becket ise Kral'ın öfkesinin yaklaşık yirmi sene önce gelmesi gerektiğini söyleyerek Kral'ın yanında çalıştığı günlerden duyduğu pişmanlığı dile getirerek Birinci Ayartıcı'nın tekliflerini reddeder.

¹³ Yunanca “kopmuş” anlamındadır.

¹⁴ Latince “ayrılmış” anlamındadır.

¹⁵ “Ölüye eşlik” eden anlamındadır.

¹⁶ Broc, Warrene ve Kent valisi şiddetin somut şekilleridir: Broc ve Warrene, Kral'ın Becket'i vatan haini diye ihbar etmiş olduğu kişiler, Warrene ise Kral'ın üvey kardeşidir.

İkinci Ayartıcı ise Becket'a, "Devlete yine yön vermelisiniz" (1984, s. 25) diyerek piskoposun iktidar işlerine tekrar dönmesi gerektiğini vurgular. Ona göre, Becket bir şekilde devletin ve gücün yanında yer almış gibi yaparak içten içe mutlak gücü ele geçirmeye çalışmalıdır. Bunun yolu da bir süreliğine şiddete göz yummaktan, ona katlanmaktan ve onu bizzat kullanmaktan geçer; çünkü İkinci Ayartıcı'ya göre, "Gerçek güç,/Belirli bir boyun eğme karşılığında geçer ele./Ruhani kudretiniz cehennem azabıdır yeryüzünde./İktidar, kullanacak olan için amadedir emre" (1984, s. 26). Hatırlamak gerekirse Michel Foucault da "büyük gözetimden" ancak "büyük gözetimin" içerisinde yer almakla kurtulabileceğinden bahseder (Foucault, 2006, s. 284). Tüm bunlara katlanmanın amacı ise dünyevidir:

İKİNCİ AYARTICI. İktidar için, şan ve şeref için.

THOMAS. Hayır, olmaz!

AYARTICI. Evet, olur! Yoksa yıkılır fazilet.

Ülkemiz bir hükümdara dönüşür. Canterbury kabinesi,

Köpeklerle çevrili iğdiş edilmiş bir boğa olur,

Kudretsiz Papa'nın kendi kendini bağlayan hizmetçisi. (1984, s.

27)

İkinci Ayartıcı'ya göre, şiddetten soyutlanmış ve manevi gücün seçilişi, yok olmakla eş değerdir. Bu yönüyle karakter Sade'cı bir toplumsal bakış açısı sunar: Kamu yararı kilise ve manevi inançlarla değil "kişisel politikayla sağlanır" (1984, s. 27). Thomas ise İkinci Ayartıcı'nın tekliflerini reddeder. Bu reddiye, bir anlamda şiddetin lanetlenişidir ki bunun en önemli sebeplerinden birisi "cismani gücün" aracının şiddetin kendisi oluşudur. Bu noktada Becket, Nietzsche'nin şu sözlerini hatırlatır nitelikte ruhani bir yükselişe geçer: "Ey ulu yıldız! Kendilerine ışık saçtıkların olmasaydı, saadetin nerede kalırdı?" (Nietzsche, n.d., s. 70) Becket'a göre, ışığa ulaşma saraya tekrar katılımı değil, kendini tanımayla gerçekleştirilebilir.

Üçüncü Ayartıcı'nın teklifleri de Thomas Becket'in sarayla ilişkilerini düzeltmesine yönelik değil; tam tersine ona fiziksel başkaldırı önerilerinden oluşur:

ÜÇÜNCÜ AYARTICI. . . .

Özgürlük için savaşta kolaylaştırır işimizi.

Bizimle birlikte olunuz Efendimiz,

Büyük bir darbe olur İngiltere ve Roma lehine,
Sona erdirmek için Kral'ın zalim yönetimini,
Piskoposlar ve baronlar üzerindeki. (1984, s. 32)

Üçüncü Ayartıcı, bu noktada, kişinin üzerindeki kolektif şiddetten kurtulabilmesi için aynı şekilde şiddeti kullanması gerektiğini savunur. Ancak Üçüncü Ayartıcı'nın "dişe diş" şeklinde saldırgan tutumunu, şiddete fiziksel şiddetle karşılık verme teklifini de Becket, aynı nedenlerle reddeder.

Becket'a göre, iktidarın baskıcı otoritesiyle mücadelede şiddet türlerinin hiçbiri araç olarak kullanılmamalıdır; o bir şekilde hayata dair bireysel görüşünün arkasında durarak, bunu düşünce ve hisleriyle yapmanın erdemini vurgular. Ona göre, her türlü şiddet kullanımı sadakatsizlikle özdeştir.

Dördüncü Ayartıcı ise diğerlerinden farklı olarak Becket'a şiddeti tamamen bırakmayı ve pasif direnişi, akabinde kendisine uygulanacak olan şiddet sonrası ulaşacağı şehitlik mertebesine odaklanmayı salık verir. Kral ve çevresinin temsil ettiği şey sadece zulümdür ve şiddetin aforozu şarttır. Dördüncü Ayartıcı'nın konuşmaları, Foucault'nun "Kendisini öne çıkaran iktidar, bireyin oluşmasını engellemiştir" (2006, s. 96) sözleriyle doğrudan paralellik gösterir. İktidar, Foucault'nun da bahsettiği üzere, her zaman bireyi önce kullanmayı sonra "parçalamayı" amaç edinir. Dördüncü Ayartıcı ile Becket arasındaki konuşma iktidarın, soyut bir kavram olarak kendisini temsil edenler de dâhil tüm insanların üzerinde ezici bir şiddet uyguladığını, bununla da ancak dünyevi araçlarla değil ruhani araçlarla savaşılabilceğini gözler önüne serer. Böylece şehitliği Becket'a müjdelemiş olur. Bireyin bir şekilde cismani varlığından soyutlanarak, şiddetten arınmak ve halka öncü olabilmek için bu uğurda tüm varlığını ortaya atması gerektiğini savunur. Dört Ayartıcı'nın bir ağızdan söylediği sözlerse Eliot'ın vermek istediği toplumsal mesaj ve yargıyı dile getirip özetlemesi bakımından önemlidir. Bu sözlerle Dört Ayartıcı hem toplumsal bir analiz yapar hem de bireyin varoluşsal anlamda gerçekliğini sorgulayarak hiçliğini dile getirirler. Yaşanılan her şey gerçek dışıdır; çünkü bunlar, bireyi aldatan, onu oyalayan, üzerindeki iktidar çarkının baskısını sorgulama yetisini örseleyen aldatmacalardan oluşmaktadır. Bu yönüyle bu konuşma, Kierkegaard'ın bireyin toplumsal yozlaşma sonrası yaşadığı varoluş problemleri ile ilgili söylediği tezleri de haklı çıkarmış olur. Öyle ki tüm bu somut gerçeklik içerisinde Koro, halkı temsil ederek kolektif şiddetin üzerindeki etkisini dile getirir. Tüm bu baskı içerisinde Koro, kendi kurtuluşunu Thomas Becket'in kaçmasına bağlar; çünkü yukarıda da belirtildiği gibi piskoposun kurtulması az da olsa umudun yaşaması ve en azından var olan sürecin devamını (daha da kötüye gitmemesini) sağlayacaktır; çünkü alıntıda da

görüldüğü gibi devlet gücü halkı ezmektedir. Thomas ise tüm yalvarış ve ayartmaları soğukkanlılıkla karşılar ve ilk perde kapanır.

Bir başka deyişle, bu perdede T. S. Eliot, kamusal şiddetin birey üzerindeki etkisini açık bir şekilde karakterlerin ağızlarından dile getirerek sahneye taşımıştır. Modern izleyici hiçbir şekilde bu sahnede konuşulanlara karşı yabancılık çekmez; çünkü kullanılan sanki yirminci yüzyılın retoriği gibidir. İnsanların çektiği geçim sıkıntıları, devletin bireylerin kamusal çıkarları yerine kendi çıkarlarını ön planda tutması ve gücü elinde bulundurmak için fiziksel ve kolektif şiddeti kullanması ki kamusal şiddetin ilanıdır bu, Orta Çağ'da olduğu kadar iki dünya savaşı yaşamış olan yirminci yüzyıl için de geçerlidir. Eliot, Becket'ı bir şekilde Nietzsche'nin Zerdüş'tünün buyruğunu uygular hâle getirerek, bu noktada, modern izleyiciye bir çözüm yolu vermeye çalışır; çünkü Zerdüş'te de şöyle der, "Şimdi hafifim, şimdi uçuyorum, şimdi kendimi kendi altımda görüyorum, şimdi bir tanrı dans edip geçiyor içimden" (n.d., s. 167). Birey, tüm bu iktidar mücadelelerinden kendisini sıyrarak, edilgen de olsa kendisini soyutlamalı ve bir çeşit direnişe girmelidir. Bunun içinse tüm dünyevi araçlardan uzaklaşması gerekir. Bu mesajı, Becket'in ara bölümde verdiği vaaz üzerinden Eliot, oldukça dini bir perspektifte verir. Kısacası, rahiplerin çizdiği II. Henry karakteri Marlowe'un II. Edward karakteri gibi kin dolu, hırslı ve ölüm saçan bir şiddet timsaliyen, *Macbeth* cadılarına benzeyen koronun yakarışları altında Thomas Becket yine Marlowe'un *Paris'te Kıyım*¹⁷ oyunundaki Protestan şehitlerin mazlumluğuyla çizilir. Böylece iki ayrı güç olan iktidar ve kilise arasına mutlak bir set çekilmiş olur. Özetle, adalet, insancılık ve inayet ile iktidar, güç ve şiddetin bir araya gelemezliğinin altı son derece sert bir şekilde çizilir ve kamusal şiddetin varlığı ve insanlar üzerindeki etkisi tüm karakterlerin sözlerine hâkim olur.

Ara Bölüm: Kamusal Şiddetin Psikolojik Olarak Yansıması

Ara oyun ise 1170 Noel sabahını konu edinir. Thomas Becket'in halka vaazını konu alan bu kısımda din ve inancın iktidarla nasıl zıt kulvarlarda olduğu piskopos tarafından dile getirilir. Bu bölümde, şiddetin kendisine uygulanacağından emin olan Becket'in durumu içsel olarak kabul ettiği izlenir. Bu bağlamda önemli toplum bilim kuramcılarında Georges Sorel, *Reflections on Violence*'ta (1908) "şiddet sorunu hâlâ hayli karanlıktadır" (1999, s. 60) derken aslında belki de Thomas'ta olduğu gibi bu kabullenışı kastetmektedir. Bu noktada şiddet, iktidarın en çok göze batan dışı vuruşundan daha fazla bir şey değildir. C. Wright Mills'in de *The Power Elite* (1956) adlı çalışmasında özetlediği gibi "iktidarın son biçimi şiddettir" (2000, s. 23). Her zaman birey üzerinde kurulan

¹⁷ Bu oyunda, Marlowe Fransa'da katledilen Fransız Protestanlarını konu alır.

egemenlik, şiddet araçlarıyla olagelmıştır. Thomas Becket'in üzerinde uygulanan şiddetin II. Henry tarafından meşruluğu, bu savla böylece açıklanabilir.

Thomas'ın vaazının alt metninde şu yatar: Kamusal yaşam ne kadar bürokratikleştirilirse, Arendt'in deyimiyle şiddetin cazibesi de o kadar artacaktır. Tam olarak gelişmiş bir bürokraside karşınıza alıp tartışabileceğiniz; sıkıntılarını anlatılabileceği, iktidarın baskılarına maruz bırakılabilecek kimse kalmaz (Arendt, 2006, s. 26). İşte, Thomas, bu baskıları ne kadar sırtlanıp sırtlanamayacağını içsel tahlilini yapar. Bürokrasi, herkesin siyasal özgürlükten, eyleme kudretinden yoksun bırakıldığı bir hükümet biçimidir ona göre. "Hiç kimse"nin yönetimi yönetimsizlik değildir ve herkesin eşit ölçüde iktidarsız olduğu yerde, tiransız bir tiranlık vardır. Bu tiranlığın içsel reddi, psikolojik olarak bölümün sonunda şehitliği kabul edişin ana nedenidir. Vaazın sonunda Becket bir yerde varoluşçu söylemi tekrarlar: Birey kendi istenci, gücüyle her şeyden feragat edebilir ve seçtiği yolda her şeye dayanabilir -bu acı çekmeyi gerektirse bile, seçimi ona huzur ve dinginlik getirecektir. Bu doğrultuda, vaazı boyunca, "huzur", "kilise", "şehitlik", "azizlik mertebesi", "yas" ve "sevinç" kelimelerini sürekli tekrarlayarak iktidarın uygulayacağı şiddetin kendisini aslında ödüllendirmeye yarayacağını; bu şekilde de önünde sonunda kendi kendisini yok ederek ölümsüzleşeceğini dile getirir. Zaten iktidarla arasındaki uçurum, ölümünün kesinliğini ortaya koyar. Becket, "Ayrıca sevgili çocuklarım sizlere bir daha hitap edebileceğimi de sanmıyorum" (1984, s. 50) derken müminlerine veda etmektedir.

Bu ara bölümle Eliot, bir şekilde yazar olarak kendi duruşunun da nerede konumlandığını izleyiciye göstermiş olur. İkinci Dünya Savaşı dönemi yükselen faşizminin kesinlikle karşısında olduğunu göstermeye çalışır ki Becket'in konuşması kendi dönemindeki kilise açıklamalarıyla neredeyse aynıdır. Bu yüzden, oyunu izlerken/okurken kişi kendini zaman zaman kilisede hisseder ki zaten Eliot da oyununun her zaman bir dini mabet içinde sahnelenmesinde direteceğini söylemiştir -oyun zaten Canterbury dini festivallerinde gösterilmek üzere yazılmıştır. Ona göre, kamusal alandaki psikolojik şiddetten kurtulmanın yolu kiliseye bağlılıktan geçer. Bunun dışında bu ara bölümde Becket'in konuşması, psikolojik ve varoluşsal bir "ben" arayışının da izlerini taşır. Nitekim Eliot:

"...Bir iki istisna dışında arkadaşlarımla benim üzerimde belli bir etkisi olmadı. Kendisi hakkında net olmayan bir hayat kaçınılmaz olarak pürüzlü bir yüzey gösterir; belli olguları ve aşikâr uyumsuzluklarını göze almaktan kaçındılar; bunları daha yüksek bir anlaşmada çözmeyi deneyecek ya da bunun iç gerekliliğini algılayacak kadar benimle ilgilenmediler. Bu

yüzden benim hakkımda görüşleri hep tek taraflı oldu; ben de bunun sonucu olarak onların sözlerine çok fazla ya da çok az bir ağırlık verdim. Artık, onların tesirinden ve yaşama alanım üzerindeki muhtemel yanıltıcı etkisinden geri çekildim. Böylece bir kere daha hayatıma başka bir şekilde başlamam gereken noktada duruyorum. Şimdi kendime sakin bir bakış ayarlayıp ciddi hareket etmeye başlayacağım; çünkü ancak bu şekilde, çocuğun ilk bilinçli eylemiyle kendisine “ben” demesi gibi kendime daha derin bir anlamda “ben” diyebileceğim” (1988, s. 86).

diyen Kierkegaard'ı örnek alarak, “benliğe” ulaşma metodu gereği çevresindekileri de karşısına alır, ahlaki olmayan her şeyi dışlar, içine dönerek huzuru bulmayı -böylelikle Tanrı'ya ulaşmayı- amaçlar. Becket'in geçmişindeki zevklerden, iktidar mücadelelerinden ve uyguladığı şiddetten pişmanlığı, Kierkegaardcı bir açıdan bakıldığında, psikolojik olarak varoluş sorunlarını çözme girişimindeki anahtarlardan biri olur. İşte, içselleştirdiği bu “buluşu” Becket da bir din adamı sorumluluğuyla vaazlarına aktarmak, müminlere duyurmak durumundadır.

İkinci Perde: Kamusal Şiddetin Zaferi

İkinci bölümde ise 29 Aralık günü piskoposun salonunda geçen olaylar yer alır. Öldürüleceğini bile bile ortamı terk etmeyen Becket'in katli sahneye taşınır. Nasıl koro klasik oyuna yerel, ekonomik, psikolojik, duygusal ve sosyal bir ivme kazandırıyor, ilk bölümdeki din temsilcileri de farklı karakterleriyle sembolik açıdan toplumsal detayları temsil ederler. Kral II. Henry ile yedi senelik bir Fransa yolculuğundan sonra katedrale dönen Thomas Becket arasındaki anlaşmazlık, devlet ve kilise arasındaki anlaşmazlık şeklinde genelleşerek köklü ve kurumsal bir problem haline gelir. Becket'in II. Henry'nin politik uygulamalarına taviz vermemesi ve kilisenin politize edilmesine karşı çıkması ana öncüller olarak Thomas'ın hayatını tehlikeye atar:

Koronun ilk sözleri tehlikenin büyüklüğünü ve evrenselliğini nitelemesi bakımından önemlidir. Shakespeare'in Coriolanus karakterine benzer şekilde II. Henry, varlığını şövalyelerin temsil ettiği şekilde oyunda Thomas ile hesaplaşırken *prohairesis* ile *oreksis* arasında gider gelir, sonra vicdanı “yaltaklanmayla” eş değerde tuttuğunun işareti olarak vicdanın binbir çeşit dili vardır dedikten sonra yine Platon'un *Devlet*'indeki, “herkes kendine düşen, sırayla kaderin kendini bağlayacağı hayatı seçecek. İyiliğe gelince, onun sahibi yoktur, kim iyiliğe ne kadar verirse, o kadar iyilikten payı olur” (2006, s. 617e)

cümlesini doğrularcasına kendisine döner; ama bu uyguladığı kamusal şiddetin boyutlarını ve sonuçlarını değiştirmez.

Şiddeti uygulayış şekli bağlamında Shakespeare'in başkarakteri Titus Andronicus'un, düşmanı olan Gotlar kraliçesi Tamora'dan intikam almak için yaptığı bir seri girişim ve katliam, özelinde sebepleri gereği, II. Henry'ninki¹⁸ ile benzerlik taşır. Nitekim Shakespeare'in oyunları arasında en vahşi ve en çok kan dökülen bu oyununda Titus Andronicus da şiddetin iktidar bağlamında gücünü ortaya koyar. *Katedralde Cinayet*'in *Titus Andronicus* oyununa benzer şekilde yirminci yüzyıl izleyicisi tarafından tutulması, Eliot'ın modern dönem insanının şiddete olan yakınlığını da sembolik olarak göstermesi bakımından dikkat çekicidir. İktidar sorunu şiddet açısından ele alındığında siyasal açıdan iktidar ve şiddetin eş anlamlı olmadığı ortaya çıkar.

Üçüncü Şövalye, iktidarın bireyden ve kamuyu temsil eden görevlilerden beklentilerini dile getirir. Herhangi bir ihtilaf hâlinde, iktidarla bireyin arasında çıkabilecek bir anlaşmazlıkta birey ihanet damgası yer ve şiddeti haklı çıkarmış olur. Hannah Arendt'in şiddet kuramları üzerinden yola çıkılacak olursa; bir başka açıdan iktidar ve şiddet birbirinin karşıtıdır. Birinin mutlak hâkimiyetini kurduğu yerde diğeri barınamaz. Şiddet, iktidarın tehlikeye girdiği anda ortaya çıkar; ama kendi başına bırakılırsa, iktidarın kayboluşuna yol açar (Arendt, 2006, s. 76) (tıpkı II. Henry'nin iktidarına Thomas Becket'in tehlike oluşturması gibi). Bu sayede karşıtlar birbirini tahrip etmez; ama yavaş yavaş birbirine dönüşür, çünkü çelişkiler gelişimi felce uğratmaz, tam tersine mümkün kılar. Bugün anlaşıldığı anlamıyla hayat ve hayatın varsayılan yaratıcılığı, iktidar ve şiddetin ortak paydasıdır; öyle ki şiddet, yaratıcılık gerekçesine dayanılarak haklılaştırılır. Kısaca, II. Henry, iktidarı tehlikeye girdiği için ve bir çeşit "yadsımanın gücü" olarak Thomas Becket'ı oyunun sonunda katletmiştir. İktidarın uyguladığı fiziksel şiddet, bir din adamına karşı işlendiği için de halk üzerinde bir ahlaki kirlenmişlik duygusu yaratır. Oyunda bu kirlilik hissi koro ile verilir: "Oh, Efendimiz; oh, Başpiskopos Thomas, başışlayın bizi, başışlayın bizi, dua edin / bizim için, dua edin de biz de utancımızdan dua edelim sizin için" (1984, s. 67–69).

İlk perdede düzene alışıldığını dile getiren koro, geleceğe dair umudun anahtarı konumundaki piskoposun öldürüleceğini anlaması üzerine, pişmanlığını ifade eder. Bu, seçtiği tarafın kilise olduğunu gösterir; ancak eyleme geçmekte artık, çok geç kalmıştır. Şövalyeler tarafından sürekli hainlikle suçlanan Thomas Becket ise "sürüsü için kendini feda edecektir" (1984, s. 55). Bir şekilde üzerindeki

¹⁸ Burada şunu belirtmekte fayda vardır: II. Henry, oyunda bir karakter olarak fiziki anlamda yer almaz. Sadece, konuşmalarda adı ve yaptıkları geçer; ancak uyguladığı şiddetin etkileri tüm karakterlerce dile getirilir.

yaptırımlara boyun eğmeyerek İsa gibi halkını kurtaracağını düşünür (çoban imgesi burada İsa'ya benzerlik açısından önemlidir). Kilisenin, bir binadan öte şiddeti inkâr eden en büyük tapınak olduğunu söyleyerek, kilitlenen kapıların açılmasını ister.

Eliot, özellikle bu perdede Kristeva'nın üç boyutlu metinsel mekânını çizmiş gibidir: yazının konusu, alıcı ve dış metinlerdir. Oyun, İngiliz tarihinden örnek vermesiyle okurun önceden okuduklarını ve kendi kültürel altyapısını da yanında taşımasına olanak verir. Böylece metnin içeriği ve mesajları kendiliğinden genişlemiş olur. Bu açıdan bakıldığında, Kristeva'yı haklı çıkaracak şekilde kültürel kodlarla okuma eyleminin birbirinden ayrılmayacağını Eliot, dini/kültürel göstergelerle -özellikle Şövalyelerin Becket'ı çağırırken kullandıkları kelimeler- göstermiş olur. Eliot'ın oyunu, mevcut işaret sistemlerini geçerek kendini yeniden düzenleyip anlamlandırır. Bu noktada tarihsel süreç tekrar tekrar üretilir ve Becket'in öldürülüşü; temsil ettiği özgürlük, şiddeti reddediş, hümanizm ve ahlakın da katli anlamına gelir. Son kertede iktidar-kilise savaşımını iktidarın kazanması şiddetin zaferi demek olur ki bu yüzden artık, *dünya kirlenmiştir*. Bu cinayete engel olamayan herkes, halk da dâhil, bu yüzden kirlenmiş sayılır.

Oyunun sonlarına doğru şövalyelerin sırasıyla seyircilere hitaben konuşması ise yirminci yüzyıl izleyicisinin televizyonda politik figürlerin kendilerine hitap ediş şekillerini hatırlatır. Bu, Eliot'ın edebi anlamda sanatsal yetisini göstermesinin yanında dönem eleştirisini de semiyotik olarak çok iyi bir zemine oturttuğunun göstergesidir. Şövalyeler kimliklerini açıkladıktan sonra -ikisi din adamıdır ve devlet yönetimi ve anayasa hukuku alanında önemli insanlardır- cinayeti haklı çıkarmaya çalışırlar. Kilise ve anayasayı temsil etmeleri, bu kurumların Orta Çağ'da olduğu gibi yirminci yüzyılda da kimi kollarının yozlaştığını göstermek içindir. Bu noktada şövalyelerin yansıtılış biçimi, Elizabeth Çağı ve Shakespeare tiyatrosu ile aynıdır. Örneğin, İkinci Şövalye, "merkezi hükûmetin yönetimi altında ruhani ve cismani bir idare birliği" (1984, s. 82) kurmanın yararlarından dem vurur; ama işlenen cinayet ve cesedin hâlâ sahnede oluşu, bu yararların işlevsizliğini sembolik olarak kanıtlar. Şiddetle ilgili olarak, "Bir başpiskoposun işimize böylesine karışması bizim mizacımızdaki milletleri rahatsız eder. Şiddetin gerekliliğine hiç kimse bizim kadar esef edemez. Ne yazık ki sosyal adaleti güven altına alabilmek için şiddet bazen tek yol olmaktadır. Bir suç varsa onu bizimle paylaşmanız gerekir" (1984, s. 83) gibi ifadeleri modern dönemin sosyalist nasyonalist açılımlarına da ayna tutar ve bu yönüyle de Shakespeare'in *Julius Sezar* oyununda Brutus'un ahlaki problemleriyle benzerlik gösterir. Böylece kuru bir ifadeyle Orta Çağ'ın karanlığı ve yirminci yüzyılın faşizmini, Eliot aynı noktaya getirir -diğer bölümler şiirsel bir ölçüyle yazılmışken şövalyelerin konuşması düzyazıdır. Zaten bireyin üzerindeki iktidar baskısının ve

faşizmin altını Birinci Şövalye şu sözleriyle çizmektedir, “. . . Şimdi sessizce evlerinize dağılılabirsiniz. Lütfen sokaklarda toplu hâlde bulunmayın ve toplumu kışkırtacak davranışlara girişmeyin” (1984, s. 85).

Oyun, Birinci Rahip'in ağıtları ve Üçüncü Rahip'in şövalyelerin şiddetini lanet edişiyile biter. Üçüncü Rahip uğruna ölündükçe, şiddetten uzaklaşıldığını söyler.

Sonuç

Sonuç itibarıyla, oyunun ana konusu, “şehitliktir”. Becket'in da amacı, Tanrı yolunun çizgisinden çıkmadan haksızlıklara ve şiddete karşı kendini savunmaktır. Kendini savunmak demek ise bu noktada, pozisyonu ve temsil ettiği çoğunluk gereği halkı savunmak anlamına gelir. Bu noktada günaha davetkârlar çeldirici unsurlar olarak bulunsalar da önemli olan içsel savaşımı kazanmaktır.

Bu bağlamda oyundan çıkarılacak sonuca kamusal şiddet ve iktidar bağlamında Arendt'ten yola çıkarak varabiliriz: “İktidar”, “kuvvet”, “güç”, “otorite” ve “şiddet” aynı kulvarlarda yürüyen farklı terimlerdir. İktidar (oyunda II. Henry), insanın sadece eylemde bulunma kabiliyetine değil, uyum içinde eyleme kabiliyetine tekabül eder. İktidar, asla tek bir bireyin mülkünde değildir; bir gruba aittir ve grup bir arada bulunmaya devam ettiği sürece var olabilir. Bir kişinin iktidarda olduğu söylendiğinde, aslında onun bir grup insan tarafından, onlar adına eyleme kudretiyle donatıldığına işaret edilmiş olur (Henry'nin şövalyeleri). Daha en başında iktidarın kaynaklandığı grup (Koro=halk) ortadan kalktığında, bu kişinin iktidarı da yiter. Bugünkü kullanımıyla iktidar sahibinden ya da güçlü kişilikten söz ederken zaten iktidar sözcüğü eğretilme olarak kullanılmaktadır. Eğretilme kaldırdığında söylenmek istenen şey gerçekte “kuvvettir.” “Kuvvet, su götürmez bir biçimde tek olan, bireysel bir şeyi niteler. Kuvvet, bir nesne ya da kişide içkin olan ve onun karakterine ait olan bir niteliktir; bu nitelik başka nesne ya da kişilerle ilişkilerde kendini gösterebilir; ama özde onlardan bağımsız olarak mevcuttur” (Arendt, 2006, s. 55). En güçlü kişinin bile kuvveti, birçok kişi tarafından alt edilebilir; bu birçok kişi, genellikle tam da bu kendine özgü bağımsızlığı nedeniyle kuvveti yok etmek için bir araya gelir (yine Thomas'ın kuvvetinden kaynaklanan bir korku sonucu öldürülüşü). “Platon'dan Nietzsche'ye, çokluğun tek olana bu içgüdüsel husumeti, daima hınç duygusuna, zayıfın kuvvetiyle haset etmesine bağlanmıştır; ama bu psikolojik yorum, asıl sorunu gözden kaçırmaktadır” (Arendt, 2006, s. 96).

“Güç” ise Arendt yorumuyla, yalnızca terminolojik dilde fiziksel ve toplumsal hareketlerin serbest bıraktığı enerjiyi belirtmek için kullanılmalıdır yani doğa güçleri ya da koşulların gücü. Güç, gündelik dilde genellikle şiddetle aynı

anlamda kullanılır; özellikle şiddet bir baskı aracı olarak kullanılıyorsa. Henry'nin temsil ettiği otorite, bu fenomenler içinde en *kaypak* olanlardan birisidir. "Otorite," bu oyunda makama aittir (Arendt, 2006, s. 56–58). Eliot; otoritenin en önemli belirtisi olarak, baskı ya da iknaya gerek olmaksızın, itaat etmesi istenenlerin verilen kararı sorgusuz sualsiz kabul etmesini gösterir. Otoriteyi korumak için, kişi ya da makama duyulan saygıyı ayakta tutmak gerekir -Thomas bu saygıya uymadığı için cezalandırılır. Dolayısıyla otoritenin en büyük düşmanı ve onu zayıflatmanın en kesin yolu, ruhani dinginlik (bu oyunda görüldüğü gibi) ve kahkahadır. Fenomenolojik açıdan bakıldığında II. Henry'nin kuvveti Macbeth'inkine yakındır; çünkü tüm başka araçlar gibi şiddetin araçları da doğal kuvveti çoğaltmak amacıyla tasarlanır ve kullanılır ta ki gelişimlerinin son safhasında doğal kuvvetin yerine geçer duruma gelinceye kadar (Arendt, 2006, s. 99). "Eylem geri alınamaz ve yenilgi halinde statükoya dönüş daima olasılık dışıdır. Her eylem gibi şiddet pratiği de dünyayı değiştirir; ama en olası değişim, daha şiddetli bir dünya doğrutusundadır" (Arendt, 2006, s. 97). İşte, bu noktada, Eliot kendi dönemindeki şiddeti Orta Çağ'da yaşanmış bir şiddet olayıyla perdeye taşıyarak şiddetin salt doğasını sahneye koyar ve bunun evrensel olduğunu gözler önüne serer.

Ezcümle, oyunda kralın adaleti silahlı bir adalet olarak oyunda kendini gösterir ve Becket cezalandırılır; çünkü Foucault'ya göre, böyleleri birer *crimen mayer statis*'tir.¹⁹ Şövalyeler, Becket'ı rahiplerin içerisinde ve iktidarın karşıtı olarak görülen kilisede (somut bir yapı) öldürürler; çünkü Foucault'ya göre, azap çektirme törenlerindeki başkışı, bu törenlerin gerçekleşmesi için gerçek ve dolaysız mevcudiyeti talep edilen halktır. Bu yüzden, şövalyeler seyirciye hitap ederek konuşurlar. En küçük bir yasa ihlalinin bile güçlü bir cezalandırma tehlikesi taşıdığı bilincinin uyandırılması, suçlunun üzerinde şiddet uygulayan iktidarın halkın seyri yoluyla bir dehşet etkisinin harekete geçirilmesini amaçlar. Halktan bu gösteriye tanıklık etmeleri, katılıp onu desteklemeleri ama ondan korkmaları da istenmektedir (şövalyeler işte, bu yüzden oyunun sonunda konuşurlar.). Hükümdar, adaletin ve savaşın başıdır. İnfazın iki gücü ise mücadele ve zaferdir. Mücadele suçluyu (Becket), cellât yasayı uygulayan ve mücadele edeni (şövalyeler), zafer ise sonsuz intikamın alınmasını (Becket'in infazı) (Macbeth ve Titus karakterlerinde görüldüğü üzere) gösterir. Hükümdar infazda yalnızca yasanın intikamını alan bir güç olarak mevcuttur. Oyundaki *nemesis* şehitlikle

¹⁹ *Hapishanenin Doğuşu* (1975) adlı kitabında Foucault'nun belirttiği üzere "Kral katili" demek olan kelime grubu suç aracılığıyla hükümdarın fiziki kişiliğine ve onun ilkelerine saldırı anlamına gelir.

vurgulanır. Becket şehit olarak “sürü”sünü kurtarır ve iktidarın yaptırımlarını reddeder.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça

- Arendt, Hannah. (2006). *Şiddet üzerine*. (B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yay.
- Eliot, T. S. (1952). *Complete poems and plays: 1909–1950*. USA: Houghton Mifflin Harcourt.
- Eliot, T. S. (1984). Gelenek ve bireysel yeti.” (A. Özgüven Çev.). *Ege Batı Dilleri ve Edebiyatı Dergisi*. Sayı 2, s. 125–131.
- Eliot, T. S. (1984). *Katedralde cinayet*. (T. Akman, Çev.). İstanbul: Binbirdirek Yay.
- Eliot, T. S. (1997). *The sacred wood: Essays on poetry and criticism*. UK: Faber and Faber.
- Eliot, T. S. (1986). *The use of poetry and the use of criticism*. USA: Harvard University Press.
- Fiske, J. (1989). *Understanding popular culture*. UK: Routledge.
- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kierkegaard, S. (1988). *Either/Or: Part 1 Kierkegaard's writings*. (H. V. Hong ve E. H. Hong, Çev.). USA: Princeton University Press.
- Metedoran. (2015). “Kardinal kime denir?”Erişim: <http://metedoran.blogspot.com/2015/06/kardinal-kime-denir.html>
- Mills, C. W. (2000). *The power elite*. USA: Oxford University Press.
- Moran, B. (1992). Önsöz. *III. Richard. W. Shakespeare* (Yzr.). İstanbul: Adam Yay., 1992, s. 7–17.
- Murphy, R. E. (2007). *T. S. Eliot: A literary reference to his life and work*. New York: Facts on File, Inc.
- Nietzsche, F. (n.d.). *Böyle buyurdu zerdüşt*. (M. Bahar, Haz.). İstanbul: Kum Saati Yay.
- Platon. (2006). *Devlet*. (C. Saraçoğlu ve V. Atayman, Çev.). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yay.
- Sorel, G. (1999). *Reflections on violence*. J. Jennings (Ed.). UK: Cambridge University Press.
- Trend, D. (2008). *Medyada şiddet efsanesi: Eleştirel bir giriş*. (G. Bostancı, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yay.
- Urgan, M. (2008). *İngiliz edebiyatı tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yay.

Atf: Karagöz Gümüşçubuk, Ö. (2022). Representation of Chinese American Identity in Fae Myenne Ng's *Bone*. *Sosyoloji Dergisi, 44*, 389-402.

Derleme Makale / Review Article

REPRESENTATION OF CHINESE AMERICAN IDENTITY IN FAE MYENNE NG'S *BONE*

Özlem KARAGÖZ GÜMÜŞÇUBUK*

Abstract

One of the major concerns of contemporary Chinese American fiction is to conceive the construction of Chinese American identity. Fae Myenne Ng's novel titled *Bone* contributes to the discussion of identity construction through major themes and metaphors. To illustrate the metaphors that are repeatedly used in the novel, in terms of identity construction, this article structures its theoretical framework on the concepts of "consent" and "descent" that were put forward by Werner Sollors. After the clarification of these theoretical concepts regarding their definitions, it will also be exemplified through different examples of how "paper identities", the importance of "consent" and "descent" in family and identity formation, and lastly the significance of the "bone" metaphor in the novel contributes to the representation of Chinese American identity.

Keywords: Identity, Consent, Descent, Family, Immigration

Fae Myenne Ng'in *Bone* (Kemik) Adlı Romanında Çinli Amerikan Kimliğinin Temsili

Öz

Çağdaş Çinli Amerikalı yazının ilgiyle üzerinde durduğu konulardan biri de Çinli Amerikalı kimlik inşasıdır. Fae Myenne Ng'in *Bone* (*Kemik*) adlı romanı da belli başlı temalar ve metaforlar aracılığı ile kimlik inşası konusuna katkıda bulunmaktadır. Kimlik oluşturma sürecinin nasıl tartışıldığını örneklendirmek üzere, bu makalenin teorik alt yapısı Werner Sollors tarafından ortaya konan "rıza" ve "soy" kavramları üzerine dayandırılacaktır. Teorik kavramların tanımlarının açıklanmasından sonra, "kâğıt kimlikler", "rıza" ve "soy" kavramlarının hem kimlik hem de aile oluşumuna katkıları ve son olarak "kemik"

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü, ozlem.gumusclubuk@ege.edu.tr; ORCID: 0000-0002-3214-9446

Makale Gönderim Tarihi: 27/10/2022, **Makale Kabul Tarihi:** 02/11/2022

metaforunun Çinli Amerikalı kimlik inşasına nasıl katkı sağladıklarını irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Rıza, Soy, Aile, Göç

Introduction

Bone, published in 1993, is Fae Myenne Ng's first piece of fiction, that is set in San Francisco's Chinatown and tells the story of a Chinese American family covering the story of two generations. The members of the older generation consist of Mah and Leon Leong, who immigrated separately to the United States many decades ago. The narration of the novel belongs to Leila, who is the daughter of Mah, a member of the younger generation, Mah's daughter Leila, has two stepsisters, Ona and Nina. At the exposition of the novel, Leila has just returned from a trip to New York, where she married her longtime boyfriend, Mason. She reveals that sometime in the past, Ona committed suicide by jumping off the thirteenth floor of one of the housing projects in Chinatown. In other words, "death" prevails all throughout the novel because of this incident, Leila finds narrating the series of events that took place among the family members. Leila and her family try to make sense of Ona's suicide, which has no apparent cause. The novel has an unconventional structure owing to being told in reverse chronological order. The narrative begins after Ona's suicide and works its way back until it reaches the crucial days immediately after and, finally, before this crucial act that devastates the Leong family. As Leila describes her world and her family history, she reveals the complicated lives led by Chinese immigrants that came to San Francisco. She also displays how the American-born younger generation evolves different attitudes than those of their parents toward their Chinese origins and American culture. The article intends to acknowledge how Chinese American identities are assembled by depicting historical facts such as "paper sons," structuring families either on consent or descent. Lastly, it will be affirmed that the usage of "bones" as a metaphor for descent is an indispensable part of Chinese American identity.

Historical Background

Chinese Americans are the leading group among the Asian race of immigrants in America (Hanna and Batalova); their arrival has significant contribution to the development of America as a nation. Though they have faced severe discrimination because of their race, Chinese Americans have done their best with their hard work to be accepted as Americans. However, the

racism that the first generation faced has continued in a different demeanor in the following generations. The American-born Chinese could not revise their racial features; that is why the Chinese Americans were total foreigners in the prospect of the white Americans.

Chinese immigrants have been neglected in American history as if they have had no influence on making America a developed nation. There is strong evidence to the contrary, however. For example, during the construction of railroads, the Chinese provided the major workforce. (Pandya) However, they were not invited to the opening ceremonies of the railroads. Their efforts have been omitted from history books and as a community, they have been neglected and left out of many of the protective shields that provided a sense of Americanness.

The drive for Leila's narrative suggests that Ona's suicide is the most traumatic incident that caused Leila to narrate this novel to the reader. Memories that had an impact on Ona's suicide uncover the secrets and family memories meanwhile also revealing the informal history of a Chinese American family, trying to adapt themselves from the Chinese culture to the American. The revelation of familial conflicts indicates the cultural clashes this Chinese American family has experienced in the zeitgeist of American culture during the late 20th century. Apparently, it seems as if the novel's primary concern is to question why Ona has committed suicide by the members of the Leong family. In addition to this fact, by focusing on the theme of death, the novel reveals the complex web of familial relations, the difficulties of constructing identities out of "paper," and exploring what it means to be a daughter in the Chinese American culture.

The concept of "paper-sons" emerged, after the Chinese Exclusion Act expired in 1892, Congress passed the Geary Act to suspend Chinese immigration for another ten years. According to this act, Chinese immigrants had to have their certificates of lawful residence. The critical factor about these acts is that they both excluded only the Chinese citizens suitable for manual labor. Merchants, teachers, and students were still eligible for entry, but their quota was limited. As a result, only a limited number of Chinese people were allowed to enter the United States. In addition, a court decision in this period known as the Toy Decision created tension in the diplomatic relations between the United States and China. According to this decision, "Chinese immigrants denied entry to the United States, even if they alleged American citizenship, could no longer gain access to the courts to appeal the decision" (Chang, 2003, p.141).

While the United States kept the number of Chinese immigrants flowing into the country very limited, a natural catastrophe changed the lives of Chinese immigrants. The San Francisco earthquake in 1906 resulted in the destruction of the city, including the major buildings, and the fire that broke out right after the earthquake burned down most of the official documents, including the birth and citizenship records of the immigrants. Since the official records were lost after this catastrophe, the Chinese immigrants had the right to claim U.S. citizenship since there was no record left to show where they were born. The Chinese immigrants also had the option of telling “the American authorities that his wife in China had given birth to a son, where in reality no child had been born, and then sell the legal paperwork of this fictitious son to a young man eager to migrate to the United States” (Chang, 2003, p.146). The chance for the Chinese immigrants to claim that they had fictitious sons in China led to the emergence of a term known as “paper sons.”

However, the authorities soon became aware that they were being cheated. To prevent the cases of paper sons, the government held the Chinese in custody at immigration centers where they were interrogated. The American government took strong precautions to reduce the number of Chinese immigrants entering the country. Angel Island was set up to be used as a detention center to cross-examine immigrants and stop their flow into the country. The interrogations were so lengthy and detailed that the immigrants had to stay at Angel Island for days while they were asked many questions about their families, backgrounds, and relatives in China. To prevent the immigration of paper sons, the immigrants had to consistently answer the questions about their family tree, sometimes facing the same questions repeatedly.

Theoretical Framework

The theoretical framework of this article will focus on Werner Sollors' theory of ethnicity which concentrates on two crucial concepts which are “consent” and “descent.” Sollors explains the importance of these concepts especially by referring to the fact that American society has been a mixed-race society since the beginning of colonial days. The main contradiction according to Sollors is that while America is a country established by the consent of individuals, descent is the norm that determines the foundation of families. The discourse in America about the formation of families is based exclusively on consent. However, in such a race-conscious society as America, descent is also the factor that directs the creation of families. Consent is valid when the parties of the relationship are both white whereas when a white person is

involved with a non-white to establish a family, the descent becomes of uttermost importance.

Werner Sollors' theory of ethnicity focuses primarily on the concepts of consent and descent. Sollors traces the origins of these concepts back to the roots of American history. The establishment of the United States as a new continent and its break from the traditions and rules of Europe made America a unique continent. What added to the uniqueness of this new nation was the fact that it was in search of new ideas, and new principles to guide it into the future. Therefore, it needed to break away from Europe and its hereditary values, such as old-world hierarchy, and propose another alternative to them. Thus, Europe and rootedness are symbolized by the concept of descent, and the core American values such as "the vision of a new people of diverse nativities united in the fair pursuit of happiness" (Sollors, 1986, p.4) are symbolized with consent. Sollors defines these concepts as follows: "Descent relations are those defined by anthropologists as relations of 'substance' (by blood or nature); consent relations describe those of 'law' or 'marriage'" (Sollors; 1986, p.6). Descent thus stands for stable concepts such as hereditary qualities and consent refers to "our abilities as mature free agents . . . to choose our spouses, our destinies and our political systems" (Sollors, 1986, p.6).

Sollors discusses the uniqueness of American society by comparing it to other mixed-race countries such as Cuba and Brazil. According to Sollors, what makes America different from other mixed-race nations is America's great emphasis on consent. Throughout history, there have been nations that have defined their greatness and power in terms of their single origin, being of one blood. In other words, the descent has been a source of pride for nations because it represents traditions, hereditary values, and a linear continuity of bloodline. However, such perspectives do not foresee the rise of mixed-race relationships and continue to believe in the purity of the assumed blood which stereotypically refers to whiteness. Meanwhile, consent relations inevitably move towards mixed-race relationships and while explaining his argument, Sollors differentiates between race and ethnicity; according to Sollors, race, "while sometimes facilitating external identification, is merely one aspect of ethnicity" (Sollors, 1986, p.36). In discussing a racially distinguishable group such as the Chinese in America, the nature of relations between race and ethnicity and consent and descent takes a particularly revealing meaning.

To illustrate the importance of consent and descent in American culture, Sollors refers to the term melting pot and Israel Zangwill's play titled *The Melting Pot*. Sollors states that "More than any social or political theory, the

rhetoric of Zangwill's play shaped American discourse on immigration and ethnicity." (Sollors, 1986, p.66). Sollors states that "On the level of characters, hardness is related to the past and the boundaries of *descent*: under the dispensation of 'hardness' people are defined by the call of the blood" (Sollors, 1986, p.69). From the way Zangwill structures his play he believes that "American ideals are not transmitted by descent but have to be embraced afresh, even if that requires opposing the actual descendants of American founding fathers" (Sollors, 1986, p.70).

Not surprisingly, in Zangwill's play, both protagonists who represent consent are white. If one of the lovers had been a non-white person, then this relationship would not have been idealized. The consent of individuals is only applicable to relationships in which both parties are white. What makes a relationship of consent problematic is when a white person is in a relationship with a person from a different race. The problem is that the "purity" of the white race falls into danger. It is debatable whether a piece of fiction depicting a love relationship between a white and non-white person would, "sacralize loving consent as the abolition of prejudices of descent" (Sollors, 1986, p.72) as in the case of the lovers in Zangwill's play. The phrase "melting pot" represents an idealized American nation living in peace with people from various racial and ethnic backgrounds. As a matter of fact, in a mixed-race relationship when one of the individuals is white, this means that the idealistic, popular image of the "melting pot" is not what it seems to be.

Involuntary descent relations are associated with blood whereas consent relations are considered a matter of choice and are symbolized by sexual intercourse. In America, the importance attached to consent can be traced back to some of the founding texts of American civilization, for instance, "The Declaration of Independence." This document not only declares the independence of a nation but also announces the principles of the newly established nation. Among these principles "consent" holds a crucial place in the explanation of the power that people have in determining the future of their nation:

We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, and that among these are Life, Liberty, and the pursuit of Happiness. — That to secure these rights, Governments are instituted among Men, deriving their just powers from the consent of the governed.
(Jefferson, 1776, p.129)

Defining citizenship in terms of a social contract among consenting individuals, the "Declaration of Independence" identifies national identity with an order of law and consent. Ethnic identity, on the other hand, is related to blood, nature, and consent. "American identity may take the place of a relationship 'in law' (like 'husband, wife, step-, -in-law, etc.')

 and 'by blood' ('father, mother, brother, sister, uncle, aunt, etc.') (Sollors, 1986, p.151). Horace Kallen explains "descent" as a stable and binding concept in his article titled "Democracy versus the Melting Pot: A Study of American Nationality." He states that "Men may change their clothes, their politics, their wives, their religions, their philosophies, to a greater or lesser extent: they cannot change their grandfathers" (Kallen, 1996, p.91). Kallen perceives "grandfathers" as representative of blood whereas "wives" are defined by law. American identity is often imagined as the act of making a conscious choice symbolized by consent, as love and marriage, and ethnicity as unchallengeable ancestry and descent. The clash between consent and descent increases as new immigrants arrive in the United States. With the arrival of new immigrants, the successors of the founding fathers were associated with lines of descent; whereas the newly arrived immigrants were with consent through which they would be a part of American society:

In the world of Zangwill's *Melting Pot*, the descent is secular and temporal, consent is sacred and eternal. It follows logically that the high priests of the cult of consent must be immigrants whose line of descent has been disrupted—like that of the first New England settlers, whose tradition of disruption and love is revitalized by the newcomers. . . . Immigrants could thus be portrayed as cultural newlyweds, more enthusiastically and loyally in love with the country of their choice than citizens-by-descent. (Sollors, 1896, p.74)

Sollors develops his argument by creating a parallelism between the concept of citizenship and a love relationship based on consent. For a relationship defined by consent, he uses the term romantic relationship in which he means that personal choice governs rather than descent. He further states that "the belief in romantic love as the basis for marriage is clearly a cultural norm in America" (Sollors; 1986, p.114). Consent-based relationships are not problematic as long as it is a white-white relationships. The examples that Sollors provide are not only between the people of the white race. Throughout American history, the relationship between a white and a non-white person has received societal approval as long as the white party, the privileged side approved it. However, if the white parents did not give their consent to a mixed-race relationship, then, that would be counted as a force of assimilation or stain the white race. Hence, the idea that America is based on the ideal of consent

and the free will of individuals proves to be no more than mere lip service. In practice, however, it is obvious that consent-based mixed-race relationships are the privilege of white people only.

In conclusion, Werner Sollors structures his theory of American ethnicity on the concepts of consent and descent. The establishment of the United States as a free country is based on the consent of the people as it has been stated in the Declaration of Independence. From Sollors' point of view, consent is a characteristic that makes America a unique nation among other mixed-race countries. The founding of America as a new nation was based on ideals such as freedom, opportunity, and a break from traditions. All these values demonstrate that the seeds of America are based on consent. However, the idea that America will be a melting-pot nation has not become proven in time. Consent relations describe relations of law or marriage, emphasizing the importance of personal choice, rebirth, and regeneration with romantic love and marriage. Descent relations derive from blood or nature, emphasizing the old world, place of birth, and heredity. Descent is stable and unchangeable.

Major Depictions of Chinese American Identity in *Bone*

To begin with the issue of "paper" identities, the father of this family, Leon Leong, is the character that is the most striking example of what it means to construct an identity for himself out of paper. Throughout the novel, the reader traces how difficult it is for a Chinese man to create a fictitious identity just out of lies. As Szmanko states, "...paper is a tool of searching for the truth, of commemoration, communication, and legitimization" (Szmanko, 2018, p.138). It is important to note that Leon is the character in the novel that intends to go back to China one day, and for this reason, he keeps a stack of money which he calls the "Going-Back to China fund" (Ng, 1993, p.6). Leon comes to America when he was fifteen years old, however, the paper documents state that he was eighteen years old at the year of his arrival. This is how Leon's paper identity was created on his way to America by a man whom he calls (Granpa Leon) You Thin. "On the long voyage they couched each other on their paper histories: Leon was the fourth son of a farmworker in the Sacramento valley, his mother had bound fee, her family was from Hoiping" (Ng, 1993, p.9).

This issue of a "paper" identity is so crucial that, through different instances, we find out that Leon struggles with being a paper son. For example, Leon consistently got his actual and paper birthdates mixed up; "he has never given the same birthdate twice. Oldtimer logic: If you don't tell the truth, you'll never be caught in a lie." (Ng, 1993, p.55). Aside from the fact that he had been lying for nearly fifty years, a confession of illegal entry would bring him

naturalization papers now, However, since Leon did not trust the government, he was caught in his lie "the laws that excluded him now held him captive" (Ng, 1993, p.57). Leon is a man who cannot throw away papers, any paper is precious to him, and his stepdaughter depicts him as a "collector" because he is a man who is looking for something that he can anchor to. From Leila, the narrator's point of view, her stepfather "was right to save everything. For a paper son, paper is blood. I am the stepdaughter of a paper son and I've inherited this whole suitcase of lies. All of it is mine. All I have are those memories, and I want to remember them all" (Ng, 1993, p.61).

When Leila advised Leon to get a social security number, the interviewer asked him why he has so many different dates of birth. "Did he have a passport? A birth certificate? A driver's license?" (Ng, 1993, p.56). As an official American citizen eligible for benefits, this request for proof of identity infuriates Leon, but not because he objects to the state-regulated procedures for legitimization. After all, he keeps a suitcase full of documents; he saves every letter and every certificate, admitting that "paper is more precious than blood" (Ng, 1993, p.9). Leon reacts angrily to the polite young man because the papers that allowed him into the United States have now been challenged despite strict immigration laws. As Leila observes, when the social security office does not accept Leon's application, "[i]t was as if all the years of work didn't count" (Ng, 1993, p.55). The "work" Leila refers to here is not only the wage labor from which Leon will now retire but the work he has put into constructing an authentic Chinese American identity." (Kim, 1999, p.43) As he cannot claim to have an authentic Chinese American identity, he blames America for making big promises and breaking every one of them.

*Where was the good job he'd heard about as a young man?
Where was the successful business? He'd kept his end of
the bargain: he'd worked hard. Two jobs, three Day and
night. Overtime. Assistant laundry presser. Prep cook.
Busboy. Waiter. Porter. But where was his happiness?
'America,' he ranted, 'this lie of a country.'* (Ng, 1993,
p.103).

As Thomas Kim indicates in his article, "Leila and her stepfather Leon, in particular, must work within legal, political, and familial discourses to establish their identities, their 'ancestry,' and their cultural place in America, all of which are subject to contingency, and all of which are contested." (Kim, 1999, p.42). Consequently "paper" becomes a symbol of all the familial attachment that they can feel as a family. Although their relationship is not

biological “Paper allows Leila to map the grave of her grandfather and paper is her pass to the cemetery that is off-limits to strangers” (Szmanko, 2018, p.133). Aside from providing Leon a legal status in the United States, all the papers he has collected in time also make him remember who he really is in American society. For instance, he keeps all the documents showing that he has been rejected for various job opportunities in the United States. This consistent documentation of rejection also helps him remember his powerful state of endurance in times of difficulty.

Another crucial metaphor in the novel’s narration that emphasizes the need of an individual is the necessity of a family that they can anchor to. All the events, such as the investigation of Ona’s death, the breakup of the mother and father, and the other sister’s suffering masked by apparent indifference, are connected to the dichotomy between consent and descent, as Werner Sollors calls it. “The ruptures in the Leong family force the characters to contend with questions of moral and legal accountability, leading to critiques of their heritage and individual identities.” (Kim, 1999, p.42)

According to Sollors, the main contradiction is that while America is a country established by the consent of individuals, the descent is the norm that determines the foundation of families. The discourse in America about the formation of families is based exclusively on consent. Sollors defines these concepts as follows: “Descent relations are those defined by anthropologists as relations of ‘substance’ (by blood or nature); consent relations describe those of ‘law’ or ‘marriage’” (Sollors, 1986, p.6). Descent thus stands for stable concepts such as hereditary qualities, and consent refers to “our abilities as mature free agents . . . to choose our spouses, our destinies, and our political systems” (Sollors, 1986, p.6). In other words, the descent has been a source of pride for nations because it represents traditions, hereditary values, and a linear continuity of bloodline.

One of the reasons why the members of the Leong family are not able to construct their subjectivity in the American setting is also connected to these concepts. Although the Chinese heritage and traditions are heavily dependent upon descent, the composition of this family heavily relies on consent. For instance, although Leila’s biological father is not Leo, he is the first one that she wants to tell that she got married to a man named Mason. “He’s not my real father, but he’s the one who’s been there for me. Like he always told me, it’s time that makes a family, not just blood” (Ng, 1993, p.3). The clash between what it means to be a family connected by bloodline or descent is one of the main debates surrounding the family. Mah is a Chinese woman who puts

pressure on both of her daughters that they should celebrate their marriage with a Banquet, following the Chinese traditions and considering her daughter Nina as also a kind of failure because she is not married and had an abortion. While she oppresses her daughters for not being obedient to Chinese traditions, we cannot consider her a woman who is strongly submissive to her Chinese heritage. Her daughter Leila narrates, "She married my father for a thrill and Leon for convenience" (Ng,1993, p.12). Also, later in the novel, Leila states that Mah married Leon for the convenience of the green card, and Leon did not mind. Leila depicts the scene in which Mah tells her that she has decided to marry Leon: "'He'll make a suitable husband,' she said. 'One, he's got his papers; two, he works at sea. He'll be away a lot. It'll be just you and me. Like now. I won't have to work so hard; we can take it a little easier.'" (Ng, 1993, p.184).

In the marriage between Mah and Leon, there is no sense of romantic love, the beginning of their marriage seems more like a partnership rather than a marriage based on love. At the end of this conversation, Leila asks why she is getting married to Leon, and Mah answers "He asked me" (Ng, 1993, p.185), meaning that he was the first to propose so that it could have been somebody else that she married. Although Mah criticizes her daughters for not setting a proper example in the Chinese American community, she is also very far from setting a proper example for her daughters. At some point in the novel, Leila reveals how disappointed she is with her mother: "I wanted to say: I didn't marry in shame. I didn't marry like you. Your marriages are not my fault. Don't blame me" (Ng, 1993, p.23). Leila is a second-generation Chinese American, different from her mother's expectations, who wants to construct her marriage on consent. "I wanted a marriage of choice. I wanted this marriage to be for me" (Ng, 1993, p.18). Moreover, in a conversation between Nina and Leila, Nina advises that Leila should instantly marry Mason while in New York without informing the family members because she does not have to carry such an obligation. Consequently, the novel's narration contributes to the revolt against traditional expectations. Kim states in his article:

Flashbacks-within-flashbacks disturb the traditional marriage plot chronology of courtship-engagement-wedding so that Mason and Leila are not married, the reader always already knows that they are. The legal status of marriage is thus revealed to be a narrative/performative production." (Kim, 1999, p.54).

Their parents' marriage "was a marriage of toil – of toiling together. The idea was that the next generation would marry for love" (Ng, 1996, p.33). Like Mah's reaction concerning marriage and following traditions, Leong's reaction to the relationship between her daughter Ona and his business partner's son Osvaldo is quite similar. He strongly opposes this relationship and even condemns her for not being her daughter anymore. The relationship between Ona and Osvaldo was also a relationship of consent. Therefore, Leon tells Ona to leave the house, and she prefers to stay with Osvaldo at that time. The main reason why Leong does not want her daughter to be with Osvaldo is that the business that they have established together has failed, and he is not able to claim his legal rights because there was no legal agreement on paper between the two parties.

The novel's last but most striking metaphor for revealing how Chinese American identities are constructed can be found in the grand metaphor of bone that gives the novel its title. In an interview with Ng, she comments on where this title comes from as follows:

Among the pioneer generation of Chinese immigrants, the worlds of work and family were separate. America was "work" and China was "home". The ritual of sending our ancestors' bones back home to China was one that moved me. ... I thought bone was the best metaphor to speak about the enduring quality of the immigrant spirit. The book is called "Bone" to revere the old timers' tradition of sending their bones back to China. (Shaw, 1993, p.8)

The word "bone" is embedded in the novel through its various representations. The most prominent is how the metaphor of bone is connected to the family's construction of an identity, a decent line that they can anchor to. Bone is the most obvious entity that makes the family members somehow hold on to each other: "Blood and bones. The oldtimers believed that the blood came from the mother and the bones from the father. (Ng, 1993, p.104). Even the word itself is enough for Leila to think of her memories, and she is also amazed by how many memories there can be in one word. The diversity of memories that she can remember starts when her mother cooks a pigeon that she and her sister have been looking after. In a very grotesque manner, after the kids are done eating, the mother preserves the bones for herself because she thinks that they are the most delicious part as she says, "Bones are sweeter than you know" (Ng, 1993, p.31)

A more crucial reason lies in the fact that from Leon's point of view, there is a bad spell over the family because he could not send Granpa Leong's bones back to China. He blames himself for the death of his daughter Ona and connects this issue of not being able to send back his bones with the suicide of Ona and all of the other failures he has gone through, such as losing his job and losing the partnership in the laundry business. He blames the bones for everything terrible that has happened: "The misplaced grave, the forgotten bones. Leon gave those power, believed they were the bad luck that stirred Ona's destiny. There was no way to talk about it." (Ng, 1993, p.88). Although they do not achieve to send back the bones to China, through Leila's narration, the family finds a symbol of descent that they can anchor to. As Szmanko states in her article:

In American ethnic literature, 'bone' often stands for the ethnic, cultural core, a kind of essence. Instead of focusing on the essentiality of 'bone,' Ng chooses to accentuate its spiritual, transcendent nature giving 'bone' a semblance of the 'oversoul' encompassing all immigrants. (Szmanko, 2018, p.138)

Conclusion

Finally, through various examples from the novel, it has been revealed that bones are the grand metaphor that depicts a line of descent in Sollors's terminology, in which different generations of Chinese Americans that are not biologically connected try to create and preserve a line of descent. As such, bone as a hard, durable material stands in sharp contrast to paper, which is flimsy, immaterial, and easily destroyed, yet more prominent in gaining access to a new and foreign host culture. So, the two metaphors that run parallel throughout the novel underline the fact that cultural attachment is secured through flimsy paper whereas true, deep cultural belonging is established through hard, durable bones.

To conclude, this article attempted to investigate the process of identity construction mainly through three different metaphors of a Chinese American family as represented in Fae Myenne Ng's novel *Bone*. According to Gee, "Leila's character is such a dynamic example of hybridity in its resistance to stereotypes that it also helps us question fixed categories of cultural identity" (Gee, 2004, p.139). All in all, we may infer that the narration of Leila informs us of a Chinese American consciousness and to decipher the "meaning" or comprehend the dynamics of an ethnic space, as well as to examine identity

formation through the metaphor of paper, consent versus descent, and lastly bones.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

References

- Chang, I. (2003). *The Chinese in America: A Narrative History*. New York: Penguin Books.
- Gee, Allen. (2004). "Deconstructing a Narrative Hierarchy: Leila Leong's "I" in Fae Myenne Ng's *Bone*" *MELUS*. Vol. 29. No. 2. Elusive Illusions: Art and Reality. Pp. 129-140. Published by MELUS
- Hanna, Mary. Jeanne Batalova. (2020). *Immigrants from Asia in the United States*. Web Page: <https://www.migrationpolicy.org/article/immigrants-asia-united-states-2020>
- Jefferson, T. (1776). The Declaration of Independence. In D. Hollinger and C. Capper (Eds.). *The American Intellectual Tradition: A Sourcebook. Volume I: 1630-1865*. (p. 129). London: Oxford University Press.
- Kallen, H. (1996). Democracy Versus the Melting Pot: A Study of American Nationality. In W. Sollors (Ed.). *Theories of Ethnicity: A Classical Reader*. (pp.67-92). Washington Square, New York: New York University Press.
- Kim, Thomas W. (1999). "'For a Paper Son, Paper is Blood': Subjectivation and Authenticity in Fae Myenne Ng's *Bone*" *MELUS*. Vol. 24. No.4. Asian American Literature. Pp. 41-56. Published by MELUS
- LeBlanc, Diane C. (2000). "Neologism as Oppositional Language in Fae Myenne Ng's *Bone*". *Rocky Mountain Review of Language and Literature*. Vol. 54, No. 1 Pp. 11-22. Published by Rocky Mountain Modern Language Association.
- Ng, Fae Myenne. (1993). *Bone: A Novel*. New York: Harper Perennial.
- Pandya, Meera Munoz. (2019). *The Transcontinental Railroad and the Asian-American Story*. Web Page: <https://postalmuseum.si.edu/the-transcontinental-railroad-and-the-asian-american-story>
- Shaw, Angel Velasco. (1993). *BOMB*, Spring, 1993. No:43 pp.8-9. Published by New Art Publications. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/40424584>
- Sollors, W. (1986). *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture*. New York: Oxford University Press.
- Szmańko, K. (2018). Reminiscing in white in Fae Myenne Ng's *Bone*. *Brno studies in English*, 44. P.133-143

Atf: Yılmaz, B. (2021). Kentsel Dönüşüm Proje Alanlarında Kentsel Dönüşüm Algısı: Ballıkuyu Örneği, *Sosyoloji Dergisi*, 44, 403-416

Tez Tanıtımı / Dissertation Review

**KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJE ALANLARINDA KENTSEL DÖNÜŞÜM
ALGISI: BALLIKUYU ÖRNEĞİ***

Buket YILMAZ**

Öz

Bu çalışmada, Ballıkuyu kentsel dönüşüm proje alanında yaşayanların kentsel dönüşüm algılarının sosyo-demografik değişkenler, olumsuz yaşam olayları, beklentiler, kişilerarası ilişkiler tarafından nasıl oluşturulduğu incelenmektedir. Gecekonularda yaşayan bireylerin tutumlarının, davranışlarının, algılarının nasıl belirlendiği ve şekillendiği araştırılarak Ballıkuyu kentsel dönüşüm alanında yaşayanların algıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin kentleşme ve kentlileşme sürecinde günümüzde sıklıkla tartışılan ve birçok uygulama örneği bulunan kentsel dönüşüm projelerinden biri olan Ballıkuyu sahip olduğu heterojen yapısıyla araştırma alanı olarak seçilmiştir. Araştırmanın sonucunda, gecekonularda yaşayanların algılarını belirleyen üst yapısal etmenlerin önemli etkisi olmakla beraber kentsel dönüşüm sürecinde bireylerin algılarını nihai olarak belirleyen etmenin içinde bulunduğu ekonomik sınıf olduğu; yani altyapısal etmenler olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Algı, Kent, Kentleşme, Kentlilik, Kentsel dönüşüm, Kentsel dönüşüm Algısı

*Bu metin E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğr. Üyesi Ebru Çetin danışmanlığında hazırlanan doktora tezinin tanıtımıdır.

**Dr., buketyilmaz394@gmail.com; ORCID: 0000-0003-1106-9209

Yazı Gönderim Tarihi:08/09/2022 Yazı Kabul Tarihi:18/10/2022

Urban Transformation Perception in Urban Transformation Area: The Case of Ballıkuyu

Abstract

In this study, it is investigated how the urban transformation perceptions of the people living in the Ballıkuyu urban transformation project area are formed by socio-demographic variables, negative life events, expectations, and interpersonal relations. By investigating how the attitudes, behaviors and perceptions of the individuals living in the slums are determined and shaped, the perceptions of the people living in the Ballıkuyu urban transformation area are tried to be understood. Ballıkuyu, which is one of the urban transformation projects that is frequently discussed and has many application examples in the urbanization and urbanization process of Turkey, has been chosen as a research area with its heterogeneous structure. As a result of the research, although the superstructural factors that determine the perceptions of the people living in the slums have an important effect, it is economical class that ultimately determines the perceptions of the individuals in the urban transformation process; In other words, it has been that there are infrastructural factors.

Keywords: Perception, City, Urbanization, Urbanism, Urban transformation, Urban transformation perception

Türkiye’de kentsel dönüşüm kavramı 1990’lardan itibaren yoğun bir şekilde tartışılmaya ve kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaya başlarken İzmir’de ise 2000’lerden sonra uygulamalar başlamıştır. Bu çalışmada Ballıkuyu bölgesi araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Ballıkuyu gecekondu bölgesi olmasına rağmen çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Bu çok kültürlü yapıdaki hâkim grupların birbirleriyle çatışma halinde olması, yine çok kültürlü yapısından kaynaklı bölgede yaşayanların farklı algılara sahip olabileceğini ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmanın problemi, kentsel dönüşüm proje bölgelerinde yaşayanların kentsel dönüşüm algılarının sosyo-demografik değişkenler, olumsuz yaşam şartları, beklentiler, kişilerarası ilişkiler vs. tarafından nasıl oluşturulduğudur. Çalışmada yaş, eğitim durumu, iş ve gelir durumu, toplumsal cinsiyet, hemşehrilik, çevresel koşullar, yer kimliği, yere ve mekâna aidiyet duyma durumu, yaşanmış tecrübeler, mekânın ortak kullanımı, sosyal uyum, sosyal yardımlaşma, kutuplaşma, çatışma, örgütlenme, sembolik mekân kullanımı gibi değişkenlerin bireylerin kentsel dönüşüm algılarını belirlediği ve dönüştürdüğü düşünülmektedir. Kentsel dönüşüm alanlarında yaşayan hâkim grupların kenti

algılayışları ve kentsel dönüşüm algılarının birbirinden farklı olacağı ve Ballıkuyu bölgesinde, kentsel dönüşüm alan sınırı içerisinde olup birbirinden farklı sosyal dokulara sahip olan mahalleler arasında kent ve kentsel dönüşüm algılarının birbirlerinden ayrı olacağı öngörülmüştür.

Bu düşünceden hareketle, ilk hipotezde; hemşehrilik olgusu, yer kimliği, yere-mekâna aidiyet duyma durumu ve çevresel koşullar ile bireylerin söylemlerindeki kentsel dönüşüm algılarının belirlenmesi ve şekillenmesi arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. Çünkü aynı mahallede yaşayan hemşehrilerin, hemşehri olmayanlara göre algı ve görüşlerinin söylemsel açıdan daha fazla benzerlik göstermesi beklenmektedir. Bireyler yere, mekâna bağlandıkça o mekân ile ilgili aidiyet duygusu oluştukça kentsel dönüşüm algılarının -söylem düzeyinde- değişmesi öngörülmektedir. Mekânın ortak kullanımı, yaşanmış ortak tecrübeler, aynı çevresel koşullara sahip olma durumlarının bireylerin söylemlerinde kentsel dönüşüm algılarının belirlenmesi ve şekillendirmesi beklenmektedir. Kişilerin fikir ve görüşlerinin alındığı anket ve görüşmelerde benzer sosyo-kültürel grupta olanların benzer kentsel dönüşüm algılarına sahip olduklarını ifade etmeleri öngörülmektedir.

İkinci hipotezde, Ballıkuyu bölgesinde yaşayanlar Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Balkanlar, İç Anadolu gibi çok farklı coğrafya ve kültürlerden gelmiş olsalar da sınıfsal açıdan benzer konumda oldukları düşünülmektedir. Ballıkuyu bölgesinde yaşayanlar ekonomik olarak benzer durumda, yani dezavantajlı kesimi oluşturmaktadırlar. Üst yapısal olarak farklılaşmakta ama alt yapısal olarak çok özdeşleşmişlerdir. Sosyalleşme, sanatsal ve törensel faaliyetler, algılar, toplumsal olaylara bakış açıları, âdetler, gelenek ve görenekler anlamında farklılaşmış olsalar da ekonomik ilişkiler bağlamında çok benzeşmiş yapılara sahip olmaları beklenmektedir. Aynı kültürlere, âdetlere, memleketlere bağlı olanlar söylemsel olarak aynı kentsel dönüşüm algılarına sahip olduklarını ifade etseler de uzlaşma sürecinde kendilerine teklif edilen konut sayısı, borç yükü gibi ekonomik yani alt yapısal durumlarına göre karar vermekte ve kentsel dönüşüm algılarını son raddede ekonomik durumları belirlemektedir.

Çalışmanın birinci bölümde, algı kavramı ve algıyı belirleyen etmenler, tutum ve davranışların oluşumunda algı, gecekondulu toplumu ve gecekonduda algıları belirleyen etmenler tartışılmıştır. Sosyolojide yapılan algı çalışmalarını incelediğimizde Sosyal Psikoloji alanının altında irdelendiği görülmektedir. Algıyı belirleyen etmenler konusunda Shaver G. Kelley (1977), Stuart Oskamp (1972), Donn Byrne (1964), Henri Tajfel (1969; 1978; 1979), Fritz Haider (1958), Robert Cialdini, Henrik Friman (1999), John W. Berry (1980; 1997; 2001; 2006) gibi

Sosyal Psikoloji alanındaki kuramcılardan ve Bourdieu (1977; 2004; 2006; 2007), Lefebvre (2004; 1995; 1991; 2014), Harvey (1985; 2003; 2012; 2014; 2013; 2016; 2012) gibi toplum ve kent bilimi alanındaki kuramcılardan yararlanılmıştır. Kuramsal çerçevenin ikinci bölümünde yer kimliği, kolektif kimlik, sosyal kimlik, kategorileştirme, kültürlenme teorileri bağlamında gecekonduda tutumları ve algıları belirleyen etmenler ve gecekonduda kent algısı ve dönüşümü tartışılmıştır.

İkinci bölümde, kent, kentlilik, kentsel dönüşüm kavramları irdelenerek kentsel dönüşümde uygulama şekilleri, Dünya’da, Türkiye’de ve İzmir’de kentsel dönüşüm algısı ve evrimi incelenmiş ve İzmir’de uygulanan Kentsel Dönüşüm Projeleri hakkında bilgi verilmiştir. İzmir’in kent ve kentsel dönüşüm sürecinin benzer ve farklı yönlerini ortaya koyabilmek amacıyla öncelikle Dünya’da ve Türkiye’de kent, kentlilik, kentsel dönüşüm kavramlarının tarihi geçmiş irdelenmiştir. Bu çalışmada Türkiye’nin en büyük kentlerinin başında gelen İzmir’in kentleşme süreci, kentsel dönüşümde uygulama şekilleri ve bu konuda yapılan çalışmalar, kentsel dönüşüm algısı ve evrimi incelenmiş ve İzmir’de uygulanan Kentsel Dönüşüm Projeleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü araştırma yönetiminin ortaya konulduğu bölümdür. Çalışmada nicel ve nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Nicel araştırma için anket tekniği, nitel araştırma içinse gözlem ve derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır. Bu başlık içerisinde öncelikle araştırma modeli detaylı bir şekilde açıklanmış, daha sonra araştırmanın evreni ve örneklemini ile ilgili bilgi verilmiştir. Son olarak çalışmada araştırma alanı Ballıkuyu bölgesinin tarihi, genel ve mevcut durumu hakkında genel ve detaylı bilgiler verilmiştir. Ballıkuyu Kentsel Dönüşüm Alanı içinde Akarcalı, Ballıkuyu, Kocakapı, Kosova ve Yeşildere mahalleleri olmak üzere beş mahalle bulunmaktadır. Bölgede genellikle alt gelir grubuna sahip kişiler yaşamaktadır. Bu alanda, ataerkil ve geniş aile yapısı hâkimdir. İmar açısından ele alındığında, daha çok mevcut daireye ruhsat almadan kat çıkılarak tüm ailenin bir arada yaşaması söz konusudur. İmara dayalı olarak yapılan çalışmalar üzerine, genellikle ilk katın tapulu, diğer katların ise kaçak olduğu gözlemlenmektedir. Sosyal, kültürel, fiziksel donatı alanı konusunda en kötü durumda olan iki mahalle Kosova ve Yeşildere Mahalleleri’dir. Çok az sayıda donatı alanına sahip oldukları için burada yaşayanlar diğer mahalledeki donatı alanlarını kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Ballıkuyu bölgesi eğimli bir araziye sahip olduğu için ulaşım zor olmakta ve mahalle halkı çoğu zaman donatı alanlarına gidememektedir. Ballıkuyu bölgesinde, grup üyeleri kendi aralarında devamlı olarak iletişimde. İş konusunda, boş zaman etkinliklerinde, hemşehri derneği faaliyetlerinde, düğünlerde, doğumlarda, kutlamalarda, cenazelerde, taziyelerde, dini

ibadetlerde, dini sohbetlerde vs. hep bir aradadırlar ve birbirlerini maddi, manevi desteklemektedirler. Grup üyeleri arasında yaşanan iletişim sorunu ya da çıkar uyuşmazlığı konularında kilit bilgi vericiler devreye girmekte ve yaşanan sorun bu liderler aracılığıyla çözülmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümünde ise alan araştırmasının uygulama sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre, çalışma kapsamında gerçekleştirilmiş olan alan araştırmasının bulguları ortaya konmuş ve bu bulgular sosyolojik olarak analiz edilmiştir. Alan çalışmasında katılımcıların bir bölümüyle öncelikle anket, daha sonra kilit bilgi vericileriyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara uygulanan anket formu kendi içerisinde dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgilere yönelik sorular, ikinci bölümde katılımcıların Ballıkuyu algısı, üçüncü bölümde katılımcıların kent, kent yaşamı algısı ve dördüncü bölümde katılımcıların kentsel dönüşüm ile ilgili düşüncelerine ve algılarına yönelik sorular yer almaktadır.

Oluşturulan hipotezler ve alan çalışması sonucunda edinilen bulgular paralelinde sosyolojik analizler yapılmıştır. Bunlara göre; iş durumu ve gelir düzeyi durumu ile bireylerin kentsel dönüşüm algılarının belirlenmesi ve şekillenmesi arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. İş durumu ve gelir seviyesi iyi olanların iş durumu ve gelir seviyesi iyi olmayanlara göre kentsel dönüşüm algılarının daha olumlu olması beklenmektedir. Yapılan görüşmeler ve anket sonuçlarına göre, aylık geliri asgari ücret üzerinde olanların kentsel dönüşümüne diğerlerine göre daha olumlu baktıkları söylenebilir. Bu kesim, herhangi bir borçlanma durumunda ödeme yapmalarının daha rahat olacağını ifade etmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda asgari ücret altında aylık gelire sahip olanların kentsel dönüşümüne olumlu bakmalarının nedeni farklılaşabilmektedir. Dönüşüm sonrası daha kaliteli, daha iyi bir ev ya da mahallede yaşama hayali, katılımcıların dönüşüm sırasında ekonomik zorluk ile karşılaşabilme olasılığını göze aldıklarını ortaya çıkarmaktadır. Katılımcılar dönüşüm sırasında borçlanma durumu ile karşı karşıya kalırsa ve yıkılan konutunun yerine yapılacak olan yeni konutuna yerleşinceye kadar kirada oturma durumu karşısında katılımcıların çalışıyor olması kendisine önemli avantaj sağlayacaktır. Bu açıdan çalışma durumu arttıkça kentsel dönüşümüne olumlu bakma oranının artması normal ve beklenen bir sonuçtur. Ekonomik, yani alt yapısal olarak benzer durumda olan ve dezavantajlı kesimi oluşturan Ballıkuyu halkı dönüşüm sırasında borçlanma durumuyla karşı karşıya kalırsa iş durumu ve gelir düzeyi iyileştiği takdirde kentsel dönüşümüne olumlu bakma davranışı geliştirebilmektedir.

Dezavantajlı bir bölge olan Ballıkuyu'da çalışan kesim yüksek oranda erkeklerdir. Yapılan gözlemler, görüşmeler ve anketler neticesinde hemşehri

derneklerinde çoğunlukla erkek üyeleri görmekteyiz. Ailede karar alma sürecinde erkeğin sözü geçmektedir. Mahalle dışına erkekler daha fazla çıkmaktadır. Kadınların yaşamları ev, komşu ile çocuklarının okulları arasında sınırlı kalmıştır. Bu alanlar dışında herhangi bir davranış sergilemek isteyen kadın eşinden izin alma gereğini hissetmektedir. Ballıkuyu'da anket yapılan kadın bireylerin çalışma durumları toplumun cinsiyet algısına çarpıcı bir örnektir. Buna göre, kadının çalışma durumu erkeğe göre oldukça düşüktür. Anket yapılan 181 kadından sadece 11'i çalışmaktadır. 145 kadın ev hanımı olarak hayatını sürdürmekte ve çalışmayı düşünmemektedir. İçselleştirilmiş bu algı kadın ve erkek cinsiyetlerinin de habitusunu belirlemektedir. Zira kadın da erkek de bu durumun olağan ve olması gereken olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, Ballıkuyu'da kentsel dönüşüm ile ilgili yapılan uzlaşma görüşmelerine çoğunlukla erkek hak sahiplerinin geldiğini, nihai kararın ailenin erkek bireyleri tarafından verildiğini görmekteyiz.

Ballıkuyu bölgesinde yer alan mahalleler arasında gelir durumu ve istihdam konusunda farklılıklar olsa da bu bölge "çalışan yoksul"ları¹ barındırmaktadır. Bu kesim, her ne kadar çalışıyor olsa da temel gereksinimlerini karşılamakta zorlanan ve haliyle yoksulluk sınırında ya da altında yaşayan işgücünden oluşmaktadır. Yani bu bölgede yaşayanlar alt yapısal olarak benzerdir. Ballıkuyu bölgesinde yaşayan farklı gruplar, Ballıkuyu'ya başka yerlerden gelmelerine ve üst yapısal olarak farklılaşmalarına rağmen alt yapı olarak oldukça özdeşleşmişlerdir. Ballıkuyu bölgesinde yaşayan çok farklı gruplar alt yapı temelinde benzerdir; ayrı oldukları durumlar çok daha kültürel ve geleneksel, yani üst yapısalıdır.

Bireyler yere, mekâna bağlandıkça o mekân ile ilgili aidiyet duygusu oluştuğunda kentsel dönüşüme bakış açılarının, kentsel dönüşüm algılarının söylemsel düzeyde değişmesi beklenmektedir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan gelenlerin yoğunluklu olarak yaşadığı ve kısmen kapalı bir mahalle olan Kosova Mahallesi ve Yeşildere Mahalleleri ile Kocakapı, Akarcalı ve Ballıkuyu Mahallelerinde yaşayanların yer kimliği, yere aidiyeti, kenti algılayışı ve kentsel dönüşüm algıları birbirinden ayrıdır. Çevresel koşulların bireylerin düşüncelerine ve eylemlerine olan etkisi ile bireylerin kentsel dönüşüm algılarının belirlenmesi ve şekillenmesi arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. Mekânın ortak kullanımı, yaşanmış ortak tecrübeler, aynı çevresel koşullara sahip olma durumlarının bireylerin kentsel dönüşüm algılarının belirlenmesi ve

¹Çalışan yoksulluğu kavramı kişilerin işgücü içindeki durumlarını temel alan bireysel düzey (individual level) ve yaşadıkları ailelerin gelir düzeyini temel alan kolektif düzey (collective level) analizlerini birleştirmektedir. Çalışan yoksulluğu bu bakımdan bireylerin harcanabilir net gelir açısından yoksul olmaları hali olarak tanımlanabilir (Ofloğlu ve Balcı, 2016: 67; Adaman ve Keyder, 2006: 6).

şekillendirmesi beklenmektedir. Terör olaylarının etkisiyle Doğu ve Güneydoğu'dan zorunlu göç edenler ve Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi sonucunda yerlerinden olanların Kosova ve Yeşildere Mahalleleri'ne yerleşmeleri neticesinde bu mahallelerde yaşayanlar ile Kocakapı, Akarcalı ve Ballıkuyu Mahallelerinde oturanlar arasında yaşanmış ortak tecrübeler, çevresel koşullar ve imkânlara sahip olma durumu farklı olduğu için bu mahallelerde yaşayanların kenti algılayışı ve kentsel dönüşüm algısı birbirinden farklıdır.

Ballıkuyu bölgesinde yapılan alan araştırmasına göre, oturduğu mahalleye göre kentsel dönüşüme bakış açısı arasındaki ilişki incelendiğinde, bölge halkı genel olarak kentsel dönüşüm hakkında olumlu düşünse de Kosova Mahallesi'ndeki katılımcılar arasında dönüşüme olumsuz bakanların sayısı daha fazladır. Ballıkuyu bölgesinde hizmetlerin, donatı alanlarının, ulaşımın en az olduğu; suç ve bağımlılık oranlarının ise en yüksek olduğu bölge Kosova Mahallesi'dir. Kosova Mahallesi, değişim ve dönüşüme en kapalı mahalledir. Fiziksel ve sosyal donatı alanlarına daha yakın, ekonomik anlamda daha iyi durumda olan, ulaşım imkânları daha gelişmiş diğer mahalleler kentsel dönüşüme daha olumlu bakarken, yaşanmış olumsuz ortak tecrübeler ve aynı olumsuz çevresel koşullar nedeniyle Kosova Mahallesi kentsel dönüşüme olumsuz bakmaktadır.

Görüşülen kişilerin çoğunluğu, mahallelerini eski, yıpranmış, alt yapı sorunları olan, bakımsız, sahihsiz olarak görmekte ve yapılan hizmetlerin yetersiz olduğunu ifade etmektedirler. Mahalleleri ile ilgili yaşadıkları en önemli sorunların başında güvenli olmaması, suç oranlarının yüksek olması gelmektedir. Ballıkuyu bölgesinde gündelik hayatı etkileyecek şekilde suç oranları ve suçun görülme ve karşılaşıma sıklığı yüksektir. Özellikle her yaş grubundan kadınlar sokağa çıkma konusunda tereddüt ettiklerini, çıkmak zorunda iseler de aile halkından bir yetişkin erkeğin kendilerine eşlik ettiğini belirtmişlerdir. Bunların dışında eğitim, sosyal, sportif tesislerin yetersizliği de vurgulanmaktadır. Aşağı mahalleler bu gibi sosyal donatılara daha yakın olmalarına rağmen, yukarı mahallerde eğitim, sosyal, kültürel ve sportif tesislerin çok yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Oldukça eğimli bir yapıya sahip olan Ballıkuyu bölgesinin en üst mahallesi olan Kosova Mahallesi'nden okul, aile sağlığı merkezi, park gibi donatılara ulaşım çok zordur. Özellikle yaşlılar, engelliler, hamileler ve çocuklar için yokuş çıkmak en büyük problemdir. Mahallenin içerisinde de bu tür sosyal donatıların olmaması mahalle sakinlerinde sosyalleşememe durumunu beraberinde getirerek zamanla daha da kapalı bir mahalle haline gelmesine neden olmuştur.

Katılımcılar Ballıkuyu ile ilgili birçok olumsuz algıya sahip olmalarına rağmen uzun süredir bu bölgede yaşamaları, alışkanlık, mecburiyet, çevreye

aşına olma durumu, akrabalarıyla, hemşehrileriyle beraber yaşama durumu nedeniyle Ballıkuyu'ya geldiklerinde kendilerini evlerine gelmiş gibi hissettiklerini ve bölgeye aidiyet duygusu duyduklarını ifade etmişlerdir. Çevreyle olan aşinalık, alışkanlıklar, evde geçirilen yıllar, yaşanan olayların biriktirdiği anılar ve çevrede kurulan güçlü sosyal ilişkiler kişilerde o ev ve mahalleye karşı derin bağlar oluşturmakta etkilidir. Özellikle yer bağımlılığı (place dependence) olanlarda, yani belli bir yere bağlanarak başka bir çevrede yaşamak isteği ve kapasitesi olmayanlarda ve ihtiyaçların yalnız o çevrede karşılanabilmesi durumunda yere duyulan aidiyet duygusu derinleşmektedir. Alt sosyo-ekonomik gruplarda yer bağımlılığına yatkınlık söz konusudur. Komşularla kurulan paylaşımcı ilişkiler o çevreyle olan duygusal ilişkileri güçlendirmekte, evlerin bahçesinin olması memnuniyeti arttırmakta, sokağa açılan bahçeler komşuluk ilişkilerini güçlendirmektedir (Erman, 2016: 62).

Bireyler yere, mekâna bağlandıkça o mekân ile ilgili aidiyet duygusu oluştuğunda kentsel dönüşüme bakış açılarının, kentsel dönüşüm algılarının değişmesi beklenmektedir. Kentsel dönüşüm alan sınırında bulunan beş mahallede de göçmenler, Romanlar, İç Anadolu, Ege, Akdeniz, Marmara bölgelerinden gelenler arasında yer kimliği, yere ve mekâna aidiyet duygusu oluşmuştur. Bu kesimlerin en az 30 yıldan fazla süredir aynı mahallede yaşıyor olması, ekonomik durumlarının başka bir yerde yaşamalarına imkân tanımaması, alışkanlıklar, akraba ilişkileri ve hemşehrilerle bir arada yaşama durumu yer aidiyeti kurmalarını sağlamıştır. Doğu ve Güneydoğu kökenlilerin de hemşehrilik esasına dayanan bir birliktelik ve düzen oluşturmaları, kendi hemşehrilerini koruyan ve kollayan, kendi kültürlerini Ballıkuyu bölgesinde yerleştirmeye ve yaşatmaya çalışan bir davranış sergilemeleri ve eski yapıya karşı yeni bir yer kimliği henüz oluşmasa da yere bağlılık yaşamaktalar ve yer kimliği oluşturma çabası görülmektedir. Bu nedenle eski yapının temsilcileri eski alışkanlıkları ve düzenlerine özlem duydukları ve eskisi gibi kent olanaklarından faydalanmak istedikleri için kentsel dönüşüme olumlu bakmakta ve bir an önce dönüşümün gerçekleşip eski düzenlerine kavuşacaklarını düşünmektedirler. Dönüşümden sonraki yeni düzende doğu ve güneydoğu kökenlilerle bir arada yaşamak istememektedirler. Doğu ve Güneydoğulular arasında yer kimliği tam oluşmadığından bir kısmı kentsel dönüşüme olumlu bakarken bir kısmı tamamen olumsuz düşünmektedir.

Hemşehrilik, göç sürecinde göç edilecek yeri seçmekten, barınacak mekân ve çalışacak iş bulmaya kadar her alanda karşılaşılabilen birincil sayılan ilişkiler türüdür. Aynı coğrafi yere ait olmaktan doğan karşılıklı güven, hemşehrilik ilişkilerinin temelidir (Narlı, 1999: 176-184; Kurdoğlu, 2004: 45-50). Ballıkuyu'da da böyle bir hemşehrilik algısı vardır. Bu algı bireylerin kolektif birliktelik ve

dayanışma temelinde bazı durumlarda ön plana çıkabilmektedir. Göçmen nüfus hem bölgede uyum içinde yaşama hem de ekonomik, sosyal açıdan daha iyi olma konusunda birbirini desteklemektedir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu kökenliler de birbirlerini her konuda desteklemede ve bölgeye sonradan yerleşmelerine rağmen kendi gelenek, göreneklerini ve yaşam kültürlerini devam ettirmektedirler. Bu konuda özellikle önemli bir çoğunluğa sahip Balkan göçmeni nüfusla çatışmaktadırlar. Diğer bölgelerden gelenler ve Romanlar Göçmenlerle uyum içerisindedir ve onlar da Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenlilere önyargılı davranmaktadırlar. Bu çatışan iki grup kentsel dönüşüm sonrasında komşu olmayı, bir arada yaşamayı istememektedirler.

Hemşehrilik olgusuyla bireylerin kentsel dönüşüm algılarının belirlenmesi ve şekillenmesi arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. Hemşehrilerin, hemşehri olmayanlara göre algılarının ve görüşlerinin daha fazla benzerlik göstermesi beklenmektedir. Ballıkuyu Kentsel Dönüşüm alan sınırında yaşayan hâkim gruplar olan göçmenler ile Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan göç edenlerin kenti algılayışı ve kentsel dönüşüm algıları birbirinden farklıdır. İki hâkim grubun kendi grup içi değerlendirmeleri ise benzerdir. Ballıkuyu bölgesinde; göçmenler, Romanlar, İç Anadolu, Ege, Akdeniz, Marmara, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden göç yoluyla gelenler kendi içlerinde hemşehrilik temelinde ayrı bir yapı oluşturmuşlar ve birbirlerini her konuda desteklemekte, ortak hareket etmektedirler. Bununla birlikte göçmenler, Romanlar, İç Anadolu, Ege, Akdeniz bölgelerinden göç yoluyla gelenler özellikle Doğu ve Güneydoğu kökenlilere karşı kendi aralarında bir konsensüs oluşturmuşlardır. Bu ortak hareket etme davranışı hemşehrilerin kentsel dönüşüme karşı tutum ve davranışlarını da etkilemektedir. Buna göre; kentsel dönüşüm ile ilgili herhangi bir gelişme karşısında hemşehriler, uygulayıcıya karşı birlik olabilmekte ve tek bir dil oluşturabilmektedirler.

Ballıkuyu bölgesinde, Göçmenlerin İzmir'de doğan çocukları ya da torunları ve Romanlar memleketleri sorulduğunda "İzmir" cevabı verirken, Doğu ve Güneydoğu kökenliler İzmir'de doğmuş olanlar dâhil geldikleri yerin ismini vermektedirler. Kültürlenme kuramına göre; göçmenler, Romanlar, Ege, İç Anadolu, Marmara, Akdeniz Bölgelerinden gelenler asimilasyon ve bütünleşme stratejisini² (yani bireyler kendi kültürel kimliklerini sürdürmek yerine başat

² "Kültürlenme stratejisi" kavramı (Berry, 1997), "kültürlenme tutumları" (Berry, 1980) kavramının (acculturationattitudes) genişletilmiş biçimidir. Kültürlenme stratejileri iki bileşenden oluşmaktadır: günlük kültürlerarası karşılaşmalarda gelişen tutumlar ve davranışlar; bir diğer deyişle tercihler ve gerçek pratikleri içermektedir. Başat ve azınlık gruplar için bu stratejiler farklı isimler almaktadır (Berry, 1997; 2001; 2006). Azınlık grupların gözünden bakıldığında, söz edilen iki yaklaşımın kesişiminden dört kültürlenme stratejisi ortaya çıkar. Bu stratejiler aşağıda sırasıyla: asimilasyon

kültürle ilişki kurmayı tercih etmektedir ya da bireyler açısından hem kendi kültürel kimliklerini sürdürmek hem de başat grupla etkileşime geçmek benzer öneme sahiptir) benimserken, Doğu ve Güneydoğu kökenliler ayrılma ve marjinalleşme stratejisini (yani bireyler kendi kültürel kimliklerini sürdürmeye önem verirken başat grupla etkileşime geçmekten kaçınıyorlardır ya da birey açısından hem kültürel sürekliliği sağlamaya yönelik hem de başat grupla kültürel etkileşime geçmeye yönelik isteklilik düzeyi düşüktür) benimsemişlerdir. Özellikle Kosova ve Yeşildere Mahalleleri sakinleri diğer mahallere ve başat gruplara karşı kapalı bir yaşam sürdürmek istediklerinden ayrılma (özellikle Yeşildere) ve marjinalleşme (özellikle Kosova) stratejisini benimsediklerini söyleyebiliriz.

Ballıkuyu'da yaşama nedenleri sorusuna verilen cevapları incelerken yapılan görüşme ve gözlemlerde her ne kadar hemşehriliğin bölgede hala çok önemli olduğu görülse de katılımcıların Ballıkuyu'da yaşama nedenlerini sıralarken hemşehriliğin cevaplarda geri plana atılma nedeni olarak bu kavramın aslında üst yapısal olduğu ve burada yaşayanların alt yapı temelinde benzer kaderi yaşadıkları, hepsinin aynı sınıfsal yapıda olduğunu söyleyebiliriz. Görüşmecilerin verdiği cevaplarda bildiği bir çevrede yaşamak, aile ve çocuklarla birlikte yaşamak, ev ya da arsa sahibi olmak seçenekleri hemşehrilikten daha önce tercih edilmiştir. Aile ve çocuklarla beraber yaşama sayesinde haneye ortak gelirin girmesi, ihtiyaç durumunda aile üyelerinin birbirine destek olması ve ev sahibi olma sebebiyle kira ödememe durumu ekonomik kaygılardan ötürü tercih edilmiştir. Hipoteze göre, Ballıkuyu bölgesinde yaşayanlar Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Balkanlar, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu gibi çok farklı coğrafyalar ve kültürlere sahip olsa da sınıfsal olarak aynıdır. Ekonomik olarak benzer durumda, yani dezavantajlı kesimi oluşturmaktadırlar. Üst yapısal olarak farklılaşmakta ama alt yapı olarak çok özdeşleşmişlerdir. Hemşehrilik, sosyalleşme, kültür ve gelenekler, algılar, toplumsal olaylara bakış açıları anlamında farklılaşmış olsalar da ekonomik ilişkiler bağlamında çok benzeşmiş yapılara sahip olmaları beklenmektedir. Ballıkuyu bölgesinde yaşayan çok farklı gruplar alt yapı temelinde benzerdir; ayrı oldukları durumlar daha çok hemşehrilik temelli ve yöresel, yani üst yapısalıdır.

Mahalle sakinleri çok uzun süredir bu alanda ikamet ettikleri için hemşehrilik olgusu artık ikinci plana atılmış gibi gözükse de yapılan görüşmeler ve gözlemlere göre, bu bölgede bir üst yapı kurumu olan hemşehrilik tamamen önemsiz bir konumda değildir ve bireylerin algılarını oluşturmada etkili

stratejisi (assimilation), ayrılma stratejisi (separation), bütünleşme stratejisi (integration), marjinalleşme stratejisi'dir (marginalization).

olabilmektedir. Mahallede hemşehrilik duygusu ile pekişmiş, birbirleri ile iktidar çatışması içerisinde olan birçok karşıt grup da bulunmaktadır. Göçmenler, Romanlar ve Doğu-Güneydoğu Bölgeleri dışındaki bölgelerden gelenler ile Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinden gelenler arasında iktidar çatışması sürmekte ve her iki grup da kendi yaşam tarzlarına uygun bir Ballıkuyu istemektedir. Göçmenler bölgede daha önce kendi hâkimiyetleri varken, bu hâkimiyeti Doğu ve Güneydoğu'dan gelenlere bırakmak istememektedirler. Doğu ve Güneydoğulu bireyler 1990'lı yıllardan itibaren gelen yoğun göçün etkisi ve ailedeki çocuk sayısının diğer gruplara göre fazla olması nedeniyle hem sayıca artmışlar hem de geldikleri yerin kültürünü, yaşayışını genellikle olduğu gibi korumuşlar ve sürdürmüşlerdir. Kültür farklılığı, yaşanan terör olaylarının etkisiyle Göçmenlerin yer aldığı grubun Doğu ve Güneydoğululara karşı geliştirdiği olumsuz önyargılar, bölgede suç oranlarının geçmişe göre artması, güvensizlik nedeniyle insanların hava karardıktan sonra dışarı çıkmak istememesi ve ailelerin çocuklarının yalnız başlarına dışarıda dolaşmalarına izin vermemeleri, Doğu ve Güneydoğuluların adlarının yasa dışı işlerle anılması nedenleriyle iki grup arasında iktidar çatışması sürmektedir. Yeri geldiğinde hemşehrilik birbirlerini diğer hemşehri gruplarına karşı korumaktadır. Hemşehrilik anlayışı eylemsel anlamda bazı durumlarda devam edebilmektedir.

Yapılan alan araştırması sonucunda bölgede yaşayanların çoğunluğu kentsel dönüşüme olumlu bakmasına rağmen uzlaşma görüşmelerinde uygulayıcılar tarafından kendilerine az konut teklif edilmesi, teklif edilen konutların küçük olması, borçlandırılmaları nedeniyle sözleşmeyi imzalamamışlar ve projenin yapılmamasını istemişlerdir. Hipoteze göre, Ballıkuyu bölgesinde yaşayanlar Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Balkanlar, İç Anadolu gibi çok farklı coğrafya ve kültürlerden gelmiş olsalar da sınıfsal açıdan benzer konumdadırlar. Ballıkuyu bölgesinde yaşayanlar ekonomik olarak benzer durumda, yani dezavantajlı kesimi oluşturmaktadırlar. Üst yapısal olarak farklılaşmakta ama alt yapısal olarak çok özdeşleşmişlerdir. Aynı kültürlere, âdetlere, memleketlere bağlı olanlar söylemsel olarak aynı kentsel dönüşüm algılarına sahip olduklarını ifade etseler de uzlaşma sürecinde kendilerine teklif edilen konut sayısı, borç yükü gibi ekonomik yani alt yapısal durumlarına göre karar vermekte ve kentsel dönüşüm algılarını son raddede ekonomik durumları belirlemektedir.

Sonuç olarak; genellikle kentsel dönüşümün fiziksel ve ekonomik boyutuna vurgu yapılmakta ve uygulamalar bu temelde ilerlemektedir. Literatürde -özellikle sosyal bilimler literatüründe- kentsel dönüşüm ile ilgili çalışmaların çeşitlendirilmesi ve artırılması, kentsel dönüşümün sosyal ve kültürel boyutuna

daha fazla vurgu yapılması gerekmektedir. Yapılan teorik çalışmaların yanı sıra uygulamalı çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekliliği düşünülmektedir.

Her kentsel dönüşüm proje alanı farklı dinamiklere, farklı sosyo-kültürel ve farklı sosyo-ekonomik yapılara sahiptir. Uygulayıcılar tarafından bölgenin yapısı ve dinamikleri dikkate alınarak projeler tasarlanmalı ve hayata geçirilmelidir. Her bölgede o bölgenin dinamiklerine uygun farklı kentsel dönüşüm projeleri uygulanmalıdır. Bunun için de bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel yapı analizi detaylıca tespit edilmelidir.

Algıların şekillenmesi ve değişmesi sürecinde “güven duygusu” önemlidir. Kentsel dönüşüm proje alanlarında yaşayanların projeye ve projeyi uygulayanlara güven duyması kentsel dönüşüm algılarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu yüzden kentsel dönüşüm uygulayıcılarının öncelikle kentsel dönüşümden etkilenenlerin güvenlerini kazanmaları önemlidir.

Kentsel dönüşüm ekonomik, sosyal ve kültürel birçok etki ve değişimi beraberinde getirmektedir. Bu yüzden kentsel dönüşüm uygulaması öncesi, sırası ve sonrasında alan araştırmaları ile analizler yapılmalı, süreç takip edilmeli ve sosyal dönüşüm boyutu önemsenmelidir. Proje öncesi alanda tespitler yapılarak, kentsel dönüşümden etkilenenlerin detaylı analizi yapılmalı, projeden etkilenenler dönüşüm sürecine aktif bir şekilde dâhil edilmeli ve mevcut sosyal ve kültürel yapıya uygun projeler tasarlanmalıdır. Dönüşüm sırasında projeden etkilenenlerin dönüşüm sürecini nasıl karşıladıkları, ne tür sorunlar yaşadıkları araştırmalı ve süreç yine takip edilmelidir. Dönüşüm sonrasında ise gerçekleşen değişim ve dönüşümün bireyler üzerindeki etkisi araştırmalı, bireylerin yeni düzeni ne kadar içselleştirdiği ve yeni düzene uyum sağlayıp sağlayamadıkları irdelenmeli, sağlamama durumu söz konusuysa bunun nedenleri araştırmalı ve çözümler getirilmelidir.

Çalışma sonucunda, Türkiye’de kentsel dönüşümün sığ ve kısıtlı bir alanda tartışılmakta olduğu, sadece ekonomik ve fiziksel dönüşüm olarak algılandığı; fakat aslında kentsel dönüşümün çok geniş bir yelpazeye sahip olduğu ve dünyada birçok farklı uygulama şekilleri bulunduğu görülmektedir. Kentsel dönüşüm ekonomik, sosyal, psikolojik, tarihsel birçok sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu sebeple, dönüşüm uygulanırken tercih edilecek yöntem ve uygulayıcıların konu üzerindeki hassasiyetleri toplumsal ilişkiler ve toplum huzuru açısından çok büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, eğer kentsel dönüşüm konusuna hassasiyetle yaklaşırsa ve dönüşümden etkilenen tüm aktörler sürece dâhil edilebilir ve ortak konsensüsle bir neticeye varılabilirse çok büyük başarılarla ulaşabilirken; bunun tam tersi olduğunda, yani katılımın

olmadığı, uygulayıcıların “ben yaptım, oldu” anlayışıyla hareket etmesi halinde birçok olumsuz toplumsal sonuçlar doğurabilmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça

- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, Avrupa Komisyonunun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi Raporu.
- Berry, J. W. (1980). “Social and Cultural Change”, In H.C. Triandis & R. Brislin (Eds.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 5. Social. (211-279). Boston: Allyn & Bacon.
- Berry, J. W. (1997). “Immigration, Acculturation And Adaptation” *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5–68.
- Berry, J. W. (2001). “A psychology of immigratio”, *Journal of Social Issues*, 57, 615631.
- Berry, J. W. (2006). “Contexts of Acculturation”, In Sam D.L & Berry J.W. (Eds.) *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology (27-42)*, Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1977). “The Outline of a Theory of Practice”, Cambridge University Press, Cambridge, U.K.
- Bourdieu, P., (2004). “Distinction, A Social Critique of Judgements of Taste”, Routledge and Kegan, Londra.
- Bourdieu, P. (2006). “Pratik Nedenler”, çev: Hülya Uğur Tanrıöver, Hil Yayın, İstanbul.
- Bourdieu, P. (2007). “Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste”, Harvard University Press
- Bourdieu, P. ve Wacquant, J. D. (2007). “Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar”, çev: Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Byrne, D. (1964). “Interpersonal Attraction toward Negroes”, *SAGE Journals*.
- Erman, Tahire (2016). “Mış Gibi Site”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Friman, H., (1999). “Perception Warfare: A Perspective for the Future”, Discussion paper, The Swedish National Defence College, Department of Operational Studies, Stockholm, ss. 1-9.
- Haider, F. (1958). “The Psychology of Interpersonal Relation”, Wiley Companyinc, New York.
- Harvey, D. (1985), “The Urbanisation Of Capital”, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Harvey, D. (2003). “Sosyal Adalet ve Şehir”, Çev: Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, David. (2012). “*Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri*”, Çev: Sungur Savran, Sel Yayıncılık, İstanbul.

- Harvey, David. (2014). "Seventeen Contradiction Sand The End Of Capitalism", Oxford UniversityPress, New York.
- Harvey, D. (2013). "Asi Şehirler", çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2016). "Kent Deneyimi", Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D. (2012). "Sermayenin Mekânları Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru", (Çev. Başak Kıcırcı, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar ve Seda Yüksel), Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Kurdoğlu, A. (1989). "Toplumsal Değişme Sürecinde Hemşehrilik Dernekleri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi: İstanbul, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kurdoğlu, A. (2004). "Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset-Keçiören Örneği", İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2004). Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life. London: A&C Black.
- Lefebvre, H. (1995). "The Production Of Space", Çev.: Donald Nicholson Smith, Blackwell, Oxford.
- Lefebvre, H. (1991). "The Production of Space", Blackwell Publishers, Oxford.
- Lefebvre, Henri (2014). "Mekânın Üretimi", Çev: Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Narlı, N. (1999). "Türkiye'de Hemşehri Derneklerinin Siyasete Katılması ve Demokratikleşme Sürecine etkileri: Bursa Örneği", Yeni Türkiye, Yıl:5, S.29, Eylül-Ekim.
- Ofloğlu, G. ve Balcı, A. İ. (2016). "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Çalışan Yoksullar", Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 11, ss: 56 – 75.
- Oskamp, S. (1972). "Social Perception in Social Psychology in The Seventies", S. L. Wrihtsman (Eds), Wods Worth Publishing Company Inc, California.
- Shaver, G. Kelley (1977), "Principles of Social Psychology", Wirthroppublishersinc.
- Tajfel, H. (1969). "Social And Cultural Factors in Perception" in Handbook of Social Psychology, G. Lidzeyand E. Aranson (Eds), Addison Wesley Company Inc, Massachusetts.
- Tajfel, H. (1978). "Differentiation Between in The Social Psychology of Intergroup Relations", Academic Press, London.
- Tajfel, H. ve Turner, J. (1979). "An Integrative Theory of Inter Group Conflict"., W. Austin ve S. Worchel (kitap) The Social Psychology of Intergroup Relations. Brooks/Cole